

Hani i 2 Robertëve

1989 - 2019

Arti i Rezistencës / Rezistenca e Artit
The Art of Resistance / The Resistance of Art

Titulli / Title

Hani i 2 Robertëve
1989-2019
Arti i Rezistencës / Rezistenca e Artit
The Art of Resistance / The Resistance of Art

Autorët / Authors

Merita & Fadil Dragaj

Redaktor / Editor

Shkëlzen Maliqi

Lektor / Proofreader

Anton Berishaj

Redaktor i gjuhës shqipe**Albanian language editor**

Gazmend Bërlajolli

Redaktor gjuhësor në gjuhën angleze**English language subeditor**

Alexandra Channer

Përkthyesit / Translators

Alexandra Channer, Fadil Bajraj, Plator Gashi

Dizajni dhe përgatitja teknike / Design and layout

Luan Tashi

Fotograf / Photographer

Kastriot Dragaj

Në ballinë të librit / On the book cover

"Pas Guernikës 1 / Post Guernica 1", 1996

Mehmet Behluli

Të gjitha të drejtat janë të mbrojtura me copyright ©

All rights reserved by copyright ©

hanigallery@yahoo.com

ISBN 978-9951-9008-0-5

300 kopje / Printrun 300 copies

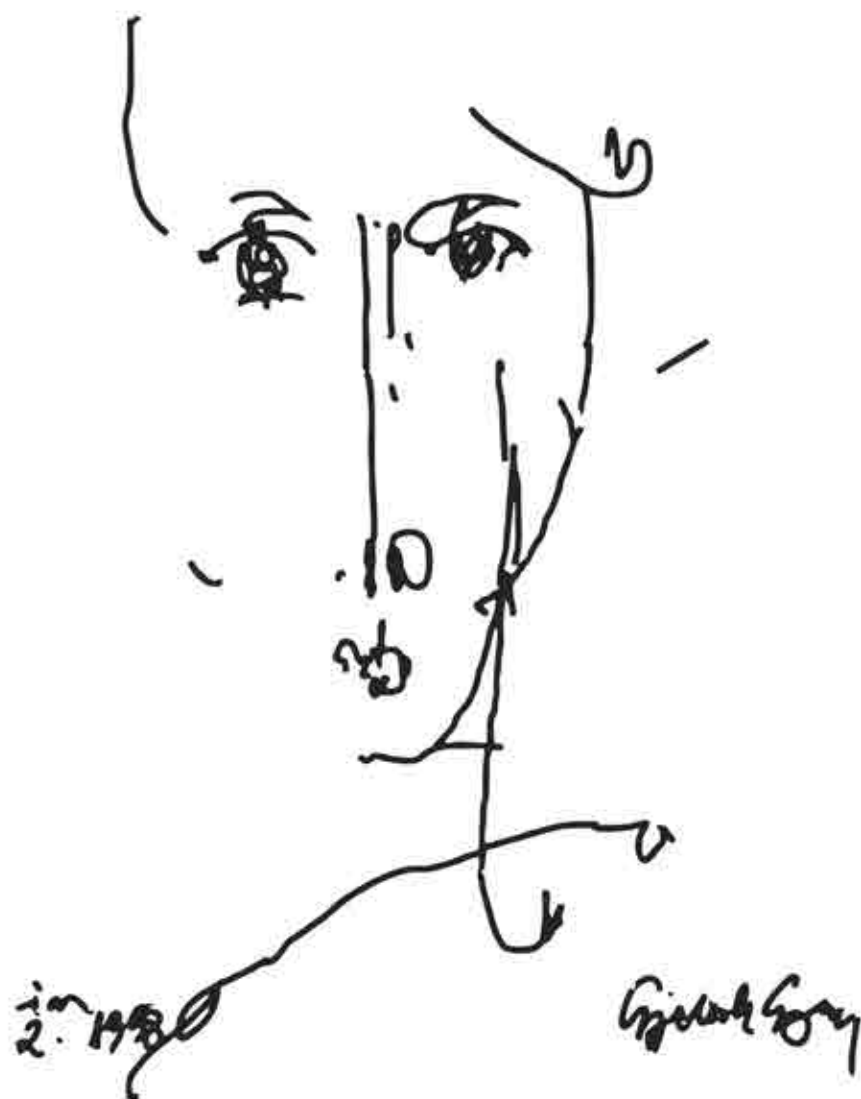
Shtypi / Printed by

Prograf, Prishtinë

Botuar nga / Published by

Hani i 2 Robertëve në bashkëpunim me Missio Cult

për Anikën

Gjelosh Gjokaj, vizatim / drawing, 1998

Përmbajtja / Content

PARATHËNIE / JUBILEU I HANIT TË 2 ROBERTËVE.....6	VENDI QË MA KUJTON BABAIN.....74
PREFACE / JUBILEE OF THE HANI I 2 ROBERTËVE.....7	THE PLACE THAT REMINDS ME OF MY FATHER.....75
S'MUND TË SHKRUHET HISTORIA E ARTEVE PA HANIN.....12	WILLARDI I KOSOVËS.....76
THE HISTORY OF ART CANNOT BE WRITTEN WITHOUT THE HANI.....13	THE WILLARD OF KOSOVO.....77
SI U BË KËNGA "KOSOVA CALLS FOR PEACE".....14	NA MUNGON HANI.....80
HOW THE SONG "KOSOVA CALLS FOR PEACE" WAS CREATED.....15	WE MISS THE HANI.....81
NË GJITHË ATË AMULLI, ERDHI E BUKURA.....18	JEPI MUNDËSI PAQES.....82
OUT OF STAGNATION, EMERGED BEAUTY.....19	GIVE PEACE A CHANCE.....83
HANI I REZISTENCËS, HANI I ARTISTËVE.....22	HANI MA KUJTONTË VJENËN E ZWEIG-UT.....84
THE HANI OF RESISTANCE, THE HANI OF ARTISTS.....23	THE HANI REMINDS ME OF ZWEIG'S VIENNA.....85
HANI, NJË UNIVERS MË VETE.....24	HANI I DY DIPLOMATËVE, LAJMËTARË TË PAVARËSISË.....86
HANI, A UNIVERSE.....25	THE HANI OF TWO DIPLOMATS, HERALD OF INDEPENDENCE.....87
CAFÉ DE FLORE E PRISHTINËS.....26	QYTETËRIM DHE ELEGJI.....88
CAFÉ DE FLORE OF PRISHTINA.....27	CIVILISATION AND ELEGY.....89
HANI ISHTE KULT.....28	DHEMBJE DHE KRENARI.....94
THE HANI CULT.....29	GRIEF AND PRIDE.....95
VENDI QË I JEPTE SHARM KRYEQYTETIT.....32	TAKIMEME NJERËZ TE TË CILËT MUND TË MBËSHTETESH.....96
A SOURCE OF CHARM FOR THE CAPITAL CITY.....33	MEETING PEOPLE ON WHOM YOU CAN RELY.....97
SHTËPIA LARG SHTËPISË.....34	DERË E MADHE, E HAPUR PËR ARTISTË.....102
HOME FROM HOME.....35	A DOOR WIDE OPEN FOR ARTISTS.....103
AJO "DIÇKA MË SHUMË" E HANIT.....38	PRIVILEGJET E MYSAFIRËVE TË PËRHERSHËM.....106
THAT "SOMETHING SPECIAL" ABOUT THE HANI.....39	PRIVILEGES OF THE REGULARS.....107
HANI SI HIPOGJEUM DHE HAPËSIRË TOPOFILIKE.....40	NË SHËRBIM TË MEDIAVE.....110
THE HANI AS HYPOGEUM AND TOPOPHILIC SPACE.....41	AT THE SERVICE OF THE MEDIA.....111
KAFE-GALERIA E KOHËZUAR NË HISTORI.....42	AMBASADË E POLITIKËS DHE E KULTURËS.....114
THE CAFE-GALLERY FROZEN IN TIME.....43	EMBASSY OF POLITICS AND CULTURE.....115
TYMI I LUFTËS SHIHEJ NGA HANI.....46	ISHTE SHPRESË.....118
THE SMOKE OF WAR VISIBLE FROM THE HANI.....47	IT WAS HOPE.....119
QENDËR E JETËS KULTURORE.....48	GALERI UNDERGROUND.....120
CENTRE OF CULTURAL LIFE.....49	UNDERGROUND GALLERY.....121
HANI SI RRËFIM I LIRISË.....50	STREHË E DEBATIT DHE E PLURALIZMIT POLITIK.....122
THE HANI AS A STORY OF FREEDOM.....51	SHELTER FOR DEBATE AND POLITICAL PLURALISM.....123
IKONA E QYTETIT ME TË CILËN MBURREMI.....54	GANI BAJRAKTARI - NJË ART QË DUHET ZBULUAR.....124
ICON OF THE CITY OF WHICH WE ARE PROUD.....55	GANI BAJRAKTARI - AN ART TO BE DISCOVERED.....125
OAZË E KULTURËS.....56	GANI LLALLOSHI - HAMALLI.....126
CULTURAL OASIS.....57	GANI LLALLOSHI - HAMALLI.....127
BABI IM XHEMAILI NË HAN.....58	ÇERDHE E ZHVILLIMIT.....128
MY FATHER XHEMAIL, AT THE HANI.....59	HIVE OF ACTIVITY.....129
PJESË E IDENTITETIT TË KËTIJ QYTETI.....60	GURUJA IM ARTISTIK.....131
PART OF THE IDENTITY OF THIS CITY.....61	MY ARTISTIC GURU.....132
NJË VEND I NGROHTË NË NJË BOTË SHUMË TË FTOHTË.....62	VENDI I MENDIMIT TË LIRË.....134
A WARM PLACE IN A VERY COLD WORLD.....63	FREE THINKING PLACE.....135
SI RICK'S CAFÉ E KAZABLANKËS.....66	HAPËSIRA QË NA JEPTE INFUZION.....136
LIKE RICK'S CAFÉ IN CASABLANCA.....67	A SPACE OF LIFE-GIVING INFUSION.....137
HAPËSIRË PËR TEATËR DHE FILM.....68	VENDI KU 'U KTHEVA'.....138
THEATRE AND FILM SPACE.....69	THE PLACE WHERE 'I CAME BACK'.....139
ORA BIZARE.....72	HANI DASHNI.....142
BIZARRE HOUR.....73	BELOVED HANI.....143

Përmbajtja / Content

EKZISTENCIALIZMI KULTUROR.....	144	EKSPOZITË E NDJENJAVE DHE GALERI E EMOCIONEVE.....	218
CULTURAL EXISTENTIALISM.....	145	EXHIBITION OF FEELINGS AND GALLERY OF EMOTIONS.....	219
JASHTË FOKUSIT TË HUAJ.....	150	VEND I MIRË TË JESH VETVETJA.....	220
OUT OF FOREIGN FOCUS.....	151	A GOOD PLACE TO BE YOURSELF.....	221
PALATTI PAS KOSOVËS.....	154	IKONË KULTURORE E KOHËS.....	222
THE PALATTI AFTER KOSOVO.....	155	CULTURAL ICON OF THE TIMES.....	223
MIRËNJOHËS PËR KONTRIBUTIN E HANIT.....	156	NË HAN KUPTOVA ARDHJEN E NATO-s NË KOSOVË.....	228
GRATEFUL FOR THE HANI'S CONTRIBUTION.....	157	AT THE HANI WE HEARD NATO WAS COMING TO KOSOVO.....	229
HANI - TREGIM SHUMË I BUKUR.....	158	HANI I SHUMË E SHUMË ROBERTËRVE.....	232
THE HANI - A VERY BEAUTIFUL STORY.....	159	THE HANI OF MANY ROBERTS.....	233
KOKTEJET E HANIT ISHIN ART NË VETE.....	160	SOKOL BEQIRI.....	236
THE HANI'S COCKTAILS WERE AN ART.....	161	SOKOL BEQIRI.....	237
OAZË KULTURE NË SHKRETËTIRËN E OKUPIMIT.....	162	INSTITUCIONI KRYESOR I KULTURËS SË REZISTENCËS PAQËSORE.....	240
CULTURAL OASIS IN THE DESERT OF OCCUPATION.....	163	KEY INSTITUTION OF THE CULTURE OF PEACEFUL RESISTANCE.....	241
PURE KULTURË.....	164	BODRUMI QË AFIRMOI ARTIN BASHKËKOHOR, DHE JO VETËM.....	242
PURE CULTURE.....	165	THE CELLAR THAT AFFIRMED CONTEMPORARY ART, AND MORE.....	243
HANI MBAJTI BARRËN KRYESORE TË ZHVILLIMIT KULTUROR.....	168	KONGLOMERAT ARTI.....	248
THE HANI BORE THE MAIN BURDEN OF CULTURAL DEVELOPMENT.....	168	ART CONGLOMERATE.....	249
KËTU JEMI DHE DIMË ÇKA DUAM.....	172	HANI SI KAFENEJA PARISIENE.....	250
HERE WE ARE AND WE KNOW WHAT WE WANT.....	173	THE HANI AS A PARISIAN CAFE.....	251
OAZË TËRËSISHT SURREALE.....	174	SHOKU I NGUSHTË I SECILIT ARTIST.....	252
ENTIRELY SURREAL OASIS.....	175	EVERY ARTIST'S BEST FRIEND.....	253
MEHMET BEHLULI.....	176	VENDI I REBELIMIT INTELEKTUAL.....	256
MEHMET BEHLULI.....	177	SITE OF INTELLECTUAL REBELLION.....	257
PA HANIN, JETA E ARTISTITIMË E PAMUNDSHME.....	180	ZOTIM DHE TRASHËGIMI PËR BREZAT E RINJ.....	258
ARTISTIC LIFE WITHOUT THE HANI, LESS ATTAINABLE.....	181	A PROMISE AND LEGACY FOR YOUNG GENERATIONS.....	259
KAM JETUAR NË KOHËN E HANIT.....	184	NJËRA NGA SHTYLLAT KRYESORE TË ARTIT.....	262
I LIVED IN THE TIME OF THE HANI.....	185	ONE OF THE MAIN PILLARS OF ART.....	263
MERITAT E HANIT TË 2 ROBERTËVE.....	188	VISAR MULLIQI.....	266
THE MERITS OF THE HANI 2 ROBERTEVE.....	189	VISAR MULLIQI.....	267
PROMOVOMI I LIBRIT TË MIGJEN KELMENDIT.....	190	REPUBLIKA E PARË.....	270
PROMOTION OF MIGJEN KELMENDI'S BOOK.....	191	FIRST REPUBLIC.....	271
LAHUTA E MALËSISË.....	196	VENDI KU BËHEJ HISTORIA.....	274
HIGHLAND LUTE.....	197	THE PLACE WHERE HISTORY IS MADE.....	275
INVENCA IME ËSHTË ZERO.....	198	DRITË DHE SHPRESË NË FUND TË TUNELIT.....	278
MY INVENTION IS ZERO.....	199	LIGHT AND HOPE AT THE END OF THE TUNNEL.....	279
PESËDHJETË FENINGËT E HANIT.....	200	TREGIMI MONUMENTAL I PRISHTINËS.....	280
FIFTY PFENIGS OF THE HANI.....	201	A MONUMENTAL STORY OF PRISHTINA.....	281
EMBLEMË E LIRIDASHËSVE.....	202	NUK ISHIM VETËM.....	290
EMBLEM OF FREEDOMLOVERS.....	203	WE WERE NOT ALONE.....	291
NJË KËND I IMI I DASHUR NË PRISHTINË.....	204	NJI TREGIM PA TITULL.....	292
MY BELOVED CORNER OF PRISHTINA.....	205	A STORY WITHOUT A TITLE.....	293
HANI E SOLLI ARTIN SI MODEL REZISTENCE.....	206	EKSPOZITAT DHE PROMOVIMET E MBAJTURA NË HAN.....	294
THE HANI INTRODUCED ART AS A MODEL OF RESISTANCE.....	207	THE EXHIBITIONS AND PROMOTIONS HELD AT HANI.....	295
ODA MODERNE.....	210		
MODERN ODA.....	211		
PAQE NË LUFTË.....	214		
PEACE IN WAR.....	215		

Parathënie

Jubileu i Hanit të 2 Robertëve

Hani i 2 Robertëve shënon jubileun – 30 vjetorin e themelimit dhe të punës. Gjithçka pati filluar në vitin 1989, kur Fadil Dragaj dhe Migjen Kelmendi e hapën kafeterinë në lagjen Dardania të Prishtinës, te kompleksi arkitekturor që u emërtua Kurrizi, brenda një pasazhi në formë tuneli me dhjetëra lokale nga të dyja anët. Rinia urbane e kryeqytetit e zgjodhi këtë kompleks si vendin ku tubohej të dëfrehej, duke u larguar kështu përfundimisht nga zona e qendrës së qytetit me korzon tradicionale. Xhirot nëpër korzo kishin dalë mode dhe Kurrizi ishte bërë *in*. Mbrëmjeve, mijëra të rinj mbushnin kafeteritë dhe korridorin e pasazhit, dëgjonin mikstura të muzikës së kohës.

Përveçse me emërtimin e huazuar nga një roman i Ismail Kadaresë, që lidh orientalen (*hanin*) me oksidentalën (*dy Robertët*), *Hani* dallohej edhe për jetësimin e një ambicijeje shumë më të madhe sesa hapësira që zotëronte – me organizime ekspozitash, lexime letrare, recitale, mini-koncerte të solokëndimit, lexime publike dhe shpërndarje të eseve politike. Që *Hani* të pretendonte rolin e një qendre kulturore alternative të tipit subkulturor ishte për Kosovën promovim pararendës i një modeli të kulturës së pavarur, me potencial subversiv për regjimin e atëhershëm, i cili njihte vetëm kulturën e kontrolluar nga strukturat e burokratizuara të sistemit socialist.

Për më shumë, viti 1989 shënoi edhe kulminacionin e ndryshimit epokal në përmasa të gjera, me Kosovën si njëra prej nyjave gjeostrategjike që shpërfaqte krizat e ndryshme: krizën që plasi më 1981 dhe hyri në një cikël të pandalshëm të intervenimeve me politika represive, krizën e federatës jugosllave që ia humbi çdo arsye vazhdimi të ekzistencës së saj, e që ishte edhe pjesë e kolapsit të sistemit komunist në Evropën lindore dhe në Rusi.

Hani shfaqte rebelizmin e brezit urban në kryeqytet, të një forme tjetër nga ai i rezistencës së lëvizjes për çlirim kombëtar që vepronte në kushte ilegale. Rebelizmi kulturor dhe politik i *Hanit* vishej me stilet perëndimore të frymës *Rock and roll* dhe *New wave*, por edhe bartte në vetvete mllefin e masave të homogjenizuara kundër politikës ultranacionaliste e shoviniste serbe, e cila nuk i fshihte aspak qëllimet e ripushtimit të Kosovës, që për shqiptarët si shumicë dërrmuese e popullsisë, parashihnte gjenocidin e plotë.

Në skenën e madhe të ngjarjeve, rebelizmi i sofistikuar i *Hanit* ushqej edhe nga protestat masive të klasës punëtore dhe të qytetarëve, çfarë ishin marshimet protestuese dhjetëra kilometër nga të gjitha qytetet e Kosovës drejt Prishtinës (nëntor 1988), greva e minatorëve të Trepçës në zgafellat e minierave (shkurt 1989), Apeli i 212 intelektualëve dhe mitingjet popullore kundër ndryshimit të Kushtetutës që për qëllim kishte rianeksimin e Kosovës nga Serbia. Në vitin 1989, Lidhja Komuniste e Jugosllavisë, me të gjitha degët, përfshirë atë në Kosovë, u shpërbë dhe i hapi vend pluralizmit, i cili vetëm në Kosovë erdhi me vonesë – jo në fillim, por në fund të vitit.

Fryma dhe intuita që e karakterizonin *Hanin e 2 Robertëve* ishin anticipuese për vitet '90, duke qenë se dëshmuuan aneksimin e dhunshëm të Kosovës, përjashtimin nga puna të 150 mijë punonjësve të sektorit publik, ndalimin e shkollimit në gjuhën shqipe, tjetërsimin dhe plaçkitjen e pronës publike, ngulfatjen e jetës kulturore institucionale, të asaj sportive, etj.

Kur *Hani i 2 Robertëve* pas një pauze të shkurtër kaloi te Santeja, në Bulevardin 'Bill Clinton' të sotëm, misioni fillestar i tij si qendër rezistence kulturore filloi të shpalohej në plotni. Në lokalitë e ri, *Hani* kishte dy kate, kafeterinë në përdhese dhe restorantin në bodrum. Në këtë periudhë *Hani* u kthye në pikë referencë dhe vatër të shumë ngjarjeve dhe të kontakteve me rëndësi politike e kulturore.

Rrëfimet e këtij vëllimi kryesisht dëshmojnë për periudhën më të lavdishme të kësaj hapësire, dekadën 1995-2005, të ndarë në pjesën e paraluftës deri më 22 mars 1999, dhe të pasluftës, 2000 deri më 2005. Edhe më pas, *Hani* provoi të mbijetonte dhe e vazhdon misionin deri më sot.

Për këtë publikim, kushtuar 30-vjetorit jubilar, ftuam mbi 80 miq, të përzgjedhur nga qindra bashkudhëtarë tanë të tjerë në tri dekadat e kaluara, që të rrëfejnë përvojat me *Hanin*, duke ia vlerësuar rolin dhe misionin në vitet '90 dhe ato të pasluftës. Përzgjedhja u kushtëzua nga pamundësia që t'i intervistonim të gjithë miqtë e *Hanit* gjatë vjeshtës së vitit 2019. Mungojnë shumë prej tyre, sidomos pjesa dërrmuese e gazetarëve dhe e diplomatëve të

Preface

Jubilee of the Hani i 2 Robertëve

The *Hani i 2 Robertëve* (*The Inn of Two Roberts*) is celebrating its jubilee – marking thirty years of operation since its founding. It was back in 1989 when Fadil Dragaj and Migjen Kelmendi first opened the café in the *Dardania* neighbourhood of Prishtina, in a spot called the ‘Kurriz’, a tunnel passageway, lined with shops on both sides, and situated within a larger architectural complex. This area was where the capital’s urban youth gathered to hang out, having left behind for good the traditional ‘Corso’ or evening stroll in the city centre. The Corso had become unfashionable; instead, the *Kurrizi* was ‘in’. In the evenings, thousands of young people filled the cafes and tunnel corridors, listening to contemporary music.

The name, *Hani i dy Robertëve*, is somewhat unusual, borrowed from an Ismail Kadare novel, linking both the oriental (*han*, or *inn*) with the occidental (*the two Roberts*). But the *Hani* is famous less for its name than for what it achieved, bringing to life an ambition far greater than the space it occupied – through exhibitions, literary readings, recitals, solo performances, public readings and the distribution of political essays. By establishing itself as a centre of alternative subculture, the *Hani* became the first example in Kosovo of a culture that was both independent, and also potentially subversive, for the regime of that time, which was accustomed to culture being under the control of the socialist bureaucracy.

The year 1989 was also the culmination of an extensive process of epochal change, in which Kosovo played a central geostrategic role, manifested in various crises such as that of 1981, which initiated a never-ending cycle of political repression, and the crisis of the Yugoslav federation which, having lost a reason to exist, including in Kosovo, contributed to the collapse of the communist system throughout Eastern Europe and Russia.

The *Hani* was the epicentre of an urban rebellion, emerging from the capital city in a manner different to the clandestine resistance of the national liberation movement. The cultural and

political rebellion of the *Hani*, wrapped up in Western *Rock and Roll* and *New Wave*, also contained within it the rage of a populace that had been homogenised by Serbia’s ultra-nationalist and chauvinist policies, openly designed to re-occupy Kosovo, and given that Albanians were the overwhelming majority of the population, this could only be achieved through a complete genocide.

But the sophisticated rebellion of the *Hani* was also influenced by a series of seismic events, and inspired by the mass protests of workers and other citizens, including the protest marches from all cities of Kosovo to Prishtina (November 1988), the miners’ strike at Trepça, down in the depths of the mine shafts, (February 1989), the Appeal of the 212 intellectuals, and the popular meetings against the plan to amend the Constitution, in order to permit Serbia’s re-annexation of Kosovo. In 1989, all the branches of the Communist League of Yugoslavia, including those in Kosovo, were disbanded and replaced by a pluralist system, though this came later in Kosovo – not at the start, but at the end of the year.

It was as if the spirit and the intuition embodied in the *Hani i 2 Robertëve* was before its time in the ‘90s, given that we witnessed in those years the arbitrary annexation of Kosovo, the dismissal of 150,000 public sector employees from their jobs, the prohibition of education in the Albanian language, the seizure and looting of public property, and the stifling of all life revolving around our institutions, culture and sport, etc. When, after a short break, the *Hani i 2 Robertëve* moved to Santea, on today’s Bill Clinton Boulevard, its role as a centre of cultural resistance became fully apparent. The new site had two floors, a cafe on the ground floor and a restaurant in the basement. During this period, the *Hani* became a reference point, hosting many events and meetings of political and cultural significance.

The stories in this publication document the *Hani*’s trail-blazing decade, between 1995-2005, and the book is divided into two parts: The pre-war period, from 1995 to March 22, 1999; and post-

huaj, që ishin vizitorë të rregullt dhe dashamirë të *Hanit*. Për dashamirësitë dhe vlerësimet, *Hani* e kishte Librin e përshtypjeve, me shënime të çmuara të shumë vizitorëve me nam, i cili fatkeqësisht u asgjësua në kohën e bombardimeve, kur forcat serbe e patën shkatërruar dhe djegur *Hanin*. Nga ato shënime janë ruajtur vetëm disa që i kemi pas transkriptuar më herët.

Koncepti i këtij botimi është i thjeshtë: pos intervistave, kemi përzgjedhur edhe një varg dokumentesh, fotografish dhe shkrimesh të botuara në shtypin e kohës, si dhe pjesët e fjalimeve dhe të kritikave në katalogët e qindra ekspozitave dhe të aktiviteteve të tjera kulturore e politike të mbajtura në *Han*. Këto dokumente dhe imazhe flasin për spektrin e gjerë të aktiviteteve të zhvilluara në *Hanin* e 2 *Robertëve*, që nuk ishte vetëm restorant dhe ambient për kënaqësi, por edhe njëra prej vatrave më të spikatura të rezistencës kulturore dhe politike kundrejt regjimit të apartheidit.

Intervistat u redaktuan duke u shkurtuar minimalisht dhe kur disa prej të intervistuarve përshkruanin ngjarje të përputhshme, i lamë të tilla, si pjesë të

rrëfimeve autentike sipas parimeve të historisë gojore, që çmon rëndësinë e përjetimeve dhe njohurive personale të ngjarjeve historike, sepse këto ndihmojnë në ndërtimin e një narrativi më të plotë të historisë. Pra, ky botim nuk rrëfen historinë e vetë *Hanit* të 2 *Robertëve*, por përmbledh fakte, dokumente dhe rrëfime që e ndriçojnë rolin e tij të spikatur, veçmas në rezistencën kulturore, brenda një historie më të gjerë të rezistencës së Kosovës gjatë viteve '90.

Me mjetet modeste të disponueshme nuk arritëm të realizonim kërkime më të themelta mbi dëshmitë, dokumentet dhe artefaktet që do ta shpërfaqnin rezistencën kulturore. Kjo punë u mbetet instituteve të historisë dhe të antropologjisë bashkëkohore. Urojmë që ky publikim t'i stimulojë kërkimet dhe studimet e tilla.

Falënderojmë të gjithë të intervistuarit, si dhe ata që shprehën mendimin se *Hani* i 2 *Robertëve* bën pjesë në trashëgiminë specifike historike dhe kulturore të Kosovës, që do të duhej të mbrohej me ligj si një institucion i kujtesës kolektive.

Shkëlzen Maliqi

Fadil Dragaj, Hani në Kurriz, 1989

Fadil Dragaj, Arianit Kelmendi, Migjen Kelmendi
Milazim Salihi / Kurriz, 1989

Gëzim Puka, Fadili dhe Rexha, Hani, Kurriz, 1990

Fadil Dragaj, Naser Gjnovci, Hani, Kurriz, 1989

Nexhat Krasniqi-Nekra, ekspozitë personale / personal exhibition 1989, foto: Hazir Reka

war, between 2000 and 2005. To the present day, the *Hani* continues working hard to survive and keep its mission alive.

For this book, dedicated to the 30th jubilee anniversary, we invited over 80 friends of the *Hani*, selected from hundreds of those who journeyed with us over the past three decades, to recount their experiences here, thus evaluating the role and mission of the *Hani* in the 1990s and after the war. Our selection was limited by the impossibility of interviewing all of the *Hani*'s friends during the autumn of 2019. Many of them are absent, especially the vast majority of foreign journalists and diplomats who were regular visitors and friends of the *Hani*.

The *Hani* had a Visitors' Book full of precious comments by many famous visitors, expressing their good-wishes and appreciation, but unfortunately the book was destroyed during the bombing, when Serbian forces burned the building. Only a few of the comments, which we had transcribed earlier, survived.

The concept of this book is simple: In addition to the interviews, we have selected some documents, photographs and articles that were published in the media of the time, as well as extracts of speeches and critiques in the brochures of the hundreds of exhibitions and other cultural and political activities held at the *Hani*. These documents and images illustrate the broad spectrum of activities that took place in the *Hani i 2 Robertëve*,

underscoring that it was not only a good restaurant and a pleasant place to enjoy oneself, but also one of the most significant centres of cultural and political resistance against an apartheid regime.

The interviews have been only lightly edited and shortened, and we decided, even when the accounts of interviewees were somewhat inconsistent, to leave them as authentic stories and assessments. This approach respects oral history principles which value the importance of personal knowledge and experience of historical events because this can help to reconstruct a more complete historical narrative. Consequently, this book is not a story of the *Hani i 2 Robertëve*, but a collection of facts, documents and narratives which illuminate its important role as a centre of cultural resistance, within the broader history of resistance in Kosovo in the 1990s.

With the limited funds available to us, it was not possible to conduct thorough research of evidence, documents and artefacts to further shed light on the culture of resistance. This remains a task for the institutes of history and contemporary anthropology. We hope therefore that this book will be a stimulus for research and scholarship.

We thank all the interviewees, and everyone who agrees that the *Hani i 2 Robertëve* is part of Kosovo's historical and cultural heritage, and that as such, it should be under legal protection, as an institution of collective memory.

Shkëlzen Maliqi

Nexhat Krasniqi-Nekra, ekspozitë personale / personal exhibition 1989.
Ali Aliu, Rexhep Çosja, Nexhat Krasniqi-Nekra, Maksut Shehu, Ramiz Kelmendi, Irfan Pashoja, Zenun Çelaj, e tjerë, foto: Hazir Reka

Nexhat Krasniqi-Nekra, ekspozitë personale / personal exhibition 1989.
Ali Aliu, Rexhep Çosja, Ramiz Kelmendi, Maksut Shehu dhe Nexhat Krasniqi-Nekra, foto: Hazir Reka

Nexhat Krasniqi-Nekra, ekspozitë personale / personal exhibition 1989. Nexhmije Pagarusha, Milazim Salihu, Afrim Ethemi, Murat Ahmeti, Bashkim Paçuku, Hamdi Llugaxhija, Nexhat & Lule Krasniqi. foto: Hazir Reka

Nexhat Krasniqi-Nekra, ekspozitë personale / personal exhibition 1989. Bashkim Paçuku, Hamdi Llugaxhija, Nexhmije Pagarusha, Nexhat Krasniqi-Nekra, e tjerë. foto: Hazir Reka

S'MUND TË SHKRUHET HISTORIA E ARTEVE PA HANIN

Hani i 2 Robertëve për mua dhe komunitetin e artistëve ishte vendi ku vërtet ndiheshim si në shtëpinë tonë. Hani me pati ndihmuar jashtë mase në formimin profesional. Shpesh më ndodhte që në tavolinë të ulesha me emrat më eminentë të arteve pamore dhe përgjithësisht të kulturës kosovare dhe, për herë të parë, në hapje ekspozitash, më pati qëlluar të dëgjoja vlerësime e kritika për vepra arti. Te *Hani*, atëherë i ri, rrija me profesorët Muslim Mulliqi, Rexhep Ferri, Agim Çavdarbasha, e të tjerë artistë kulminantë, një satisfaksion i madh ky për mua dhe gjithë brezin tim.

Kur të gjitha institucionet na i patën suprimuar, ngjarjet më të rëndësishme të artit mbaheshin në *Hani*. Për ne, *Hani* ishte si muzetë *Tate* dhe *MoMA*. Një ngjarje që e veçoj ishte organizimi i Sallonit të Nëntorit të arteve pamore, ku patën marrë pjesë shumë artistë të Shoqatës.

Hanin duhet ta çmojmë edhe për shumë arritje të tjera, duke qenë se çdo aktivitet që mbahej aty, i kulturës, i politikës, i arsimit, u jepte shpresë jashtëzakonisht të madhe brezave të rinj. Kjo e vërtetë duhet shënuar dhe ruajtur si një kujtim i një veprimtarie së jashtëzakonshme për kushtet dhe rrethanat në të cilat ajo realizohej.

Kur krahasoj me kohën e sotme, më duket gati-gati e pabesueshme sa shumë ngjarje janë realizuar te *Hani* gjatë viteve '90. Barra, por edhe merita më e madhe, ishin të pronarëve, të Meritës dhe Fadilit. Ajo që kanë bërë ata vërtet nuk shpjegohet me fjalë, madje sot ngjan krejt e pabesueshme.

Ne si Fakultet i Arteve i Universitetit të Prishtinës i patëm dalë sadopak hakut *Hanit* para disa vjetësh. Organizuam ekspozitën me fotografi dhe materiale nga aktivitetet e mbajtura në *Hani* gjatë viteve '90 dhe pas luftës. Sa u përket institucioneve tona të kulturës, ato mjerisht nuk kanë bërë asgjë për afirmimin e përpjekjeve të *Hanit*.

Unë vetë ende ndihem keq, sepse nuk e pata realizuar ekspozitën në *Hani* e 2 *Robertëve*, premtuar Fadilit e Meritës. Megjithatë, ata sot janë pronarë të dy punimeve të mia. U pata pikëlluar shumë kur e dogjën *Hani* e vjetër, por ngushëllohesha paksa nga fakti që të dy veprat e mia kishin shpëtuar.

Në *Hani* jam shoqëruar edhe me të tjera figura të rëndësishme, si p.sh. gazetarët Qani Mehmedi e Avni Spahiu. Kalonim ditë të këndshme në biseda, ndonjëherë edhe episode të hareshme. Më kujtohet kur qeshëm me të madhe për një ndodhi: një natë, duke u ngjitur në Pallatin e Shtypit pasi kishin dalë nga *Hani*, Qaniut i kishte rënë njëra këpucë dhe i ishte rrokullisur nga kati i pestë teposhtë shkallëve. Avniu kishte zbritur me bateri në dorë, sepse rrymë nuk kish pasur, e kishte gjetur këpucën dhe ia kishte sjellë lart Qaniut në zyrën e kryeredaktorit. Avniu ishte shëf i gazetës "Rilindja", e cila, meqë ishte ndaluar, dilte me emrin "Bujku". Ka qenë kjo njëra prej ndejave të shumta kur qeshnim me lot, sepse kishim nevojë për lehtësim nga problemet me të cilat përballeshim gjatë ditës. *Hani i 2 Robertëve* shënon faqe me rëndësi në historinë e kulturës sonë. Nuk mund të shkruhet historia e arteve pamore pa *Hanin*. Uroj që ajo kohë pushtimi të mos na përsëritet kurrë, por uroj edhe që *Hani* të kujtohet gjatë. Na mbetet edhe neve të bëjmë diçka për *Hanin*, sepse duke e bërë për *Hanin*, e bëjmë për veten tonë.

Adem Rusinovci
Artist / Profesor Universitar

Hapja e ekspozitës Salloni i Nëntorit XXIII, 1996
The opening of the exhibition, Salloni i Nëntorit XXIII, 1996

THE HISTORY OF ART CANNOT BE WRITTEN WITHOUT THE HANI

The *Hani i 2 Robertëve* was the one place that I, and others in the artistic community felt truly at home. It played a crucial role in my professional development. Often, you'd find yourself sitting at the same table as some of Kosovo's most eminent visual artists or cultural figures, and, at the exhibitions, for the first time, I overheard people critiquing works of art. Although I was still young, it was at the *Hani* that I managed to spend time with professors Muslim Mulliqi, Rexhep Ferri, and Agim Çavdarbasha, and other artists who were at the peak of their careers, and that was a tremendous experience for me and my generation.

After they had suspended all of our institutions, the most important art events were held at the *Hani*. For us, the *Hani* was the equivalent of the Tate or the MoMA. I remember in particular a visual art display at the *Salloni i Nëntorit* (November Hall), which involved lots of artists from the Society.

But we should value the *Hani* for its other achievements too, as every activity held there, relating to culture, politics or education, provided a deep source of hope for the younger generations. This was an extraordinary achievement in the conditions and circumstances of the time, and should be recorded and remembered as such.

When I compare it to the present-day, it seems almost unbelievable how many events were organised at the *Hani* during the '90s. The responsibility, and the credit, goes to Merita and Fadil, the owners. It's difficult to find the words to convey what they did, and today, it seems unbelievable.

A few years ago, those of us at the Faculty of Arts at the University of Prishtina, tried to do our bit for the *Hani*. We organised an exhibition of photographs and materials relating to the activities hosted by the *Hani* during the '90s and after the war. But unfortunately, our cultural institutions did nothing to recognise the *Hani's* efforts.

Today, I still feel bad because I'd promised Fadil and Merita I'd organise an exhibition at the *Hani*, and I didn't manage to do it. They are however the owners of two of my art works. I was desperately sad when they burned the old *Hani*, but I found some consolation in the fact that my two art works survived.

I spent time at the *Hani* with well-known characters such as the journalists Qani Mehmedi and Avni Spahiu. We passed time talking contentedly and there were often hilarious moments. I remember one event that made us collapse in hysterics: One night, after leaving the *Hani*, and climbing up to the *Pallati i Shtypit* (Printing House), Qani lost his shoe when it rolled from the fifth floor all the way back down the stairs. Avni went back down to find it, taking a torch because there was a power cut, and he finally found the shoe and brought it up to Qani who was in the editor's office. Avni was the boss of the *Rilindja* (Renaissance) newspaper, which had been banned, and was being published under a new name, *Bujku* (Farmer). It was one of the many nights we cried laughing because we needed to forget the problems we had to face every day. The *Hani i 2 Robertëve* is an important element of our cultural history. You can't write about the history of our visual arts without the *Hani*. I never want to return to the time of occupation, but I do hope the *Hani* is not forgotten. It is up to us now to do something for the *Hani* because by doing so, we also do something for ourselves.

Adem Rusinovci
Artist / University Professor

Skulpturat e Adem Rusinovci,
pas djegies së Hanit, 1999

Adem Rusinovci's sculptures,
after the *Hani* was burned down, 1999

SI U BË KËNGA

“KOSOVA CALLS FOR PEACE”

Brezi im që dekadën e paraluftës e kaloi në Prishtinë, e di mirë se fillimisht *Hani* ishte kafeteri dhe restorant, por falë Fadilit dhe Meritës u shndërrua gradualisht në institucion shumëdimensional, mbasi aty mblidhej elita e kohës, madje jo vetëm ajo politikja, por edhe intelektualja.

Edhe unë e frekuentoja *Hanin* e 2 *Robertëve*. Ndër shokët që takoja mund të përmend Sabri Fejzullahun, Sinan Vllasaliun, Xhevdet Gashin, Xhemail Mustafën, Enver Malokun. Shpesh vinte edhe ylli i kinematografisë, Bekim Fehmiu, njeri i dashur për ne, e edhe ne për të. Vinin edhe piktorët, më së shpeshti Gjelo Gjokaj dhe Daut Berisha. Pra, njerëzit eminentë *Hani* i tërhiqte me famën që kishte krijuar.

Në vitin '98, Kosova u ndodh në luftë. Pavarësisht prej rezistencës paqësore, konflikti me Serbinë kulminoi me luftën e armatosur; grupet e themeluesve të UÇK-së i rrokën armët. Kosova ishte në flakë. Ne takoheshim shpesh te *Hani*.

Një mëngjes, në kafeterinë e katit të sipërm të *Hanit* ndodheshim unë, Sabriu, Sinani, Xhevdeti dhe Bekim Fehmiu. Pamë tanket serbe që po niseshin për në zonat e luftës.

Unë thashë: “Nëse asgjë tjetër, fëmijët po kërkojnë që rrugët të mos ua lëmë me asfalt, por të hedhim të paktën gurë, që t’ua vështirësojmë lëvizjen. Dhe ata po e bëjnë këtë në një mënyrë”.

Shokët më pyetën: “Si po e bëjnë”?

“Rrugës për në shkollë, po hedhin gurë në asfalt. Ju këngëtarët, çka po bëni”?

Ata më shikuan dhe Sabriu me teatralitetin e artistit, më tha: “Zemra jeme, s’ di çka mundemi me ba na”!

I thashë: “Çka di ti Sabri”?

“Valla send, pos me këndu, Zoti më vraft mua”!

“Pikërisht këtë edhe bëje, një këngë për Kosovën në gjuhën angleze, si porosi botës nga populli i Kosovës”.

Kështu pati lindur ideja. Xhevdet Gashi e kompozoi muzikën, tekstin e bëri Nehat S. Hoxha i ndjerë, e titulluam *Kosova Calls for Peace*. Ishte thirrje për paqe. Populli i Kosovës i thërriste botës për paqe, sepse edhe lufta bëhej për paqe. E kënduan bashkë shumë këngëtarë të estradës.

Presidenti Rugova i kishte lëvizjet të kufizuara; dinte për *Hanin*, por nuk dilte. Një natë, pasi e shoqërova deri te shtëpia e vet dhe i urova natë të mirë, ma ktheu: “Hajt-hajt, shkoni në *Han*, mblidhuni e bëni pak politikë aty”.

E pyeta: “A po vini edhe Ju, President”?

“Me gjithë qejf do vija”, më tha, por unë ia ktheva: “Jo, ju nuk mundeni”.

“Pse s’ mundem”?

“Sepse ju ia keni marrë lirinë vetes, për ju tani vendos tjetërkush. Ju luftoni për lirinë tonë, duhet të rrini në shtëpi”.

Pos aktiviteteve kulturore, politike, sociale, etj., te *Hani* organizoheshin edhe ndeja familjare; Fadili nuk i refuzonte. E di se kishte obligime të shumta dhe vështirësi financiare, por vendi definitivisht nuk kish karakter të lokalit komercial.

Ngjarja tjetër që do ta veçoj lidhet me Xhemail Mustafën, këshilltarin për informim të Presidentit Rugova. *Hani* ishte stacioni i tij i preferuar. Banonte afër dhe aty e pinte kafën e mëngjesit e i kalonte mbrëmjet. Atëherë, *Hani* ishte pikë reference; Xhemën e takoja aty, ose e pyesja Fadilin: “A ka qenë Xhema?”, “Kur kthehet?” ose “A la porosi?”.

HOW THE SONG “KOSOVA CALLS FOR PEACE” WAS CREATED

My generation, which spent the pre-war decade in Prishtina, is well aware that, in the beginning, the *Hani* was just a cafe and restaurant, but thanks to the work of Fadil and Merita, it gradually transformed into a multi-dimensional institution, since that was where the political and intellectual elite of the time gathered.

I also frequented the *Hani e 2 Robertëve*. I used to go there to meet Sabri Fejzullahu, Sinan Vllasaliu, Xhevdet Gashi, Xhemail Mustafë, and Enver Maloku. The film star, Bekim Fehmiu used to come too; we were all very fond of him, and he of us. The artists joined us too, most often Gjelosh Gjokaj and Daut Berisha. The *Hani* attracted Kosovo's most famous people because of the reputation it had created.

In 1998, Kosova was at war. Despite our passive resistance, the conflict with Serbia culminated in an armed struggle; the groups of the KLA founders took up arms. Kosova burned. We met often at the *Hani*.

One morning, I was in the cafe on the upper floor of the *Hani*, together with Sabri, Sinani, Xhevdeti and Bekim Fehmiu. We had watched the Serb tanks heading off to the war zones.

I said, “At least the kids want to chuck stones on the streets, so the path isn't clear, so it's more difficult for them to drive through. And they're managing it somehow.”

My friends all asked, “But how are they doing it?”

Fadil Dragaj, Daut Berisha,
Ramiz Kelmendi, Rexhep Ismajli, 1995

Xhema në *Han* e kishte tavolinën e vet; ishte me numër 11 nëse nuk gabohem. Tash që po flas, më duket se po e shoh duke më pritur aty. Në një rast, në fillim të vitit 1998, pak para masakrës së Prekazit, kur po e përgatisnim Kuvendin e tretë të LDK-së, e kërkova Xhemën te *Hani* për t'i treguar se Kuvendi do të mbahej në restorantin *Dora*, mbasi isha përgjegjës për gjetjen e sallës. Aty e informova edhe për acarimin e situatës në Prekaz, për çka më patën informuar Idriz Recit, Halil Geci dhe Gani Koci. E pata njoftuar për këtë edhe Presidentin. Pos tjerash, i thashë Xhemës se Adem Jashari është i vendosur për të luftuar deri në vdekje.

Ja thashë këtë lajm në *Han*, nuk e kisha thënë diku tjetër. Kjo tregon komponentin psikologjik të sigurisë që e kishim te *Hani*.

Hani vërtet ishte vend që e frekuentonin njerëz profilesh të ndryshme, por shpirtin dhe madhështinë atij vendi ia jepnin pronarët. Për mua Fadil dhe Merita Dragaj janë *Hani* i 2 Robertëve. Ky emër është pasuri e madhe historike e jona. Mendoj se te lokali ku në vitet '90 ndodhej *Hani* duhet të vihet një pllakë përkujtimore, që brezat e rinj t'ia dinë historinë.

Adnan Merovci
ish-Sekretar i Zyrës së Presidentit Rugova

“On the way to school, they throw rocks on the road. What about you singers, what are you doing?”

They looked at me and Sabriu said theatrically, “Upon my soul, I’ve no idea what we can do”!

I said, “What do you know how to do Sabri?”

“Well, God only knows, nothing really, all I can do is sing!”

“Well, why don’t you do that, sing a song for Kosovo, in English, as a plea for help from the people of Kosovo.”

That’s how the idea was born. Xhevdet Gashi composed the music, the words were written by the now deceased Nehat S. Hoxha, and it was called *Kosova Calls for Peace*. A cry for peace. The people of Kosovo called on the world for peace because even war is fought for peace. It was sung jointly by many professional artists.

President Rugova’s movements were limited; he knew about the *Hani*, but he never went out. One night, after accompanying him home and saying good night, he said: “Come on, come on, you must go to the *Hani*, get together and chat politics there.”

I said, “Will You come too, Mr. President?”

He said, “I’d love to,” but I answered, “No, no you can’t.”

He asked, “Why not?”

I answered, “Because you’re not free to act for yourself, someone else decides for you. You are fighting for our freedom, so you must stay at home.”

Besides cultural, political and social activities, the *Hani* also hosted family gatherings; Fadil could never refuse. I know that he had many obligations and financial difficulties, yet the *Hani* never felt like a commercial cafe.

Another event stands out for me, involving Xhemail Mustafë, President Rugova’s Information Advisor. The *Hani* was his favourite spot. He lived nearby, so he always had his morning coffee there, and spent his evenings there too. At the time, the *Hani* was the place to be; I always met Xhemail there, or I’d ask Fadil: “Was Xhema here?”, “When’s he coming back?” or “Did he say he wanted something?”.

Xhema had his own table at the *Hani*; I think it was number 11. Now that I’m talking about him, it’s as if I can see him sitting there, waiting for me. On one occasion, at the start of 1998, a little before the Prekaz massacre, when we were preparing the third LDK Assembly, I went looking for Xhema at the *Hani* to tell him that the Assembly would be held in the *Dora* restaurant, as I was responsible for organising the location. That’s where I found out about the escalation of the situation at Prekaz, from Idriz Reci, Halil Geci and Gani Koci. I passed the news to the President. I told Xhema that Adem Jashari had decided to fight to the death.

I passed on this news at the *Hani*, I’d never have dared repeat it elsewhere. That indicates just how secure we felt at the *Hani*.

The *Hani* was frequented by a variety of different people, but its soul and its greatness derived from its owners. For me, Fadil and Merita Dragaj are the *Hani i 2 Robertëve*. It is a historic national treasure. I think there should be a commemoration plaque at the spot where the *Hani* was located in the ‘90s, so that younger generations know about its history.

Adnan Merovci
Former Secretary of the Office of President Rugova

NË GJITHË ATË AMULLI, ERDHI E BUKURA

Natyrisht, më e bukura në jetën e njeriut është rinia. Ne mbase ishim në filllet e një pjekurie pak më të vonshme, në ambientin e ri kosovar pas ndryshimeve rrënjësore të jetës politike, ekonomike e kulturore. Në gjithë atë amulli, erdhi e bukura, ëndrra që besoj se e kishin të gjithë, por që na e bëri të mundshme Fadil Dragaj, me të cilin ishim shokë që më herët nga Televizioni i Prishtinës. Ai e hapi lokalin me emër të dashur e konotacion artistik, *Hani i 2 Robertëve*.

Unë mora vesh nga Milazim Salihu, shkuam bashkë dhe e përgëzua për lokalin, që për kohën ishte ndër më të bukurit në qytet. Paskan net, ditë, mbrëmje të gjata me atmosferë të ngrohtë që Fadili, Merita dhe stafi i mirë na e mundësonin, në mënyrë që të gëzoheshim dhe t'i harronim vështirësitë jashtëzakonisht të mëdha të ditës. E veçanta e *Hanit* nuk ishte vetëm te emri, por edhe te synimi, fokusi në arsyen pse ishte krijuar, që të mblihdeshin aty, por edhe të reflektonim.

Kur më pati thënë Fadili se në *Han* do të zhvilloheshin aktivitete kulturore, i thashë se isha i gatshëm të kontribuoja. Dy mundësi m'i ofruan. E para, që të isha kurator ekspozite, në ato rrethana jo me të gjitha kushtet, por më shumë si mbikëqyrës, ashtu që kolegët fotografë ose artistë t'i ekspozonin veprat në *Han*. E dyta, që të ndihmoja për realizimin e projekteve të tjera kulturore, si mbrëmje letrare, e takime me krijues të tjerë.

Kisha kënaqësinë të isha kurator i disa ekspozitave të fotografisë, grafikës dhe skulpturës. Bashkëpunoja për këtë me disa kolegë. Gjëja më e bukur ishte se me ne në atë ambient vinin një numër i madh diplomatësh të huaj. Prania e tyre na jepte një fuqi më të madhe morale e fizike, në kuptimin që edhe ne ishim dikush në atë kohë amullie.

U realizua një numër i madh ekspozitash. Ndër to edhe ekspozita ime personale, me një numër më të vogël të fotografive. Mbrëmja ishte e bukur dhe me një trajtim ekskluziv e reflektim artistik të konceptit fotografik, që edhe sot do ta kishim lakmi. Gjërat gjithmonë shihen në kontekstin se ku, si dhe pse bëhet diçka, dhe në këtë treshe pyetjesh unë e pata arritur qëllimin.

Atmosferës madhështore i kontribuonte edhe muzika që kultivohej në *Han*, si dhe pijet e ushqimet cilësore të traditës që rrallëkund i gjeje asokohe.

Kaluan vitet, menduam se do të merrte fund shpejt situata në të cilën ishim, por nga fundi aty ndodhi tragjedia: sulmi që ia mori jetën aktorese së re dhe plagosi Fadilin me disa të tjerë.

Megjithatë, duhet të ndihemi krenarë që edhe në kohë të tilla vazhduam jetën dhe luftën për dinjitet. Nga elita kosovare e kohës nuk besoj të ketë munguar ndokush që të mos e shijonte atmosferën e ofruar nga *Hani*. Madhështia ishte që edhe miqtë nga jashtë aty e gjenin mundësinë e komunikimeve dhe të kënaqësisë. Emrat janë të shumtë. Për ta bërë atmosferën më të ngrohtë, Fadili organizonte mbrëmje ekskluzive me muzikë të këngëtarëve të ndryshëm. Artistët, gati të gjithë, kanë mbajtur ekspozita, e ndër ta edhe doajenët si Agim Çavdarbasha, ose nga brezi i ri, Zake Prevlukaj.

Ekspozitat propozoheshin nga një grup miqsh të Fadilit, si Eqrem Basha, shkrimtar i njohur dhe akademik, pastaj Shkëlzen Maliqi, Migjen Kelmendi, Fatmir Lama, Agim Çavdarbasha, e disa të tjerë.

OUT OF STAGNATION, EMERGED BEAUTY

Youth is the most glorious part of life. We were belatedly growing up, in that new Kosovar atmosphere, after the root and branch changes to politics, culture and the economy. And in in the midst of that stagnation, there was beauty, the dream that I believe everyone had, but which was brought to life by Fadil Dragaj, with whom we'd been friends for a long time at Prishtina Television. He opened this wonderful artistic cafe, with its well-loved name, the *Hani i 2 Robertëve*.

I heard about the *Hani* from Milazim Salihu, and we went together to congratulate Fadil on his cafe which was one of the most beautiful in the city at that time. We spent many long nights, days, and evenings there, enjoying the warm atmosphere created by Fadil, Merita and their wonderful employees, and it helped us to feel joyful and forget the extraordinary difficulties of the day. The *Hani*'s uniqueness lay not just in its name, but also in its intention, its focus on the reason why it was created, that we should gather there, but also reflect.

When Fadil said to me that they were going to organise some cultural activities at the *Hani*, I said that I was ready to contribute. They offered me two opportunities. First, I could be the curator of exhibitions, which meant given the circumstances of the time, working more as a supervisor, so that our colleagues who were photographers or artists, could expose their works at the *Hani*. Second, I could help to organise other cultural activities, such as literary evenings, artist meetings, and other similar events.

It was my pleasure to be the curator of various exhibitions of photography, graphics and sculpture. I collaborated on this with various colleagues. We were thrilled that a large number of foreign diplomats joined us there. Their presence gave us huge moral support and physical reassurance, in the sense that we mattered too, in that time of stagnation.

A large number of exhibitions were organised. This included my own personal exhibition too, with a small number of photographs. It was a beautiful evening, a solo presentation, and artistic reflection of the photographic concept, and I still think of it today. One always sees things in a context, where, how and why something is done, and I achieved my objective for all three questions.

Music also contributed to the special atmosphere in the *Hani*, as did the delicious traditional food and drink that it was rare to find at that time.

The years passed, and we thought the situation we were in was about to end, but just as this possibility approached, tragedy struck: The attack which took the life of a young actress, and injured Fadil and some others.

Nonetheless, we must feel proud that even in such times, we carried on our lives and we fought for our dignity. I don't think there was a single member of the Kosovar elite of that time who did not spend time at the *Hani*. It was wonderful that our foreign friends also enjoyed being there and found a way to communicate. There were so many who came. To make the atmosphere even cosier, Fadil organised special nights with music by various singers. Nearly all the artists held exhibitions there, and this included maestros such as Agim Çavdarbasha, or Zake Prelvukaj, from the younger generation.

The exhibitions were proposed by a group of Fadil's friends, such as Eqrem Basha, the well-known writer and academic, Shkëlzen Maliqi, Migjen Kelmendi, Fatmir Lama, Agim Çavdarbasha, and various others.

Më kujtohet njëra nga bisedat në *Han*, kur një emër i shquar i artit dhe i politikës shprehu mendimin se gjërat po shkonin drejt luftës që nuk do të zgjaste shumë, e ne qemë frymëzuar prej sloganit “Mbahu nënë, mos ki frikë, se ke djemtë në Amerikë”. Shpresa e Amerikës na mbante në një pozicion qetësues, e që plotësohej edhe me demonstratat e qeta që bëheshin çdo ditë nëpër rrugë. Por, ndodhi që lufta të mos ishte aq e shkurtër dhe qe shumë e rëndë.

Në atë humnerë dhe katarzë kosovare, *Hani* ishte një dritë që shëmbëlleu me shumë fuqi, me shumë frymë të artit në përgjithësi, si kontribut i veçantë për realizimin e ëndrrave të bukura që i kishim si rini, si individë e si komb.

Afrim Spahiu
Profesor / Drejtor fotografie / Producent arti

Afrim Spahiu

I remember one conversation at the *Hani*, where a well-known personality from art and politics argued that we were heading for a short war, and we were all inspired by the slogan "Don't worry mother, never fear, for you have sons in America." Hope in America kept us all calm, and this was reflected in the peaceful demonstrations organised every day in the streets. But, it turned out that the war was not so short and very brutal.

In that Kosovar abyss and catharsis, the *Hani* was a light that shone brightly, bursting with artistic creativity, and it made a unique contribution to our realisation of the beautiful dreams we had as youth, as individuals and as a nation.

Afrim Spahiu

Professor/ Director of photography / Art Producer

HANI I REZISTENCËS, HANI I ARTISTËVE

Hani nuk ishte vetëm një hapësirë e ekspozimit, por edhe e rezistencës, për shumicën e shoqërisë në Kosovë, sidomos për artistët. Në mesin e shumë artistëve nga fusha të shumta të artit, edhe unë pata rastin që ekspozitën e parë personale për audiencën e artit pamor ta mbaja pikërisht në galerinë *Hani i 2 Robertëve*. Ishte prilli i vitit 2002 dhe sapa e kisha përfunduar vitin e dytë në Fakultetin e Arteve.

Së bashku me Liridon Metushin, shok dhe koleg artist, kishim vendosur t'i ekspozonim diku punimet tona. Patjetër që tentimin e parë e kishim *Hanin*, ndonëse nuk ishim të sigurt nëse do të na pranonin, meqë asokohe kishte njëfarë ligji të pashkruar që studentët të mos ekspozonin, aq më pak në ekspozita personale.

Takua Meritën dhe Fadilin, të cilët u pajtuan të ekspozonim në hapësirën e tyre pas disa muajsh. Liridoni, pas konsultimeve me profesorin e vet, vendosi të mos ekspozonte, por unë, megjithëse mbeta të ekspozoja vetëm, u ndihmova nga pronarët e *Hanit* dhe nga vetë Liridoni që ekspozita të më shkonte sa më mirë. Isha studenti i parë që po hapja ekspozitë personale në *Han*.

Në atë kohë skena artistike ishte shumë e ndarë, pak a shumë siç është edhe sot. Skena ndahej në artistët më tradicionalë që insistonin në veprat që gjithë fokusin e kishin te puna teknike, si dhe në një grup artistësh që kërkonin më shumë se kaq, sidomos ata më të rinjtë.

Megjithëse kisha filluar të eksperimentoja ngapak në medime të tjera, në *Han* ekspozova piktura të punuara jashtë punimeve të fakultetit, si dhe disa grafika të punuara në klasën e profesorit të nderuar Hysni Krasniqi, i cili, ani pse mendonte që nuk isha gati për një prezantim personal, nuk më pengoi.

Si pjesë e asaj ekspozite dhe përvoje të parë, që e kisha emërtuar "Qeniet", ishte edhe një katalog modest, të cilin ma dizajnoi Liridoni, e që shoqërohej me një tekst të filozofit dhe kritikut të artit, Astrit Salihut. Ky ishte i pari shkrim për punimet e mia. Ai vlerësim më vonë u botua në librin e Astritit me titull "Post-moderna e interpretuar për shqiptarët".

E di që *Hani* ua ka hapur dyert të gjithëve, madje edhe një të riu si unë, prandaj duke ia ditur rolin që ka luajtur, them se, përveçqë meriton respektin tonë, meriton edhe kujdesin jo vetëm prej artistëve, por edhe atë institucional, si hapësirë që u shndërrua në strehë për artistët në çdo kohë, sidomos në ato më të vështirat e paraluftës.

Alban Muja
Artist

THE HANI OF RESISTANCE, THE HANI OF ARTISTS

The *Hani* was not just an exhibition space, but also a site of resistance for most of society in Kosovo and especially for artists. I was one of many artists from a variety of specialisms who had the opportunity to hold my first personal exhibition for an audience of visual artists, in the gallery of the *Hani i 2 Robertëve*. It was April 2002 and I'd just finished my second year at the Faculty of Arts.

I had decided, together with Liridon Metushi, a friend and artistic colleague, to exhibit our works. The *Hani* was of course our primary objective, but we weren't sure whether they'd accept us, since at that time, there was an unwritten rule that students didn't do exhibitions, and especially not of their own work.

We met Merita and Fadil, and they agreed to host an exhibition in their cafe in a few months' time. Liridon changed his mind after consulting his professor, so I was left to exhibit alone, but I had the support of Liridon and the *Hani* owners in order to ensure it was a success. I was the first student to have a personal exhibition at the *Hani*.

At that time, the artistic scene was quite divided, somewhat like it is today. There were the more traditional artists, who insisted that the focus of all work should be technical, and there were others, especially the younger generations, who were looking for more.

Although I had started to experiment a little with other mediums, at the *Hani* I exhibited the paintings I'd done outside of my university studies, as well as some graphics I'd done in a class with the respected professor Hysni Kraçniqi - he didn't think I was ready to exhibit, but didn't try to stop me.

I called that first exhibition, "Beings", and it included a simple catalogue, designed by Liridon, which included an analysis by the philosopher and art critic, Astrit Salihu. This was the first text written about my work. His commentary was published later in his book, "*The Post-modern interpreted for Albanians*."

I know that the *Hani* opened its doors to everyone, even a young man like me, and so being aware as I am of its crucial role, I think that it not only merits our respect, but deserves to be protected, by the state as well as by artists, as a space that transformed into a shelter for artists, especially in the difficult years before the war.

Alban Muja
Artist

Alban Muja, Nana / Mother
akril në pëlhurë / acril on paper, 2000

HANI, NJË UNIVERS MË VETE

Më duket se të gjithë e kanë pasur një përshtypje për *Hanin e 2 Robertëve* si shtëpi të dytë. Ishte një strehë për ne që e donim njëri-tjetrin dhe e donim Kosovën. Në atë kohë të rrezikshme, krejt njerëzit e mirë ishin aty: miq të artit, të kulturës, të politikës, shto këtu edhe pronarët, që i kam miq shumë të mirë. Unë edhe vajzën e merrja në *Han*, madje ma zinte gjumi ndonjëherë aty. Përveç aktiviteteve e ekspozitave, *Hani* kishte edhe spontanitetin, sepse mund të lëvizje nga njëra tavolinë në tjetrën, të bashkëngjiteshe e të bisedoje.

Edhe unë e kisha galerinë time *Dodona*, me të cilën isha shumë krenare. Galeria që themeluar në vitin '97, periudhën më të mirë të jetës sime. Ishte galeri jokomerciale, nuk kishte as rrogë, as shitje, për përfitim. Nëse ndonjë vepër arti shitej, paratë i merrte vetë artisti. Sigurisht se nuk mund të funksiononim pa donatorë. Për qiranë dhe programet na ndihmonte Fondacioni Soros, kurse të gjithë katalogët dhe pllakatet na i shtypte falas *Dukagjini* në Pejë. *Dodona* funksiononte edhe si qendër kulturore. Për shembull, ne e patëm ndihmuar publikimin e një kasete me muzikë të grupit *Jericho Walls*. Patëm organizuar edhe ekspozitën e gjeneratës së parë të diplomantëve nga studimet Master në Akademinë e Arteve, e cila e vazhdonte punën, si i gjithë sistemi shkollor, në shtëpi private.

Te *Dodona* kishte hapësirë edhe për artin bashkëkohor. Me *Hanin*, i cili pati filluar me ekspozita para nesh, kishim bashkëpunim shumë të mirë. Kishim një marrëveshje që kur ne e hapnim një ekspozitë, ata të mos hapnin të njëjtën ditë dhe anasjelltas; nuk kishte kurrfarë konflikti a gare mes nesh. Nëse shitej diçka te ne ose në *Han*, gëzoheshim kur përfitonin artistët.

Njëra ndër mbrëmjet që më ka mbetur në kujtesë ishte kur më patën hyrë hajnat në shtëpi dhe kisha shkuar në *Han* gjithë ankesa. Isha ulur me Meritën dhe Fitore Berishën. Me lot qeshëm kur u tregova sa isha gëzuar që nuk m'i kishin marrë bizhuteritë; i doja më shumë se çdo gjë tjetër. Pra, në *Han* mund të flisnim për gjithçka, ndonjëherë edhe për gjëra banale.

Aty e takonim edhe piktorin e mirënjohur Gjellosh Gjokajn, i cili kur ishte në Prishtinë, rëndom vinte te *Hani*. Takonim gazetarë të huaj e vendas, miq si Migjen Kelmendi, Astrit Salihu, të gjithë emrat e penës. Edhe Ali Podrimja, i ndjeri, rrinte aty, e gjithë gjenerata e asaj që njihej si rezistenca jo e dhunshme, piktorë të ndryshëm, skulptorë. Ata ishin edhe miq të mi e të galerisë sime, por që vinin edhe te *Hani*. Aty e pata njohur edhe aktoren e famshme Vanessa Redgrave, që më vonë e takova në Tetovë mbasi na dëbuan, sepse i kishte sjellë shtatë mijë marka ndihmë për aktorët në ekzil, m'i pati lënë mua dhe unë ua dhashë Enver Petrovcit dhe të tjerëve në nevojë për ndihmë. Vanessa vinte edhe mbas luftës, gjithmonë për takime miqësore. Por, takimi i parë ka qenë në *Han*; ishte përjetim i jashtëzakonshëm të rrinim e bisedonim me të.

Më kujtohet edhe kur Liv Ullmann erdhi në *Han*, që kishte qenë edhe në galeri tek unë, bashkë me vajzën e saj, bijën e regjisorit Ingmar Bergman. Pati mbetur pa mend kur e çova në teatër, që ishte pranë galerisë. I thashë: "Është teatër i vogël, i thjeshtë". Ma ktheu: "Po, çka po mendon, se në Perëndim janë të gjitha teatrot e mëdha? Të vegjël janë më simpatikë". I pati lënë shumë mbresa vizita, i pëlqeu edhe ekspozita e Mehmet Behlulit në galeri, me ato punimet me zift.

Hani ishte univers më vete, ku mblidheshin intelektualët, politikanët, artistët, aktorët, këngëtarët, gazetarët. Ishte shtëpi e ngrohtë për të gjithë, në të cilën ndonjëherë e harronim përditshmërinë e zymtë.

Alisa Maliqi
Arkitekthe

HANI, A UNIVERSE

I think everyone thought of the *Hani e 2 Robertëve* as their second home. It was a shelter for those of us who loved one another, and Kosovo. At that time, fraught with danger, all the good people came there: Friends from art, culture, politics, and of course, the owners, who were my good friends too. I used to go there with my daughter. Sometimes I even slept there. Besides the exhibitions, the *Hani* was also a spontaneous place because you could drift from one table to another, and join in different conversations.

I also had my own gallery, the *Dodona*, of which I was very proud. The gallery was founded in '97, the best period of my life. It was not commercial; I had no salary, there were no sales, no profit. If I sold a work of art, the money went to the artist. It couldn't have functioned without donors. The Soros Foundation helped us to pay for the rent and the programs, and all our catalogues and posters were printed free by *Dukagjini* in Peja. The *Dodona* also functioned as a cultural centre. For example, we helped to publish an album by the group, *Jericho Walls*. We also organised an exhibition by the first generation of graduates from the master's program at the Academy of Arts, which like the entire education system, was operating underground, in private houses.

At the *Dodona*, we had a space for contemporary art. We collaborated closely with the *Hani*, which had started to host exhibitions before us. We had an agreement that we wouldn't open exhibitions on the same day; there was no conflict or competition between us. If we sold something, or the *Hani* did, we were both overjoyed that the artists were successful.

One of the evenings I'll always remember was when some thieves broke into the house and I went over to the *Hani*, moaning about what had happened. I was sitting with Merita and Fitore Berisha. We all ended up laughing so much when I told them I was so happy they had not taken my jewellery; I loved it more than anything else. So, at the *Hani* we talked about everything, including the simple stuff.

That's where we met the well-known painter, Gjelosh Gjkoaj, who regularly visited the *Hani* when he was in Prishtina. We met foreign and local journalists, friends such as Migjen Kelmendi, Astrit Salihu, and all the great writers. Also the now deceased Ali Podrimja, used to come there, and all that generation known for nonviolent resistance, and various painters and sculptors. They frequented the *Hani*, and they also came to my gallery too. It was at the *Hani* that I met the famous actress Vanessa Redgrave, whom I later met again in Tetova, after they expelled us. She had brought seven thousand marks in aid for actors in exile, and she gave it to me and I gave it to Enver Petrovci and the others in need of help. Vanessa came again after the war, always for friendly catch-ups. But, our first meeting was at the *Hani*; it was an extraordinary experience to sit and talk to her.

I also remember when Liv Ullman came to the *Hani*, having also been at my gallery, together with her daughter, the child of the director Ingmar Bergman. She was amazed when I took her into the theatre, next to the gallery. I said; "It's just a small, simple theatre". She responded: "Gosh, what do you think, that all theatres are huge in the West? The smaller ones have a better atmosphere anyway." Her visit left a huge impression on me, and she enjoyed Mehmet Behluli's exhibit at the gallery, of his artwork using tar.

The *Hani* was a universe in itself, where intellectuals, politicians, artists, actors, singers and journalists all gathered. It was a warm home for everyone, where occasionally, we could forget the bleakness of our daily lives.

Vanessa Redgrave, Fadil Dragaj,
Alisa Maliqi, Merita Dragaj, 1997,

Alisa Maliqi
Architect

CAFÉ DE FLORE E PRISHTINËS

Promovimi i veprave të Gani Bobit. Rexhep Ismajli, Hivzi Islami dhe Fehmi Agani, 1997

Promotion of Gani Bobi's works. Rexhep Ismajli, Hivzi Islami and Fehmi Agani, 1997

Hani i 2 Robertëve ishte më shumë se një restorant i zakonshëm, për mua dhe për shumë miq të mi, me të cilët për një kohë të gjatë kemi kaluar orë të tëra aty. Ishte një institucion dhe qendër kulture e vërtetë, ku bisedonim shumë, shkëmbejmë ide, edhe politike, por mbi të gjitha kulturore. Aty bisedonim për plane e projekte lidhur me revista të ndryshme, libra, shkëmbejmë tekste. Në *Han* takoheshin intelektualë, gazetarë, akademikë, artistë, shkrimtarë, por mbi të gjitha, *Hani* ishte qendra që i jepte sharm të veçantë jetës urbane të Prishtinës.

Nëse do të bënim ndonjë analogji, do të mund ta vendosnim një paralele me kafenetë e famshme të Parisit, si *Café de Flore*, e njohur prej frekuentimeve të shkrimtarëve të mëdhenj si Sartre, de Beauvoir, e të tjerë. Por, për fat të keq, në shoqërinë tonë nuk ekziston një kujtesë kulturore e njëmendtë, e cila do t'i vlerësonte pikërisht këto vende si *Hani i 2 Robertëve*, që si qendër i tejkalonte të gjitha përmasat e një restoranti të zakonshëm.

Ndoshta është e tepërt të përmendet sa ekspozita, sa takime, promovime, koncerte e biseda të ndryshme janë zhvilluar aty. Mund të thuhet lirisht se ishte një institucion kulturor i vërtetë, madje jo vetëm para luftës, në kohë shumë të vështira, por edhe pas vitit 2000, sepse për vite të tëra vazhdoi të mbetet i tillë.

Hani la gjurmë të thella te secili prej nesh që pati fatin ta kalonte një pjesë të madhe dhe shumë të vlefshme të jetës pikërisht aty.

Anton Berishaj
Profesor Universitar

CAFÉ DE FLORE OF PRISHTINA

The *Hani i 2 Robertëve* was more than an ordinary restaurant for me and the friends with whom I spent endless hours there. It was an institution and an authentic cultural centre, where we talked a lot, exchanged ideas, discussed politics and most of all, culture. That's where we came up with plans and ideas for various magazines, and books, and exchanged texts to read. The *Hani* was a meeting place for intellectuals, journalists, academics, artists, and writers, but most of all, it added a special touch of charm to urban life in Prishtina.

As an analogy, we could draw a parallel with the famous Parisian cafe, the *Café de Flore*, well-known for being frequented by the great writers such as Sartre, de Beauvoir, and others. But, unfortunately, our society lacks the adequate cultural memory to appreciate the value of places like the *Hani i 2 Robertëve*, which was a meeting place with an impact far beyond that of an ordinary restaurant.

It would be too much to list all the exhibitions, meetings, books launches, concerts and conversations that occurred there. It was without doubt a genuine cultural institution, in the difficult years before the war, and also after 2000 as it continued to operate in this manner for many years. The *Hani* left a deep imprint on those of us who had the luck to spend a significant and valuable part of our lives there.

Anton Berishaj
University Professor

BUJKU KULTURË

PROMOVIME

VEPRA E BOBIT - PIKËNISJE, INSPIRIM DHE OBLIGIM

Dje, në "Hani e 2 Robertëve" në Prishtinë, në organizim të shtëpisë botuese "Dukagjini" nga Peja, u bë promovimi i veprave të plota të shkruarit, publicistit, sociologut të kulturës dhe të intelektualit, Gani Bobit. Për veprat e plota të dr. Gani Bobit folën akademik Rexhep Ismajli, akademik Fehmi Agani dhe studentët i dikurshëm e kolegu i pastajmë i Bobit, Isuf Berisha, i cili përgatiti për shtyp dy vëllimet e fundit të Gani Bobit.

Me këtë rast, arkeologes dr. Edi Shukriut lu dhe çmimi "Gani Bobi" për veprën "Dardania paraurbane".

Angazhim i matur dhe tejte pozitiv

Jemi mbledhur sot këtu të paraqesim publikisht veprat e dr. Gani Bobit, njërit ndër intelektualët e shquar shqiptarë të gjysmës së dytë të shekullit XX, të botuara nga "Dukagjini" në Pejë. Ndërmarrjet e tilla zakonisht janë fryt i punës së institucioneve studimore dhe me përvojë. Me respektin e jashtëzakonshëm për ndihmesën e tij në kulturën shqiptare, kësaj punë kusht herë i hyri Reçakacia e bibliotekës "Fryma", për të cilën ky është botimi i parë i këtij lloji. Me ndihmën e pakursyer të Dukagjinit, duke kujtuar vazhdimisht e me pietet guximin dhe këmbënguljen intelektuale në punë të Ganiut, më në fund arritëm që veprat e tij ta përmbledhim në 5 vëllimet e paraqitura - tha në fillim akademik Rexhep Ismajli.

Bobit e krijën tërëqja sidomos serioziteti, shkalla e lirisë së mendimit e arritura në hapësira të tjera dhe tek autorë si Anri Lëfëver, Rudi Supek, Zigmund Bauman, Jyrgen Habermas, dhe sidomos Fazon, horizonti dhe gjerësia e mendimit të Fridrih Niçes, Leshek Kalovski, po dhe të Mëshel Fako, Lasi Vajl, e të tjerë.

Pasi i bëri një vështrim punës së Bobit si gjykojësi i veprimtarisë kulturore në Kosovë, Ismajli shpirti se Gani Bobi, ndër të tjerë u shqua në punën e tij universitare me angazhimin e matur dhe tejte

***Për veprën e dr. Gani Bobit, folën akademikët Rexhep Ismajli e Fehmi Agani, si dhe Isuf Berisha**
***Vepra e arkeologes dr. Edi Shukriut "Dardania paraurbane" u nderua me çmimin "Gani Bobi"**

që janë në shtëpi të raportit reciprok që kanë mes vetë" dhe pikërisht këtë raport e sheh "te jeni momenti konstitues i entitetit të tyre", duke hodhur poshtë kështu mendimet që i ndajse dhe i kundërvënë këto kategori: "Traditë kombëtare - shkrimi atë - në tësencë është përvojë kulturore e kombit. Kjo përvojë kulturore e kombit është e dobishme për atë që është kulturë e mirëfilltë. Kultura e mirëfilltë, domethënë universaliteti i kulturës, krijohet në shtëpi të principit të të veçantës, dmth. sa më të veçantë që bëhemi, aq më universale jemi, natyrisht nëse universalizimin e kuptojmë si bashkësi diversitetesh e jo si fuzion të tyre, dmth. jo si kulturë mijocentrike, që suprimon diversitetin kulturor në emër të një universalizimi abstrakt, për të fituar kështu identitetin e vet konkret prej kulture domusante."

I bëftuar jetësisht me mesazhin e vet dhe bregatit e tij, duke përjetuar rëndë dhe me intensitet fatin dhe fatkeqësitë e popullit shqiptar, të popullit të Kosovës veçanërisht, i qartë dhe i vendosur në orientimet çlirimtare dhe demokratike, Gani Bobi ishte parimor në angazhimet e tij: intelektuale-politike, ishte i vetëdijshëm se çështja e drejtë shqiptare nuk mund të ndihmohet me koncesione ndaj injorancës, ndaj autoritarizmit intelektual, ndaj demagogjisë, të mos themi hipokrizisë intelektuale.

Vepra e Gani Bobit është një pikënisje, një inspirim dhe një obligim. Një pikënisje si vepra më e plotë dhe më e suksesshme deri më tash e këtij zhanri dhe kësaj fushe. Është inspirim pikërisht si pikënisje e suksesshme. Dhe është një obligim në kuptim të obligimit që krijon një veprë e begalt me rezultate e arritura dhe mundësi që hap ajo - tha në fund akademik Fehmi Agani.

Diagnoza më e ashpër dhe më e saktë e gjendjes së sotme

Studenti i dikurshëm dhe kolegu i pastajmë i Gani Bobit, Isuf Berisha (i cili shkruan me abetare vëllimet e Bobit)

I qartë dhe i vendosur në orientimet çlirimtare dhe demokratike

Për aspektet profesionale të veprës së Gani Bobit, foli akademik Fehmi Agani.

Çështjet kulturorlogjike dhe sociokulturore që i studionte Gani Bobi dhe që si studim të tij po prezantonin

Detaj nga promovimi i veprave të plota të dr. Gani Bobit (foto: R. Sllirova)

HANI ISHTE KULT

Hani – ajo ndjesi, energji, *flair*, impuls, ku deshe s’deshe, do të komunikoni mes vete. *Hani* – dashni.

Jetoja në Vjenë në vitet '90. Punoja e studioja. Në njëfarë mënyre, sapo po mësohesha me jetën. Kur një njeri i ri formohet jashtë qytetit nga ka ardhur, ka një perspektivë e një frymim krejt të ndryshëm prej bashkëvendasve, sepse ndryshojnë gjuha, maniret, këndvështrimi, përqendrohesh për të krijuar cdo lloj afërsie të mundshme rreth vetes. Kjo afërsi mbase nuk është edhe aq e sinqertë, por si i huaj, kënaqesh edhe me aq. Mësohesh të lëvizësh shpejt në një energji të ngadaltë.

E fillova kështu, sepse gjatë gjithë asaj kohe, në tërë atë lëmsh të një jete triviale, truri ma bluante pandërprerë një mendim, i cili si flutur më dërgonte në *Han*. *Hani* ishte Kult!

Kjo shtëpi e dytë, e ngrohtë, plot sharm, ku edhe aroma e ushqimit kishte ngjyrë, mblidhte të gjithë njerëzit e duhur në një vend. Në krye, Merita e Fadili. Dy frymë inspiruese dhe tejet optimiste për vendin ku jetonim.

THE HANI CULT

The *Hani* – that feeling, energy, flair, or impulse to communicate with one another, whether you want to or not. *The Hani* – love.

I was living in Vienna in the '90s. Working in a studio. To some extent, I was learning about life. When a young person grows up outside their hometown, they have a totally different perspective and spirit from their friends back home because they change their language, manners, viewpoint; you focus entirely upon fitting in with your surroundings. It may not be very sincere, but as a foreigner, you are content. You learn to move fast with slow energy.

I started out like this because during all that time, in all that mess of a trivial life, my brain was constantly churning over one thought, which like a butterfly brought me to the *Hani*. The *Hani* was a Cult!

This second home, cosy, charming, where even the smell of food had colour, gathered together all the people you could need in one place. Merita and Fadil were in charge. Two inspiring souls who were so optimistic for the country where they lived.

Hani kishte frekuencën e vet dhe funksiononte për mrekulli. I gjithë intensiteti që akumuloija përditë ngapak gjatë kohës në Vjenë – sado madhështor ky qytet – ishte baras me një javë që e kaloja në *Han*. Ishte satisfaksion i të gjitha nyjave të pazbërthyera dhe diku të ndrydhura brenda meje. *Hani* ishte një lloj terapie me të cilën çlodhesha nga i gjithë kaosi përreth. *Hani* na ofronte njerëzi, kulturë, art, dëfrim dhe dëshirë për të qenë pjesë e dickasë, e një ëndrre të përbashkët.

Mbaj mend mbrëmjen e 9 janarit 1996, të cilën Merita dhe Fadili na e organizuan për mirëseardhje mua dhe Adnanit. As nuk do të mund ta merrja me mend sa shpejt u mblodhën gjithë ata artistë. Në sallonin e katit të poshtëm të *Hanit* ndjeheshin adrenalina, kërshtëria dhe dashnia mes njerëzve që nuk ishin parë me vite, e që as nuk njiheshin aq shumë. Mbi një binë të improvizuar, në *jam session* kënduan artistë që tashmë janë emra në shoqërinë tonë: Enver Petrovci, Fahri Bejta i ndjerë, Migjen Kelmendi, Agron Bajrami, Labinot Krasniqi - Labi, Muhamet Veseli - Muha, Luan Tashi, Dukagjin Lipa, Bajram Bylykbashi - Poçi, Fatos Berisha, e të tjerë që nuk më kujtohen, dhe natyrisht edhe Adnan Dragaj, duke e përmbyllur me këngën '*Let it Be*', sepse ishim të sinqertë dhe të magjepsur nga vizioni të cilin ende nuk e njihnim. Të pranishëm ishin edhe Luan Jaha, Luan e Venera Osmani, Shkumbin e Valbona Istrefi, Valbona Petrovci, Fiki Kelmendi, Shkëlzen Maliqi, Ilir e Merita Bajri, etj. Më vjen keq që nuk më kujtohen të gjithë. Ajo natë ishte e para, pas shumë kohësh, e bukur dhe e dashtun, jo vetëm për mua dhe Adnanin, i cili kishte gjashtë vjet pa u kthyer në Prishtinë, por për të gjithë të pranishmit, të cilët të uritur për një skenë kulturore, propozuan madje që 9 janari të festohej çdo vit si datë e artistëve. Më duket se propozimi ishte i Fatos Berishës.

Hani më lidh gati me të gjitha ngjarjet familjare, të bukurat e ngashëryeset. Rrinim bashkë të gjithë, e fillonim në *Han* dhe e përfundonim aty. Ishte viti 1997, kur babai im, Musa Ramadani, pas një përkeqësimi të shëndetit, botoi romanin '*Antiprocioni*'. Natyrisht, cdo botim duhej të promovohet; ishte pjesë e traditës që t'i ofrohej lexuesit. Mbëmja doli shumë e suksesshme. Më kujtohen dy aktorët, Anisa Ismajli dhe Blerim Gjoci, të cilët me mënyrën më subtile të aktrimit i jetësuan dy personazhet kryesore te veprës, Jozefinën dhe Jozefin. Performansa e tyre i ngjante një instalacioni tekstual. Ishte ngjarje e paharrueshme për mua dhe prindët e mi. Një atmosferë ngjitëse plot shpresë, që falë organizimit dhe zemërgjerësisë së Meritës dhe Fadilit, ia ktheu babait tim magjinë në fytyrë.

Hani ishte vetë *skena* dhe çdokush që hynte aty ishte pjesë e saj. Ishte shtëpi e shumë përjetimeve në data të rëndësishme. Dhe, nëse historia përfaqëson përshtypje për ngjarjet, faktet, episodet e kulturës së një shoqërie, atëherë *Hani* do të duhej të ishte pjesë e saj.

Arbnore Ramadani-Dragaj
Muzikologe

The *Hani* functioned perfectly on its own frequency. Regardless of how impressive the city of Vienna, all the intensity of being there, accumulated each day, little by little, was equal to just one week spent in the *Hani*. It completed all the undiscovered knots bottled up somewhere inside me. The *Hani* was a form of therapy with which I could recover despite all the surrounding chaos. The *Hani* offered us humanity, culture, art, entertainment and the desire to be part of something, a shared dream.

I remember the evening of 9th January 1996, when Merita and Fadil hosted a welcome event for me and Adnan. I could not believe how quickly they gathered together all those artists. In the room on the lower floor of the *Hani*, you could sense the adrenaline, curiosity and love among people who'd not seen each other in years, and didn't even know each other that well. The artists who sang on an improvised stage, in "*jam sessions*" are now famous in our society: Enver Petrovci, the late Fahri Bejta, Migjen Kelmendi, Agron Bajrami, Labinot Krasniqi - Labi, Muhamet Veseli - Muha, Luan Tashi, Dukagjin Lipa, Bajram Bylykbashi - Poci, Fatos Berisha, and many others that I've forgotten now, and of course, the evening closed with Adnan Dragaj singing '*Let it Be*', because we were sincere and entranced by the vision which we still didn't recognise. Others present included Luan Jaha, Luan and Venera Osmani, Shkumbi and Valbona Istrefi, Valbona Petrovci, Fiki Kelmendi, Shkëlzen Maliqi, Ilir and Merita Bajri, etc. I am sorry that I can't remember them all. For Adnan and me, who had been away for six years from Prishtina, and for all present, that was the first, special and magical night we had enjoyed for a long time, and starved of culture, we all agreed that 9 January should be celebrated annually as artists day. I think it was Fatos Berisha who suggested the idea.

Almost all my family events, the most lovely and sentimental, are connected to the *Hani*. We all spent time there together, we'd start and finish at the *Hani*. It was the year 1997, when my father, Musa Ramadani, after a decline in health, published the novel '*Antiprocioni*'. Naturally, each publication had to have a launch; it was traditional to present the book to the readers. It was a wonderful evening. I remember two actors, Anisa Ismajli and Blerim Gjoci, who gave subtle performances bringing to life two key characters in the book, Josephine and Joseph. Their performance was like a textual installation. It was unforgettable for me and my parents. An attractive atmosphere full of hope, and thanks to the organisation and hospitality of Merita and Fadil, it brought the light back into my father's eyes.

The *Hani* was the *stage* and everyone who entered became part of it. It was a house of many experiences on important dates. And if history represents the impressions of events, facts, and episodes of the culture of a society, then the *Hani* should be part of it.

Arbnore Ramadani-Dragaj
Musicologist

VENDI QË I JEPTË SHARM KRYEQYTETIT

Prishtina e viteve '90 ishte e çuditshme, kishte tjetër të dalme, që sot nuk mund të imagjinohet, me shumë restorante dhe kafeteri. Ato ishin më shumë institucione sesa kafene e restorante klasike. Nuk do të përmend të tjera, sepse kryesori ishte *Hani i 2 Robertëve*, vendmbledhja e të gjitha llojeve të njerëzve të përfshirë në rezistencën paqësore.

Ishte vend i artit me ekspozita të njëmbasnjëshme. Aty mbli-dheshin artistë, por edhe gazetarë, politikanë e diplomatë. Ky institucion joformal, me këtë llojllojshmëri të njerëzve, i jepte sharm të madh kryeqytetit. Aty bëheshin marrëveshje të mëdha, sekrete. Në mëngjes i kishe në faqet e para të gazetave lajmet për takimet e pritshme të krerëve të politikës së Kosovës me përfaqësues të ndryshëm ndërkombëtarë, e në mbrëmje i shihje te *Hani*, duke i përmbyllur bisedimet.

Më kujtohen takimet me diplomatin Julian Braithwite të Britanisë dhe Jonas Wais të Suedisë, që kanë qenë shumë aktivë në politikë dhe ndihmonin rezistencën tonë. Pas punëve, takoheshim shpesh në kafeterinë time *Punto*, pastaj shkonim te *Hani*, ndonjëherë edhe në *Papillon* e në *Bagrem*, që gjithashtu ishin vende të mira.

Më kujtohet *party* lamtumirëse e Julian-it në *Han*, kemi qenë në tavolinë me Baton Haxhiun, Bukurie Gjonbalajn dhe një gazetar serb, korrespondent i *Reuters*-it (ose i ndonjë agjencie tjetër të madhe botërore), ku ai foli për situatën me nuancime kinse "neutrale" e relativizuese, çka e nxehu bisedën tej mase, sa e nervozoi Fadil Dragajn, që i tha serbit: "Çohu dil jashtë prej *Hanit*, mos t'i shoh sytë më"! Pastaj, Fadili menjëherë e ktheu këtë në hajgare, por porosia u kuptua.

Në atë kohë *Hani* ishte njëri prej vendeve kryesore për ekspozita arti dhe ato frekuentoheshin shumë. *Hani* vazhdoi me ekspozita edhe pas luftës. Kohët ndryshuan, e edhe ne ndryshuam, por besoj se *Hani* do ta vazhdojë traditën e promovimit të artit.

Ari Alaj
pronar i klubit Depo

A SOURCE OF CHARM FOR THE CAPITAL CITY

Prishtina in the '90s was a strange place, it had another style of entertainment that you can't imagine today, with so many restaurants and cafes. They were more like institutions than your typical cafe or restaurant. I won't mention the others because the main location was the *Hani i 2 Robertëve*, the gathering place of all types of people who were involved in the peaceful resistance.

It was an artistic centre, with regular exhibitions. It was where artists gathered, but also journalists, politicians and diplomats. This informal institution, with this diversity of people, brought great charm to the capital city. It was where all the significant, secret agreements were made. In the morning, on the front pages of the newspapers, you'd read about meetings planned between political leaders in

Kosovo and various international representatives, and at night, you'd see them all at the *Hani*, finishing off their conversations.

I remember meetings with the British diplomat Julian Braithwaite and Jonas Wais of Sweden, who were very active in politics and assisted our resistance movement. After working, we'd often meet in *Punto*, my cafe, and then we'd go to the *Hani*, and sometimes also to *Papillon* and to *Bagrem*, which were also great cafes.

I remember Julian's farewell party at the *Hani*. We'd all been sitting at the same table with Baton Haxhiu, Bukurie Gjonbalaj, and a Serb journalist, who was a Reuters correspondent (or perhaps it was another major world news agency). The Serb journalist spoke about the situa-

tion in Kosovo with a nuance that was relative and supposedly "neutral", which got everyone arguing, and Fadil Dragaj got so angry that he said to the journalist: "Get out, get out of here, don't dare show your face again"! Fadil quickly turned it into a joke, but his meaning was clear.

At that time, the *Hani* was one of the main places for art exhibitions which attracted a lot of visitors. The *Hani* continued with exhibitions after the war too. The times changed, and we changed too, but I believe that the *Hani* will continue its tradition of promoting art.

Ari Alaj
Owner of the Depo Club

SHTËPIA LARG SHTËPISË

Pavarësisht rrethanave të okupimit, te *Hani i 2 Robertëve* kemi pasur çaste relaksi dhe humori, kujtime të bukura. Aty rrinin krejt aktorët e brezave të '90-ta, që sot janë emra të mëdhenj: Xhejlane Godanci, Adriana Abdullahu... Adriana pati fatin tragjik në lokalin përballë, ku po ashtu ndonjëherë bënim ndeja. Ky ishte moment i zi, përmbyllës i historisë së *Hanit* në vitet '90. Sulmi me kallash mbi grupin që po rrinte në kafene u bë pikërisht për shkak të aktiviteteve që bënte *Hani*. Motivi i krimit ishin urretja, xhelozia, dëshira për ta shkatërruar jetën në Prishtinë. Atë natë barbarët sulmuan lokalet më prestigjioze, humbëm një kolege, disa na u plagosën. Edhe Fadil Dragaj u plagos. Ishte mesazh i regjimit se po vinte diçka shumë e keqe për ne, çka edhe u pa gjatë luftës më vonë.

Ne ishim me dyshime rreth intervenimit të NATO-s. Herë mendonim se do të kishte, herë jo, sepse sikur po mësoheshim me atë gjendje të jashtëzakonshme.

Ishim studentë dhe pa familjen afër. Pas ligjëratave shkoni drejt në *Han*, e patëm bërë si apartament të dytë, verë e dimër i kalonim aty, ndoshta pse *Hani* ishte më i nxehtë se dhomat e studentëve. Fadili, kur kishim shfaqje në terren dhe mungonim ndonjë ditë, na thoshte: "Ku humbët? Nuk i keni përdorur peshqirët që jua bleva? Jua bleva edhe brushat". Ishim si fëmijë të *Hanit*, aty ndiheshim të sigurt, sepse edhe në rast të kontrollit nga policia, kur na i kërkonin letërnjoftimet, Fadili e menaxhonte situatën, nuk lejonte t'ia bezdisnin mysafirët. Ju thoshte: "Çkado që keni, e keni me pronarin". Kur e mendoj, mund të kishim pëfunduar edhe në stacion policor.

Në bodrum të lokalit ndodhej restoranti, kurse në katin e parë ishte kafeteria. Dyert dhe dritaret ishin me qepena. Kur vinin patrullat e policisë, nuk i dëgjonin zërat nga poshtë, e kur hynin, Fadili u thoshte: "Po e pastrojmë restorantin". Nëse rrinim deri në agim, dilnim nga dera e dytë përmbropa.

Është për keqardhje që nuk kemi më shumë materiale nga ajo kohë, dhe për keqardhje që lokalet e qytetit të asaj kohe nuk e vazhduan punën edhe për 30 a 40 vjet të tjerë, që t'ia shohë brezi i sotëm se si dukeshin.

Unë *Hanin* ende e shoh në mendje, ia kujtoj hyrjen, dizajnin prej druri shumë të këndshëm, sidomos poshtë në restorant. Kujtoj mbrëmjet e paharrueshme me plot mysafirë vendas e të huaj, me gazetarë e diplomatë, muzikantë që performonin muzikën tradicionale e atë të pastër qytetare. Edhe ambasadorët e shijonin kulturën tonë, këngët tona.

Kur jashtë eskalonte gjendja, edhe ne të rinjtë zbrisnim nga kafeteria në restorant, vazhdonim me këngë deri në mëngjes. Kolegët më të vjetër tregonin se këtë atmosferë e kishte pasur dikur bufeja e Teatrit Kombëtar, ku mbledheshin aktorët me regjisorët, bisedonin deri vonë, merreshin vesh për projekte të reja, këndonin dhe recitonin poezi.

Dua ta ndaj edhe një sekret: Fadil Dragaj shkruan poezi dhe reciton më mirë se aktorët. Pra, janë gjithë ato elemente që na kanë lidhur me atë shtëpi.

Nga këndvështrimi i sotëm, them se *Hani* ka qenë institucioni më i rëndësishëm i kohës. Të gjitha na u patën ndaluar: televizioni, teatri, Fakulteti i Arteve dhe i Dramës. Por ne improvizonim në teatrin Dodona, nën drejtimin e profesor Faruk Begollit. Pas shfaqjeve dhe provave nuk kishim shumë zgjedhje ku të shkonim,

HOME FROM HOME

Regardless of the circumstances of the occupation, at the *Hani i 2 Robertëve* we found opportunities to relax and laugh, happy memories. That's where all the actors of the '90s generation, who are now film stars, hung out: Xhejlane Godanci, Adriana Abdullahu ... Adriana met her tragic fate at the cafe opposite, where we used to have parties sometimes. That was a dark moment, a conclusion to the history of the *Hani* in the '90s. The gun attack on the group in the cafe occurred because of the *Hani's* activities. The motive for the crime was hatred, jealousy, and the desire to destroy life in Prishtina. That night, thugs attacked the most prestigious cafes; we lost a colleague, and some were injured. Fadil Dragaj was also injured. It was a message from the regime that something very bad was coming, and we saw what that meant, later during the war.

We were doubtful whether NATO would intervene. At times, we thought it would, other times not because we were getting used to living in an emergency.

We were students without relatives nearby. After lectures, we went straight to the *Hani*; we'd made it our second home, spending summers and winters there, perhaps because the *Hani* was warmer than our student digs. When we were out performing plays and didn't come for a few days, Fadil would say, "Where did you get to? You haven't used the towels I gave you? I bought you some brushes too." We were like the children of the *Hani*; that's where we felt safe because even if the police did a search, asking for our papers, Fadil always managed the situation, not allowing them to bother the guests. He'd say to them, "Whatever you want, it's me, the owner, you need to deal with." When I think about, we could so easily have ended up at the police station.

The restaurant was in the cellar of the cafe, and the cafe was on the first floor. The doors and windows had shutters. When the police patrols entered, they couldn't hear a sound from below, and when they came in, Fadil would say, "We're cleaning the restaurant". If we stayed until dawn, we always left by the back door.

It's such a shame that we don't have more material from that time, and that all the city cafes didn't continue to operate for another 30 or 40 years so that today's generation would know what they were like.

I can still see the *Hani* in my mind, I remember the entrance, the sweet, wooden design, especially down in the restaurant. I remember unforgettable evenings, full of guests, local and foreign, journalists and diplomats, musicians performing traditional and pop music. There were ambassadors too who enjoyed our culture and songs.

When the external situation escalated, all of us who were younger would leave the cafe and go downstairs to the restaurant, to continue singing until morning. Our older colleagues told us that this was what the atmosphere at the National Theatre cafe had been like, once upon a time, when the actors and directors gathered, talking until late, agreeing on new projects, singing and reciting poetry.

I want to share a secret with you: Fadil Dragaj wrote poetry and he recited it better than most actors! All these elements bound us to that spot.

From today's perspective, I'd say that the *Hani* was the most important institution of the time. Everything had been banned: Television, theatre, the Faculty of Arts and Drama. But we rehearsed in the Dodona theatre, under the direction of professor Faruk Begolli. After the performances and rehearsals, we didn't have many places to go, so we always came to the *Hani*. And luckily, the *Hani*, re-

Armond Morina, Dardane Bacaj & Korab Dragaj

vinim te *Hani*. E *Hani*, për fat, e zëvendësoi galerinë e arteve, bufenë e aktorëve, ua dha hapësirën për performim këngëtarëve. Ishte edhe klub i gazetarëve dhe i politikanëve, e edhe diplomatët ishin vizitorë të rregullt. *Hanin* e patën vizituar edhe Vanessa Redgrave e Liv Ullmann, të cilat patën ardhur të na jepnin përkrahje në kohën e okupimit.

Gati çdo takim i rëndësishëm i asaj kohe mbahej në *Han*, edhe për shkak të sigurisë, sepse kur kishte bastisje, Fadili me Meritën na thoshin: "Fshihuni se kanë hyrë lart". Ndodhte si në filmat e rezistencës. Do të ishte mirë të shkruhej një skenar dhe të realizohej si serial për *Hanin*. Do të ishte shumë interesante që brezat e rinj të Kosovës ta kenë një ide mbi jetën në atë kohë, përfshirë edhe momentet komike, kur ne këndonim poshtë, e policët jashtë silleshin rreth e rrotull, nuk dinin ç'ndodhte aty poshtë. Nga *Hani* nuk dilnim grumbull, por nga dy a tre veta, nga dera e pasme, sepse i tillë ishte konfigurimi i ndërtesave me pasazhe, domethënë kur policia lëvizte nga pjesa e përparme, ne iknim nga dera e prapme.

Në *Han* edhe mësonim shumë gjëra. Më kujtohet kur e patëm inskenuar shfaqjen e Václav Havel-it, "Audienca". Luanim Shkumbin Istrefi dhe unë, kurse regjisor ishte Fatos Berisha. Pas premierës, na pati ftuar për darkë ambasadori i Çekosllovakisë së atëhershme dhe na thoshte se i vinte mirë që e kishim zgjedhur Havel-in, i cili ka qenë 20 vjet i burgosur politik në vendin e tij.

Po jua rrëfej edhe një situatë tjetër. Për ditën e flamurit që organizuar një mbrëmje në *Han* dhe ne ishim ftuar të recitonim poezi. Rrethanat ishin të rrezikshme, por ne nuk i merrnim si tragjike. Atë ditë u këndua himni i flamurit, ne e recituam një poezi, ndërkaq gjatë gjithë asaj kohe restoranti kishte qenë i rrethuar nga policia. Vetëm kur ne mbaruam dhe kaluam në kafeteri, e pashë Fadilin, që më tha: "U krye, e menaxhova disi, shpëtuat".

E mira tjetër e *Hanit* ishte se pate s'pate para, të mjaftonin edhe 50 pëning (përdorej marka gjermane atëherë). Por edhe nëse s'kishe asgjë në xhep, u thoshe kamerierëve: "I paguaj kur të marr para prej shtëpisë, ose kur të na i paguajë teatri shfaqjet", dhe gjithsesi na shërbenin. *Hani* ishte vendi i mikpritjes që na mirëpriste gjithmonë me dyer të hapura. Sado pak para që të kishe, mund të haje e të pije sa të doje.

Kam dëshirë që Prishtina ta ketë një vend me këtë emër, për hir të kujtesës kolektive. E bukura është se në gjuhën shqipe fjala *Han* ka një kuptim të veçantë, nuk është as bujtinë, as hotel, por vend që lidhet me mikpritjen tonë, ku një udhëtar ndalonte aty.

Më vjen mirë që po përkujtohet *Hani*, sepse duhet të mbetet në kujtesën tonë kolektive. Fatmirësisht, i kemi bërë tashmë 20 vjet në liri, por rinia duhet t'i dijë sfidat e asaj kohe.

Armond Morina
Aktor

placed the art galleries, and the actors' cafe, and it created a live music stage. It became a club for journalists and politicians, and diplomats were also regular visitors. Vanessa Redgrave and Liv Ullman also visited the *Hani*, coming to give us support in the time of occupation.

Almost every meeting of significance at that time was held in the *Hani* for security reasons because when there was a search, Fadil and Merita just said to us, "Hide, they've come in upstairs." It was like in the resistance films. It would be great to write it as a scene and to have a TV series called the *Hani*. It would be so interesting for the younger generation in Kosovo to understand what life was like at that time, including also the funny times, when we sang below, and the police circled, round and round, not knowing what was happening below. No one left the *Hani* in a crowd, but by ones and twos or threes, from the back door, because that's how the buildings were designed with corridors, so when the police came to the front door, we escaped from the back.

We learnt a lot at the *Hani*. I remember when we staged the play of Vaclav Havel, "*Audience*". Shkumbin Istrefi performed in it, and the director was Fatos Berisha. After the premiere, the Ambassador of Czechoslovakia at that time invited us for supper and said that he was glad we had chosen Havel, who had been a political prisoner for 20 years in his country.

I'll tell you another story, an entirely different one. On Flag Day, we were invited to recite poetry at the *Hani* in the evening. It was risky, but we didn't care. That day, we sang the national anthem, we recited a poem, and meanwhile, the entire restaurant had been surrounded by police. Only when we had finished and moved up to the cafe, did I see Fadil, who said, "It's done, I sorted it somehow, you're okay".

The other good thing about the *Hani* was that, rich or poor, all you needed was 50 pfennigs (we used the German Mark at that time). But also, if you had nothing, you just said to the waiter, "I'll pay you when I get some money from home, or when the theatre pays us for the plays," and that always worked. The *Hani* was a hospitable place, always welcoming us with open arms. However little money you had, you could eat and drink as much as you wished.

I wish Prishtina had a spot marked with this name, for the sake of our collective memory. In Albanian, the word *Hani* has a very special meaning, it is neither a guesthouse, nor hotel, but a place linked to our hospitality, where a traveller rests.

I'm glad that the *Hani* is being commemorated because it should remain part of our collective memory. Fortunately, we've now had 20 years of freedom, but young people should know about the challenges of that time.

Armond Morina
Actor

AJO “DIÇKA MË SHUMË” E HANIT

Hani ishte një vend që mbushte një boshllëk të madh kulturor. Ishte jo vetëm vendtakim i dashur, por edhe diçka më shumë. Kjo *më shumë* ishte e paprekshme, por e sinonim, që do të thotë se ishte si platformë që na mundësonte të shpreheshim dhe ta kishim, për një kohë të caktuar, forcën rezistente. *Hani* i viteve '90 ishte armë dhe vend ngushëllimi në të njëjtën kohë, madje veç jo ngushëllimi pasiv, por aktiv.

Në vitin 1995, kur isha student, fillova të shkoja në *Han*. Në atë kohë, kur pyesje ku janë artistët, përgjigja që merrje ishte “te *Hani*” ose “te *Fadili*”. Aty mblidheshin artistët e të gjitha fushave dhe elita intelektuale e kohës.

Në çastin që hynim në *Han*, e ndjenim atmosferën e lirisë. Në kohën e okupimit këtë atmosferë e bënin njerëzit, artistët e fushave të ndryshme me të cilët kishim rast të takoheshim personalisht, madje të shkëmbejmë më shumë fjalë sesa veç përshëndetje mirësjelljeje. Në atë kohë *Hani* e vizitonin edhe diplomatët e huaj e gazetarët, pra *Hani* ishte vendtakim i shqiptarëve dhe i ndërkombëtarëve. Shkëmbejin informata dhe përvoja, bisedonin për projekte të rëndësishme, zhvillohej një lloj ndërlidhjeje që sillte fryte konkrete.

Për mua *Hani* ishte dritare për muzikën e kohës, për kulturën aktuale në vend, kishte ekspozita, madje edhe takime letrare mbaheshin aty. Vazhdimisht informoheshim se ç'ndodhte me komunitetin e kulturës.

Në *Han* takoheshim me profesorët tanë si: Faruk Begolli, Enver Petrovci dhe të tjerët, si dhe me artistë nga fusha të tjera, si karikaturisti Nekra nga Peja, të cilin gjithmonë doja ta takoja, pastaj aktorë, muzikantë dhe artistë të ndryshëm. *Hani* e kujtoj për bisedat, sidomos për një bisedë të jashtëzakonshme me aktorin e ndjerë Istref Begolli. Më kujtohet dita, kur me të kalova rreth katër orë duke dëgjuar këshilla artistike dhe duke biseduar për jetën e tij në teatër. Meqenëse ishte me prejardhje nga Peja, gjetëm edhe një lidhje familjare. Koha që ma kushtoi baca Istref ishte dhuratë e madhe për mua.

Në *Han* ndiqnim ekspozita dhe aktivitete të tjera që organizoheshin aty. Edhe pse studentë, ishim të mirëpritur dhe na inkurajonin që edhe

të bëheshim pjesë e ngjarjeve. Kishte momente kur me kolegët imitonim ndonjërin nga profesorët, e ata na thoshin: “Hajt se të tregoj unë ty kur të vish në klasë”.

Shkathtë ishin të pafundme dhe qeshnim shumë, edhe pse situata ishte e tensionuar për shkak të situatës politike. *Hani* frymonte si një vend i gjallë me shumë energji. Aty mbanim edhe ligjërata, pra gjithmonë ndodhte diçka. Ai ishte vendi ynë.

Artan Geca
Artist, producent

Istref Begolli, Gjelo Gjokaj 1997

THAT “SOMETHING SPECIAL” ABOUT THE HANI

The *Hani* was a place that filled a huge cultural gap. It was more than a beloved meeting place. This *more* factor was intangible, but it was part of our objective, that it was a platform where it was possible for us to express ourselves and to have, for a specific period of time, a force of resistance. The *Hani* of the '90s, was a weapon and also a place of condolence, and not just passive, but active condolence.

I started going to the *Hani* in 1995, when I was a student. At that time, when you asked, where do the artists hang out, the answer was always “te *Hani*” or “te Fadili”. That’s where artists of different specialisms and the intellectual elite of the time gathered.

Whenever we went to the *Hani*, we felt free. Under occupation, it was people who created this atmosphere, the artists from different fields, who we had the opportunity to meet face to face, to exchange more than just a hello, or how do you do. At that time, foreign diplomats and journalists all visited the *Hani*, so it became the spot where Albanians and internationals met. They exchanged information and experience, they talked about important projects, they developed a connection that brought concrete results.

For me, the *Hani* was a window for the music of the time, for the real culture of the country; it had exhibitions, and even literary meetings. They kept us up to date with what was happening in the cultural community.

At the *Hani*, we met all of our professors such as Faruk Begolli, Enver Petrovci and others, as well as artists from other fields, such as the caricaturist Nekra from Peja, who I always wanted to meet, and then lots of actors, musicians and various artists. I remember all the conversations at the *Hani*, especially an extraordinary conversation with the now deceased actor Istref Begolli. I remember one day when I spent about four hours with him, listening to his artistic advice and talking about his life in the theatre. Since he came from Peja, we found we had a family connection. The time that Mr. Begolli devoted to me was a gift I treasure.

At the *Hani* we attended exhibitions and other activities. Although students, we were welcome and they encouraged us to join in the events. There were moments when we’d imitate one of the professors and they would say to us, “Just you wait until you come to class”.

The jokes were endless and we did laugh a lot, even though it was very tense because of the political situation. The *Hani* bubbled as if it were alive with energy. They also held lectures there, something was always happening. It was our place.

Artan Geca
Artist, producer

HANI SI HIPOGJEUM DHE HAPËSIRË TOPOFILIKE

Hani i 2 Robertëve ishte shumë më shumë se një lokal dhe unë e përjetoj si të pandashëm nga përvoja ime jetësore, nga formimi jetësor, sidomos në një kontekst të jetuari plot sfida, tundime, represion, dhunë. Aty e gjenim njëfarë hapësire nga ato që i prodhohim me veprimet e angazhimet tona, brenda të cilës e realizonim vetveten dhe e kultivonim atë frymën që e quanim e lirisë, liberale, e që ishte reaksioni më i madh që mund ta bënim në një sistem represiv çfarë ishte ai i Milošević-it i viteve '90.

Hani ishte një lokal me dy kate që gjendej në një kompleks të kafeterive. Kati i sipërm ishte disi provizor, mbasi kishte hyrje dhe dritare nga të dyja anët dhe, duke qenë se pak njerëz rrinin në të, ta krijonte përshtypjen se lokali nuk ishte gjithaq i frekuentuar. Poshtë tij ishte kati i bodrumit, le ta quajmë i nëntokës, në kuptimin e hipogjeumit, në të cilin njerëzit në sistemet e ndryshme represive historikisht kanë krijuar hapësira ku i kanë ushtruar ritet, procesionet, jo vetëm ato religjiozet, por edhe e kanë fisnikëruar jetën shpirtërore.

Hani mbetet hipogjeumi ku ne i kryenim ritet kulturore, sepse ishte vendi në të cilin grumbullohej elita intelektuale, politike dhe diplomatike, e besa të gjithë që asokohe e frekuentonin Prishtinën. *Hani* ishte edhe ajo hapësira rreth së cilës gravitonte pothuajse e gjithë jeta artistike. Aty mundësohej kontinuiteti mes artistëve të gjeneratës së vjetër, të mesme dhe të re, sepse aty i patën hapur ekspozitat prej Gjelosh Gjokajt e Sokol Beqirit, e deri tek Alban Muja, që i takon gjeneratës së re të artistëve. Disave prej tyre ua kam hapur vetë ekspozitat, dhe këtë po e përmend vetëm për të treguar se çfarë peshe kishte *Hani* në jetën kulturore dhe në zhvillimin e përgjithshëm kulturor të Kosovës.

Pra, *Hani* mbetet institucion, ajo hapësira e veçantë në të cilën njerëzit e mendojnë dhe e projektojnë ndjenjën që në aspektin teorik e quajmë "topofili", e që do të thotë dashuri për një vend. Mendoj se *Hani* mund të identifikohet si "hapësirë topofilike", e dashur për të gjithë në gjatë viteve '90: të gjithë ata që merreshin me publicistikë, profesorët, akademikët, politikanët, artistët, aktorët, muzicentët, poetët dhe shkrimtarët.

Në *Hani* kam kaluar shumë kohë dhe prej tij kam kujtime të shumta. Përvojat i kisha gjithmonë të mira. Kemi pasur takime të shumta politike, besa më kujtohen edhe gazetarët e huaj, që i sillnim ne asokohe, e që habiteshin dhe nuk mund të besonin se ishim të aftë ta prodhohim një hapësirë të tillë kreative, në kushtet e suprimimit të të gjitha hapësirave publike në Prishtinë.

Jeton Mikullovc
Salloni i Karikaturës, 1997

Astrit Salihu
Profesor Universitar

THE HANI AS HYPOGEUM AND TOPOPHILIC SPACE

The *Hani i 2 Robertëve* was more than just a cafe and I experienced it as something integral to my life, shaping my development, especially in the context of a life full of challenges, shocks, repression, violence. That's where we found a space, produced by our activities and participation, where we could express ourselves and cultivate that spirit that we call liberal freedom, and which was the strongest response that we could give to the repressive system that was Milošević in the '90s.

The *Hani* was a cafe with two floors, located in a complex of cafes. The top floor was almost like a lobby, as it had an entrance and windows on both sides and, as few people hung out there, it gave the impression that the cafe was rarely frequented. Downstairs was the cellar, let's call it the underground space or the hypogeum, which people living under different repressive systems have historically created in order to exercise the rites and rituals associated with their faith and to enrich their spiritual life.

The *Hani* remains the hypogeum where we performed our cultural rites because it was the place where the intellectual, political and diplomatic elites gathered, trust me, it attracted everyone who frequented Prishtina at that time. Almost all artistic activity gravitated around the *Hani*. It facilitated continuity among artists of the older generation, the middle-aged and the young as they held exhibitions by Gjelosh Gjokaj and Sokol Beqiri, and also Alban Muja, from the younger generation. I opened some of these exhibitions myself, and I mention this just to indicate what impact the *Hani* had on our cultural life and in general, on cultural development in Kosovo.

Thus, the *Hani* remains an institution, a special place where people think and invent a sense of *topophilia*, a love for a place. I think that the *Hani* can be identified as "a toponilic space", beloved by all in the '90s: All those who were commentators, teachers, academics, politicians, artists, actors, musicians, poets and writers.

I spent a lot of time at the *Hani* and so I have many memories. My experiences were always good ones. We held many political meetings there, and trust me, there were foreign journalists who were visiting at that time who were amazed by the *Hani*, and who could not believe that we had produced such a creative space despite conditions in which all public space in Prishtina had been sequestered.

Astrit Salihu
University Professor

KAFE-GALERIA E KOHËZUAR NË HISTORI

Në histori ka vite që lidhen me një qytet, një lagje, një objekt, madje edhe me një restorant me një emër të veçantë, të fiksuar ndër shumë të tjerë në mbamendjen e dëshmitarit të kohës. Kosova e viteve '90 lidhet me Prishtinën dhe ruan nostalgjinë e një kafe-galerie të shndërruar në skutë eskapiste të qarqeve artistike dhe intelektuale të kohës së frikshme nën ethet kazablankase të pritjes mes luftës që do të vinte dhe diçkaje të madhe që do të pasonte – mes shkatërrimit të përgjithshëm dhe lindjes së dritës së shumëpritur të lirisë. Ky restorant-galeri mbante emrin “e huazuar” nga romani i shquar i Ismail Kadaresë *Ura me tri harqe*, ku ka një han me po këtë motivim të puqjes me kohët historike, *Hani i 2 Robertëve*.

Në *Han* qarkullonin artistë, poetë, piktorë, gazetarë, politikanë, elitat intelektuale të kryeqytetit, njerëz të rëndomtë, emra të gazetarisë botërore, politikanë dhe vëzhgues të huaj, ndërkombëtarë që ishin vërtet miq të shqiptarëve, ose që vetëm hiqeshin të tillë. Prej aty shpaloseshin politika zyrtare dhe jozyrtare e Kosovës, informohej opinioni botëror, editohehin gazetatat e pakta të kohës dhe formësohej mendimi intelektual. Aty hapeshin ekspozita nga artistë të degdisur jashtë institucioneve dhe promovoheshin libra letrarë-poetikë, si dhe studime politike e publicistike.

Në vitet '90 ishin disa kafe-galeri në Prishtinë, si ‘Koha’, ‘Te Qafa’, etj., por *Hani* ishte më i popullarizuari. Pronari i saj, Fadil Dragaj, me diçka prej bohemi në vete, u bë njeriu më i përfolur në mesin e elitave intelektuale. “Menyja” e restorantit, përpos kulinarisë, përshfaqte emrat e shquar të pikturës kosovare, ekspozitat e “artit politik”, “kundër dhunës dhe represionit”. Gati të gjitha ekspozitat e *Hanit* kishin të bënin me politikën dhe protestën. Kjo ishte e pashembullt, pasi që ekspozitat muzeore zakonisht nuk janë në gjendje të reagojnë kështu ndaj realitetit dhe këtij lloji të *zeitgeist*-it kulturor. Ngjarjet e mëdha politike kërkonin reagime kreative të atypëratyshme. Shumë shfaqje, të përthyerat edhe në atë që ndodhte në *Han*, trajtonin çështje që kishin të bënin me masakrat, me mohimin e të drejtave kombëtare e civile, me pabarazinë socio-ekonomike, ose me të gjitha këto të kombinuara.

Kafe-Galeria *Hani i 2 Robertëve* ishte bërë adresë e paevitueshme e kohës. Gjetiu në botën moderne, historia e kulturës së kafeneve dhe restoranteve krijon lidhje të natyrshme me ngritjen e artit alternativ, me hapësira dhe funksione si “vend i tretë” në qasjen ndaj artit, kulturës dhe diskursit intelektual.

Më kujtohen si sot takimet e shpeshta me gazetarë të huaj, me të cilët ndanim pikëpamjet, por edhe informacionet lidhur me zhvillimet në Kosovë dhe rreth saj. Përgjatë viteve, edhe delegacione të ndryshme zyrtare, që arrinin në Prishtinë, mbanin aty dreka pune dhe biseda relevante sy më sy ose në rrethe më të gjera, me personalitete të ndryshme politike e publike. Takohesha edhe vetë me përfaqësues diplomatikë botërorë, herë vetëm dhe herë me kolegë, në përpjekje për të sqaruar realitetin e rëndë të Kosovës. Bisedat në dreka zyrtare bëheshin mes veprash arti që shpërfaqnin mënyrat se si artistët i shihnin ngjarjet politike dhe jetën nën regjimin represiv.

Kishte takime me diplomatë që na bënin ta shijonim ushqimin e servuar të *Hanit*, por edhe aso që na bënin të dilnim të hidhur nga restoranti pa e shijuar fare. I këtillë ishte takimi dëshpërues me miken tonë Elizabeth Bonkowsky, diplomate amerikane, e cila kishte ardhur

THE CAFE-GALLERY FROZEN IN TIME

In history, a city, a neighbourhood, an object, even a restaurant with an unusual name can sometimes be linked to a particular time, embedded in the memories of witnesses of the time. Thus, Kosova in the '90s is linked to Prishtina and nostalgia for a cafe-gallery that transformed into a corner of escapism for artists and intellectuals living in that scary time, under the Casablanca-like fever of waiting for an inevitable war and its terrible consequences – something between general destruction and the long-awaited dawn of freedom. This restaurant-gallery had a “borrowed” name, taken from the famous novel by Ismail Kadare, *The Three-Arched Bridge*, in which there is a *han* with the same role, central to historic times, the *Hani i 2 Robertëve*.

The *Hani* was visited by artists, poets, painters, journalists, politicians, the city's intellectual elite, ordinary people, world renowned journalists, foreign politicians and observers, internationals who were truly friends of Albanians, or who pretended to be. It was from the *Hani* that Kosovo's official and unofficial policies were unveiled, world opinion was informed, the few newspapers of that time were edited and intellectual thought was shaped. They opened exhibitions for artists exiled outside institutions and they promoted literary and poetic works, as well as political studies and opinion pieces.

In the '90s, there were various cafe-galleries in Prishtina, such as '*Koha*', '*Te Qafa*' etc., but the *Hani* was the most popular. Its owner, Fadil Dragaj, who was a little bohemian, became the most talked about man in the intellectual elite. Besides the food, the restaurant 'menu', included famous Kosovar painters, exhibitions of “political art”, “against violence and repression”. Almost all the exhibitions at the *Hani* related to politics and protest. This was unprecedented, as museum exhibitions were not able to react so swiftly to reality and this type of *zeitgeist* culture. Big political events required immediate creative reactions. Many plays, refracted what was happening at the *Hani*, addressing issues that related to the massacres, denials of national and civil rights, socio-economic inequality, or all of those combined.

Sebahate & Avni Spahiu

me lajmin për hapjen e shpejtë të Zyrës Amerikane në Prishtinë dhe me paralajmërimin se “në hapje do të ngrihej edhe flamuri serb”. Në takim ishin edhe Fadil Dragaj dhe kolegu Blerim Reka; të tre shprehëm hapur revoltën ndaj paralajmërimit. Flamuri serb, mbase edhe prej kundërshtimit tonë, nuk u pa në inaugurimin e Zyrës.

Kujtimet janë të shumta dhe vështirë të mbahen në mend të gjitha vizitat në *Han*. Mbamendja kronologjike e kohës së *Hanit* pësoi goditje gjatë luftës, kur në vitin 1999 iu vu flaka dhe Fadili u plagos rëndë nga vrasës serbë. Në mesin e sendeve të djegura ishte një libër kujtimesh. Dy-tre vjet më parë ia kisha dhuruar pronarit të restorantit një fletore të veçantë të lidhur në formë libri luksoz në shtypshkronjën ‘Rilindja’, që t’i mblidhte aty përshtypjet e vizitorëve të shquar, me shpresën se ky libër do të mbetej dëshmi e kohës. Dëm që sot nuk mund t’i lexojmë përshtypjet e të gjithë atyre njerëzve të shquar.

Në këtë përvjetor të *Hanit* dëshiroj të përgëzoj Fadil Dragajn për gjakimin që t’i mbajë gjallë kujtimet mbi rrugëtimin tonë në kohë të vështira bashkë me restorantin e tij, që u ngrit në një institucion të rëndësishëm kulture, informimi e shkëmbimi intelektual në kohën kur çdo gjë në Kosovë ishte errësuar dhe po përjetonte shkatërrim. Do të ishte dëm që një përvojë e tillë “të harrohej”, duke qenë se kryeqyteti merrte një lloj sharmi të veçantë në personifikimin e *Hanit të 2 Robertëve*, siç ndodh në të gjitha kohët e luftës në kryeqytetet mondane.

Avni Spahiu
Diplomat, gazetar

Michael McClallen, ish-udhëheqës i Zyrës Amerikane në Prishtinë, Richard Huckaby ish-udhëheqës i Zyrës Amerikane në Prishtinë, Avni Spahiu, Ibrahim Gashi dhe Fadil Dragaj, 1998

Michael McClallen, former Head of the US office in Prishtina; Richard Huckaby, former Head of US Office in Prishtina, Avni Spahiu, Ibrahim Gashi, Fadil Dragaj, 1998

The *Hani* became the address of the time. Across the world, the historic culture of cafes and restaurants is linked naturally with the emergence of alternative art, with space and functions as a “third space” in access to art, culture, and intellectual discourse.

I remember, as if it were today, the frequent meetings with foreign journalists, with whom we shared views, and information about developments in and around Kosovo. Over the years, various official delegations came to Prishtina, and they held working lunches at the *Hani*, discussing one to one, or in wider groups, and with various political and public personalities. I met international diplomats, sometimes alone, sometimes with colleagues, in an effort to clarify the harsh reality in Kosovo. Discussions at official lunches occurred surrounded by works of art that displayed how artists saw political events and life under the repressive regime.

We had meetings with diplomats that enabled us to taste the food served at the *Hani*, but also meetings that made us leave disappointed, without eating anything at all. An example of the latter was a hopeless meeting with our friend Elizabeth Bonkowski, an American diplomat, who had come to tell us that soon they’d be opening an American Office in Prishtina, but that, “the Serb flag will also be raised at the opening.” Fadil Dragaj and my colleague Blerim Reka were both at the meeting; and all three of us openly expressed our dismay at this news. In the end, perhaps due to our intervention, the Serb flag did not appear at the inauguration of the Office.

They are too many memories and it is difficult to remember all our visits to the *Hani*. The chronological record of that time was damaged during the war, when in 1999 the cafe was burnt and Fadil seriously injured by Serb thugs. Among the burnt ruins there was a visitors’ book. Two or three years before, I’d given it as a present to the owner of the restaurant, a special notebook, beautifully bound, with the word ‘Rilindja’ embossed on it, which was to collect comments and impressions from famous visitors, in the hope that the book would survive as evidence of the time. It’s such a loss that today we cannot read the impressions of all those important people.

On this anniversary of the *Hani* I’d like to congratulate Fadil Dragaj for his pledge to keep alive the memory of our shared journey at that difficult time, through his restaurant, which became an essential institution of culture, information and intellectual exchange when everything in Kosovo was bleak and suffering destruction. It would be terrible for such an experience to “be forgotten”, as the charm personified by the *Hani* has rubbed off on our capital city, as it did in many other modern cities in times of war.

Avni Spahiu
Diplomat, journalist

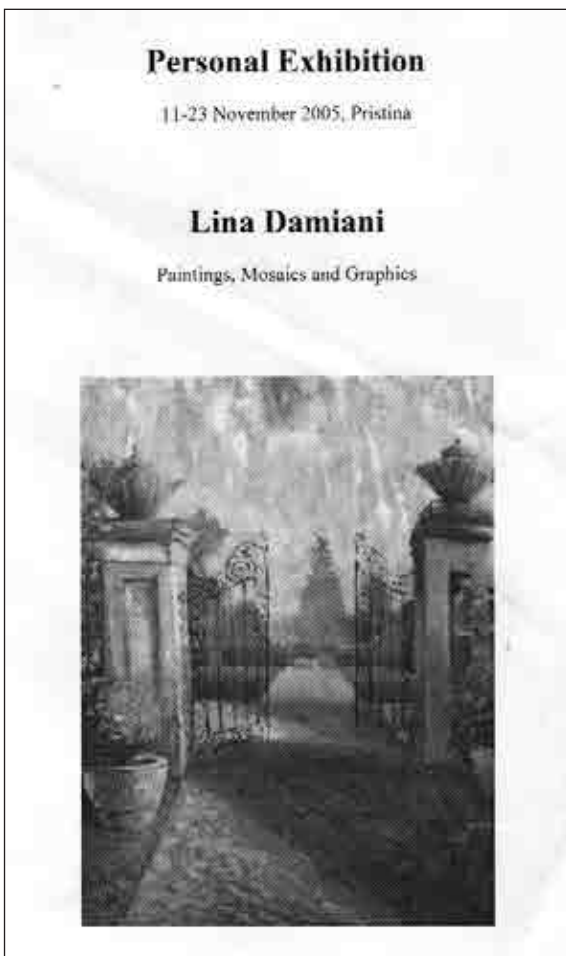
TYMI I LUFTËS SHIHEJ NGA HANI

Në vitet '98 - '99, Prishtina ishte e ndarë në trekëndësh, ose në tri shtresa. E para ishte Prishtina artificiale e njerëzve që besonin në vëllazërim-bashkim. Këta ishin kryesisht nga qendra e qytetit dhe mundoheshin të jetonin sipas atij besimi. Bashkim-vëllazërimi në realitet nuk ekzistonte, ishin vetëm besimtarët që mendonin se mund të funksiononte. Shtresa tjetër ishin pacifistët, që realisht rrinin te lagja e *Qafës*, ku gravitonin intelektualë të ndryshëm. Shtresa e tretë ishin ata më energjikë që përpiqeshin të mbijetonin në mënyra të ndryshme, duke i aktivizuar të tjerët dhe vetveten në kuptimin e rekrutimit për luftë. Këta i gjeje te lagja e *Santesë*, më konkretisht, te lokali *Hani i 2 Robertëve*.

Hani për mua kishte një kuptim lidhur me atë që na priste të nesërmen a të pasnesërmen. Realisht, shumica prej nesh përqendroheshim vetëm te dita e çlirimit, por jo edhe te çka do të pasonte. Qëllimi kryesor dhe angazhimi maksimal ishin për çlirim. Synimin e kishim ta largonim Serbinë prej Kosovës.

Nga *Hani* kam përjetime interesante. Isha student i Akademisë së Arteve dhe me kolegët takoheshim aty shpesh. Një gjë tjetër që më lidhte me *Hani* ishin takimet me personalitete të ndryshme, sidomos të huajt prej ambasadave me seli në Serbi. Ata vinin nga Beogradi dhe interesoheshin ç'po ndodhte në Kosovë. Atyre u dukej e paimagjinueshme se si jetonim në distancë aq të vogël nga konflikti dhe prapë funksiononim, megjithëse tymi i luftës mund të shihej nga *Hani*.

Azem Bujupi
Artist

Lina Damiana, ekspozitë personale me punime në pikturë, mozaik dhe grafikë, nëntor 2005

Lina Damiani, personal exhibition with paintings, mosaics and illustrations, November 2005

Lina Damiani (Ukrainë), ekspozitë personale, Kandinsky (repr) mozaik në letër, nëntor 2005

Lina Damiani (Ukraine), personal exhibition, Kandinsky (repr), mosaic on paper, November 2005

THE SMOKE OF WAR VISIBLE FROM THE HANI

In the years, '98 and '99, Prishtina was divided into a triangle, or three groups of people. The first was the artificial Prishtina of people who believed in, "brotherhood and unity". They were mostly from the town centre and tried to live by that belief. Brotherhood and unity in reality did not exist, it was just the faithful who imagined that it could function. A second group included the pacifists, who hung out in the district of Qafa, which is where various intellectuals gravitated. The third group were those who tried energetically to survive in different ways, activating others and themselves by recruiting for war. They were found mostly in the neighbourhood of Santea, and to be precise, in the cafe of *Hani i 2 Robertëve*.

For me, the *Hani* had a meaning linked to that which awaited us tomorrow and the next day. In reality, most of us were thinking just about the day of liberation, but not what would follow. The main goal and all of our energy was focused on liberation. Our goal was to remove Serbia from Kosovo.

I had so many intriguing experiences at the *Hani*. I was a student of the Academy of Arts and we met colleagues there often. It was at the *Hani* also that I met various public figures, especially foreigners from embassies with headquarters in Serbia. They came from Belgrade to learn what was happening in Kosovo. It seemed incredible to them how we lived, so close to the conflict, and yet functioning, even though the smoke of war was visible from the *Hani*.

Azem Bujupi
Artist

Lina Damiani, *Mask*, vaj në pëlhurë,
ekspozitë personale, nëntor 2005

Lina Damiani, *Mask*, oil on canvas,
personal exhibition, November 2005

Lina Damiani, *Golden Dog*, vaj në pëlhurë
Lina Damiani, *Golden Dog*, oil on canvas

Lina Damiani, mozaik në letër,
ekspozitë personale, nëntor 2005

Lina Damiani, mosaic on paper,
personal exhibition, November 2005

QENDËR E JETËS KULTURORE

Në vitet e paraluftës, *Hani i 2 Robertëve* ishte institucion dhe unë shkoja rregullisht aty. Kishte ushqim të mrekullueshëm dhe muzikë të shkëlqyeshme me harmonikë nga maestro Rexhep Karaçi, nipi i të cilit tani luan në hotelin tonë "Graçanica".

Aty mbaheshin ekspozitat që i vizitoja rregullisht. Së pari ishin disa ekspozita të disa shokëve të mi, pastaj edhe unë vetë pata një ekspozitë të fotografive në *Han. Po, Hani* ishte vërtet një qendër e jetës kulturore. Fotografitë e ekspozuara në *Han* ishin pjesërisht nga Kosova dhe pjesërisht nga vendet e tjera.

Një ngjarje tjetër e veçantë në *Hanin e 2 Robertëve* ishte natyrisht *party* lamtumirëse që organizuam me shoqërinë, me rastin e kthimit tim në Zvicër.

Pas përfundimit të luftës erdha në Kosovë dhe punova për Entin Federal Zviceran si atashe për refugjatë, ku qëndrova plot pesë vjet. Tani jam prapë në Kosovë, u bënë dhjetë vjet në hotelin tim, të cilin e ndërtuam këtu. Edhe ne kishim rregullisht ekspozita në hotel me artistë të ndryshëm. Mbanim edhe koncerte, prezentime të filmave, etj. Gjatë verës këtu te ne luajnë tre anëtarë të bendit *Gjimi Mustafa*, në mesin e të cilëve është edhe Hasib Karaçi në klarinet, nipi i Rexhep Karaçit i cili ka luajtur në harmonikë gjithmonë në *Hanin e 2 Robertëve*.

Andreas Wormser

ish-atashe për refugjatë në Entin Federal Zviceran

Andreas Wormser, ekspozitë personale e fotografisë, 2001

Andreas Wormser, personal photo exhibition, 2001

CENTRE OF CULTURAL LIFE

In the pre-war years, the *Hani i 2 Robertëve* was an institution and I went there regularly. It had delicious food and excellent music played on the harmonica by the maestro Rexhep Karaçi, whose nephew now plays in our hotel, "Graçanica".

They held exhibitions that I visited regularly. First, there were various exhibitions by some of my friends, and then I also held my own exhibition of photographs at the *Hani*. Yes, the *Hani* was truly a centre of cultural life. The photographs I exhibited there were partly from Kosova and partly from other countries.

A special event for me at the *Hani e 2 Robertëve* was the farewell party that we organised with friends, when I returned to Switzerland.

After the end of the war, I came to Kosovo and worked for the Swiss Federal Entity as an attaché for refugees, staying for five years in total. Now I'm back in Kosovo, and I've spent ten years in my hotel, which I built here. Now, we also have regular exhibitions in the hotel with various artists. We hold concerts, and show films etc. During the summer, three members of the band, *Gjimi Mustafa*, perform here, including Hasib Karaçi, on the clarinet, the nephew of Rexhep Karaçi, who always played the harmonica at the *Hani e 2 Robertëve*.

Andreas Wormser, ekspozitë personale e fotografisë, 2001

Andreas Wormser
Former attaché for refugees in the Swiss Federal Entity

Andreas Wormser, personal photo exhibition, 2001

HANI SI RRËFIM I LIRISË

Edhe si emër, edhe si vend me shije, shije të lirisë e të restorantit që solli kulturën e ushqimit në kohë lufte, *Hani i 2 Robertëve* ka qenë si *Casablanca*. Të painformuarit vështirë mund t'i bindësh sot për gjithçka që ka ndodhur dhe është gatuar në atë hapësirë. Për shembull, pakkush e di se lajmi për sulmin në Prekaz erdhi në *Han* dhe prej aty u shpërnda në tërë botën. Edhe nisja e gazetarëve dhe diplomatëve për Prekaz, pas lajmit, u organizua në *Han*.

Prej diplomatëve, të parët shkuan miqtë tanë: suedezi Jonas Wais (fatkeqësisht i ndjerë), britaniku Julian Braithwait dhe austriaku Jan Kickert. Ata e panë tmerrin, u kthyen në *Han*, hartuan informatën për masakrën që e kishin kryer forcat serbe dhe lajmi u përhap gjithandej.

Hani e kishte një përmasë të qendrës informative joformale. Në atë kohë, informacioni ishte shpresë. Në *Han* vinin gazetarët dhe diplomatët e huaj më të shquar, mbanin takime me personalitete eminente të politikës kosovare. Aty komunikohesh, kishte fjalë të mëdha e të vogla mbi rezistencën, kishte lëvdata dhe kritika, madje edhe zhgënjime kur nuk pajtoheshim me ndërkombëtarët. Realisht, shumë gjëra me rëndësi kalonin nëpër hapësirën e *Hanit*.

Hani ishte edhe vendi i kulturës. Të bëje kulturë nën okupim, kur gjithçka ishte e mbyllur, nënkuptonte që *Hani* të ishte galeri e arteve, muze, shkollë, ku kishte gjithçka nga kultura: art, muzikë, promovime, debate... Në okupim, *Hani* ishte vend i lirë, ku vullneti dhe atmosfera përçonin rrëfimin e çlirimit. Rrëfimi është gjithçka në jetë.

Në çaste krizash, të luftës speciale, të gjendjes së jashtëzakonshme, *Hani* ishte vendi që na jepte guximin përballë alamet forcash ushtarake, policore e paramilitare. Edhe kur këto hynin për bastisje, të armatosur rëndë, me jelekë antiplumb dhe helmeta, ne e ruanim qetësinë dhe krenarinë. E kishim atë guxim të çuditshëm, as vetë s'e kuptonim nga na vinte aq natyrshëm, si në përralla. *Hani* ndoshta edhe ka qenë përrallë dhe brenda mureve i kishte engjëjt gardianë që na mbronin nga e keqja.

Mendoj se në Kosovë nuk kishte heroizëm të tillë, si ai i pronarëve të *Hanit*, Fadilit dhe Meritës. Ndoshta as vetë ata nuk janë të vetëdijshëm për këtë. Sot nuk është e lehtë të përshkruhet rëndësia e *Hanit* pa mjeshtërinë e thurjes së rrëfimeve. Fadili e Merita mund ta bëjnë rrëfimin, por shumëkush do të thotë "ky është libër trilli". Mbase edhe është, siç është edhe *Hani i 2 Robertëve* në prozën e Kadaresë, bujtinë tradicionale e kohës së lashtë ku pushonin shtegtarët. Ky është motiv i shpeshtë në prozën e Kadaresë. Pas darke, bujtësit e hanit bisedojnë, tregojnë copëza rrëfimesh mbi fatet e ndryshme, e në mëngjes secili nis udhës së vet, duke lënë pas shijen e tregimeve.

Hani i Prishtinës shquhej me dy veçori. E para, ishte një restorant i pazakonshëm për Kosovën. Ne kemi një traditë konservative të ushqimit, kurse *Hani* ofronte diçka të re, një çmenduri kuzhinierie, gatime deti - peshk, karkaleca, kallamarë, oktapodë. E dyta, klientelën e kishte të jashtëzakonshme. Aty vinin Nick Hill, Bob Norman, diplomatë dhe personalitete të tjera me detyra speciale.

Më kujtohet një situatë e nëntorit të vitit 1998, pesë muaj para bombardimeve, kur Serbia për herë të parë mori kërcënime nga NATO-ja. Atëherë, në çastin e fundit, Beogradi e pranoi marrëveshjen. Me Nick Hillin, Bob Normanin, David Slinn-in si dhe disa të tjerë, e prisnim vendimin në *Han*. Për kuriozitet, po atë ditë e kisha veshur një bluzë me mbishkrimin "*Nato, Yes, Just Do It*". Më vjen keq që s'jam kujtuar ta marr atë bluzë sot për këtë intervistë. Situata interesante si

THE HANI AS A STORY OF FREEDOM

The *Hani i 2 Robertëve* was like *Casablanca*, because of its unusual name, as well as its style, a style of freedom, and because it was a restaurant that introduced culture and cuisine in time of war. If you weren't there, it's difficult to believe everything that happened there and all that emerged out of that space. For example, few people know that the news about the Prekaz attack came to the *Hani*, and that it was from there that it spread around the world. And after this news, it was from the *Hani* that the departure of journalists and diplomats to Prekaz, was organised.

The first to go among the diplomats were our friends: The Swedish Jonas Wais (sadly now deceased); the British Julian Braithwaite, and the Austrian Jan Kickert. They saw the horror, they returned to the *Hani*, they drafted reports on the massacre committed by Serbian forces and the news spread everywhere.

The *Hani* operated like an informal information centre. At that time, information was hope. Journalists and distinguished foreign diplomats came to the *Hani*, they held meetings with top personalities among Kosovar politics. They communicated there, talked big and small about resistance, praised and criticised, and were disappointed when we did not agree with the internationals. In truth, many events of importance occurred inside the *Hani*.

The *Hani* was also a place of culture. To create culture under occupation, when everything was closed, meant that the *Hani* had to be an art gallery, museum, school, holding everything cultural together: Art, music, book launches, debates ... Under occupation, the *Hani* was a free zone, where energy and atmosphere shaped the liberation story. The story was everything in life.

In crisis, guerrilla warfare, and emergency situations, the *Hani* was the place that gave us the courage to confront powerful military, police and paramilitary forces. Even when they came inside to conduct searches, heavily armed, with bullet proof vests and helmets, we protected our peace and our pride. We had an odd bravery, we barely understood ourselves where it flowed from so naturally, as if we were in a fairy-tale. The *Hani* perhaps was a fairy-tale and within its walls were guardian angels protecting us from evil.

I think that in Kosovo there was no heroism quite like that of the owners of the *Hani*, Fadil and Merita. Perhaps even themselves they were not aware of it. Today, it is not easy to describe the significance of the *Hani*, without the skill of storytelling. Fadil and Merita can tell the story, but many would say, "this book is just made up". Perhaps it is, just like the fictional *Hani i 2 Robertëve* in Kadare's prose, the traditional inn of ancient times where travellers rested. It is a common motive in Kadare's works. After supper, the guests at the inn talk, they share fragments of stories about their various fates, and in the morning each one sets off on their own journey, leaving behind the trace of their tale.

The *Hani* in Prishtina had two distinctive features. First, it was an unusual restaurant for Kosovo. We have a conservative tradition with regard to food, yet the *Hani* offered something new, a crazy chef, seafood - fish, prawns, squid, and octopus. Second, it had extraordinary clientele. Nick Hill, Bob Norman, and many other diplomats and people with special duties all came to the *Hani*.

I remember a situation in November 1998, five months before the bombing, when for the first time Serbia was threatened by NATO. Then, at the last moment, Belgrade accepted the agreement. We awaited the

George Pataki, guvernator i 53-të i New York-ut, 2000
George Pataki, 53rd Governor of New York, 2000

Baton Haxhiu, Zake Prelvukaj, Migjen Kelmendi,
Jonas Wais, Fadil Dragaj, 1998

kjo ishin të shpeshta në *Han*. Ne rrinim zakonisht në katin e restorantit, në bodrum.

Një herë erdhi policia, i mëshonte fort derës. Fadili u ngrit në këmbë dhe na u lut: “Qetësi, po shkoj lart, po bëhem sikur kam qenë në gjumë”. Te shkalla e fundit ishte një rrjetë, policët kishin hyrë, kishin parë se dritat ishin të fikura dhe kishin ikur. Poshtë ishim ne, disa gazetarë dhe dy diplomatë të huaj. Ora ishte një e gjysmë pas mesnate. Po të zbriste policia në restorant, dikush do të merrte ndonjë shuplakë, do të mbështetej për mur për kontrolle të pahijshme,

ose edhe më keq, do të shoqërohej në polici.

Fadili pati treguar trimëri edhe kur e patën plagosur në një lokal afër *Hanit*. Në atë kohë, pak më herët, në *Han* erdhi lajmi se policia serbe vrau dy të rinj, Arianitin, djalin e axhës të Migjenit Kelmendit, dhe një shok të tij.

Si kryeredaktor i *Kohës Ditore* e kisha brengën e informimit të publikut mbi rrëmujën që po përgatitej, sepse po niste lufta, pakthyeshem. *Hani* ishte përditë stacioni i parafundit në bërjen e gazetës. Shpesh deri në mesnatë aty i prisja materialet, pausin dhe filmat, me faqet e përgatitura për shtyp, për t’i çuar në shtypshkronjë në Fushë Kosovë.

Hani e ka pasur edhe librin e përshtypjeve me shënimet e personaliteteve, i cili qenka djegur gjatë luftës. Mëkat, do të kishte qenë dokument i jashtëzakonshëm për ta pasqyruar famën e *Hanit* ndër vite, sepse aty mbanin takime dhe darkonin Robertson, vëllezërit Nick dhe Chris Hill, Ischinger, Morton Abramovich, dikur zëvendës-shef i State Department-it, pastaj plejada e gazetarëve dhe ekspertëve që hartonin planet strategjike për çështjen e Kosovës.

Për fund, mund të them se *Hani* ka qenë UÇK-ja e fjalës, e vendimeve, e guximit dhe njëri prej stacioneve ku u gatuan liria e Kosovës. *Hani* ishte shembull i jetës për guxim përballë regjimit, dhe nëse do ta kisha rastin ta ndihmoja ndonjë vend tjetër nën okupim, do t’ua bëja një *Han*. Njëfarëdore, këtë e kam përjetuar gjatë eksodit të Prishtinës në Tetovë në prill të vitit 1999, kur restorantin e atjeshëm *Arbi* e patëm shndërruar në dublet të *Hanit*. Kjo nuk ishte vetëm përshtypje, por edhe realitet, sidomos kur edhe Fadili e Merita erdhën në Tetovë, u bënë vizitorë të *Arbit* e ne aty takonim pothuajse të gjithë diplomatët dhe gazetarët që i njihnim nga *Hani* i Prishtinës. Për më shumë, aty u bënë planet dhe realizimi i botimit të *Kohës ditore* në Maqedoni, madje u organizua një shfaqje e teatrit *Dodona* në ekzil, një komedi e Václav Havelit, me aktorët Armond Morina dhe Shkumbin Istrefi.

Baton Haxhiu
Gazetar

Takim i organizuar nga Zyra Amerikane, USIS
Meeting, organized by the US Office, USIS

decision in the *Hani*, together with Nick Hill, Bob Norman, and David Slinn and others. For fun, I'd bought a T-shirt that day with the slogan, "NATO, Yes, Just Do It". I'm sorry I forgot to bring that T-shirt today for this interview. There were lots of intriguing situations like that at the *Hani*. We always sat in the restaurant, which was in the cellar.

One time, the police came, and banged loudly on the door. Fadil got up and begged us, "Be quiet, I'm going upstairs, I'll pretend I was asleep." On the last step at the top, there was a net curtain; the police had entered, seen the lights were off and already gone. We were all below, some journalists and two foreign diplomats. It was 1.30 in the morning. If the police had come into the restaurant, someone would have been given a slap, they'd have been put up against the wall for an unpleasant search, or even worse, taken to the police station.

Fadil revealed his bravery also when he was injured in a cafe near the *Hani*. A little earlier, the news had come to the *Hani* that Serb police had killed two young men, Arianit, the son of the uncle of Migjen Kelmendi, and his friend.

As Chief Editor of *Koha Ditore* I had the burden of informing the public about the looming chaos approaching, because the war was starting, it was inevitable. The *Hani* was the place where we did the final editing of the newspaper. Often, I was waiting until midnight there for the materials, the proofs and films, and the draft sections of the newspaper, ready to send to the printer in Fushe Kosove.

The *Hani* had a visitors' book, with comments written by famous personalities, but it was burnt during the war. It was such a loss as it would have been an extraordinary document recording the fame of the *Hani* over the years, after all, it was where important people held meetings and suppers, like Robertson, the brothers Nick and Chris Hill, Ischinger, Morton Abramovich, at one point deputy chief of the State Department, and then all the journalists and experts who were making strategic plans for Kosovo.

In conclusion, I think that the *Hani* was the KLA of the word, of decisions, of bravery and one of the locations where Kosovo's freedom was nourished. The *Hani* was an example of a life of courage against the regime, and if I had the opportunity to help another country under occupation, I'd create a *Hani* for them. In a way, I experienced this during the exodus from Prishtina to Tetova, in April 1999, when the *Arbi* restaurant there became a duplicate of the *Hani*. This isn't just my impression, but it was also a reality, especially when Fadil and Merita came to Tetova and visited the *Arbi* and met there almost all the diplomats and journalists they had known at the *Hani* of Prishtina. Furthermore, that's where the plan was made to publish *Koha Ditore* in Macedonia, and the *Dodona theatre* even performed a play in exile, a comedy by Vaclav Havel, with the actors Armond Morina and Shkumbin Istrefi.

Baton Haxhiu
Journalist

Artikull nga Laura Rozen, Salon Magazine, 14 prill 1999
Article by Laura Rozen, Salon Magazine, April 14, 1999

IKONA E QYTETIT ME TË CILËN MBURREMI

Në periudhën para konfliktit, kur mungonin institucionet, *Hani i 2 Robertëve* u bë zëvendësimi i tyre. Aty mblidheshin gazetarët, njerëzit e politikës, dhe para së gjithash njerëzit e artit. Si artist që jam, i kujtoj artistët që patën ekspozuar në *Han*. Megjithëse ishte restorant, *Hani* mori përsipër, me zotimin e Meritës dhe të Fatkos, një mision sublim: ta rimëkëmbte artin e vendit tonë, duke e mbajtur gjallë dhe duke e çuar përpara.

Hani u ndihmoi artistëve të mos dorëzoheshin, ta kultivonin shpresën, ta kishin hapësirën ku të mblidheshin artdashësit. *Hani* kishte edhe programe të tjera të ndryshme, të muzikës, të inaugurimit të botimeve. Aty qarkullonin njerëzit e politikës, gazetarët, aktorët, shoqatat, etj. Aty mësoheshin edhe lajmet, sepse nuk kishte portale si tani.

Hani ishte vendtakim, institucion. Jo vetëm unë, por të gjithë vizitorët që jetonin ose vinin në Prishtinë, e ndajnë këtë mendim.

Hani e vazhdoi misionin edhe pas konfliktit. Institucionet u rivendosën, por *Hani* nuk e humbi rëndësinë, të paktën sa i përket pjesës artistike. Hapja e ekspozitave aty u kthye në kulturë, u bë prestigj. Artistët e pëlqenin *Hanin* ashtu si ishte, një vend i afirmuar i kulturës. Merita dhe Fatko janë personalitete të veçanta të kulturës. Në emrin tim dhe të gruas sime Amirës, dua t'i falënderoj. Aty kemi kaluar shumë kohë dhe kemi përjetuar shumë kënaqësi, e madje ne të dy edhe jemi njohur në *Han*.

Amira, ndërsa po vinim për intervistë, m'i tregoi disa kujtime shumë të bukura dhe unë i thashë: "Përmendi këto Amira, janë shumë interesante". Për *Hanin* kanë shumë kujtime të bukura të gjithë qytetarët. Ishte vendi ku shijonin, përveç artit të mirë, edhe ushqim të mrekullueshëm me shërbim shembullor.

Në *Han* gjithnjë kishte ngjarje të bukura, e ky trend vazhdoi gjatë dhe jam i lumtur që në Prishtinë ekziston një ikonë e tillë me të cilën mburremi.

Gjon Marku, Albert Einstein, ekspozitë multimedia:
punime nga stripa, filma vizatimorë dhe performancë 2006

Gjon Marku, Albert Einstein, multimedia exhibition:
comic art, animated film and performance 2006

Benet Kaci
Artist, producent televizioni

ICON OF THE CITY OF WHICH WE ARE PROUD

In the period before the war, when there were no institutions, the *Hani i 2 Robertëve* became a substitute. It was where the journalists, politicians and artists gathered. As an artist, I remember most of all the other artists who had exhibitions at the *Hani*. Although it was just a restaurant, with the energy of Merita and Fatkos, it took on a sublime mission: To rebuild art in our country, keeping it alive and progressing.

The *Hani* helped artists not to despair, but instead to cultivate hope, to have a space where art lovers could gather. It also had other programmes, relating to music, and book launches. It was where people in politics, journalism, the theatre, and societies all circulated. That's where you heard about the news, because there were no portals like there are today.

The *Hani* was a meeting place, an institution. It was the same for everyone, for me, and all the visitors to the *Hani*, who lived in or visited Prishtina.

The *Hani* continued its mission after the conflict too. The institutions were reinstated, but the *Hani* did not lose its significance, at least for the artistic community. Opening an exhibition there became a tradition, it became prestigious. The artists liked the *Hani* just as it was, a specific cultural centre. Merita and Fatko were very particular cultural personalities. I am grateful on my own behalf and that of my wife, Amira. We spent many wonderful times there and were regulars at the *Hani*.

As we were coming to this interview, Amira reminded me of some lovely times we had and I said, "You must mention these Amira, they're so interesting." So many people have so many good memories of the *Hani*. It was a place where things happened, good art, wonderful food and excellent service.

At the *Hani*, there were also fun events, and this trend continued for a long time. I am glad that in Prishtina there was an icon of which we could be proud.

Benet Kaci

Artist, television producer

Gjon Marku, ekspozitë multimedia:
punime nga stripa, filma vizatimorë dhe performancë 2006

Gjon Marku, multimedia exhibition:
comic art, animated film and performance 2006

Gjon Marku, Skënderbeu, ekspozitë multimedia:
punime nga stripa, filma vizatimorë dhe performancë 2006

Gjon Marku, Skënderbeu, multimedia exhibition:
comic art, animated film and performance 2006

OAZË E KULTURËS

Hanin e 2 Robertëve e kujtoj si një vend që na strehonte në kohët e vështira. Isha e re kur u hap *Hani*, e angazhuar në Forumin e Rinisë të LDK-së. Si nëpër mjegull e kujtoj herën e parë të *Hani*, kur erdhi një delegacion i kongresmenëve amerikanë. Ne si të rinj rrinim në *background* si staf ndihmës, por gjithmonë e shihnim ç'po ndodhte aty: takime të rëndësishme politike, ekspozita, përrurime të librave. *Hani* ishte oazë e kulturës.

Para luftës, kur krejt dyert na qenë mbyllur, për koncertet e muzikës klasike na mbeti vetëm Kisha Katolike, që njëkohësisht ishte shtëpia jonë për ne muzicientët.

Njëzet vjet pas luftës, njeriu i harron detajet, por më kujtohet mirë *Hani* te *Santea*. Hyrja, shkallët që shkonin teposhtë, ambienti tepër i bukur në restorant, ngrohtësia dhe siguria e të gjithëve në atë oazë.

Mbas luftës në *Han* kam bërë organizime në kuadër të projekteve që i punoja. Kur e pata organizuar koncertin e parë të muzikës klasike pak kohë pas luftës, më 1999, zgjodha *Hanin* si vendin më të mirë ku të shkoja me artistët pas koncertit, që gjithkush të ndihej rehat. Aty organizoja edhe takime të tjera, si p.sh. atë të Kryeministrit të atëhershëm me deputetë të Parlamentit të Kroacisë, takime me gazetarë, etj.

Hani ka dhënë kontribut të çmueshëm, ngjashëm me të atyre që i lëshuan shtëpitë për shkolla. Merita e Fadili jo vetëm që lëshonin hapësirën për aktivitete, por shpesh ndihmonin organizimet me shpenzimet e veta. *Hani* i përkrahte artistët e rinj. Dhe, kur sot dëgjoj për gjithë ato dekorata që u ndahen me aq lehtësi njerëzve, me vjen keq që nuk çmohet edhe kontributi shumë i veçantë i *Hanit*, si një ikonë e trashëgimisë sonë kulturore. Trashëgimi nuk janë vetëm ndërtesat fizike, por edhe vendet, hapësirat, momentet, njerëzit dhe zhvillimet si pjesë e historisë kolektive.

Në *Han* kishte programe të ndryshme muzikore si ai i Kastriot Markut me maestro Karaçin në harmonikë. Aty luhej muzikë me shije, tipike qytetare. Më kujtohen disa pritje të Vitit të Ri në Han. Fadili ka pas punuar në RTP dikur, e kishte *background*-in dhe shijen, një kulturë muzikore të mirëfilltë. Kjo ishte arsyeja që pas atij koncerti klasik të vitit 1999 zgjodhëm *Hanin* si një vend më elegant, më klasik.

Vetë fjala *Han* e ka kuptimin e bujtinës, pra jo të hotelit të madh, por të shtëpisë ose konakut që të ofron strehim dhe siguri fizike e shpirtërore. Edhe *Hani* ynë ishte një strehë dhe shtëpi për krejt komunitetin kulturor, artistik e politik, në kohën kur hapësirat e tjera ishin të mbyllura.

Hapje e ekspozitës së artistit Agim Hajzerit, Skënder Boshnjaku, Vesta Nura, Gani Gashi dhe Mustafa Ferizi, 1997

The opening of the exhibition of the artist Agim Hajzeri, Skënder Boshnjaku, Vesta Nura, Gani Gashi and Mustafa Ferizi, 1997

Besa Luzha
Profesoreshë Universitare

CULTURAL OASIS

I remember the *Hani e 2 Robertëve* as a place that provided shelter in difficult times. When the *Hani* opened, I was young and engaged in the LDK youth forum. As if through a fog, I remember the first time a delegation of American congressmen came to the *Hani*. As we were young, we were in the background helping out, but we could always see what was happening: Important political meetings, exhibitions, book launches. The *Hani* was an oasis of culture.

Before the war, when all doors were closed to us, the Catholic Church let us hold classical music concerts, and it became a home for musicians.

Twenty years after the war, one forgets the details, but I remember well the *Hani* in Santea. The entrance, the stairs going down, the pretty atmosphere in the restaurant, the warmth and feeling of safety in that oasis.

After the war, I organised various events relating to my work at the *Hani*. When I organised the first classical music concert in 1999, shortly after the war, I chose the *Hani* as the best place to go after the concert with the musicians, so that everyone would feel relaxed. I also organised other meetings there, such as for example, the meeting of the then Prime Minister with deputies from the Parliament of Croatia, meetings with journalists etc.

The *Hani* made an invaluable contribution, similar to those who gave up their homes to be schools. Merita and Fadil not only provided space for activities, but they often helped to organise things with their own funds. The *Hani* supported young artists. And, when today I hear of all the medals awarded so easily to people, I feel sorry that the *Hani's* special contribution is not also valued as an icon of our cultural heritage. Heritage is not just about physical buildings, but also places, spaces, monuments, people and developments as part of the collective history.

At the *Hani*, there were various musical events, such as when Kastriot Marku played with the maestro Karaçi on the harmonica. It was a place for good music, typical urban music. I remember various New Year's Eve parties at the *Hani*. Fadil had worked at RTP at some point, and he had the right *background* and taste, a genuine musical culture. This was why I chose to go to the *Hani* after the concert in 1999, because it was the most elegant and classic place.

The word *Hani* means lodgings, not a big hotel, but a guesthouse or inn which offers shelter and physical and spiritual security. Our *Hani* was also a shelter and home for the entire cultural, artistic and political community at a time when other spaces were closed.

U HAP EKSPOZITA E PARË E AGIM HAJZERIT

Instalim i materialeve plastike

Në kafe-galerinë "Hani i 2 Robertëve" në Prishtinë u hap ekspozita individuale e piktorit të ri Agim Hajzeri, student në klasë të Muslim Mulliqit. Në prezantimin e tij të parë Agim Hajzeri prezentohet me tetë piktura të formati të madh të frymës së realizmit të ri, në të cilat në mënyrë imediale instalon materialin plastik dhe eshtrat që shërbejnë si objekt funksional i pikturës. Ekspozitën e

Agim Hajzeri: "Al, aja e me" / "Vaj në pëllumbi dhe plastikë"

Agim Hajzeri e hapit dr. Skender Boshnjaku. "Koha e privimit të lirisë, koha e dhamës, vrasjeve, spastrimeve etnike, oksidit, ndjenja tragjike antike dhe melankolia e barokut, individit i ngulatur, dilemat dhe antagonizmat e fundit të shekullit XX e që prej ditës së hapjes së kësaj ekspozite na ndajnë nga mileniumi i tretë me pak se 1000 ditë, vetëdija moderne artistike morale dhe pikturale, figuracioni i pritur, janë ca përkufizime të lilestare të autori të ri Agim Hajzeri. Pikturat na flasin në një koncert dimri dhe të vdekjes, na flasin në një shfaqje që besohet se nuk do të përsëritet. Mirëpo, ngjau befasia. U përsëriti Aushvici, Mathauzeni. Hajzeri njeriun e së në dilema midis etikës së lartë të jetës dhe të dëshirave të përjetimeve, përvojave të dhimbshme njerëzore. Qenia e njeriut është zvetënuar, kadaveriste, përdhosur, mavijosur, skuqur dhe përhapur. Krijesave as të gjalla e as të përmoshme tu përveshet edhe vdekja: ngase ato nga vdekja marrin kujtimin, mençurinë, lëvizjen. Të pambrujturi mbrohen me metaforaveja, sic janë: nevoja për liri, drejtesi, bukuri, për të vërtetën. Hajzeri në ca piktura aplikon instalacionin, këtu ai përkufizohet me hapësirë të konceptit, idesë dhe formës. Për Hajzerin piktura nuk është objekt për t'u kënaqur, por për të menduar, për t'u ngushëlluar, por edhe për të mos harruar plagët dhe gjakun që mbeshin në vetëdijen kolektive kombëtare. - kështu në mes tjerash në fjalën e hapjes dr. Skender Boshnjaku. Ekspozita mbledhëdale e Agim Hajzeri do të qëndrojë e hapur në muaj.

V.NURA

Agim Hajzeri, ekspozitë personale, gazeta Bujku, 21 maj 1997

Agim Hajzeri, personal exhibition, Bujku newspaper, May 21 1997

Besa Luzha
University Professor

BABI IM XHEMAILI NË HAN

Në kohën kur babi im, Xhemail Mustafa, rrinte në *Hanin e 2 Robertëve*, unë isha shumë i ri. Prej bisedave që i dëgjoja më vonë, e di se *Hani* ishte si një lloj institucioni, sidomos gjatë viteve '90. Aty rrinin njerëz të politikës si babi, por edhe artistë, biznesmenë, gazetarë e diplomatë të huaj. *Hanin* e kishim shumë afër banesës, ndërsa babi e kishte si shtëpi të dytë. Kthehej në banesë nga zyra e LDK-së, punonte në kompjuter, dhe kur lodhej, *Hanin* e kishte strehë. Ndonjëherë *Hanin* e kishte edhe zyrë, sepse axha Fadil ia lëshonte një hapësirë të veçuar në Han, ku kishte qetësi për punë dhe ku mendonte lirshëm, pa u penguar nga askush. *Hanin* e përdorte shpesh edhe si sallon, i priste aty miqtë dhe kolegët; nuk i ftonte në banesë, por në *Han*. Diskutimet politike me gazetarë, kolegë e bashkëpunëtorë i bënte jashtë shtëpisë, shpesh te *Hani*.

Babi, para se të hynte në politikë, ka qenë shkrimtar. Një pjesë e mirë e shoqërisë së tij më me qejf e kujtojnë Xhemailin si shkrimtar, gazetar dhe kritik letrar, jo si politikan. E kam një tregim personal të asaj kohe edhe pse nuk ka të bëjë me *Hanin*. Atëherë udhëtohej nga aeroporti i Shkupit për në Zvicër, ku ndodhej një pjesë e mirë e diasporës kosovare. Qeveria në ekzil dhe LDK-ja vepronin shumë në diasporë. Unë si fëmijë 5-6 vjeç kam bartur personalisht një pjesë të materialeve, artikujve, dokumenteve të LDK-së, si dhe të qeverisë në ekzil. Materialet m'i mbështillnin për trup, prandaj kam qenë njëfarë ilegalisti i vogël. Sa herë që babi kthehej nga Zvicra, gëzohesha për lodrat që m'i sillte, por edhe përgatitesha që t'i bartja dokumentet nga Shkupi në Kosovë.

Në *Han* hynim e dilnim sa herë donim, sepse ishim fëmijët e Xhemailit, na njihnin pronarët dhe kamerierët. Shpesh shkonim edhe kur na duheshin ca marka për ndonjë libër shkolle, a çkado tjetër.

Megjithëse në *Han* babi takohej me shumë njerëz, ai shpesh rrinte edhe vetëm me mendimet e veta, ose i shoqëruar nga ndonjë libër a gazetë.

Dihej kush rrinte aty. Ishte njëfarë strukture e njerëzve, pjesë e të cilës ishin edhe gazetarët e huaj, të cilët edhe mbas lufte rrinin në *Han*. E kemi arkivin personal të intervistave të babit, por nuk e di cilat prej tyre janë zhvilluar në *Han*. Supozoj që një pjesë e madhe është realizuar aty, sepse zyrat e LDK-së ishin shumë të vogla, me shumë njerëz, dhe kur kërkohej ndonjë intervistë më e gjatë e më e thellë, shkonin te *Hani*. Jam i bindur që një pjesë e madhe e intervistave ose deklaratave që i ka dhënë për mediat e huaja, janë bërë pikërisht në *Han*, por nuk e di cilat.

Edhe mua, si babit, më pëlqen historia. Tërë historinë e popullit shqiptar e kam mësuar prej babit, jo prej librave. Edhe arsimtarët e historisë të shkollës fillore "Dardania" ishin shumë të mirë, por historinë ma mësonte babi. Njëra prej gjërave që ma pati mësuar është se librat gjithmonë japin perspektivën e autorit. Prandaj librat, pavarësisht se të cilës fushë, nuk është e thënë të përmbajnë të vërtetën e vetme. Prej asaj kohe jam mësuar që çdo shkrim ta konsideroj si pikëpamje, përvojë, analizë dhe studim të atij që e ka shkruar, por se për të njëjtin tregim a histori mund të ketë edhe këndvështrime të tjera.

Besian Mustafa
Ministër i Bujqësisë

Xhemajl Mustafa, Enver Maloku,
takim në Han, 1997
foto: Adnan Ruhani

Xhemajl Mustafa, Enver Maloku,
meeting at the Hani, 1997
foto: Adnan Ruhani

MY FATHER, XHEMAIL, AT THE HANI

At the time when my father, Xhemail Mustafa, went to the *Hani e 2 Robertëve*, I was very young. From conversations that I overheard much later, I know that the *Hani* became a sort of institution, especially during the '90s. It was where people in politics, like my father, but also artists, businessmen, journalists and foreign diplomats spent time. The *Hani* was very close to our apartment, so it was like a second home to my father. He'd return home from the LDK office, work on his computer, and when he got tired, he'd go for some respite to the *Hani*. Sometimes the *Hani* was also his office because uncle Fadil created a special space in the *Hani* which was kept quiet so people could work and have space to think without being bothered. My father also used the *Hani* as a living room, meeting his friends and colleagues there; he didn't invite them to the flat, but instead to the *Hani*. He had his political discussions with journalists and colleagues outside the house, and most often at the *Hani*.

Before entering politics, my father was a writer. In fact, most of his friends remember Xhemail more as a writer, journalist and literary critic, than as a politician. I have a personal story from that time, although it has nothing to do with the *Hani*. I was traveling from Skopje airport to Switzerland, which has a large Albanian diaspora. The Government in exile and LDK worked hard in the diaspora. As a child of 5-6 years of age, I personally carried a large set of materials, articles, documents for the LDK and the government in exile. We wrapped them around our bodies, so I was a sort of little underground activist. Each time my father returned from Switzerland, I was thrilled with the games that he brought me, but I also got ready to carry documents from Skopje into Kosovo.

At the *Hani*, we came and went as much as we wished because we were the children of Xhemail, and the owners and waiters all knew us. Often we went when we needed some pennies for a schoolbook, or something else.

Although my father met many people at the *Hani*, he often just sat alone, reading a book or newspaper.

Everyone knew who was there. There was a sort of social structure, which included the foreign journalists who could be found at the *Hani* even after the war. We have my father's personal archive of interviews, but we don't know which of them occurred at the *Hani*. I suppose a large number were done there because the LDK offices were very small, and full of people, so when you had to do a longer, in-depth interview, you went to the *Hani*. I am convinced that a large number of interviews or declarations given to the foreign media were done at the *Hani*, but I don't know which ones.

Like my father, I enjoy history. I learnt the entire history of the Albanian people from my him, rather than from books. The history teachers at the Dardania primary school were also very good, but it was my father who was my real teacher. One of the things he taught me was that books always are written from the perspective of the author. Therefore books, regardless from which field, don't necessarily contain a single truth. From that time onwards, I learnt to consider each article as the viewpoint, experience, analysis and study of the author, but to remember that there might be different views of the same story or history.

Xhemajl Mustafa, Fadil Dragaj 2000

Besian Mustafa
Minister of Agriculture

PJESË E IDENTITETIT TË KËTIJ QYTETI

Është pak e vështirë të japësh një shpjegim të shkurtër për *Hanin*, por kur e mendoj atë kohë, në radhë të parë mendoj për Fadilin dhe Meritën. Ata dinin, në momentet më të vështira të historisë së qytetit, si para ashtu edhe mbas luftës, si të ishin afër njerëzve. Ata nuk mendonin vetëm si ta trajtonin një problem, por edhe si ta trajtonin një gëzim. Pra, kur e mendoj *Hanin*, para syve më del çifti i cili ka ditur të jetë afër nesh në secilën kohë.

Historia e *Hanit të 2 Robertëve* ndahet në disa etapa. Në fillim ishte *Hani* në *Kurriz*, mandej kaloi te *Santea*. Në atë kohë shkoja në shkollën fillore "Dardania" dhe rrugën për në shkollë e bëja gjithmonë nën *Kurriz*. Nga ana e majtë ishte *Papillon-i* e nga e djathta *Hani*. *Hani* ishte pak më ndryshe. Është kafeteria e parë që pati vendosur t'i hiqte shishet e *Badellit*, *Vinjakut* dhe *Smirnofit* mbrapa banakut dhe t'i zëvendësonte me libra. Ndoshta ishte kafeteria e parë në kryeqytet që mbante ekspozita prej më të ndryshmeve, mblidhte intelektualë dhe njerëz që e donin vendin. Me një fjalë, *Hani* ishte ambient ku secili e gjente veten, si individ, si personalitet, si profesionist.

Etapa e dytë e *Hanit* është ajo e mbasluftës, kur edhe unë kam bërë shumë organizime, qoftë personale, qoftë si përfaqësues i AAK-së. Më kujtohet një natë e paharrueshme, kur festonim natën e dytë të Vitit të Ri me shoqërinë. Duke qenë Fadili aty gjithmonë, ta ofronte atë sigurinë që çfarëdo çmendurie të bëje, nuk ndiheshe keq.

Kur *Hani* kaloi te Pallati i Rinisë, kishte hapësirë shumë më të madhe. Aty kishim shumë organizime me Aleancën. Unë garoja për ta drejtuar Prishtinën dhe aty pata mbajtur disa takime shumë të mira, ku ndihesha pak a shumë si në shtëpi.

Për ta përmbyllur, historia e kombit shqiptar në Kosovë është e lidhur me luftën e UÇK-së, me lirinë, po edhe me vendimin e disa njerëzve urbanë në Prishtinë për ta bërë rezistencën në formën e tyre. Kur mendoj për rezistencën politike, urbane e civile, nuk mund të mos i mendoj Fadilin, Meritën dhe *Hanin e 2 Robertëve*.

Hani i 2 Robertëve është pjesë e identitetit të këtij qyteti dhe është histori në vetvete. Fatmirësisht, kjo po dokumentohet me këtë monografi dhe me dokumentar.

Besnik Tahiri
Politikan

Nora & Besnik Tahiri, *Hani i 2 Robertëve*

PART OF THE IDENTITY OF THIS CITY

It is difficult to give a brief description of the *Hani*, but when I think about that time, first of all I think of Fadil and Merita. They knew how to stay close to people, in the most difficult moments of the history of the city of Prishtina, before and after the war. They did not think only how to address a problem, but also to do it with joy. So, when I think of the *Hani*, this couple come to mind, because they knew how to stay close to us at all times.

The history of the *Hani i 2 Robertëve* is divided into various stages. At the start, it was the *Hani* in the *Kurriz* neighbourhood, and then it moved to *Santea*. At that time, I was at the primary school in Dardania and our route to school always went under the *Kurriz*. On the left was *Papillon* and on the right the *Hani*. The *Hani* seemed a bit different. It was the first cafe that had decided not to have bottles of Badelli, Vinjaku and Smirnoff behind the bar and to replace them with books. Perhaps it was the first cafe in the capital that held a variety of exhibitions, gathered together intellectuals and people who loved the country. In a word, the *Hani* was the environment where each person found himself, as an individual, a personality and a professional.

The second era of the *Hani* was in the post-war period, when I organised many events, sometimes in a personal capacity and sometimes as an AAK representative. I remember one unforgettable night when we celebrated the second night of New Year with friends. With Fadil always there, you felt a sense of security despite the madness of the situation, and so you had a good time.

When the *Hani* moved to the *Palace of Youth*, it had a bigger space. We organised lots of events there with the AAK. I competed to run Prishtina and that's where I held many important meetings, and where I felt more or less at home.

To sum up, the history of the Albanian nation in Kosovo is linked to the KLA war, and our liberation, but also to the decision of various urban folk in Prishtina to resist in their own manner. When I think of political, urban and civil resistance, I have to mention Fadil, Merita and the *Hani e 2 Robertëve*.

The Hani i 2 Robertëve is part of the identity of this town and its true history. Luckily, this is being documented in this monography and documents.

Besnik Tahiri
Politician

NJË VEND I NGROHTË NË NJË BOTË SHUMË TË FTOHTË

Hani është një kujtim interesant, një ambient miqësor në një kohë shumë të rëndë, miqësor posaçërisht për gazetarët e huaj, që kontribuan shumë në luftën tonë për pavarësi dhe çlirim. *Hani* ka qenë një ambient i jashtëzakonshëm në kuptimin e cilësisë, me shërbime të nivelit botëror, por edhe të muhabetit në përgjithësi. Ishte si ambient ndoshta njëzet vjet para kohës së vet, ndërsa klientela ishte e nivelit botëror.

Kishte gazetarë prej New York Times-it, Washington Post-it, domethënë ishte ëndërr për secilin gazetar të ri të ishte pjesë e atij ambienti, ku mblidheshin krejt yjet botërore të gazetarisë, që i takoja përnatë në *Hanin e 2 Robertëve*. Është sikur ndonjë muzicent ta kishte një vend ku do të rrinin yjet e muzikës, prej Michael Jackson-it, Elvis Presley-it, Quincy Jones-it e deri te Joe Cocker. Pra, krejt yjet e gazetarisë botërore, i kam takuar përnatë në *Hanin e 2 Robertëve*.

E pata fatin në fatkeqësinë e përgjithshme që të punoja si përkthyes fillimisht për BBC-në, pastaj për New York Times-in. *Hani* për ne ishte si një shtëpi e dytë, sepse aty shkonim përnatë. Kishte takime që zgjasnin katër a pesë orë, ku shkëmbeheshin përvojat, por edhe bëheshin planet që ndonjëherë mundoheshim t'i fshihnim.

Kishte edhe situata komike, kur gazetarët me të cilët punoja këmbëngulnin që të mos i tregonim askujt çka do të bënim të nesërmen. Për shembull, shpesh darkoja në një tavolinë me gazetarin e New York Times-it dhe atë të Washington Post-it, të cilët ishin konkurrentë, dhe kur flisnim për ditën e nesërme, i thoshim njëri-tjetrit “nuk kemi plane për nesër”, e të nesërmen, në shumë raste, takoheshim në vendin e njëjtë.

Hani ishte përvojë aq e veçantë, sa e kujtoj me shumë mall. Gjërat e tjera të asaj kohe as që dua t'i kujtoj, por *Hani* ishte vendi i miqësisë, ku me gazetarët e huaj i mblidhnim mendtë, merrnim fuqi për të vazhduar tutje.

Si sot më kujtohet një darkë, ndoshta ndër të parat në fillim të luftës, para masakrës së Prekazit, shumë para bombardimeve të NATO-s. Unë ato ditë fillova punën me gazetaren e njohur Kerin Kolman, ndër më të mirat e BBC-së. Lufta sapo kishte filluar dhe agjencitë e shtëpitë mediale kishin dërguar në Kosovë gazetarët më të mirë. Atë natë Kerin kishte lënë takim në *Han* me gazetarin e *New York Times*-it, Chris Hedges, kandidat për *Pulitzer*. Pra, të dy ishin emra të mëdhenj të gazetarisë. Si djalë i ri, njëzet e diçka vjeç, kisha përvojë zero në gazetari, por anglishten e dija. Bashkëdhomësi im punonte te *Koha Ditore* dhe më propozoi të punoja me Kerinin si përkthyes. Ajo më tregoi për një mjek të kidnapuar në Drenas – ia kam harruar emrin mjekut të ndjerë – më vonë kuptuam se ishte vlarë nga forcat serbe. E kishte marrë policia dhe më nuk ishte kthyer kurrë. Familja nuk kishte asnjë informatë. I treguam rreth kësaj Hedges-it dhe ai tha: “Dua të bëj shkrim rreth kësaj”. Prandaj e pyeti Kerinin se si mund të shkohej në Drenas. Ajo i tha: “Merre përkthyesin tim sepse është i lirë për dy-tri ditë”. Unë pranova; natyrisht se do të paguhesha. Të nesërmen e bëmë storien.

E kisha zhvilluar shkathtësinë e punës në terren, komunikimin me njerëz, ndaj i pëlqeva Hedges-it. Të nesërmen më tha se do të dilte edhe dy ditë të tjera në terren dhe më ftoi ta shoqëroja.

Njërën prej ngjarjeve e pata përjetuar me shumë siklet. Shkuam në Vushtrri te një familje shqiptare që ishte lojale ndaj regjimit të Milošević-it. Plaku e mbante fotografinë e tij në dhomë, po edhe të

A WARM PLACE IN A VERY COLD WORLD

The *Hani* is an intriguing memory, a friendly atmosphere in hard times, especially welcoming to foreign journalists, who contributed so much to our struggle for independence and liberation. It was an unusual environment because of its quality, with world class service, and stimulating conversation. It was an atmosphere that was twenty years ahead of its own time, and its clientele were world class.

There were journalists from the *New York Times* and *The Washington Post*, so it was a dream for every young journalist to be there in that atmosphere, together with some of the best journalists in the world, meeting nightly at the *Hani e 2 Robertëve*. It was as if a musician were to have a club nearby where all the music stars hung out, Michael Jackson, Elvis Presley, Quincy Jones or Joe Cocker. Every night at the *Hani*, I could meet one of the best journalists in the world.

I was also lucky, in the context of general misfortune, to work as a translator, initially for the *BBC* and then for *The New York Times*. The *Hani* became like our second home because that's where we went every night. There were meetings that lasted four or five hours, where we exchanged experiences, but also made plans that we usually tried to keep secret.

There were funny situations, when the journalists which whom I worked were determined to not tell anyone what we'd be doing the next day. For example, often I'd be eating supper at a table with the journalists from *The New York Times* and *The Washington Post*, who were competitors and when we talked about what we were up to the next day, we'd say to each other, "We don't have any plans for tomorrow", yet the next day, in many cases, we'd bump into each other at the same place.

The *Hani* was a special experience that I think back on with nostalgia. I don't want to remember anything else from that time, but the *Hani* was a place of great friendship, where we shared ideas with foreign journalists and gathered the strength to carry on.

I remember a dinner, as if it were today, perhaps one of the first at the start of the war, before the Prekaz massacre, and long before the NATO bombing. I had just started work with the well-known journalist Karen Coleman, one of the best at the *BBC*. The war had just begun and the media agencies had sent their best journalists to Kosovo. That night, Karen had organised a meeting at the *Hani* with *The New York Times* journalist, Chris Hedges, candidate for the Pulitzer. Both were significant journalists. As a young man, in my twenties, I had no experience in journalism, but I could speak English. I shared a room with someone who worked at *Koha Ditore*, and he had suggested I work for Karen as a translator. She told me about a doctor kidnapped in Drenas - I have forgotten the name of the now deceased doctor - later we realised that he had been killed by the

djalit që e kishte polic dhe të dy djemve të tjerë që ishin në ushtrinë serbe. Na tregoi edhe një kasetë me dofarë këngësh që fshatarët e rrethit ua kishin kushtuar atyre si tradhtarë që ishin. Ankohej për këtë. Gjithë kohën sa ishim aty, atij as që i shkonte në mend se unë isha shqiptar, mendonte se isha serb dhe i shante shqiptarët, kurse unë ruaja gjakftohtësinë, sepse ai kishte armë, kurse unë e kisha detyrën e përkthyesit.

Sidoqoftë, pas kësaj dite Chris Hedges më pyeti nëse do të punoja me të për *New York Times*. “Po, me gjithë qejf” i thashë, “por jam i angazhuar me zonjën Kerin, nuk ka kuptim”.

Më pyeti: “Sa të paguan Kerin”? “50 marka gjermane”, ia ktheva, diçka si 25 euro sot.

Më tha: “Të paguaj dyfish” dhe unë pranova. Kështu, shumë shpejt e shita BBC-në!

Pas disa ditësh erdha në *Han* dhe e pyeta Fadilin: “A erdhi ajo anglezja”?

“Po”, më tha, “ishite mbrëmë, të kërkonte”.

“Taksirat, çka i the?”

“Të arsyetova disi”, më tha Fadili. Ai na njihte të gjithëve, kush me kë punonte.

Pasi erdhi Kerin, më tha: “Po të kërktoj gjithandej tash dy ditë, s’je normal”!

I thashë: “Chris-i më luti shumë”.

Më ndihmoi edhe Fadili: “Po po, iu tek Chris-it të dilte me të në terren”.

Kështu e ndërrova ekipin, Kerinit i mbeti hatri pak, e deri në fund të luftës punova për *New York Times*.

Hani ishte si lokali në *Casablanca*, filmin ku luante Humphrey Bogart. Ngjarja është e Luftës së Dytë Botërore, ndodh kryesisht në një bar në Kazablanka të Marokos, çerdhe spiunazhi mes francezëve dhe gjermanëve. Fatmirësisht, në *Han* nuk kemi pasur prani të pushtetit serb, përveç kur vinin të na legjitimonin, por kurrë nuk rrinin aty as për të pirë kafe. Mirëpo, përveç gazetarëve, kishte diplomatë të huaj dhe sigurisht ka pasur edhe spiunë, njerëz të shërbimeve të ndryshme sekrete. Mund të them se më shumë merrnin diplomatët informata prej gazetarëve sesa gazetarët prej diplomatëve.

Rrjeti i gazetarëve ishte shumë i fortë dhe *Hani* ishte një lloj burse e lajmeve. Aty bëhej luftë për të siguruar infomata.

Të gjithë rrinin aty gjatë, sfida ishte si të nxirrje informata prej gazetarit a përkthyesit tjetër. Prandaj them se ishte një *Casablanca* e vogël, ku mblidhej krejt trupi diplomatik dhe komuniteti i gazetarëve. Një ambient i ngrohtë në një botë shumë të ftohtë të asaj kohe.

Biol Urcan
Artist / gazetar

Serb forces. The police had taken him and he was never returned. The family had no information. We told Hedges about it and he said, "I'd like to write an article about this." Then he asked Karen how to go to Drenas. She said, "You're welcome to take my translator, he is free for two or three days." I agreed; of course in return for some cash. The next day we did the story.

I had become skilled at fieldwork and communicating with people, and I liked Hedges. The next day he said he would spend another two days in the terrain and he invited me to go with him.

I found one of the events very upsetting. We went to Vushtrri to an Albanian family who were loyal to the Milosevic regime. The old man had Milosevic's photo in his room, as well as photos of his son, who was a policeman, and two other sons, who were in the Serbian army. He played us a cassette, with songs about them being traitors, produced by his neighbours. He complained about this. All the time we were there, he never considered the fact that I might be an Albanian; he thought I was a Serb and so he denigrated Albanians, and I kept my cool because he had a gun, and I was just doing my job as a translator.

After that day, Chris Hedges asked me if I'd like to work for *The New York Times*. I said, "I'd love to, but I'm already working for Karen, so it's not possible."

He asked, "How much does Karen pay you?"

I answered, "50 German marks", which was something like 25 Euros today.

He said, "I'll pay you double," so I agreed. I abandoned the *BBC* like a shot!

After a few days, I came to the *Hani* and asked Fadil, "Was the English woman here?"

"Yes," he said, "she was here last night, asking for you."

"Oh just my luck, what did you say?"

"I backed you up," said Fadil. He knew everyone, who was working with whom.

Later, when Karen came, she said, "I've been looking for you everywhere for two days, where did you get to?"

I said, "Chris begged me to help."

Fadil helped me out, "Yes, yes, he was with Chris in the field".

So that's how I changed teams, Karen was a bit cross, but I worked for *The New York Times* to the end of the war.

The *Hani* was like the cafe of *Casablanca*, the film starring Humphrey Bogart. The events take place during the Second World War, and occur mostly in Casablanca in Morocco, in a bar which is a nest of French and German spies. Luckily, at the *Hani* we were not bothered by the Serb authorities, except when they came to check our papers, but they never came there to drink coffee. Besides the journalists there were foreign journalists and spies, people from different secret services. I think that the diplomats received more information from the journalists than the other way around.

The journalistic network was very strong and the *Hani* was a type of news exchange. It was where people fought for information.

We all spent a lot of time there; the challenge was how to extract information from the journalists and other translators. That's why I say it was a small *Casablanca*, where the entire diplomatic corps and journalistic community gathered. A warm environment in a world that was very cold at that time.

Birol Urcan
Artist / Journalist

SI RICK'S CAFÉ E KAZABLANKËS

Në fund të shekullit të kaluar, Prishtina kishte një vendtakim të paevitueshëm. Ishte ky *Hani i 2 Robertëve* që ishte më shumë se thjesht një restorant. Ishte vendtakimi i qytetarëve të thjeshtë, i intelektualëve, i politikanëve, i artistëve, i gazetarëve, por edhe i diplomatëve.

Me kolegun tim të atëhershëm Kelmend Hapçiu, ishim mbase të parët që një ditë të vitit 1995 zbritëm me Fadilin në një bodrum të pasazhit në *Dardani*, të cilin ai na e prezantoi si vendin e kafenesë së tij të ardhshme. As unë e as Kelmendi nuk besonim se nga një "zgafellë" e tillë mund të dilte ajo që ai e quante jo vetëm kafene, por klub kulturor i ardhshëm. Mirëpo, duke e njohur Fadilin, nuk dyshonim se ai këtë do ta bënte. Dhe vërtet *Hani*, ky bodrum i gjatë e i ngushtë, u bë zemra e gjerë e qytetit në kohën kur pushteti i atëhershëm i kishte mbyllur të gjitha institucionet kulturore. Aty u promovuan libra, u hapën ekspozita, u prezantuan albume muzikore. Aty mbaheshin edhe takimet joformale diplomatike, ushtarake e politike. Ishte thjesht një oazë ekstraterritoriale ku në pak metra katrorë dëshmohej se jeta urbane mbijetonte karshi pushtimit. I ngjante shumë *Rick's Café Américain* në filmin "Casablanca" me Humphrey Bogart-in, ku përkundër pushtimit fashist, aty tubohej edhe lëvizja e rezistencës.

Pakkush e di, por në *Han* diskutoheshin me diplomatë ndërkombëtarë edhe çështje aq të ndjeshme, si bie fjala ajo se cili flamur do të valonte në hapjen e Zyrës së SHBA-së në Dragodan. Në takimin me Elizabeth Bonkowsky-n nga Ambasada Amerikane në Beograd, me Avni Spahiun dhe Fadil Dragajn, e bindëm diplomaten të lëvizte nga pozicioni fillestar që krahas flamurit amerikan, aty të valonte edhe ai serb. Në *Han* deri në orët e vona kuvendonim me Janusz Bugajskin, ose me ekspertët e Institutit Aspen që mblidhnin të dhëna e na intervistonin për librin e tyre "Unfinished Peace".

Pra, *Hani i 2 Robertëve* në Prishtinën e viteve të luftës i ngjante shumë *Rick's Café* të Kazablankës. Ashtu siç pozicionohej gestapoja para kafenesë së Rick-ut (Humphrey Bogart), ashtu edhe para *Hanit* të Fadilit, vërtitej policia serbe.

Por njerëzit e kishin mundur frikën, vinin çdo natë, sepse në *Han* shfryheshin, bisedonin, takoheshin, këmbenin informacione dhe për një çast harronin se jashtë mureve të tij i priste pushtuesi.

Hani i viteve të nëntëdhjeta të shekullit të kaluar do të mbetet i pazëvendësueshëm.

Blerim Reka
Profesor Universitar

LIKE RICK'S CAFÉ IN CASABLANCA

At the end of the last century, Prishtina had an unmissable meeting place. It was the *Hani i 2 Robertëve* which was more than simply a restaurant. It was a meeting place of ordinary citizens, intellectuals, politicians, artists, journalists, and also diplomats.

On day in 1995, I think that my colleague, Kelmend Hapçiu, and I were among the first, to go with Fadil, down into a cellar in the passage in *Dardani*, where he showed us the site of his future cafe. Neither I nor Kelmend could imagine how, what he was calling a cafe and a future cultural club, could emerge from that "cavern". Nonetheless, knowing Fadil, we did not doubt that he would achieve it.

And indeed, the *Hani*, this long and narrow cellar, became the beating heart of town at a time when the regime had shut down all cultural institutions. That's where books were promoted, exhibitions opened, music albums performed. That's where informal meetings among diplomats, military and politicians were held. It was simply an extra-territorial oasis where in just a few metres square, it was proven that urban life survived, despite the regime. It was like *Rick's Café Américain* in the film *Casablanca* with Humphrey Bogart, where the resistance met, despite the fascist occupation.

Few people know, but at the *Hani* they discussed very sensitive matters with international diplomats, such as which flag would fly at the opening of the US office in Dragodan. Together with Avni Spahiu and Fadil Dragaj, we convinced Elizabeth Bonkowski from the American Embassy in Belgrade, to change the initial decision to fly the Serb flag along with the American flag. At the *Hani*, we talked late into the night with Janusz Bugajski, or with experts of the Aspen Institute who were gathering data and interviewing us for their book, "*Unfinished Peace*."

So the *Hani i 2 Robertëve* in Prishtina during the war, was very similar to *Rick's Café* in Casablanca. Just as the Gestapo watched *Rick's Café* (Humphrey Bogart), so did the Serb police patrol in front of Fadil's *Han*.

But people overcame their fear, and they came every night because at the *Hani* they let off steam, talked, met, exchanged information and for a moment, forgot that outside its walls the occupier awaited.

The *Hani* of the 1990s was unique.

Prof. Blerim Reka
University Professor

Takim i organizuar nga Zyra Amerikane, USIS

Meeting organized by the US Office, USIS

HAPËSIRË PËR TEATËR DHE FILM

Hani i 2 Robertëve më zgjon nostalgji, sepse është ndër pjesët më të rëndësishme të kulturës së viteve '90, kur institucionet tona ishin të mbyllura. Përveçse për artin, *Hani* ka qenë i rëndësishëm edhe për arsimin. Aty i mbanim ligjëratat e aktrimit dhe të regjisë. Kishte edhe aktivitete të tjera: shfaqje, ekspozita, takime me njerëz të rëndësishëm. Shumë interesante, fjala vjen, ka pasë qenë ligjëratat në *Hani* e piktorit Daut Berisha, të ardhur nga Parisi. Po kështu, disa filma artistikë kanë shfaqur premierën të *Hani* pasi nuk lejoheshin në kinematë e qytetit.

Unë jam nga gjenerata e parë e regjisorëve të filmit, të diplomuar në Kosovë. Në fillim kishim problem që ta siguronim teknikën themelore, pra televizorin dhe video-rekorderin. S'kishim mundësi t'i shihnim filmat në lëndën e *Historisë së filmit*. Mirëpo, prof. Isa Qosja foli me pronarin e *Hanit*, zotin Fadil Dragaj, meqë ishin edhe miq, dhe Fadili i tha: "S'ka problem, unë do ta përkrah blerjen e televizorit dhe të video-rekorderit". Dhe ashtu u bë. Donacioni i *Hanit* na mundësoi ne studentëve që të shihnim filma, për çka ishim mirënjohës dhe e admironim *Hanin*. Ishte ndihmesë jashtëzakonisht e madhe, sepse falë saj krejt gjenerata ime pati sukses, të gjithë jemi emra të verifikuar të regjisë.

Gjithsesi, *Hani* i ka përjetuar edhe ditë të këqija: tragjedinë që pati ndodhur në kafenenë përballë, kur e vranë aktoren Adriana Abdullahu dhe kur u plagos Fadil Dragaj.

Si studentë, ne shkonim në *Hani* edhe kur nuk kishim ligjëratat, thjesht për kafe, shoqëri dhe shkëmbim mendimesh për projekte të ndryshme arti. Por, aty kemi takuar edhe emra të njohur të botës artistike, përveç Daut Berishës që përmenda ma herët, kanë qenë edhe Ismail Kadare, Liv Ullmann, Vanessa Redgrave, e të tjerë.

Për shkak të profesionit, prirem të pikas njerëz të veçantë. Në *Hani* e pata vlerësuar maestro Karaçin me harmonikën e tij. Fadili dhe Merita

THEATRE AND FILM SPACE

The *Hani i 2 Robertëve* makes me nostalgic because it is one of the most important parts of the culture of the '90s, when our institutions had been closed down. In addition to art, the *Hani* was important for education. We had lectures on acting and directing there. And there were also other activities: Plays, exhibitions, meetings with important people. The lecture at the *Hani* by the painter Daut Berisha, from Paris, was fascinating. Also, some feature films premiered at *Hani* as they were not allowed in the city's cinemas.

I am from the first generation of film directors, who graduated in Kosovo. At first we had trouble getting the basic equipment, television and video players. We couldn't even watch the films in our course on the History of Film. However, prof. Isa Qosja spoke with the *Hani's* owner, Mr. Fadil Dragaj, as they were friends, and Fadil said, "No problem, I will help to purchase the TV and the video player." And so it was. The *Hani's* donation enabled us students to watch movies, for which we were grateful and loved the *Hani*. It was a huge help because thanks to their support, my whole generation of students were successful, we all graduated as directors.

However, the *Hani* also experienced bad days: The tragedy that happened in the cafe opposite, when the actress Adriana Abdullahu was killed and when Fadil Dragaj was injured.

As students, we went to the *Hani* even when we didn't have lectures, just for coffee, socializing and exchanging opinions on various art projects. But, it was also a place where we met well-known names of the artistic world - I already mentioned Daut Berisha, but we also met Ismail Kadare, Liv Ullmann, Vanessa Redgrave, and others.

Because of my profession, I tend to spot unusual people. At the *Hani*, I appreciated maestro Karaçi with his harmonica. Fadil and Merita told me his story and I made a documentary about him. I decided to base

monikisti", kushtuar Rexhep Karaçit, u shfaq premierë

me harmonikë

RAJ
n e
nep
ë në
soria
në
vjet
janë
tëri
te
nga
pamje
muzikore,
I ka
priste
e
amë I
ti disa
fillit të
39, në

Prizren, kur nisi të luajë në violinë. Por, më pas "u dashurua" në harmonikë, për të mos u ndarë nga ajo për gati shtatë dekada.
Maestro Karaçi, autodidakt, por i talentuar, ka bashkëpunuar me kompozitorë të njohur të kohës. Publiku prishinas e ka njohur sidomos pas hapjes së kafe-galerisë "Hani i 2 Robertëve".
Në film, regjisoria kishte përfshirë edhe çaste të karrierës së Karaçit gjatë viteve '90, kur ai bashkë me artistë të tjerë ekzekutonin muzikë para

personaliteteve të njohura ndërkombëtare që e vizitonin Kosovën.
Violinisti Kastriot Marku, i cili me Karaçin bashkëpunon tash 11 vjet, thotë se ai është njeri i qetë dhe puna me të është kënaqësi e posaçme. "Edhe pjesët më të vështira muzikore ai i interpreton me lehtësi shumë të madhe. Ndërsa ka kaluar një jetë të vështirë familjare, me shumë probleme, kur ekzekuton me harmonikë, ai i bazon të gjitha".
Regjisori Bekim Lumi për filmin tha se është i punuar me shumë dashuri, emocion dhe,

mbi të gjitha, me shumë profesionalizëm. "Në këto ditë vapo, filmi i Burbuçes vjen si një freski urbane".
Idenë për realizimin e filmit regjisores Berisha ta kishte dhënë Fadil Dragaj, pronar i "Hanit...". Ajo me vite kishte menduar si ta realizonte dokumentarin në të cilin, nëpërmjet harmonikës, ta shfaqte jetën e një artisti.
"Jam e kënaqur që i pëlqeu publikut. Është temë atraktive, temë ballkanike dhe mendoj që filmin ta shfaq edhe në ndonjë festival ndërkombëtar", tha ajo për "Lajmin".

ma patën rrëfyer historinë e tij dhe e pata realizuar një dokumentar për të. Pata vendosur që rrëfimin e filmit ta bazoja në harmonikën e tij. Mendoj se filmi ka qenë i mirë, ka pasur një rrugëtim të madh në arenën ndërkombëtare, edhe sot është pjesë e një festivali online. Kuptohet, filmi nuk flet vetëm për maestro Karaçin, por edhe për *Hanin* në përgjithësi, sepse jeta e tij nga vitet '90 lidhej ngusht me *Hanin* dhe tipi i tij i muzikantit shpaloste një histori të tërë të kohës së rezistencës. Falë përkrahjes së Meritës dhe Fadilit e realizova këtë film, të cilin e konsideroj njërën prej veprave të mia më të mira.

Më kujtohet edhe kabareja e *Hanit*, një shfaqje teatrore që në fakt edhe sot mungon në teatrot tona. Kabareja pritej shumë mirë, madje në njërën nga mbrëmjet, mysafire ishte Liv Ullmann, e ardhur për vizitë humanitare në Kosovë. Hapësira e *Hanit* ishte e përshtatshme për teatër, e projektme filmash, por në *Han* ndodhnin edhe gjëra të tjera me rëndësi. Kënaqësia ishte se organizimet ishin shumë humane, por edhe profesionalisht në nivel të lartë.

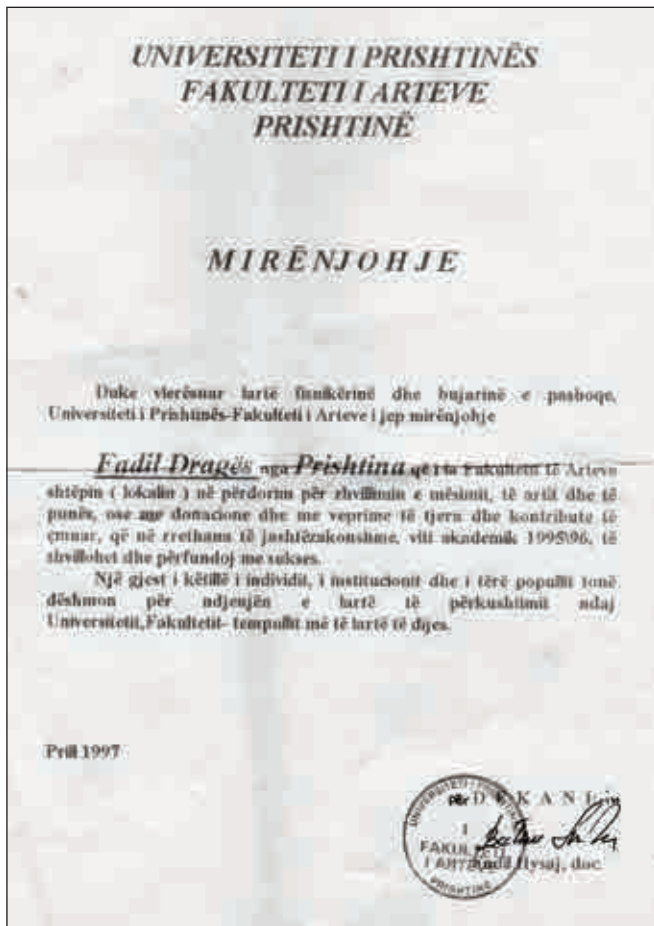
Më kujtohet edhe shfaqja "Çdo të hënë" që e pata realizuar në Teatrin Oda, por skena e parë e kësaj shfaqjeje u luajt në *Han*, në kuadër të prezantimit të *Rrjetit të Grave të Kosovës* si pjesë e një konference të mbajtur në *Han*. Komedia "Çdo të hënë" e autores italiane Cara Bugatti shpalos botën e femrave dhe për aktoret ishte pak problematike shfaqja në *Han*, sepse e luajtën vetëm një skenë. Por ishte më shumë si një skeç që shërbeu si thirrje për donatorët pasi që ne e vetëfinanconim projektin.

Për fat të mirë, falë skenës që e realizuam në *Han*, u sigurova përkrahja e fondacionit holandez Mama Cash. Më vonë, në vitin 2005, kjo ishte ndër shfaqjet më të shikuara nga i gjithë repertori i teatrove. Pra "Çdo të hënë" e pati filluar jetën te *Hani*. Në atë komedi luanin Ilire Vinca, Arbnesha Grabovci-Nixha dhe Anisa Ismajli.

Maestro Rexhep Karaçi

Burbuqe Berisha
Regjisore / Profesoreshë Universitare

the film's narrative on his harmonica. I think the film was good, it has been successful internationally, and today is still part of an online festival. Of course, the film is not only about maestro Karaçi, but also about the *Hani* in general, because his life from the 90's was closely connected with the *Hani* and the type of musician he was revealed an entire history of resistance. Thanks to the support of Merita and Fadil, I made this film, which I consider one of my best works.

I also remember the *Hani's* cabaret, a theatrical performance that is still ab-

sent from our theatres today. The cabaret was very well received, and on one of the evenings, the guest was Liv Ullmann, on a humanitarian visit to Kosovo. The *Hani's* space was suitable for theatre and film design, but other important things also happened at the *Hani*. What made it so enjoyable was that the events were relaxed, but also highly professional.

I also remember the play "*Every Monday*" that I produced at the *Oda Theatre*, though the first scene of this play was performed at the *Hani*, all part of a presentation by the Kosovo Women's Network during a conference at the *Hani*. The comedy "*Every Monday*" by Italian author Cara Bugatti reveals the world of women and it was somewhat difficult for the actors performing it at the *Hani* because they could only play one scene. But it was more like a sketch used as a call to donors as we self-financed the project.

Fortunately, thanks to the scene we performed at the *Hani*, we secured the support of the Dutch Mama Cash Foundation. Later, in 2005, this was one of the most popular plays among the entire theatre repertoire. So "*Every Monday*" began life at the *Hani*. The actors and actresses who performed the comedy included Ilire Vinca, Arbnesha Grabovci-Nixha and Anisa Ismajli.

Burbuqe Berisha
Director / University Professor

ORA BIZARE

Në vitet '90 komuniteti artistik zakonisht mblidhej te *Hani* i 2 Robertëve. Aty mbaheshin aktivitete të ndryshme, intervista me gazetarë, koncerte, ekspozita, inskenime, promovime të librave. *Hani* ishte shtëpi e kulturës. Na ndihmonte të ishim aktivë përkundër okupimit.

Në vitet '90 në *Han* këndoja jazz, po herë-herë edhe rock. E preferoja jazz-in, por publiku e kërkonte rock-un, prandaj jazz-it i jepja ngjyrimet rock-u, bëhej më interesant. Bashkëpunoja me Ilir Bajrin, Babukën, Nderim Ramadanin, Gezën. Ndonjëherë na ka shoqëruar edhe Gjergj Kaçinari me piano. Cilat këngë i këndoja? *Feelings*, mandej *I'm Calling You* të grupit Bagdad Caffe, këngët e grupit Doors, sidomos *People are Strange* dhe *Yes, the River Knows*, një poezi shumë e dashur për mua. Më pëlqente Janis Joplin, e këngët ia këndoja edhe nëpër shfaqje. Më njihnin në atë kohë me këngën *Summertime*, versionin e Ducit, ose Ducibellas, siç më quanin në atë kohë.

Kënga më e dashur ishte *Kur e përçolla Ylberin*, sepse të gjithë e kishim dhe ende e kemi atë dhimbje, na ndjek me shekuj braktisja e Kosovës sonë. Këtë këngë e donte sidomos Faruk Begolli, profesori ynë i aktrimit. E këndoja në *Han*, në shfaqje, kudo që shkonim, sepse tekstin e dinë të gjithë. Niset Ylberi, e lë vendin e vet, malli për të nuk shuhet kurrë.

Më kujtohet prej *Hanit* edhe një buqetë e luleve që e hodha në plehra. Ma kishte dërguar një admirues i jazz-it tim, por unë nuk isha aspak romantike. Në atë kohë isha aktiviste, organizoja projekte artistike për LDK-në. Të sqarohem, kam qenë dhe jam apolitike, me aktivizëm merresha si vullnetare.

Kujtoj takimin në *Han* me Xhemail Mustafën, pak ditë para vrasjes së tij. Biseduam për një projekt të vetëdijesimit nëpërmjet artit, meqë si shoqëri ishim të mbyllur dhe të izoluar si në geto. Zoti Mustafa ishte personi kyç që na ndihmonte për projektin.

Hani për mua ishte *The only saving grace*. Kishte rol të madh ngase ishte vendi ku, pos *Dodonës* dhe *Kairosit*, ushtronim, vinim në skenë shfaqje dhe mbanim provimet e dramës. Prej aty lëshonim zërin që thoshte se nuk ishim vetëm a të lënë anash. *Hani* ishte si kështjellë që na mbronte të mos binim në depresion kolektiv, na nxiste për punë, na jepte shpresë e motivim, na bënte më kompakt si shoqëri.

Te *Hani* rrinin të gjitha shtresat e shoqërisë, intelektualët, artistët, shkrimtarët, poetët, politikanët. S'kishte pabarazi, të gjithë ndiheshim njësoj. Atëherë na bashkonte dëshira për të kontribuar, vizioni dhe luftimi i armikut të përbashkët. E dinim ku ishim nisur dhe çka donim. Sot është e kundërta.

Më kujtohet intervista në *Han* me Gjenez Budimën, gazetaren e *Zërit*, e vitit 1998. Folëm për shfaqjen "Ora bizare" të realizuar në Ulqin, me të cilën patëm shkuar në disa festivale. Titulli i intervistës ishte "Të gjithë jemi në një orë bizare". Mendoj se edhe sot jemi në një orë bizare.

Dardane Bacaj
Artiste

BIZARRE HOUR

In the 1990s, the artistic community usually met at the *Hani i 2 Robertëve*. Various activities were organised there, including interviews with journalists, concerts, exhibitions, sketches, book promotions. The *Hani* was the home of culture. It helped us to be active despite the occupation.

In the '90s, I sang jazz and sometimes rock music at the *Hani*. I preferred jazz, but the audience was looking for rock, so I gave a bit of rock to jazz, making it more interesting. I collaborated with Ilir Bajri, Babuka, Nderim Ramadani, and Geza. Sometimes Gjergj Kaçinari accompanied us on the piano. What songs did I sing? *Feelings*, then *I'm Calling You* by Bagdad Caffe, songs by the Doors, especially *People are Strange* and *Yes, the River Knows*, a poem very dear to me. I liked Janis Joplin, and I sang his songs in plays too. They knew me at the time for the song *Summertime*, the Duke version, or *Ducibellas*, as they called me at the time.

My favourite song was *Kur e përçolla Ylberin* (*When I said goodbye to Ylber*), because we all had and still have that pain; it'll be centuries before we forget abandoning our Kosovo. Faruk Begolli, our professor of acting, especially loved this song. I sang it in the *Hani*, in plays, wherever we went, because everyone knows the lyrics. Ylberi sets off, leaves his home and his yearning for home never fades.

I also remember when I was at the *Hani* I threw a bouquet of flowers in the trash. An admirer of my jazz singing had sent them to me, but I was not at all romantic. At that time I was an activist, I organized artistic projects for the LDK. To be clear, I was and am apolitical, but I was active as a volunteer.

I remember a meeting in the *Hani* with Xhemal Mustafa, a few days before his murder. We talked about an art awareness project, since as a society we were locked up and isolated like in a ghetto. Mr. Mustafa was the key person who helped us with the project.

For me, the *Hani* was the only saving grace. It played a big role because it was the place where, in addition to *Dodona* and *Kairos*, we practiced, staged performances and held play rehearsals. From there we let out a voice that said we weren't alone or to be left aside. The *Hani* was like a castle that protected us from falling into collective depression, it encouraged us to work, gave us hope and motivation, made us more compact as a society. The *Hani* welcomed all strata of society, intellectuals, artists, writers, poets, and politicians. There was no inequality, we all felt the same way. Back then, we were united by the vision and desire to join in fighting the common enemy. We knew where we were going and what we wanted. Today it is the opposite.

I remember an interview in 1998 at the *Hani* with Gjenez Budima, the *Zeri* journalist. We talked about the play "*Bizarre Hour*" performed in Ulcinj, which we had taken to several festivals. The title of the interview was "We are all in a bizarre hour." I think we are still in a *bizarre hour* today.

Dardane Bacaj
Artist

VENDI QË MA KUJTON BABAIN

Hani i 2 Robertëve është njëri prej vendeve që babi im Enveri e donte më së shumti në Prishtinë. Para luftës krejt elita intelektuale e kulturore e Prishtinës takohet aty. Ndoshta s'kishte natë që nuk shkonte në *Han*, edhe për shkak të miqësisë që kishte me Fadilin dhe Meritën, por edhe për shkak të të gjithë intelektualëve që mblidheshin aty dhe diskutonin për ngjarjet e kohës. Përtej kësaj, Qendra Informative e Kosovës mbante shumë takime në *Han*, kryesisht me gazetarë të huaj të ardhur në Prishtinë, por edhe me diplomatë të ndryshëm.

Me gjithë ngjarjet e jashtëzakonshme që ndodhnin çdo ditë, të gjithë që merreshin me punët e përditshme për lirinë dhe pavarësinë e Kosovës, në mbrëmje shkonin në *Han* si në një oazë në mes të shkretëtirës. Mblidheshin aty, diskutonin për punën e tyre edhe bënë pak qejf, nëse mund të quhet kështu.

Në fakt, edhe sot kur përmendet *Hani*, ose kur në rrjetet sociale shoh për ndonjë ekspozitë a çkado tjetër që lidhet me *Hanin*, është e çuditshme se si kthehem automatikisht në periudhën e adoleshencës, në raportin tim me babin, shoqërimet në mbrëmje kur kishte vizita, sepse isha shoqëruese e padiskutueshme e babin në të shumtën prej tyre, jo vetëm në *Han*, por edhe në dy-tri galeri të tjera të asaj kohe në Prishtinë.

Nja një javë a dhjetë ditë pasi u vra babi, mbas ditëve të ngushëllimeve që organizuam në familja, u ktheva në shkollë dhe më kujtohet që disa herë me shoqet kalova andej nga *Hani*. Kalova afër për t'i kthyer kujtimet e bukura për babin, por nuk arrita ta mblidhja guximin që të hyja brenda.

Hani ma kujton jo veç babin, por edhe axhën Xhemail, mikun më të mirë të tij, i cili fatkeqësisht pati fatin e njëjtë.

Mbas luftës, kur isha aktiviste në Forumin e Rinisë të LDK-së dhe shpesh bisedoja me axhën Xhemë për ngjarjet e paraluftës, ai më fliste për babin, në mënyrë që ta njihja edhe prej këndvështrimeve të tij. Shumica e batutave më të mira që m'i tregonte, ishin ngjarje që kishin ndodhur mes miqve në *Han*.

Kam shumë kujtime të bukura për *Hanin*, të cilat, natyrisht, më lidhen të gjitha me babin. Ndonjëherë, kur për dikë shumë të dashur dëgjon rrëfime të bukura dhe të mira, e edhe aso qesharake, ndjehesh mirë dhe zhytesh në kujtime. Me pak fjalë, sa herë përmendet *Hani*, unë e kujtoj babin.

Doruntina Maloku
Deputete e Kuvendit të Kosovës

THE PLACE THAT REMINDS ME OF MY FATHER

Enver Maloku, Fadil Dragaj,
foto: Adnan Ruhani

The *Hani i 2 Robertëve* is one of the places that my father Enver loved best in Prishtina. Before the war, the entire intellectual and cultural elite of Prishtina met there. He went to the *Hani* almost every evening because of his friendship with Fadil and Merita, but also because all the other intellectuals gathered there and discussed current affairs. In addition, the Kosovo Information Centre held many meetings at the Han, mainly with the foreign journalists who came to Prishtina, but also with various diplomats.

Despite the extraordinary events that took place every day, everyone involved in the day-to-day affairs of Kosovo's freedom and independence went to *Hani* in the evening, as if it were an oasis in the middle of a desert. They gathered here, discussed their work, and had a little fun, if you could call it that.

In fact, even today when the *Hani* is mentioned, or when I see an exhibition or anything else relating to the *Hani* on social media, it is strange how automatically I go back to my adolescence, in my relationship with my father,

accompanying him in the evenings when he had guests because I was the undisputed companion of my father most of the time, not only at the *Hani*, but also at the two or three other galleries of that time in Prishtina.

About one week or ten days after my father was killed, and after the days of condolence visits organised by my family, I went back to school, and I remember going past the *Hani* a few times when I was with my friends. I passed by to remember the beautiful memories of my father, but I did not have the courage to go inside.

The *Hani* reminds me, not only of my father, but also of my uncle Xhemail, his best friend, who unfortunately had the same fate.

After the war, when I was an activist at the LDK Youth Forum and often talked to Uncle Xhema about pre-war events, he talked to me about my father, so that I could get to know him also from his perspective. Most of the best jokes he told me were about events that occurred among their friends at the *Hani*.

I have many fond memories of the *Hani*, which, of course, all have to do with my father. Sometimes, when you hear lovely, good stories about someone you love very much, including funny ones, you feel happy and you get lost in memories. In short, every time the *Hani* is mentioned, I remember my father.

Doruntina Maloku
Deputy of the Kosovo Assembly

WILLARDI I KOSOVËS

Hani i 2 Robertëve është restorant me peshë të veçantë në historinë e çlirimit dhe të pavarësisë së Kosovës. Në vitet '90 ishte qendër e rëndësishme diplomatike. Të gjitha aktivitetet e rëndësishme në dhjetë vitet e procesit të çlirimit, pritjet e delegacioneve botërore, amerikane dhe europiane që vinin në LDK, i kemi bërë në *Hanin e 2 Robertëve*. Restoranti në atë kohë ishte i nivelit botëror. Sa herë që shkoja në Uashington dhe qëndroja në Hotelin *Willard*, që ka histori të madhe në shtetbërjen e ShBA-së, e krahasoja me *Hanin* tonë. Fadili dhe Merita kanë bërë punë të madhe dhe të guximshme. S'ka qenë e lehtë të mbahej një restorant i tillë në kushte okupimi. Unë e konsideroj *Hanin*, kuptohet edhe Meritën dhe Fadilin, si faktorë kontribuues, së bashku me LDK-në, që e udhëhoqi lëvizjen për pavarësi, e më vonë edhe me UÇK-në.

Bashkëpunimi me *Hanin* ishte njëra nga shtyllat e diplomacisë së Kosovës. Unë, siç dihet, isha ministre e jashtme e Republikës së Kosovës (1991-2000) dhe prisja shumë delegacione. Pritjet i organizoja te *Hani i 2 Robertëve*. Aty takohesha me delegacionin amerikan që e udhëhiqte Christopher Hill, ndërmjetësuesi kryesor i paqes në Rambuje. Pos tij, në *Han* jam takuar me Lord Johnston-in, me delegacionet europiane, me diplomatët amerikanë, gjermanë, francezë e britanikë. Po ashtu, kam takuar shumë gazetarë të CNN-it, BBC-së, Euronews-it, etj.

Pos nivelit e lartë që kishte, *Hanin* e shquante edhe civilizimi e kultura. Kishte atmosferë të këndshme dhe muzikë shembullore.

Edita Tahiri, takim me diplomatë të huaj, 1997
Edita Tahiri, meeting with foreign diplomats, 1997

THE WILLARD OF KOSOVO

Takim i organizuar nga Zyra Amerikane, 1997
Takim i organizuar nga Zyra Amerikane, 1997

The *Hani e 2 Robertëve* is a restaurant of special significance in the history of Kosovo's liberation and independence. In the 1990s, it was an important diplomatic centre. All the important activities in the ten years of the liberation process, meeting all the delegations from around the world, from America and Europe, who visited the LDK, everything happened at the *Hani e 2 Robertëve*. The restaurant at that time was world-class. Every time I went to Washington and stayed at the *Willard Hotel*, which has a long history in the state-building of the United States, I compared it to our own *Hani*. Fadil and Merita did great and courageous work. It was not easy to maintain such a restaurant under occupation. I think the *Hani*, and of course Merita and Fadil, contributed to the independence movement, led by the LDK, and later the KLA.

The *Hani* became one of the pillars of Kosovo's diplomacy. I was the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kosovo (1991-2000) and I received many delegations there. I organized receptions at the *Hani e 2 Robertëve*. There I met with the American delegation led by Christopher Hill, the chief peace mediator at Rambouillet. Besides him, I met Lord Johnston, the European delegations, and American, German, French and British diplomats, all at the *Hani*. I also met many journalists from CNN, the BBC, Euronews, etc.

The *Hani* was known not just for its excellent service, but also for its civilization and culture. There was a pleasant atmosphere and exemplary music. Kastriot Marku, maestro Karaçi and his fascinating harmonica and Venem Llulla-Veni all stood out.

I especially remember one conversation at the *Hani* in 1995 when the break-up of the former Yugoslavia was nearing its conclusion, as almost all the former federal units, Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Kosovo, had declared independence. By then, most had become independent, but Kosovo remained under the control of a creature called "Federal Yugoslavia" along with Serbia and Montenegro. That year at the *Hani*, I talked to American diplomats and told them that it was Kosovo's turn for independence. They told me

Dalloheshin Kastriot Marku, maestro Karaçi me harmonikën e tij magjepsëse, pastaj edhe Venemin Llulla-Veni.

Prej bisedave në *Han* më kujtohet posaçërisht një e vitit 1995 kur shpërbërja e ish-Jugosllavisë ishte para përfundimit, meqë gati të gjitha ish-njësitë federale, Sllovenia, Kroacia, Bosnjë-Hercegovina, Maqedonia dhe Kosova, e patën deklaruar pavarësinë. Deri atëherë, shumica ishin pavarësuar, por Kosova mbeti nën krijesën që quhej "Jugosllavi Federale" së bashku me Serbinë dhe Malin e Zi. Atë vit në *Han* bisedoja me diplomatët amerikanë dhe u thashë se Kosova e kishte radhën për pavarësi. Ata ma kthyen se më lehtë ishte që një herë të shkëputej Mali i Zi, pastaj i vinte radha Kosovës. Unë insistova për Kosovën, por ata shtruan argumente diplomatike se për bashkësinë ndërkombëtare, Kosova ishte çështje shumë më serioze, më komplekse, madje edhe më kërcënuese për paqen dhe sigurinë.

Kjo u vërtetua në vitet 1998-1999, kur u morën vendimet historike nga presidenti Clinton që sollën ditën e shpresës me bombardimet e NATO-s, kur Serbia kapitulloi e ne fituam. Natyrisht, e paguam shtrenjtë lirinë: me gjenocid, shtypje të madhe, vrasje, dëbime, shkatërrime të mëdha. Megjithatë, çdo popull në botë që kërkon lirinë, e di që ajo e ka një çmim. Gjithmonë them se ne kemi luftuar për liri njëqind vjet dhe jo vetëm në dhjetëvjeçarin e LDK-së dhe të UÇK-së. Asnjë luftë nuk fitohet vetëm, ato duhen parë në gjithë kompleksitetin e tyre.

Pikërisht restoranti *Hani* si dhe një tjetër që quhej *Ora*, janë vendet që luajtën një rol historik. Nuk ishte e lehtë të mbaje restorant dhe të ishe mikpritës i takimeve me rëndësi historike për Kosovën dhe kombin shqiptar.

Kush i njeh proceset historike, e di se çdo shtet ka një hotel a restorant ku janë marrë vendime të mëdha. *Hani* ka qenë pikërisht një restorant i tillë, institucion ose qendër e vendimeve historike për Kosovën. Prandaj, *Hani* e krahasoj me hotel *Willard*-in në Uashington.

Edita Tahiri

Politikane, ish-Zëvendëskryeministre e Kosovës

that it would be easier for Montenegro to secede first, and then Kosovo. I insisted on Kosovo, but they put forward diplomatic arguments that for the international community, Kosovo was a much more serious, complex, and even threatening issue for peace and security.

This was confirmed in 1998-1999, when historic decisions were made by President Clinton on the NATO bombing, that brought us closer to the day of hope, when Serbia capitulated and we won. Of course, we paid dearly for freedom: With genocide, widespread oppression, murder, expulsion, and tremendous destruction. However, every people in the world seeking freedom knows that it always has a price. I always say that we have fought for freedom for a hundred years, not just in the decade of the LDK and the KLA. No war is won alone, they must be seen in all their complexity.

It was precisely the *Hani* restaurant and another called *Ora*, which were the places that played a historical role. It was not easy to keep a restaurant going and to host meetings of historical importance for Kosovo and the Albanian nation.

Anyone who understands historical processes knows that every country has a hotel or restaurant where big decisions have been made. The *Hani* was such a restaurant, institution or centre of historical decisions for Kosovo. That's why I compare the Han to the Willard Hotel in Washington.

Edita Tahiri

Politician / former Deputy Prime Minister of Kosova

Diplomati Gjerman Wolfgang Ischinger, takim i organizuar nga Zyra Gjermane, udhëheqësi i Zyrës Gjermane Bernd Wulfen, Edita Tahiri dhe zyrtarë tjerë 2000

German diplomat Wolfgang Ischinger, meeting organized by the German Office, Bernd Wulfen, Head of the German Office, Edita Tahiri and other officials 2000

NA MUNGON HANI

Hani i 2 Robertëve ka qenë shtëpi e dytë për artistët. Për *Hanin* pata dëgjuar prej kolegëve aktorë në kohën kur isha studente në degën e aktrimit. Aq shumë flisnin për atmosferën e *Hanit* sa një ditë shkova edhe vetë. Ishin vitet e hershme të mbasluftës. *Hani* ishte te *Santea*, me shkallë teposhtë. Në shikim të parë nuk ma la përshtypjen se kishte diçka me vlerë brenda, prandaj u çudita pse kolegët flisnin me aq entuziazëm. Por kur zbrita shkallët, e ndjeva ngrohtësinë dhe e kuptova.

Atë herën e parë në *Han* u shoqërova me Armond Morinën, Trimor Dhomin, Gresa Pallaskën, Petrit Domin, Arta Muçajn e disa të tjerë. Nuk e mora me mend që një ditë ky vend do të ma hapte derën për performanca muzikore.

Një natë, siç e kishim zakon ta merrnim atmosferën në dorë, duke qeshur e duke kënduar, këndova edhe unë. Pronarët e *Hanit* më dëgjuan dhe njohja me ta ishte shumë interesante. Në sytë e mi si studente e re, ata ishin një çift specifik, me shije të hollë për muzikë, art dhe gjithçka. Edhe lokali që mbanin, edhe dukja e tyre, më patën lënë tepër përshtypje. Më ofruan të këndoja në *Han*. Si tekanjoze e pak rebele që isha, nuk kisha dëshirë të merresha me muzikë. Pavarësisht që muzikën e kisha trashëgimi prej familjes, nuk ndjehesha shumë rehat me trendet muzikore. Thellë në brendi e ndjeva se nuk doja të merresha me muzikë për shkak të studimeve që kërkonin angazhim dhe përkushtim. Por, Fadili si duket kishte parë diçka tek unë dhe insistonte të këndoja në *Han*. Atëherë erdhi faza tjetër e njohjes me muzikantët që luanin rregullisht te *Hani*.

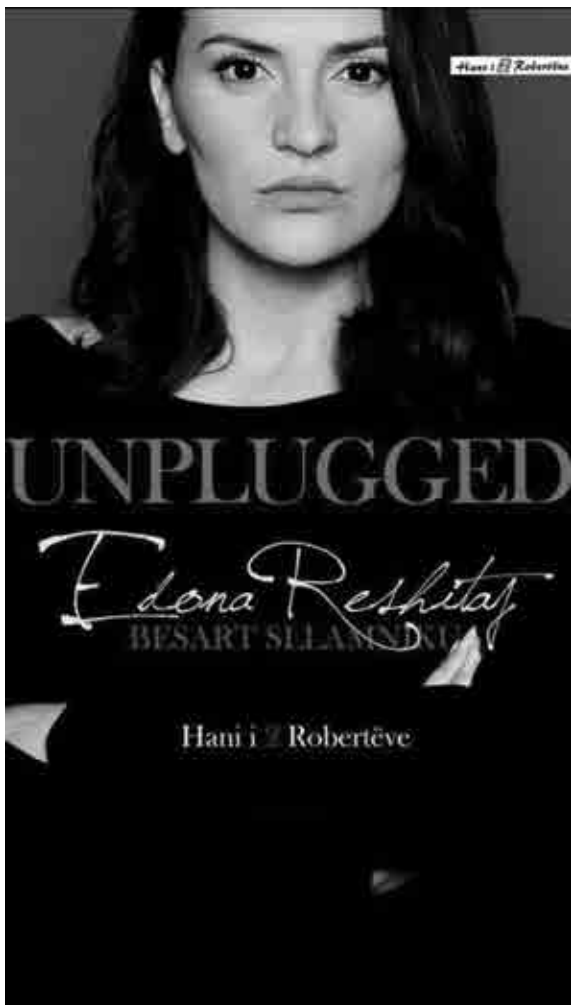
Kur e mendoj dhe e kujtoj tash, si më e madhe dhe më e pjekur, e di se nuk kam gabuar. Aty interpretonte me harmonikë maestro Karaçi, që ishte diku tetëdhjetë vjeç, muzikant i mrekullueshëm. Ishte edhe Kastriot Marku me violinë, që edhe këndonte ndonjëherë. Si mund t'i refuzoja?

Më kujtohet dita kur na mblodhi Fadili, një javë para ditës së performancës. Karaçi pati thënë: "Kjo vajzë ka brumë, duhet të bëjmë diçka me të". Koha që kam kaluar me ta në *Han* ka qenë eksperiencë e jashtëzakonshme.

Po e shfrytëzoj rastin t'i falënderoj Fadilin dhe Meritën që ma krijuan mundësinë e ringjalljes së dashurisë për muzikën, e që më vonë të merrem me të edhe profesionalisht.

Dua ta ndaj me ju edhe një histori interesante. Nuk isha e mësuar me performanca natën, më merrte gjumi. Një natë fjeta, bashkova tri karrige te një tavolinë në katin e sipërm të *Hanit* dhe u thashë që kur të më vinte radha të këndoja, të vinin të më thërrisnin. Fjeta. Më kanë thirrur, kam kënduar, pastaj prapë e kam vazhduar gjumin. Megjithëse sjellja s'ka qenë për t'u përshëndetur, pronarët më donin dhe vazhdonin të më përkrahnin. Vazhdova të këndoja në *Han*, zakonisht të premtëve.

Koha në *Han* është prej periudhave shumë të veçanta të jetës. E kishim një vend, mblidheshim kolegët bashkë, ndiheshim si në shtëpi, silleshim ashtu si ndiheshim, vallëzonim, këndonim, tregonim barsoleta e ndodhi që na bënë të qeshnim. Kjo atmosferë sot na mungon. Na mungon një vend siç ka qenë *Hani*.

Edona Reshitaj
Artiste

WE MISS THE HANI

The *Hani i 2 Robertëve* was a second home for artists. I had heard about the *Hani* from fellow actors at the time when I was a student in acting. There was so much talk about the *Hani's* atmosphere that one day I decided to go and see for myself. It was the early post-war years. The *Hani* was in Santea, down some stairs. At first, I could not imagine that there could be something valuable inside, and I wondered why my colleagues spoke of it so enthusiastically. But when I went down the stairs, I felt the warmth and I understood.

The first time I went to the *Hani*, I was accompanied by Armond Morina, Trimor Dhomi, Gresa Pallaska, Petrit Domin, Arta Muçaj and several others. I never imagined that one day this place would open the door for me to perform music.

One night, as was usual, we were having a good time, laughing and singing, and I sang too. The owners of the *Hani* listened and I enjoyed getting to know them too. In my eyes, as a young student, they were an unusual couple, with exquisite taste in music, art and everything. Even the cafe they ran, and their own appearance impressed me. They asked me to sing at the *Hani*. Impulsive and a little rebellious, I had no desire to get involved in music. Even though my family was very musical, I wasn't very comfortable with music trends. Deep down, I felt I didn't want to get diverted by music because my studies required commitment and dedication. But Fadil apparently saw something in me and insisted that I sing at the *Hani*. After that came the next stage, getting to know the musicians who played regularly at *Hani*.

When I think about it and remember it now that I'm older and wiser, I know I made the right choice. The maestro Karaçi, aged about eighty, played there with a harmonica, an incredible musician. There was also Kastriot Marku on the violin, who sometimes sang. How could I refuse?

I remember the day Fadil gathered us together, one week before the day of the performance. Karaçi said, "This girl has potential, we have to help her." The time I spent with them at the *Hani* was an extraordinary experience.

I would like to take this opportunity to thank Fadil and Merita for giving me the opportunity to reawaken my love for music, so that later on, I took it up professionally.

I have one funny story to share. I was not used to performing at night, and I always felt sleepy. One night I went to sleep, I pulled three chairs together to form a bed on the ground floor of the *Hani*, and I told them to call me, when it was my turn to sing. I slept. They called me, I sang, and then I went back to sleep. No doubt my behaviour was not ideal, but the owners loved me and continued to support me. I continued to sing at the *Hani*, usually on Fridays.

The time at the *Hani* was one of the most special periods of my life. We had a place where as colleagues we gathered together, we felt at home, we behaved the way we wanted to, we danced, we sang, we shared jokes and we laughed. We lack this atmosphere today. We lack a place like the *Hani*.

Edona Reshitaj
Artist

Kastriot Marku, maestro Karaçi

JEPI MUNDËSI PAQES

Hani i 2 Robertëve për mua është një celulë e krejt spektrit kulturor të viteve '90, hapësirë alternative që e mirëmbante kulturën e komunitetit shqiptar, dhe jo vetëm. *Hani* nuk ishte vetëm restorant me ushqim e kafe fantastike, por edhe vend i shumë aktiviteteve ku merrnim ushqimin shpirtëror. Kjo hapësirë ua mundësoi gjeneratave të asaj kohe t'i tregonin idetë dhe punët e veta. Ishte shtëpia ku ne si publik dhe shoqëri e absorbonim artin e kohës.

Por *Hani* ishte edhe nyja kryesore e diplomacisë politike e kulturore. Pjesa dërrmuese e ndërkombëtarëve dhe aktorëve politikë të Kosovës e vizitonin *Hanin* për ta diskutuar fatin e Kosovës.

Hani kujdesej që vizitorët e shquar të mos ktheheshin nga Kosova duarthatë. Më kujtohen rastet kur Merita dhe Fadili u dhuronin mysafirëve tablo të piktorëve kosovarë, një lloj kujdesi që e kishin për shumë mysafirë. Mesazhi ishte se Kosova është një vend i kulturuar që e do paqen dhe lirinë e se kujdeset për miqtë që ka.

Më kujtohet një mendim i shprehur në Librin e përshtypjeve të *Hanit*, që fatkeqësisht është djegur gjatë luftës, nga një gazetar anglez që shkruante: "Gjatë vizitave në vendet e tjera kam parë plot gjëra *underground*, por nuk kam besuar se do ta shihja ndonjëherë edhe një galeri *underground*."

Gjatë viteve '90 ka ekzistuar një shpirt i solidaritetit që edhe sot duhet ta nxjerrim në pah. Në atë kohë ne kënaqeshim me pak, dhe ç'kishte njëri prej nesh, e gëzonim të gjithë. Dilnim çdo natë në lokale, pavarësisht se sa shpesh i bastiste policia. U gëzoheshim gjërave të vogla dhe sukseseve të njëri-tjetrit.

Rrëfimi i *Hanit* është prej atyre që na shtyjnë të reflektojmë që si shoqëri duhet të jemi bashkë jo vetëm në momentet e krizës dhe të viktimizimit, por edhe në momentet e mira dhe të paqes. Reflektimi i momenteve të vështira është i domosdoshëm, sepse ato na kanë bërë çfarë jemi sot.

Duhet ta kujtojmë shpirtin rebelues, kur arti ishte njëra nga platformat më sfiduese për të mirën kolektive. Mendoj se kjo ndjesi duhet të ushqehet edhe sot.

Në vitet '90 merresha me fotografi. Kam bërë shumë fotografi të shtëpive-shkolla, të Fakultetit tim të Arkitekturës, të protestave. Disa nga këto, para një kohe, ishin pjesë e ekspozitës sime *Give Peace a Chance*, të mbajtur në *Hanin e 2 Robertëve*.

Nëse *Hani* ka qenë galeria e qytetit në vitet '90, mendoj se edhe sot qyteti duhet ta ketë një galeri të veten me emrin *Hani i 2 Robertëve*.

Eliza Hoxha, ekspozitë,
Jepi mundësi paqes, 13 dhjetor 2017

Eliza Hoxha, the exhibition,
Give Peace a Chance, December 13, 2017

Eliza Hoxha

Artiste / Arkitekthe

GIVE PEACE A CHANCE

For me, the *Hani i 2 Robertëve* encapsulates the whole cultural spectrum of the '90s, an alternative space that nurtured the culture of the Albanian community, and more. The *Hani* was not only a restaurant with fantastic food and coffee, but also a place for many activities that gave us spiritual nourishment. This space enabled the generations of that time to show off their ideas and works. It was a home where we, as audience and society, absorbed the art of the time.

But the *Hani* was also the main hub of political and cultural diplomacy. The vast majority of Kosovo's international and political actors visited the *Hani* to discuss Kosovo's fate.

The *Hani* made sure that prominent visitors did not return from Kosovo empty-handed. I remember when Merita and Fadil gave guests a set of pictures by Kosovar painters, an example of the attention they paid to many guests. The message was that Kosovo is a cultured country that loves peace and freedom and cares for its friends.

I remember a comment written in the *Hani's* visitors' book, which was unfortunately burned during the war, by an English journalist, who wrote, "During my visits to many countries, I have seen a lot of underground things, but I did not believe that I would ever see an underground gallery."

During the 1990s, there was a spirit of solidarity that we have forgotten today. At that time we had little fun, and what one of us had, we all shared. We went out every night to bars, no matter how often the police raided them. We enjoyed each other's small things and each other's successes.

The *Hani's* story is one of those that pushes us to reflect that as a society we must be together not only in moments of crisis and victimization, but also in moments of good and peace. Reflecting on difficult moments is necessary because they have made us what we are today.

We must remember the rebellious spirit, when art was one of the most challenging platforms for the collective good. I think this feeling needs to be nurtured even today.

In the '90s, I was into photography. I took many photographs of house-schools, of my Faculty of Architecture, of protest. Some of these, were part of my exhibition called *Give Peace a Chance*, held some time ago at the *Hani e 2 Robertëve*.

If the *Hani* was the city gallery of the '90s, I think that today the city needs another gallery called *Hani i 2 Robertëve*.

Eliza Hoxha
Artist / Architect

Eliza Hoxha, Jepi mundësi paqes, ekspozitë e fotografisë. Kamuran Goranci, Mehmet Behluli, Shkëlzen Maliqi, Faik Krasniqi, nëntor 2017

Eliza Hoxha, *Give Peace a Chance*, photo exhibition. Kamuran Goranci, Mehmet Behluli, Shkëlzen Maliqi, Faik Krasniqi, November 2017

HANI MA KUJTONTE VJENËN E ZWEIG-UT

Në dhjetëvjetëshin e paraluftës (1991-2001) unë nuk jetoja në Kosovë, por dëgjoja prej miqve për *Hanin e 2 Robertëve*. Kur u ktheva pas tërë atyre viteve, *Hani* për mua ishte një befasi e këndshme. Ishte një oazë e vogël e një jete shumë elitare, me përmbajtje shpirtërore që i mungonte jo vetëm Prishtinës, por edhe gjithë shoqërisë kosovare, tërësisht të traumatizuar.

Çdo herë që zbrisja shkallëve, kur shkonim me miq atje, sikur harrohej krejt ambienti që na rrethonte, ai kaos dhe ajo gjendje e pashpresë. *Hani* ishte një botë që ta kujtonte kohën e paqes, ato që thotë Zweig-u për Vjenën e shekullit 20, me atë qetësi, atë shtresim social, atë bisedë me gusto, atë art, atë tjetërsi, mbi të gjitha ato piktura. Gjithçka gjeje në atë hapësirë. Kjo ishte ajo befasia që më linte shumë përshtypje.

Rrëfime personale për *Hanin* kam pa fund. Do ta veçoja një rast – në kohën e luftës së Luginës së Preshevës, e kisha atje djalin e motrës me shumë të tjerë që patën shkuar të luftonin. Pas vitit 1999 besonim se çështja e luftës ishte mbyllur. Në *Han* takohesha me diplomatët e vendeve mike, të cilët më kontaktonin për t'u informuar për gjendjen atje dhe çka ishte reale si zgjidhje.

Në mesin e shumë takimeve të tjera aty, ishte edhe ajo me përfaqësues të Ambasadës Amerikane, e cila në atë kohë ishte Zyrë Ndërlidhëse.

Bisedat në *Han*, jashtëzakonisht intelektuale, bëheshin për çështje të ndryshme, për letërsinë, artin, universitetin dhe gjithçka të rëndësishme për Kosovën.

Aty takonim Hajredin Kuçin, Enver Hoxhajn, Enver Buçajn dhe të gjithë që sot janë në pozitë dhe opozitë, njerëz të jetës akademike e politike pa përjashtim.

Mbaj mend, ndjesë pastë, Xhemail Mustafën, që u vra më vonë. Të gjithë ishim të habitur, të tmerruar me faktin se si mund të kishte vrasje, kur ne ndërkohë ishim çliruar. Ishte vërtet traumatike për ne. Kur shikoj në retrospektivë, kjo më duket naive, por vërtet ashtu ka qenë. Unë atëherë nuk mund ta shpjegoja si ndodhnin gjëra të tilla.

Po të rikrijohej *Hani*, kjo do të ishte gjë jashtëzakonisht e mirë, edhe pse do të ishte e vështirë të përsëritej ajo atmosferë. Do të ishte mirë, sepse do të shërbente si vend ku do të mblidheshin të gjithë, madje edhe ata që sot nuk pajtohen mes vete për arsye të ndryshme.

Enver Hasani, Hajredin Kuçi, 2001

Enver Hasani
Kryetar i parë i Gjykatës Kushtetuese,
Profesor Universitar

THE HANI REMINDS ME OF ZWEIG'S VIENNA

In the pre-war decade (1991-2001) I did not live in Kosovo, but I heard from friends about the *Hani e Robertëve*. When I came back after many years, the *Hani* for me was a pleasant surprise. It was a small oasis of a very elite life, with a spiritual content that was absent from Prishtina, and all Kosovar society, which had been completely traumatized.

Every time I went down the stairs, with my friends, it was as if the whole environment around us were forgotten, the chaos and that hopeless situation. The *Hani* was a world where, just as Zweig describes 20th century Vienna, you could remember the time of peace in that calmness, social stratification, animated conversation, art, difference, and above all, those paintings. You could find everything in that space. This was what surprised me the most.

I have endless personal stories about the *Hani*. I would single out one in particular - during the time of the Presevo Valley war, my sister's son had gone, with many others, to fight. After 1999, we had believed that the reason for war was over. At the *Hani*, I met diplomats from friendly countries who contacted me to find out about the situation there and what was realistic as a solution.

Among the many meetings that took place was one with the representative of the US Embassy, which at the time was the Liaison Office.

Conversations at the *Hani* were extremely intellectual, about various issues, literature, art, university and everything that mattered to Kosovo.

There we would meet people like Hajredin Kuçi, Enver Hoxhaj, and Enver Buçaj, everyone who today is in government and opposition, everyone from academic and political life without exception.

I remember Xhemal Mustafa, who was later killed, may he rest in peace. We were all amazed, horrified by the fact that there could have been a murder, after we had been liberated. It was deeply traumatic for us. When I look back in retrospect, it seems naive, but that is how it really was. I could not then explain how such a thing could have happened.

If the *Hani* were recreated, it would be wonderful, although it would be difficult to recreate the atmosphere. It would be good though if it were a place where everyone would gather, even those who disagree today for various reasons.

Enver Hasani
First president of the Constitutional Court ,
University Professor

HANI I DY DIPLOMATËVE, LAJMËTARË TË PAVARËSISË

Kur përmendet *Hani*, më kujtohet një fjalë në gjuhën gjermane, *Salonfähig*, që do të thotë: ta bësh dikë të përgatitur për sallone. Fjala është për sallone që i përkasin më shumë kulturës franceze, kur para 300-400 vitesh, takimet në to ishin pikëprerje mes politikës, intelektualëve dhe artistëve.

Nuk kam menduar që do të flisja ndonjëherë për *Hanin e 2 Robertëve*, por ky lokal kishte pikërisht këtë funksion në jetën tonë politike e kulturore. Kam jetuar në Vjenë, e edhe atje kishte restorante, kafeteri, vende të gastronomisë, të cilat ishin si institucione të shkencës, të kulturës, të artit e të politikës. Njihet p.sh. një kafeteri e famshme e quajtur *Hawelka*, që ekziston edhe sot e kësaj dite. E kanë vizituar edhe shumë personalitete të rrethit kulturor të Vjenës, e aty madje janë takuar Einstein e Karl Popper. *Hani* ka qenë një institucion pikërisht i kësaj natyre, po aq i vendimmarrjes politike sa edhe i shkëmbimit të pikëpamjeve.

Prej rrëfimeve personale mund ta veçoj natën e fundit të dhjetorit të vitit '96, kur pas studimeve në Vjenë, u ktheva në Kosovën e okupuar. Isha mysafir i Fadilit dhe Meritës, dhe së bashku me vëllanë e Fadilit, Adnanin, e pritëm Vitin e Ri në *Han*. Kjo pritje është ndër rrëfimet më emocionale që kam për *Hanin*, në kuptimin e shpresës dhe të vullnetit të pathyeshëm që ngjallën te unë debatet e asaj nate dhe bindjes që m'u ngulit se çdo gjë është e mundshme, se do t'ia dilnim, do ta arrinim qëllimin tonë politik – lirinë.

Ndërsa, pas çlirimit më kujtohen disa ngjarje të rëndësishme, prej të cilave kam kuptuar se nga po lëviz procesi politik në Kosovë. Në vitin 2003 dhe 2004 kam takuar dy diplomatë, njëri amerikan dhe tjetri gjerman, të cilët për herë të parë më patën thënë që më 2006 ose 2007 mund të adresohet statusi final i Kosovës. Më thanë se Kosova do të ishte e pavarur dhe se ajo që duhej të bënim ishte ta akomodonim minoritetin serb në Kosovë, ndërkaq se pavarësia e Kosovës ishte e pandalshme. Këto janë dy momentet, pritja e Vitit të Ri gjatë kohës së okupimit dhe ardhja e mesazhit të parë serioz se pavarësia ishte e pandalshme, gjë që m'u kumtua në *Hanin e 2 Robertëve*.

Mendoj se *Hani* ka qenë vendtakim i veçantë që ka funksionuar në rrethana shumë të veçanta, në një vend të shtypur e të robëruar. Ishte një pikëtakim mes politikës, intelektualëve dhe botës së ideve e të artit.

Enver Hoxhaj
Ish-Zëvendëskryeministër i Kosovës,
Profesor Universitar

THE HANI OF TWO DIPLOMATS, HERALD OF INDEPENDENCE

When the *Hani* is mentioned, I always think of a word in German, *Salonfähig*, which means: to prepare someone for the salon. It refers to the salon gatherings that belong more to French culture, when 300-400 years ago, they were the focal point for politics, intellectuals and artists.

I didn't think I would ever talk about the *Hani e 2 Robertëve*, but this cafe played exactly that function in our political and cultural life. I lived in Vienna, where there were restaurants, cafes, gastronomy spots, which were like institutions of science, culture, art and politics. For example, there is the famous cafeteria called *Hawelka*, which still exists today. It was visited by many famous people from cultural circles in Vienna; that's where Einstein met Karl Popper. The *Hani* was an institution like this, as decisive in political decision-making as it was in the exchange of views.

Of my personal stories, I would single out the last night of December '96, when after studying in Vienna, I returned to occupied Kosovo. I was a guest of Fadil and Merita, and together with Fadil's brother, Adnan, we celebrated the New Year at the *Hani*. This party is one of the most emotional memories I have of the *Hani*, because of the sense of the hope and the unbreakable will that the debates we had that night aroused in me, and the conviction it instilled in me that everything is possible, that we would succeed, we would achieve our political goal of freedom.

After liberation, I remember some other important events, which helped me understand where the political process in Kosovo was going. In 2003 and 2004, I met two diplomats, one American and the other German, who told me for the first time that in 2006 or 2007 the final status of Kosovo could be addressed. I was told that Kosovo would be independent and that all we had to do was accommodate the Serb minority in Kosovo, as Kosovo's independence was unstoppable. These are the two moments, the anticipation of the New Year during the occupation and the arrival of the first serious message that independence was unstoppable, both of which happened in the *Hani e 2 Robertëve*.

I think the *Hani* was a special meeting place that functioned in very unique circumstances, in a country that was oppressed and enslaved. It was a meeting point between politics, intellectuals and the world of ideas and art.

Enver Hoxhaj
Former-Deputy Prime Minister of Kosovo,
University Professor

QYTETËRIM DHE ELEGJI

Hani i 2 Robertëve më kujton çdo gjë të bukur: qytetërim, fisnikëri, shoqërim, kulturë dhe ndejë të mirë. Unë në *Han* kam shkuar prej se është hapur, kudo që ka qenë, por ditët që i kam kaluar më së shumti aty, kanë qenë ato të *Hanit* në bodrum. Hapësira s'ka qenë e madhe, por shoqëria ka qenë e mirë; kishe përshtypjen se i njihje të gjithë, edhe ishte ashtu. Komunikonim lirshëm, ndërhynim në bisedat e tavolinave të tjera, madje ia hidhnim ndonjë fjalë dikujt e edhe ai ta kthente, por kuptohej se ishte shaka.

Në *Han* kam shkuar herën e parë shkaku i një ekspozite. Ekspozitat nuk bëhen lehtë, kanë kosto që nuk shpaguhet. Por, Merita dhe Fadili i bënin nga pasioni, jo për përfitime. Mua më pëlqente, sepse në një vend ku ka piktura nuk vijnë hajnat, as ata politikanë që urrejnë çdo gjë të bukur. Në *Han* s'kishte dasma dhe muzikë tallava. Ata që i kërkonin këto largoheshin, kurse ne ndiheshim mirë, e dinim që aty ka qytetërim e biseda, s'ka primitivizëm.

Kur na larguan nga ndërtesa e Fakultetit të Arteve, e kishim hallin e hapësirës. Fakulteti punonte në disa dhoma të një shtëpie, por me orare të ngjeshura, dhe kur s'kishim punë skenash (prova),

Istref Begolli, Luan Daka, Faruk Begolli, Fadil, Driton Sahiti, Afrim Kasapolli, 1995

CIVILISATION AND ELEGY

The *Hani i 2 Robertëve* reminds me of everything beautiful: Civilization, nobility, companionship, culture and wellbeing. I went to the *Hani* from the moment it opened, whenever that was, but most of the days I spent were in the basement. The space was quite small, but the company was good; you had the impression that you knew everyone, and you did. We communicated freely, joined in conversations at other tables, and you could make a wisecrack at someone and they would respond, all in good humour.

I went to the *Hani* for the first time for an exhibition. Exhibitions are not easy; they have costs that can never be reimbursed. But Merita and Fadil did it out of passion, not for profit. I liked it because in a place where there are paintings, there are no thieves, not even those politicians who loathe everything of beauty. There were no weddings or tallava music at the *Hani*. They managed to deter those who wanted that kind of thing, and so we felt good, we knew there was civilization and conversation there, there was nothing crass.

When they expelled us from the Faculty of Arts building, we had no space to use. The faculty worked in several rooms of a house, but it had a busy schedule, so when we didn't have stage work (rehearsals), I held my classes at the *Hani*. Fadil often refused payment for the students' drinks. The late Faruk Begolli, as well as Fadil Hysaj and several other professors, gave theory lessons at the *Han* too. Fadil (from the *Han*) took care to find us a quiet space, he'd give us the table in the corner and turn off the music. Time can be fruitful when you are surrounded by beautiful paintings. The students never missed class at the *Hani*, in fact, they always asked if they bring their father, boyfriend, or girlfriend. I felt sorry for Fadil. He knew the students, but not all of them, and when he saw new faces, he gave them free drinks, too, if they looked like students.

I enjoy singing, but I do weddings rarely, occasionally I'll sing one or two songs for some close friends. But the atmosphere at the *Hani* made me sing. There was often an orchestra, I sang jazz, Louis Armstrong, Sinatra, and so on. I also sang *Hava Nagila*, an old Jewish song, for the first time in Prishtina. Few knew it, and later others began to sing it too. With the late Fahri Bejta (I knew her from high school) I sang the duet *I can't live*. Fahriu was the first jazz singer of Prishtina; unfortunately, they killed him. When I heard him singing, I couldn't stand it, I had to join him.

Interesting people came to the *Hani*, but I never heard of anything bad happening between them. There are plenty of restaurants, but the *Hani* demonstrates that when you work with passion, even a restaurant can become a place that is mentioned for hundreds of years.

I have a sister who lives in Sweden. At the time, she had expressed a desire to spend the New Year at the *Hani*, since someone told her about the atmosphere there. The restaurant was small and making a booking was a challenge, but I managed it somehow. My sister came with her husband and two daughters, and I was with my wife. The *Hani* was not one of those huge hotels that rural Kosovo now suffers from, where you see in the New Year. The *Hani* was like going to visit your best friend. When we danced in the narrow spaces between the chairs and the tables, our backs rubbed, but it was all a joke and we just laughed a lot.

You could go to the *Hani* even if you forgot your cash, there was no problem. They always welcomed you and wanted to chat. Merita and Fadil kept the *Han* as they liked it, not for profit.

mësimet i mbaja në *Han*. Fadili shpesh nuk na i merrte paratë për pijet e studentëve. Edhe Faruk Begolli i ndjerë, si dhe Fadil Hysaj e disa profesorë të tjerë, mësimet teorike i mbanin në *Han*. Fadili i *Hanit* kujdesej që të kishim qetësi, na jepte tavolinën në kënd dhe e ndalte muzikën. Orët janë të frytshme kur je i rrethuar me piktura të bukura. Te *Hani* studentët nuk mungonin kurrë, bile pyesnin nëse mund ta merrnin edhe babin, të dashurin ose të dashurën. Mua më vinte keq prej Fadilit. Ai i njihte studentët, por jo të gjithë dhe kur shihte fytyra të reja, ua jepte edhe atyre pijen falas, nëse i dukeshin si studentë.

Unë këndoj me qejf, por në dasma rrallë, vetëm ndonjë shok të afërm e qeras me një apo dy këngë. E në *Han* vetë atmosfera më shtynte të këndoja. Aty kishte shpesh orkestër, këndoja jazz, Louis Armstrong, Sinatra, etj. E kam kënduar edhe *Hava Nagila*, një këngë të vjetër hebreje, për herë të parë në Prishtinë. Pakkush e dinte, e më vonë filluan ta këndonin edhe të tjerët. Me Fahri Bejtën e ndjerë (e njihja nga gjimnazi) kam kënduar në duet *I can't live*. Fahriu ishte *jazz*-i i parë i Prishtinës; fatkeqësisht e vranë. Kur e dëgjova që po këndonte, nuk u durova, iu bashkëngjita.

Në *Han* vinin njerëz interesantë, por s'kam dëgjuar kurrë të ketë ndodhur diçka e keqe mes tyre. Ka plot restorante, por *Hani* është shembull se kur punohet me pasion edhe restoranti mund të bëhet vend që përmendet me qindra vite.

Kam një motër që jeton në Suedi. Në atë kohë e pati shprehur dëshirën ta priste Vitin e Ri te *Hani*, meqë dikush i kishte treguar për atmosferën që krijohej aty. Në restorant nuk kishte qindra karrige, edhe rezervimi ishte problem, por e rregullova disi. Motra erdhi me burrin dhe dy vajzat, isha edhe unë me gruan. *Hani* s'ishte një asi vendi, siç e vuan tash provinca kosovare, për ta pritur Vitin e Ri në hotele të mëdha. *Hani* ishte si të shkoje mysafir te shoku më i mirë. Kur vallëzonim në hapësirat e ngushta mes karrigeve dhe tavolinave, na fërkoreshin shpinat, po e kthenim në hajgare dhe qeshnim shumë.

Në *Han* mund të shkoje edhe nëse i kishe harruar paratë, s'kishte fare problem. Gjithnjë të prisnin mirë dhe të bënë muhabet. Merita dhe Fadili e mbanin *Hanin* në mënyrën e vet, jo për përfitim material.

E kishim shprehi në Fakultetin e Arteve që pas provimeve të lëndës së aktrimit të shkonim për një pije diku; shpesh te *Hani*. Atë vit, më 22 mars 1999, studenti Adhurim Demaj e organizoi festimin te kafeteria *Magic*, që ishte kundruall *Hanit*, nga hyrja e prapme. Kur shkova aty, pashë se e kishin ftuar edhe Fadil Dragajn. Ato ditë para bombardimeve të NATO-s ishin me shumë tension. Kur fillonte muzgu, të gjithë shkonim në shtëpi, sepse na vrisnin. Ashtu e patën vrarë Fahriun para pak ditësh. Kur erdha, Fadili më tha: "Mos më lër në kafe, sepse s'e kam makinën". Edhe ai më çonte shpesh me makinë te shtëpia. Por, kur u nisa, disa studentë më thanë: "Profesor, a po na dërgon edhe ne në shtëpi".

I mora dhe i dërgova te shtëpitë, por kur erdha te banesa ime, m'u kujtua premtimi që i kisha dhënë Fadilit. Nga Kodra e Diellit u ktheva te *Magic*. Kur hyra brenda, e pashë se kishin mbetur vetëm ata të tavolinës që festonin provimin dhe Fadili me ta. I thashë: "Çohu Fadil, po shkojmë".

Ai tha: "Jo, po e pijmë edhe nga një". Edhe Adriana më tha: "Profesor, veç edhe nga një pije". "Çohu", i thashë, por ajo insistoi. U pajtova, por një instinkt më tha që të kërkoja të fikeshin dritat dhe

We had a tradition at the Faculty of Arts that after our acting exams we would go for a drink somewhere; and we often went to the *Hani*. That year, on March 22, 1999, a student called Adhurim Demaj organized a celebration at the *Magic* cafeteria, opposite the *Hani*, from the back entrance. When I went, I saw that Fadil Dragaj had also been invited. Those days before the NATO bombing were very tense. When dusk fell, we all went home because we were being killed. That's how they had killed Fahri a few days before. When I arrived, Fadil told me, "Don't leave me behind in the cafe because I don't have a car." He drove me home often. But when I stood up to go, some students asked, "Professor, can you drop us home?" I took them home, but when I reached my apartment, I remembered my promise to Fadil. From Kodra e Diellit I returned to *Magic*. When I went inside, I saw that the only people left were those of us who'd been celebrating our exams and Fadil was among them. I said, "Come on, Fadil, we're leaving."

Vanessa Redgrave, aktore dhe aktiviste politike angleze, 1997

Vanessa Redgrave, English actress and political activist, 1997

të lëshoheshin perdet veneciane. Për të mos ju gënjer, arsyeja pse mbeta ishte sepse edhe mua më pihej një gotë.

U fikën dritat dhe u ula, dritaren e kisha mbrapa, Fadilin nga ana e majtë. Aty diku ishte edhe Mensur Safqiu, kurse më tej Adriana me një tjetër studente. Erdhi i zoti i shtëpisë dhe na pyeti çka donim të pinim. Dritë të ndezur la vetëm te banaku. Një fëmijë që shiste cigare hyri brenda dhe mu në atë moment shkrep automat nga jashtë. Unë rri shpesh me cigare në dorë në tavolinë dhe e di që një plumb më kaloi shumë afër, ma preu mishin e dorës; jo ashtin, veç mishin. Ata që na gjuajtën kanë qenë shumë afër, na ndante vetëm xhami i vitrinës. Jam rrëzuar për tokë nga presioni i rafalit të automatikut. Adriana u qëllua në qafë. Fadili u plagos keq, më kujtohen vrimat mbi jaknen e zezë në shpinën e tij që u skuqën nga gjaku. Por, Fadili ishte i fortë, u çua. Ne u shtrimë, sepse edhe një automat i dytë krisi. Radiatorët e shpërthyer nga plumbat lëshuan avullin dhe ujin e nxehtë. Pastaj sulmuesit ikën. Shoqja e Adrianës qante e lemeritur: “Adriana, Adriana!” Unë ika te banaku, ku pashë se edhe cigarexhiu ishte i plagosur në dorë.

Atëherë shkova te makina, u nisa tek urgjenca që ta lajmëroja policinë. Te urgjenca më ndali një polic. Për veten s’e dija që isha shumë i përgjakur. Më kishin qëlluar në bark, e edhe në këmbë e kisha një plagë. I thashë se kisha ardhur që ta paraqisja sulmin: “Çojeni një ambulancë, ka njerëz të vrarë e të plagosur”. Ai më tha: “E dimë, e dimë”. Po, kishte menduar për një sulm tjetër te restoranti *Koha*, ku kishte pasur një sulm gjysmë ore më herët. Unë i thashë: “Jo, jo te *Koha*, është një tjetër”. S’mu kujtua si quhej kafeneja, por ia shpjegova disi. Ai e lajmëroi ambulancën dhe policinë.

E prita ambulancën, por fillova të ndieja të ftohtit, isha i shqetësuar dhe kisha dridhje. U ktheva me makinë të *Hani* dhe *Magic* por rruga ishte bllokuar, nuk më lanë të shkoja as para, as mbrapa. E lashë makinën dhe shkova në këmbë në shtëpi. S’e kisha idenë si dukesha. Vetëm kur hyra brenda, të gjithë bërtitën dhe e pashë se isha krejt i mbuluar me gjak.

Më vonë, kuptova se Adriana kishte vdekur. Më erdhi mirë që Fadili shpëtoi. Do të doja shumë që të shpëtonte Adriana e unë të vdisja, por ashtu e deshi fati.

Gjithmonë kur flas për rastin, prek shumë. E kam shkruar një dramë me titullin “Adriana” me përkushtim për të. Jetoj tash njëzet vjet me atë brengë.

Enver Petrovci
Aktor / regjisor / dramaturg

But he said, "No, let's have one more." Adriana also said, "Professor, just one more drink." I said, "Come on," but she insisted. I gave up, but an instinct told me to ask for the lights to be turned off and to drop the Venetian blinds. To be honest, I felt like having another drink too.

The lights went out and I sat down, I had the window behind me, Fadil on the left. Mensur Safqiu was around somewhere, and then there was Adriana with another student. The owner of the cafe came and asked us what we wanted to drink. He left only a light on at the counter. A child selling cigarettes came in and at that moment a machine gun fired from outside. I often sit with a cigarette in my hand on the table and know that a bullet passed very close to me, grazing my hand; not the bone, but the flesh. Those who fired at us were very close, only the window separated us. I fell to the ground as I felt the pressure of the automatic rifle. Adriana was shot in the neck. Fadil was badly injured, I remember the holes on the back of his black jacket that oozed with blood. But Fadil was strong, he got up. But we stayed down because a second machine gun fired. A bullet made the radiators explode in steam and hot water. Then the attackers fled. Adriana's friend screamed in horror, "Adriana, Adriana!" I ran to the counter, where I saw that the cigarette seller had also been wounded in the hand.

Then I ran to the car, I set off to the emergency centre to call the police. At the emergency centre a policeman stopped me. I didn't know that I was covered in blood. I had been shot in the abdomen and had a wound in my leg. I told him that I had come to report the attack, "Send an ambulance, there are people who have been shot and injured." He said, "We know, we know." But, he was thinking of the *Koha* restaurant, where there had been an attack half an hour earlier. I said, "No, not *Koha*, it's another." I couldn't remember what the cafe was called, but I explained it to him somehow. He called the ambulance and the police.

I waited for the ambulance, but I began to feel cold, and anxious, and I was trembling. I drove back to the *Hani* and *Magic*, but the road was blocked, they would not let me go either forward or backward. I left the car and walked home. I had no idea what I looked like. It was only when I went inside that everyone started shouting and I realised that I was covered in blood.

Later, I learned that Adriana had died. I was glad Fadil had survived. I would love for Adriana to have survived and for me to have died, but that was fate.

I feel very emotional when I talk about what happened. I wrote a play entitled "*Adriana*" which was dedicated to her. I have lived with this awful memory for twenty years now.

Enver Petrovci
Actor / director / playwright

DHEMBJE DHE KRENARI

Kurdoherë që përmendet *Hani i 2 Robertëve* më kujtohet Kosova e ndarë: në sipërfaqe pushteti serb, dhuna, policët me uniforma ngado nëpër Prishtinë, dhe nën të bota shqiptare e tërhequr në periferi, ku *Hani* ishte oaza në të cilën e gjenim veten, bisedonim, trajtonim tema të ndryshme, mbi të gjitha politike. *Hani* ishte edhe oaza ku i kushtohej rëndësi artit, letërsisë dhe debateve të ndryshme.

Unë nuk kam qenë vizitor i rregullt, sepse nuk jetoja në Kosovë, por sa herë që vija si gazetar me kolegët, sidomos ata nga hapësira gjermanishtfolëse (Zvicra, Gjermania, Austria), shkoja në *Han*, të cilin sot do ta quaja zyra turistike e Prishtinës së asaj kohe, ose zyrë për të gjitha informacionet dhe kontaktet e mundshme: si të shkohet në zonat e luftës, sa e rrezikshme është rruga deri atje, etj. Ato informacione ishin shumë më kredibile sesa ato të zyrave të agjencive, si Reuters ose Associated Press.

Në *Han* e kam takuar Xhemail Mustafën për herë të fundit para se ta vrisnin. Me disa kolegë e pyetëm se a mund ta takonim për intervistë presidentin Rugova, dhe ai na e rregulloi pa problem. E kujtoj këtë takim me Xhemën me shumë dhembje, sepse më nuk e kam takuar. Me 23 nëntor 2000 erdhi lajmi që e vranë, jo larg lokalit ku rrinim. Kjo është njëra nga anët e errëta të historisë së pasluftës.

Kam pasur takime të jashtëzakonshme në *Han*. Aty ktheheshim nga zonat e luftës, ku shihnim njerëz të përndjekur, refugjatë dhe shkatërrime. Me kolegë të ndryshëm në *Han* i ndanim punët, çka do të shkruaja unë, çka të tjerët, që tekstet të mos tingëllonin njësoj kur të dorëzoheshin në redaksitë përkatëse. Ato ishin rrëfime të dhimbshme, të shpresës, të qëndresës, por edhe të ëndrrave që pas pak muajsh u bënë realitet.

Hani ishte një bursë shumë interesante e qarkullimit të informacioneve, sepse shumica e njerëzve atëherë në publik njiheshin me pseudonime, prandaj aty merrje mjaft informacione të ndryshme nga gazetarët shqiptarë, sidomos nga gazetarët e *Kohës Ditore*, të cilët ishin shumë të pranishëm në zonat e luftës dhe arrinim të mësonim shumë për motivet, njerëzit, biografitë e tyre.

Gazetarët që raportonin prej Kosovës ishin të shumtë. Po i përmend disa: kolegu im, të cilin e pata trashëguar në post, Peter Furst (më vonë i shpallur *persona non grata* nga regjimi i Milošević-it, se për masakrën e Prekazit shkruajti koment me titullin "Për Kosovën Republikë"), si dhe Stephan Israel, edhe ai kolegu i imi, korrespondent nga Brukseli, Norbert Mapes Niedek që jeton në Graz dhe shkruan për media gjermane, Matthias Rüb, mik i imi shumë i mirë, autor që e ka shkruar një libër për luftën e Kosovës. Këta, pak a shumë, ishin kolegët me të cilët kam pasur herë fatin, e herë fatkeqësinë, të udhëtonim së bashku. *Hani i 2 Robertëve*, me pak fjalë, do ta përshkruaja si dhembje dhe krenari.

Enver Robelli
Gazetar

GRIEF AND PRIDE

Whenever the *Hani i 2 Robertëve* is mentioned, I remember a segregated Kosovo: On the surface, the Serbian government, violence, uniformed police officers everywhere in Prishtina, while underground, the Albanian world stretched, in the margins, and the *Hani* was the oasis in which we found ourselves, it was where we talked and addressed various topics, above all politics. The *Hani* was also an oasis where attention was paid to art, literature and various debates.

I was not a regular visitor, because I did not live in Kosovo, but whenever I came as a journalist with colleagues, especially those from the German-speaking area (Switzerland, Germany, Austria), I went to the *Hani*, which today I would call the tourist office of Prishtina at that time, or an all-encompassing information and networking office answering all questions: How do you get to the war zone; how dangerous is the road, etc. The information there was much more credible than the reports of agency offices, such as Reuters or the Associated Press. I met Xhemail Mustafa for the last time at the *Hani*, before they killed him. We asked some colleagues if we could meet President Rugova for an interview, and he arranged it for us without any problems. I remember this meeting with Xhema with great grief, because I never saw him again. On November 23, 2000, the news came that they had killed him, not far from the cafe where we were. This is one of the dark sides of post-war history.

I had extraordinary meetings at the *Hani*. That was where we returned from the war zones, where we saw persecuted people, refugees, and destruction. We shared the work with different colleagues in the *Hani*, agreeing on what I would write, what others would write, so that the texts would not sound the same when they were submitted to the relevant newsrooms. They were painful stories of hope, endurance, but also of dreams that after a few months became a reality.

The *Hani* was a very interesting exchange where information circulated because most public figures at the time were known by pseudonyms, so you could receive a lot of different information from Albanian journalists, especially from the journalists of *Koha Ditore*, who were present in the war zones. and we managed to learn a lot about the motives, the people, their biographies.

There were many journalists reporting from Kosovo. I'll mention a few: My colleague, who I had inherited in my post, Peter Furst (later declared persona non grata by the Milošević regime, because he wrote a comment on the Prekaz massacre entitled "For the Republic of Kosovo"); Stephan Israel, another colleague, Brussels correspondent; Norbert Mapes Niedek who lives in Graz and writes for the German media; and Matthias Rüb, my very good friend, an author who has written a book about the Kosovo war. These, more or less, were the colleagues with whom I sometimes had the luck, and sometimes the misfortune, to work with. In short, I would describe the *Hani e 2 Robertëve*, with both grief and pride.

Jonathan Steel, *The Guardian*

Enver Robelli
Journalist

TAKIME ME NJERËZ TE TË CILËT MUND TË MBËSHTETESH

Hani ishte për mua përvojë shumë e mirë në kohën e paraluftës. Më parë, në kohën e sundimit serb në Kosovë, njerëzit nuk mund të flisnin hapur askund, por *Hani* ishte pak a shumë njëfarë ishulli. Aty vinin njerëz interesantë, aty takoja shokun tim të vjetër, Shkëlzen Maliqin. Kishte edhe gazetarë të tjerë ndërkombëtarë, prandaj mund të shkëmbenim informacione. Aty ishin Merita dhe Fadili, kjo ishte e përbashkëta. Ndjehesha i sigurt aty, ndoshta ia teproja pak, sepse e dinim që mund të kishte edhe spiunë, por nuk u kushtonim shumë vëmendje.

Jam mësuar të flas lirshëm sepse e kërkoj lirinë, jam njeri i lirë, shtypjen mund ta ndjej, por nuk mund të jetoj me të. Më duhet të jem i lirë në shprehjen time dhe kjo mundësi më jepej aty, flisja lirshëm. Mbase kjo ishte ekzagjerim, për shkak të asaj që pasoi. Po flas për hakmarrjen që ata e bënë. Çdokush ishte nën vëzhgim. Jam i sigurt se e kishin një dosje timen me krejt çka pata thënë në atë kohë, sepse në vitet '90 më patën shpallur *persona non grata* në Serbi. Tani më jo, nuk e kam atë problem. Më duhet të them se tani gjendja ka ndryshuar, mirëpo, në atë kohë ishte rrezik për ne reporterët. Unë u dëbova para se të fillonte aksioni i NATO-s, kështu që muajin e fundit nuk isha në *Han*, sepse isha jashtë Kosovës.

U ktheva me trupat e NATO-s, madje më duhet të them, para se trupat britanike të hynin në Prishtinë. I parakalova rrugës britanikët dhe shkova në Hotel Grand. Aty i pashë njerëzit e Arkanit të cilët i vodhën rreth 80 makina. I nxorën njëren pas tjetrës jashtë garazhit. Nuk menduan se dikush si unë mund të ishte kthyer para se trupat e NATO-s të mbërrinin, nuk më kushtuan vëmendje, prandaj i pashë se si i nxorën makinat.

Një koleg dhe dy gazetarë të revistës *Stern* u vranë të njëjtën ditë, në afërsi të Prizrenit, kështu që ishte situatë e rrezikshme për shumë njerëz.

Hani na jepte atmosferë, forcë dhe informata, kështu që atmosfera ishte produktive. Më kujtohen shumë gazetarë të cilët i kam takuar në *Han*, si Philip Smucker, Harald Doornbos dhe Philippe Deprez. Pra ky ishte pak a shumë grupi, por ishin edhe gazetarët britanikë dhe francezë, si p.sh. Tom Walker, gazetari britanik nga *Sunday Times*, i cili më vonë vdiq, e kështu me radhë. Aty ishte edhe *World Press* dhe disa gazetarë nga *Herald Tribune* dhe *New York Times*. Aty ishte edhe Kurt Schork me të cilin ishim shokë të afërt.

Në një situatë të tillë krize si Kosova, më parë ka qenë Bosnja. Gazetarët që shkruajnë nuk janë aq spektakularë sa ata të televizionit, por mund të bëjnë analiza më afatgjata. Janë më me ndikim sesa televizioni. Mund të them që në *World Press* nuk kishte shumë gazetarë, por ata diskutonin me njëri-tjetrin dhe formonin një opinion botëror me shumë ndikim, e pa këtë opinion botëror nuk do të kishte pasuar ajo që ndodhi më vonë. *World Press* ishte shumë i rëndësishëm edhe për fatin e Kosovës.

Tageszeitung, gazetë e Berlinit për të cilën punoja, është një projekt dhe jo gazetë e zakonshme. U krijua nga grupet e majta opozitare në vitet '70 dhe është pak si *Libération* në Francë. Ne kishim marrëdhënie të mira, *Libération* dhe *Tageszeitung*, por duhet të them se *Libération* kishte pikëpamje të ndryshme në lidhje me Kosovën. Ata ishin të orientuar nga Beogradi dhe ndonjëherë publikonin edhe informacione të gabuara.

MEETING PEOPLE ON WHOM YOU CAN RELY

For me, the *Hani* was a wonderful experience in the pre-war years. Previously, at the time of Serbian rule in Kosovo, people could not speak openly anywhere, but the *Hani* was more or less an island. Interesting people came there, and that's where I met my old friend, Shkëlzen Maliqi. There were other international journalists, so we could exchange information. Merita and Fadil were there, they were always there. I felt safe, maybe a little too safe because we knew there might be spies, but we didn't pay much attention to them.

I'm used to talking freely because I demand freedom, I'm a free man, I can feel oppression, but I can't live with it. I have to be free to express myself and I had that opportunity there, I spoke freely. Perhaps this was an exaggeration given what followed. I'm talking about the revenge they inflicted. Everyone was under surveillance. I'm sure they had a file on me, with everything I said at the time because in the '90s I was declared persona-non-grata in Serbia. It's no longer the case, I don't have that problem. I must say that now the situation has changed, but at that time it was risky for us reporters. I was deported before the NATO operation began, so in that last month I was not at the *Hani* because I was outside Kosovo.

I returned with the NATO troops, I should note, before the British troops entered Pristina. I overtook the British on the way in and went to the Grand Hotel. I saw Arkan's men there, stealing about 80 cars. They took them out of the garage one after the other. They didn't think anyone like me would have come back before the NATO troops arrived, but they didn't pay attention to me, so I watched as they brought the cars out.

A colleague and two journalists from Stern magazine were killed on the same day, near Prizren, so it was a dangerous situation for many people.

The *Hani* created an atmosphere, of strength and information, so it felt productive. I remember many journalists I met at the *Hani*, such as Philip Smucker, Harald Doornbos and Philippe Deprez. This was more or less the group, but there were also British and French journalists, such as Tom Walker, the British journalist from *The Sunday Times*, who later died, and so on. There was also *World Press* and some journalists from *The Herald Tribune* and *The New York Times*. Kurt Schork, with whom we were close friends, was also there.

Bosnia had been in the same sort of crisis that Kosovo now faced. Print journalists are not as into the spectacular as those on television, they do longer-term analysis. But they can be more influential than television. There were not many journalists at *World Press*, but they debated with each other and were very influential at shaping world opinion, and without this world opinion, what followed later, would not necessarily have happened. *World Press* was very important for the fate of Kosovo.

Tageszeitung, the Berlin newspaper for which I worked, is a project, not a typical newspaper. It was created by left-wing opposition groups in the 1970s and is a bit like *Libération* in France. *Libération* and *Tageszeitung* had good relations, but I must say that *Libération* had different views on Kosovo. They were oriented towards Belgrade and sometimes published inaccurate information.

Fierce debate about Kosovo took place in our newspaper. Some were on one side and some on the other. Finally we took the debate to

Erich Rathfelder, gazetar gjerman
(i pari djathtas), Merita Dragaj,
Fadil Dragaj, 1998

Erich Rathfelder, German journalist
(first from the right), Merita Dragaj,
Fadil Dragaj, 1998

Diskutimi më i ashpër për Kosovën zhvillohej në gazetën tonë. Disa ishin në njërën anë e disa në anën tjetër. Më në fund e prezentuam diskutimin në Partinë e Gjelbër dhe në Partinë Social Demokrate (SPD). Ky ishte diskutim i ashpër, për ta sjellë Gjermaninë në vendimmarrjen që të merrte pjesë në luftën e NATO-s në Kosovë. Pse? Gjermania kishte humbur Luftën e Dytë Botërore dhe shoqëria ishte në shok: Asnjëherë më luftë! Asnjëherë më Auschwitz! Kjo ishte më e rëndësishmja për Gjermaninë. Pra, ky diskutim ishte shumë i rëndësishëm në Gjermani, për ta sjellë Partinë e Gjelbër, si parti paqësore, në pozitë për t'i thënë 'po' ndërhyrjes së NATO-s. Ky ishte diskutim i vështirë brenda partisë, madje pati sulme ndaj Joschka Fischer-it në seancën e partisë. Gjithashtu, kishte plot urrejtje dhe sulme fizike ndaj meje.

Më në fund, qeveria Schröder-Fischer, e zgjedhur më '98, vendosi të merrte pjesë në ndërhyrjen e NATO-s. Nëse Gjermania nuk do të merrte pjesë, nuk e di nëse do të kishte pasur ndërhyrje. Ndoshta amerikanët do të ndërhynin gjithsesi, por do të kishte ngurrim në Francë dhe në Britaninë e Madhe. Pra, ishte e rëndësishme që Gjermania të thoshte po.

Një ditë para se të shkoja në Rahovec, delegacioni rus me politikanin Çernomirdin ishte në Prishtinë, në Hotel Grand. Unë njihja një mik në Berlinin Lindor, gazetarin rus Sergej nga *Novosti* në vitet e '70-ta, e mandej kryeredaktor në *Pravda*, në kohën e Gorbaçovit. Kështu që shkova te Çernomirdin dhe e pyeta: "A e njeh gazetarin Sergej?" dhe ai tha po. Unë i tregova që është shoku im dhe i thashë: "Kam dëgjuar që nesër shkoni në Rahovec, a mund të vijmë pas delegacionit tuaj me makinën tonë"? Ai pranoi.

Kështu të nesërmen, unë dhe Philip Smucker shkuam me makinën tonë pas delegacionit rus në Rahovec, kurse para dhe pas nesh ishte sigurimi serb. Kur mbërritëm, të gjithë ishin të përqendruar te delegacioni rus, prandaj ne mundëm të lëviznim pak më tej dhe përreth Rahovecit. Ishte një situatë tmerri, çdo gjë e shkatërruar. Shkuam te një familje shqiptare, të cilën e njihje Philip Smucker, e që na la të futeshim brenda. Aty takuam edhe njerëz të tjerë dhe kështu zbuluam se shumë njerëz ishin vrarë në Rahovec. Një djalë, të cilin më vonë e citova në artikullin tim, na tha që ka edhe fëmijët të vrarë.

the Green Party and the Social Democratic Party (SPD). The discussion about Germany joining the decision-making process to take part in the NATO war in Kosovo was very heated. Why? Germany had lost the Second World War and society was in shock: Never again war! Never more Auschwitz! This was the most important thing for Germany. So this was a critical discussion in Germany, shifting the Green Party, a party of peace, to a position where they would say "yes" to NATO intervention. It was a challenging discussion within the party, and there were even attacks on Joschka Fischer at the party conference. I also was the object of hatred and physical attacks.

Finally, the Schröder-Fischer government, elected in 1998, decided to take part in the NATO intervention. If Germany had not participated, I do not know if there would have been intervention. Maybe the Americans would have intervened anyway, but there would have been reluctance in France and the UK. So it was crucial that Germany said yes.

The day before I went to Rahovec, the Russian delegation including the politician Chernomyrdin was in Pristina, at the *Grand Hotel*. I knew a friend in East Berlin, the Russian journalist Sergei from Novosti in the 1970s, and then editor-in-chief of *Pravda*, at the time of Gorbachev. So I went to Chernomyrdin and asked, "Do you know the journalist Sergei?" and he said yes. I told him that he was my friend and said, "I heard you are going to Rahovec tomorrow, can we follow your delegation in our car?" He agreed.

So the next day, Philip Smucker and I followed the Russian delegation to Rahovec, with Serbian security in front and behind. When we arrived, everyone was focused on the Russian delegation, so we were able to move a little further around Rahovec. It was a horrible situation, everything destroyed. We went to an Albanian family whom Philip Smucker knew, and they let us in. We met other people there and so we discovered that many people had been killed in Rahovec. One boy, whom I later quoted in my article, told us that children had been killed.

We took the road in the direction of Malisheva and on the right we saw a mass grave. It smelled bad, and from Bosnia, I knew that was the smell of human bodies. Terrified, we returned to the *Hani*. I met Merita and Fadil, whom I told about the mass grave and then I wrote my article. I went to the Press Centre which was surprisingly empty. They had all gone and several hundred Serbs came out shouting, "Let's kill Erich Rathfelder."

The head of the centre and a Serbian information officer protected me. I have to say that I am grateful to these two people. They closed the doors and did not let the people in. From there I went to Montenegro.

After Rahovec, NATO began military preparations (which lasted about half a year) for a possible operation, after numerous attempts to impose a peaceful solution on Milošević. And this is the most important thing in this whole story: In the summer, the preparation for military intervention began.

Reçak was later, and the trigger for the preparation of Rambouillet. When I went to Reçak, I found a boy who was among the lifeless bodies. He was injured, crawling, and managed to escape. He was very ill and I don't know if he is still alive. Serbia denied all reports.

Later we went to Reçak together with Mr. Novak, who was the representative of the United Nations for Human Rights, and with Mr. Enver Hoxhaj, who at that time was still living in Vienna. We went there to investigate again and to ask people what had happened. Many people were killed.

Shkuam rrugës në drejtim të Malishevës dhe në krahun e djathtë pamë një varrezë masive. Ndihej erë e rëndë, e nga Bosnja unë e njihja atë erë të trupave njerëzore. Të tmerruar u kthyem në *Han*. Takova Meritën dhe Fadilin, të cilëve u tregova për varrezën masive dhe e shkrova artikullin. Shkova pastaj në *Press Qendër* e cila çuditërisht ishte bosh. Të gjithë ishin zhdukur dhe jashtë disa qindra serbë kishin dalë e po bërtisnin: “Ta vrasim Erich Rathfelder-in”.

Kryetari i qendrës dhe një zyrtar i informacionit serb më mbrojtën. Më duhet të them se jam mirënjohës ndaj këtyre dy njerëzve. I mbyllën dyert dhe nuk i lanë njerëzit të hynin brenda. Prej aty shkova pastaj në Mali të Zi.

Pas Rahovecit filloi përgatitja ushtarake e NATO-s (e cila zgjati rreth gjysmë viti) për një aksion të mundshëm, pas përpjekjeve të shumta që t’i impononin Milošević-it zgjidhje paqësore. Dhe kjo është më e rëndësishmja në gjithë këtë tregim: në verë filloi përgatitja për ndërhyrje ushtarake.

Reçaku ishte më vonë, shkas për përgatitjen e Rambouillet-së. Kur shkova në Reçak, gjeta një djalë që ishte në mesin e trupave pa jetë. Ishte i plagosur, duke u zvarritur kishte arritur të dilte jashtë dhe kështu kishte mbijetuar. Ishte shumë i sëmurë dhe nuk e di a është akoma gjallë. Serbia i mohoi të gjitha lajmet.

Më vonë shkuam në Reçak së bashku me zotin Novak, i cili ishte përfaqësuesi i Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut, dhe me zotin Enver Hoxhaj, i cili në atë kohë ende jetonte në Vjenë. Aty shkuam të hetonim përsëri dhe t’i pyesnim njerëzit ç’kishte ndodhur. Shumë njerëz ishin vrarë.

Kam shkruar një libër për Kosovën, periudhën nga viti 1987 deri më 2010. Është përkthyer në shqip, por më duhet të them se deri më tani nuk ka asnjë shtëpi botuese në Kosovë që dëshiron të ma botojë. Nuk e di pse. Mendoj se është dokument i periudhës. I kam intervistuar të gjithë, si për shembull Azem Vllasin dhe Bukoshin, e më vonë njerëz të rëndësishëm si Hashim Thaçi dhe Albin Kurti. Nuk e kuptoj pse nuk duan ta botojnë, sidomos mbasi reagimi në Gjermani ishte i shkëlqyeshëm. Jam pak i habitur. Mbase jam shumë kritik ndaj disa njerëzve, e prandaj nuk duan ta botojnë.

Përmenda tashmë miqtë e mi të ngushtë si Harald dhe Philippe Deprez, por në *Han* takoja edhe gazetarë kosovarë. Nga *Koha Ditore* më kujtohen shumë mirë Baton Haxhiu, Birol Urcan dhe Ardian Arifaj, e po ashtu edhe Veton Surroi. Të gjithë këta njerëz vinin në *Han*, ishin shumë inteligjentë, me analiza shumë të qarta politike dhe informata shumë të sakta. Mund të mësonim prej tyre për Kosovën, për situatën. Takimet ishin shumë frytdhënëse. Unë jam historian, por prapëseprapë është shumë e rëndësishme jo vetëm të lexosh libra dhe informata, por edhe të marrësh informata të dorës së parë nga njerëz të cilëve mund t’u besosh. Ishte mirë që ata bisedonin dhe i këmbenin informatat me ne gazetarët ndërkombëtarë. Këta njerëz ishin shumë të rëndësishëm për ne.

Pra, ky ishte për mua roli i *Hanit*. Të jepej gjithmonë mundësia për takime me njerëz dhe personalitete të cilët mund të mbështeteshe. Reagimi i autoritetit serb ishte i qartë. E shkatërruan Hanin dhe e plagosën Fadilin.

Erich Rathfelder
Gazetar

Jamie Shea, zëdhënës i NATO-s gjatë fushatës së bombardimit, Fadil Dragaj, Merita Dragaj, 2000

Jamie Shea, NATO spokesperson during the bombing campaign, Fadil Dragaj, Merita Dragaj, 2000

I have written a book about Kosovo, covering the period from 1987 to 2010. It has been translated into Albanian, but I must say that so far, no publishing house in Kosovo wants to publish it. I do not know why. I think it documents the period. I interviewed everyone, such as Azem Vllasi and Bukoshi, and later important people like Hashim Thaçi and Albin Kurti. I don't understand why they don't want to publish it, especially since the reaction in Germany was good. I'm a little surprised. I suppose I'm very critical of some people, so they don't want to publish it.

I already mentioned my close friends like Harald and Philippe De-prez, but at the *Hani* I also met Kosovar journalists. From *Koha Ditore* I remember very well Baton Haxhiu, Birol Urcan, Ardian Arifaj, and Veton Surroi. All of these people came to the *Hani*; they were very intelligent, sharp political analysts with accurate information. We learnt from them about Kosovo, about the situation. The meetings were very fruitful. I am a historian, but it is still very important not only to read books and information, but also to get first-hand information from people you can trust. It was good that they talked and exchanged information with us international journalists. These people were very important to us.

So that was the *Hani's* role for me. Always providing the opportunity to meet people and characters you could rely upon. The reaction of the Serbian authorities was simple. They destroyed *Hani* and injured Fadil.

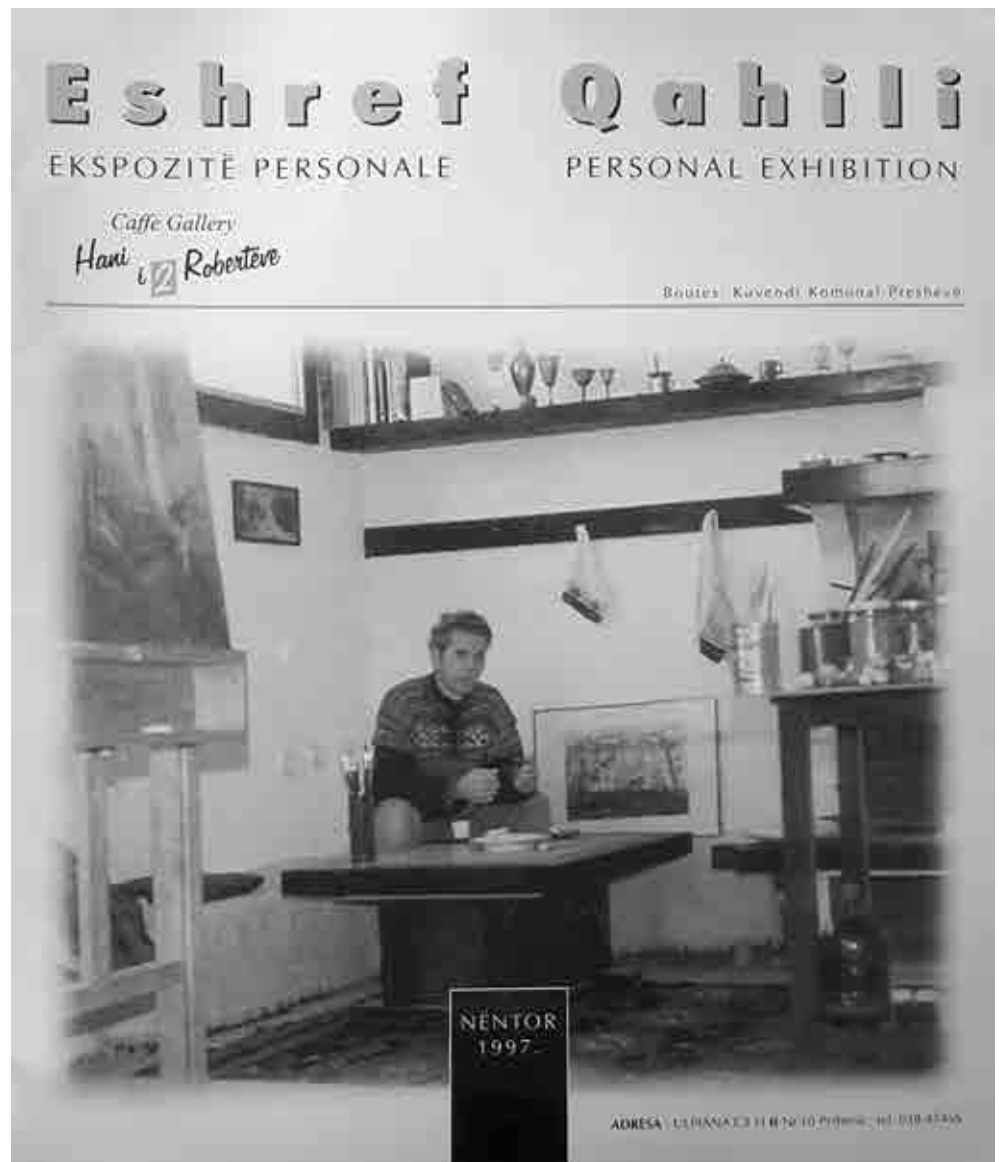
Erich Rathfelder
Journalist

DERË E MADHE, E HAPUR PËR ARTISTË

Hani i 2 Robertëve ka qenë institucion, shtëpi e hapur, derë e madhe për ne artistët dhe të gjithë shqiptarët. Ishte ambient që e shfrytëzoni të gjithë, ishte edhe shkollë, edhe vendtakim për njoftime dhe afirmime. Galeritë sot nuk funksionojnë si *Hani*. Një arsye është se *Hani* i prezentonte artistët shqiptarë, piktorët, skulptorët, etj. Galeritë e sotme nuk e bëjnë këtë.

Të huajt nga OSBE-ja, UNMIK-u, dhe gazetarët ndërkombëtarë të cilët e vizitonin *Hanin*, përmes kulturës na e njohën edhe anën politike edhe atë sociale. *Hani* ishte pikë referimi, pra nuk ishte thjesht kafene ose restorant, por institucion kulture. Sot, njëzet vjet pas luftës, jam i bindur që rolin e *Hanit* nuk e luan as Galeria Kombëtare e as galeritë e tjera shtetërore.

Shumë artistë shqiptarë i kanë bërë hapat e parë në *Han*. Aty jemi takuar me shumë piktorë, politikanë e diplomatë. Aty takoni edhe artistët më të vjetër, si Gjelosh Gjokaj, Muslim Mulliqi, Shaip Çitaku, Esat Valla, etj. Ne që ishim në studime pasdiplomike, të gjithë e kishim derën të hapur për të mbajtur ekspozita në *Han*. Nëse ekspozita hapej në orën shtatë, nuk e përfundoni në orën tetë ose nëntë, por vazhdoni deri vonë. Megjithëse situata ishte shumë e rrezikshme dhe e vështirë, në *Han* ndiheshim të sigurt.

A DOOR WIDE OPEN FOR ARTISTS

The *Hani i 2 Robertëve* was an institution, an open house, with its door wide open for artists and all Albanians. It was an environment we all enjoyed, it was a school, a meeting place, a place for introductions, and recognition. Galleries today do not function like the *Hani*. One reason is that the *Hani* actually presented Albanian artists, painters, sculptors, etc. Today's galleries do not.

Through culture, foreigners from the OSCE and UNMIK, and international journalists who visited the *Hani* got to know more about us politically and socially. The *Hani* was a reference point; it was not just a cafe or restaurant, but also a cultural institution. Today, twenty years after the war, I am convinced that neither the National Gallery nor other state galleries manage to play the same role that the *Hani* did back then.

Many Albanian artists took their first steps at the *Hani*. That's where we met many painters, politicians and diplomats. We also met older artists, such as Gjelosh Gjokaj, Muslim Mulliqi, Shaip Çitaku, and Esat Valla, etc. The door was open to all of us doing postgraduate studies when we wanted to hold an exhibition at the *Hani*. If the exhibition opened at seven o'clock, it did not finish at eight or nine o'clock, but instead, carried on until late. The situation was very dangerous and difficult, but we felt safe at the *Hani*.

My exhibition at the *Hani*, which was very important for me, was held in 1997. As usual, all the expenses, were covered by the *Hani* (the logistics, leaflets, invitations and cocktails). This was a huge help for us artists.

George Pataki, Guvernatori i 53-të i New York-ut,
Merita dhe Fadil Dragaj, 2000

George Pataki, 53rd Governor of New York,
Merita and Fadil Dragaj

NESËR NË PRISHTINË
**HAPET EKSPOZITA E
 ESHREF QAHILIT**
 Nesër në orën 18, në kafe-galerinë "Hani i 2 Robertëve" në Prishtinë, hapet ekspozita individuale e piktorit tashmë të njohur Eshref Qahili. Me këtë rast do të ekspozohen afro 30 piktura teknikash të ndryshme (vaj në pëlhurë dhe neopastel).
 V.N.

Ekspozita ime në *Han*, e cila për mua kishte shumë rëndësi, u mbajt në vitin 1997. Të gjitha shpenzimet, si zakonisht, i mbulonte *Hani* (aranzhimi, fletëpalosjet, ftesat dhe kokteji). Ky ishte një lehtësim shumë i madh për ne artistët.

Tash edhe vetë kam një galeri private dhe ia di vlerën edhe më shumë *Hanit*. E vlerësoja edhe atëherë, por sot shumëfish më shumë. Çuditërisht se si kanë mundur të qëndrojnë. Nuk ka qenë punë për vetëm një ose disa muaj, por për shumë e shumë vjet.

Jam i bindur që *Hani* nxiti shumë njerëz të hapnin galeri pas luftës, që mendonin se mund të kishin profit, por i mbyllën pas pak kohësh, kur kuptuan se me galeri vështirë fitohet. Ajo që pronarët e *Hanit të 2 Robertëve* e fituan ishte nami, si dhe respekti nga artistët dhe artdashësit.

Besoj se një pjesë e madhe e njerëzve nuk dinë as për rëndësinë e *Hanit* dhe as për zemërgjerësinë që Merita dhe Fadili kanë ndaj artit. Shpresoj që *Hani* do të vazhdojë punën, duke iu përkushtuar kulturës si gjithmonë, pasi për ne artistët ishte galeri, skenë, atelie dhe shtëpi.

Hani na ndihmonte edhe t'i shisnim punimet. Janë shitur shumë punime, por edhe janë dhuruar shumë, çka na mundësoi që para dhe pas luftës të depërtonim në botë. Disa punime i kam në Amerikë. Njërin, së bashku me Meritën dhe Fadilin, ia patëm dhuruar Guvernatorit të atëhershëm të New York-ut, George Pataki.

Kur më kujtohen *Sallonet e Nëntorit* në *Han*, i krahasoj me të sotmet dhe e di se nuk përsëriten më ekspozita me aq shumë artistë, profesionistë e studentë, si dhe publik artdashës. Kuptohet, nuk është esenca te numrat e publikut, por te vlera e ekspozitës, te ngjarja dhe atmosfera e krijuar. Janë këto që *Hanin* e bënin institucion. Aty vinin personalitete të spikatura vendase dhe ndërkombëtare, politikanë, diplomatë, intelektualë, etj. Ishte stacioni i parë kulturor ku zbarkonin artdashësit dhe sallonet tona organizoheshin në nivel të lartë me vepra arti shumë të mira. Nëse është dikush që ka investuar për artin, ky është *Hani i 2 Robertëve*.

Eshref Qahili
 Artist / Profesor Universitar

Now I have a private gallery and I truly understand the value of the *Hani*. I appreciated it at the time, but today I do even more. I wonder how they managed to survive. It wasn't the work of just one or two months, but of many, many years.

I am convinced that the *Hani* encouraged many people to open galleries after the war, as they thought they could make a profit, and then they closed them after a while, when they realized how difficult it is to make money from a gallery. Instead, the owners of *Hani i 2 Robertëve* gained fame and respect from artists and art lovers.

I am sure that most people know little about the significance of the *Hani* nor the generosity of Merita and Fadil toward art. I hope the *Hani* will continue its work, dedicating itself to culture as always, as for us artists, it was a gallery, stage, studio and home.

The *Hani* also helped us sell our works. Many were sold, but many were also donated, which enabled us to penetrate the wider world before and after the war. Some of my work is in America. One piece, along with Merita and Fadil, was donated to the then Governor of New York, George Pataki.

When I remember the *November Salons* at the *Hani*, I compare them to the present and I know we have nothing like these exhibitions anymore, with so many artists, professionals and students, as well as art-loving audiences. Of course, the essence is not the audience numbers, but the value of the exhibition, the event and the atmosphere created. These are the elements that made the *Hani* an institution. Prominent local and international personalities, politicians, diplomats, intellectuals, etc. came there. It was the first cultural station where art lovers stopped and our salons were organized professionally, with extremely good works of art. If there is anyone who has invested in art, it is the *Hani i 2 Robertëve*.

Eshref Qahili
Artist / University Professor

PRIVILEGJET E MYSAFIRËVE TË PËRHERSHËM

Hani i 2 Robertëve nuk ishte vetëm restoranti i miqve tanë, por edhe vendi ku i kalonim çastet e bukura dhe të vështira. Ishte edhe vend familjar. Vajza ime dhe ajo e Blerim Rekës janë rritur në *Han*, janë shoqe. Ne filluam të rrinim, e pastaj të plakeshim në *Han*. Në ato kohë të vështira, pjesën më të madhe e kalonim aty. Disa herë detyroheshim të rrinim deri në mëngjes, sepse niste ora policore e ne ishim hutuar në biseda, nuk largoheshim më dot nga *Hani*.

Në *Han* janë zhvilluar biseda shumë të rëndësishme mes gazetarëve, sepse ka qenë vendi i preferuar i tyre. *Hanin* e vizitonin shumë diplomatë të huaj, me të cilët bisedonim për çështje të rëndësishme të kohës. *Hani* ishte njëra nga qendrat për kontakte, prandaj nëse doje ta takoje dikë, e kërkoje te *Hani*.

Aty ndodhnin edhe gjëra të tjera që ma plotësonin jetën, që nga bisedat për të ardhmen e Kosovës e deri tek idetë për realizimin e dokumentarëve ose organizimin e një mbrëmjeje letrare. Më kujtohet që Florin Kelmendi me një grup të vetin e patën përgatitur një shfaqje kabareje tepër interesante. Të bëje kabare kur jeta kulturore ishte pothuajse e paqenë, ishte edhe sfidë edhe kënaqësi për aktorët e audiencën. Nga bodrumi i *Hanit* "fluturonim" për te një botë surreale, ku ndiheshim të lirë, ndërkaq sapo ngjiteshim shkallëve e dilnim jashtë, na priste realiteti i zymtë.

Edhe unë kam qenë pjesë e kabaresë, por si organizator. Më kujtohen provat e shumta dhe trema që e kishin protagonistët para se të dilnin në skenë. Gjatë provave Florini shtirej sikur ishte këngëtari më i mirë në botë. Tallem kur them kështu, sepse e kam koleg dhe dhëndër - është burri i Afërditës. Gjatë provave i ndërhyja me "mos këndo kështu, mos këndo ashtu" sepse thirrresha në përvojën time. Kam qenë pjesë e korit *Collegium Cantorum* në periudhën më të mirë të tij, kur fitonte çmime të rëndësishme në nivelin jugosllav. E kanë udhëhequr Mark Kaçinari dhe më pas Gjergj Kaçinari. I thosha Florinit

PRIVILEGES OF THE REGULARS

The *Hani i 2 Robertëve* was not only our friends' restaurant, but a place where we spent wonderful and difficult times. It was a family place. My daughter and Blerim Reka's daughter grew up in the *Hani*, and they became friends. We started to visit the *Hani*, and then we grew old in the *Hani*. We spent most of our time there, during those hard years. Several times we were forced to stay until morning because the police curfew had started while we were lost in conversation, so we could not leave.

At the *Hani*, some very important conversations took place between journalists because it was their favourite place. The *Hani* was visited by many foreign diplomats, with whom we talked about important issues of the time. It was a networking centre; if you wanted to meet someone, you asked at the *Hani*.

There were other things that fulfilled me there, from conversations about the future of Kosovo to ideas for making documentaries or organizing a literary evening. I remember that Florin Kelmendi and a group of friends prepared a very interesting cabaret show. Doing cabaret when cultural life was almost non-existent was both a challenge and a pleasure for actors and audiences. From the *Hani's* basement we "flew" to a surreal world, where we felt free, though as soon as we climbed the stairs and went out, a bleak reality awaited.

I helped organise the cabaret. I remember the many rehearsals and the challenges the actors faced before going on stage. During rehearsals, Florin pretended to be the best singer in the world. I can say this jokingly because he is my colleague and son-in-law - he is Aphrodite's husband. During the rehearsals, I kept interrupting saying, "Don't sing like that, no not like that," because I was quite experienced. I had been in the Collegium Cantorum choir at its finest moment, when it won major awards in all Yugoslavia. It was led by Mark Kaçinari and then Gjergj Kaçinari. I told Florin that I had a singing certificate, whereas he had nothing. It was all good fun, and it created a friendly atmosphere. Of course, the main credit for the atmosphere belonged

foto: Sali Cacaj

foto: Sali Cacaj

foto: Sali Cacaj

se unë kisha certifikatë për këndim, e ai s'kishte asnjë dokument. Por, këto ishin tallje për të krijuar atmosferë të mirë. Kuptohet, roli kryesor për atmosferë u takonte Meritës dhe Fadilit, sepse ata e kanë krijuar *Hanin* dhe atë ambient dhe bënin çmos që të ndiheshim sa më mirë.

Është një listë e gjatë e personaliteteve vendase dhe të jashtme që e kanë vizituar *Hanin*, diplomatë e kolegë gazetarë që qëndronin me muaj duke e përcjellë situatën. Fatkeqësisht, disa prej tyre nuk jetojnë më, e kanë humbur jetën nëpër misione të tjera në botë. Me kolegët e huaj i ndanim informacionet në *Han*, meqë ishte çerdhja e komunikimit medial. Aty na ofrohej mundësia për biseda edhe me diplomatë të lartë; u flisnim jo vetëm në cilësinë e gazetarit, por edhe të qytetarit të shtypur të Kosovës, çka mendoj se shpesh kishte më shumë efekt, sepse ua përcillnim ndjenjat reale si qytetarë.

Në *Han* ndodhnin edhe të tjera gjëra të rëndësishme, si bisedat që më vonë u reflektuan në epilogun e zhvillimeve. Kishte edhe momente diskutimi mbi veprimet tona të brendshme. Xhemail Mustafa, me të cilin shpesh takoheshim në *Han*, ishte ndërmjetësi mes nesh gazetarëve dhe QIK-ut që ndodhej afër zyrës së Presidentit Rugova. Xhema ishte këshilltari i tij.

Në vitet 1997-1998 Afërdita pati filluar bisedat për themelimin e Radio 21-shit dhe vendtakimi për këtë projekt ishte pikërisht *Hani*. Paraprakisht patëm zhvilluar disa kurse për gazetarë të reja; mbi tridhjetë vajza patën kryer trajnimin për gazetari. Pas kurseve e menduam mundësinë e themelimit të një radio-stacioni privat, pasi që përveç RTP-së, të cilën e kontrollonte pushteti serb, nuk kishte radio në gjuhën shqipe që do ta informonte objektivisht publikun. Pushteti serb nuk na i jepte frekuencat. Atëherë u kujtuam që radion ta bënim nëpërmjet internetit. Mirëpo në atë kohë numri i shfrytëzuesve të internetit në Kosovë ishte shumë i vogël. Bisedë pas bisede në *Han* dhe në instanca të tjera, gjetëm një zgjidhje tjetër. E bëmë që emisionet tona t'i dërgonim në Londër nëpërmjet internetit dhe BBC-ja i ritransmetonte ato përmes satelitit. Në atë kohë, siç dihet, Kosova ishte përplot me antena satelitore, çka e lehtësonte komunikimin dhe përhapjen e lajmeve mbi zhvillimet në Kosovë dhe rreth Kosovës. Kjo ishte një ndërmarrje shumë e rëndësishme.

Më vonë, Radio 21 filloi transmetimin edhe përmes rrjetit tokësor nga Holanda, por që e mbulonte hemisferën e gjerë. Bile, neve na lajmëroheshin marinarët kosovarë nga anijet e ndryshme që lundronin deteve. Kuptohet, *Hani* s'ka qenë vetëm për këto punë e biseda, aty kemi ndenjur edhe për kënaqësi.

Nga *Hani* kam shumë kujtime, megjithëse shumëçka mund të kem harruar. Por, nuk mund të harrohet bukuria e takimit me Liv Ullmann-in në *Han*. Ishte privilegj të bisedoje me të, t'i jepje sa më shumë informacione, megjithëse ajo nuk ishte e painformuar. *Hani* për ne ishte si shtëpi e dytë, dhe prandaj ishte normale që Liv Ullmann të rrinte me ne dhe disa të tjerë që ishim klientë të përhershëm të *Hanit*.

Eugen Saraçini
Gazetar

to Merita and Fadil because they created the *Hani* and that environment and they did their best to make us feel as welcome as possible.

A long list of local and foreign personalities, diplomats and fellow journalists who had been following the situation for months visited the *Hani*. Unfortunately, some are no longer alive, they have lost their lives in other missions around the world. We shared information with foreign colleagues at the *Hani*, as it was the centre of media communication. It also gave us the chance to talk to senior diplomats; we talked to them not only as journalists, but also as oppressed citizens of Kosovo, which I think often had more effect because we conveyed the genuine feeling of what it was like to live here.

Other important things were happening at the *Hani*, such as conversations that were later reflected in the epilogue of events. There were also moments of discussion about our own actions. Xhemail Mustafa, whom we often met at the *Hani*, was the mediator between journalists like me and the QIK (Kosovo Information Centre), which was located near President Rugova's office. Xhema was his advisor.

In the years 1997-1998, Aferdita had started talks about the establishment of Radio 21 and the meeting place for this project was the *Hani*. We had previously developed several courses for young journalists; over thirty women had completed journalism training. After the courses, we thought about the possibility of establishing a private radio station because RTP was controlled by the Serbian government, so there was no radio in the Albanian language to objectively inform the public. The Serbian government did not give us access to frequencies. We realised we could broadcast radio over the internet. However, at that time the number of internet users in Kosovo was very limited. After endless conversations at the *Hani* and other places, we found another solution. We sent our shows to London via the Internet, and the BBC rebroadcast them via satellite. At that time, Kosovo was full of satellite dishes, which facilitated the communication and dissemination of news on developments in Kosovo and around Kosovo. This was a very important undertaking.

Later, Radio 21 began broadcasting via a terrestrial network from the Netherlands, which also covered a broad distance. In fact, we had calls from Kosovar seafarers on various ships sailing the seas. Of course, the *Hani* was not only a place to talk about work, it was also somewhere we went for fun.

I have many memories of the *Hani*, although I have forgotten a lot too. But I'll always remember the joy of meeting Liv Ullmann at the *Hani*. It was a privilege to talk to her, to give her as much information as possible, even though she was quite well-informed. The *Hani* was like a second home for us, so it was normal for Liv Ullmann to chat to us and to other regular customers.

Eugen Saraçini
Journalist

NË SHËRBIM TË MEDIAVE

Gjatë viteve '90 në Hotelin Grand të Prishtinës, Beogradi e pati krijuar qendrën mediale për përhapjen e propagandës serbe. Qindra gazetarë të huaj vizitonin Kosovën, kërkonin informata nga burimet shqiptare. Në këso rrethanash, *Hani* i 2 Robertëve, krahas QIK-ut, KMLDNj-së dhe *Kohës ditore*, u shndërrua në qendër joformale mediatike. Aty shkëmbeheshin informatat. Ne gazetarët në *Han* takoheshim, bisedonim, pinim. Ishte më i sigurt se vendet e tjera. Pronarët, Merita dhe Fadil Dragaj, ishin krejtësisht në shërbim të mediave, çka e bënte *Hanin* qendër të marrëdhënieve publike. Krijimi i imazhit pozitiv për Kosovën ishte mision shumë i rëndësishëm.

Dua t'i veçoj dy kolegë që i takoja shpesh në *Han*, Kurt Schork dhe Miguel Gil Moreno de Mora. I pari punonte për Reuters-in, ndërsa i dyti për Associated Press. Ne korrespondentët kosovarë ishim miq të pandashëm me ta. Në terren shkonim bashkë, kurse *Hani* ishte vendi prej nga shpesh i dërgonim raportet. Fatkeqësisht, këta kolegë janë vrarë më vonë duke raportuar nga lufta në Sierra Leone. Schork-un e kam pasur mik, e di se jepte kontribut të çmuar për Kosovën. Ndjem keq që këtyre gazetarëve nuk u kemi dhënë mirënjohjen *post mortem*, sepse punonin me profesionalizëm dhe guxim që zëri i popullit të përveuajtur të Kosovës të dëgjohej kudo në botë. Agjencitë e tyre ishin burimi nga i cili ushqeheshin me informata shumë medie botërore, si BBC, CNN, New York Times, etj.

Në *Han* takoja edhe një mik tjetër, Alberto L'Abate-n, pacifistin dhe profesorin e njohur ndërkombëtarisht. L'Abate vinte nga Firenca dhe e pëlqente rezistencën paqësore në Kosovë, për të cilën pati botuar dy libra *Prevenire la guerra nel Kossovo* (1997) dhe *Kosovo: una guerra annunciata* (1999). Profesi L'Abate ishte përkrahës i lëvizjeve paqësore; angazhohej për parandalimin e luftërave. E vizitonte shpesh Kosovën. Një herë pati ardhur me 30 studentë të vet që i bashkoi me studentët e Kosovës për t'i vijuar mësimet nëpër shtëpi private. E patën krijuar Ambasadën e Paqes.

Dy ditë pas masakrimit të familjes Jashari në Prekaz, L'Abate erdhi në Prishtinë. U takuam te *Hani*. Ishte shumë i zhgënjyer. Qante duke thënë: "Sa kam bërë unë gjithë këto vite, sa të rinj u mobilizuan, e lufta nuk u ndal". E kishte kuptuar se përballë diktatorëve si Milošević-i mund t'i bëje me mijëra ambasada të paqes, por gjasat për parandalimin e luftës ishin minimale.

Kujtoj edhe Daniel Reed-in, producentin dhe dokumentaristin e njohur në përmasa botërore. Teksa isha në Shkup me një punë, Danieli më telefonoi. Ndodhej në Prishtinë, më kërkonte për një dokumentar mbi konfliktin e Kosovës. "Të lutem, është projekt gjigant, mos na refuzo. Është vizita ime e parë, nuk di shumë për Kosovën". Më angazhoi si hulumtuese, e pos meje edhe një gazetarë serbe. Unë e çova tek Adem Demaçi, i cili na e siguroi lejen për t'u futur në zonat e luftës. Filmi i Danielit është shfaqur në shumë festivale, ka fituar 17 çmime.

Më vonë shkova në Pragë si redaktore e Radios Evropa e Lirë. Kosovën e lashë në kulmin e të këqijave; shumë masakra, viktime. Pas tri javësh filluan bombardimet e NATO-s dhe pasoi dëbimi masiv i popullatës nga forcat serbe.

Kur u ktheva, ishte një Kosovë tjetër, me plot optimizëm. Ishte hera e parë që po kaloja kufirin dhe e hapja çantën pa frikë, nuk e fshihja kasetofonin, as bllokun e shënimeve. Mendoj se *Hani* edhe sot duhet ta

AT THE SERVICE OF THE MEDIA

During the 1990s at the Grand Hotel in Pristina, Belgrade set up a media centre to spread Serbian propaganda. Hundreds of foreign journalists visited Kosovo, seeking information from Albanian sources. Under these circumstances, the *Hani i 2 Robertëve* became an informal media centre, in addition to the QIK (Kosovo Information Centre), KMLDNj (Council for the Protection of Human Rights and Freedoms) and *Koha Daily*. Information was exchanged there. We journalists met, talked, and drank at the *Hani*. It was safer than other places. The owners, Merita and Fadil Dragaj, were entirely at the service of the media, which made the *Hani* the centre of public relations. Creating a positive image for Kosovo was a very important mission.

I want to single out two colleagues I often met at the *Hani*, Kurt Schork and Miguel Gil Moreno de Mora. The former worked for Reuters, and the latter for the Associated Press. We Kosovar correspondents were inseparable friends with them. We went to the field together, and the *Hani* was the place where we often filed our reports. Unfortunately, these colleagues were later killed, reporting from the war in Sierra Leone. Schork was my good friend; I know he made a valuable contribution to Kosovo. I feel bad that we did not express our gratitude *post-mortem* to these journalists who worked with such professionalism and courage so that the voice of the suffering people of Kosovo could be heard everywhere in the world. Their agencies were the source from which much of the world's media was fed with information, such as the *BBC*, *CNN*, *The New York Times*, and so on.

At the *Hani*, I met another friend, Alberto L'Abate, an internationally renowned pacifist and professor. L'Abate came from Florence as he liked the peaceful resistance in Kosovo, about which he had published two books, *Prevenire la guerra nel Kossovo* (1997) and *Kossovo: una guerra annunciata* (1999). Professor L'Abate was a supporter of peaceful movements; he worked to prevent war. He often visited Kosovo. Once he turned up with 30 of his students to join Kosovo students attending lectures in private homes. They had created an Embassy of Peace.

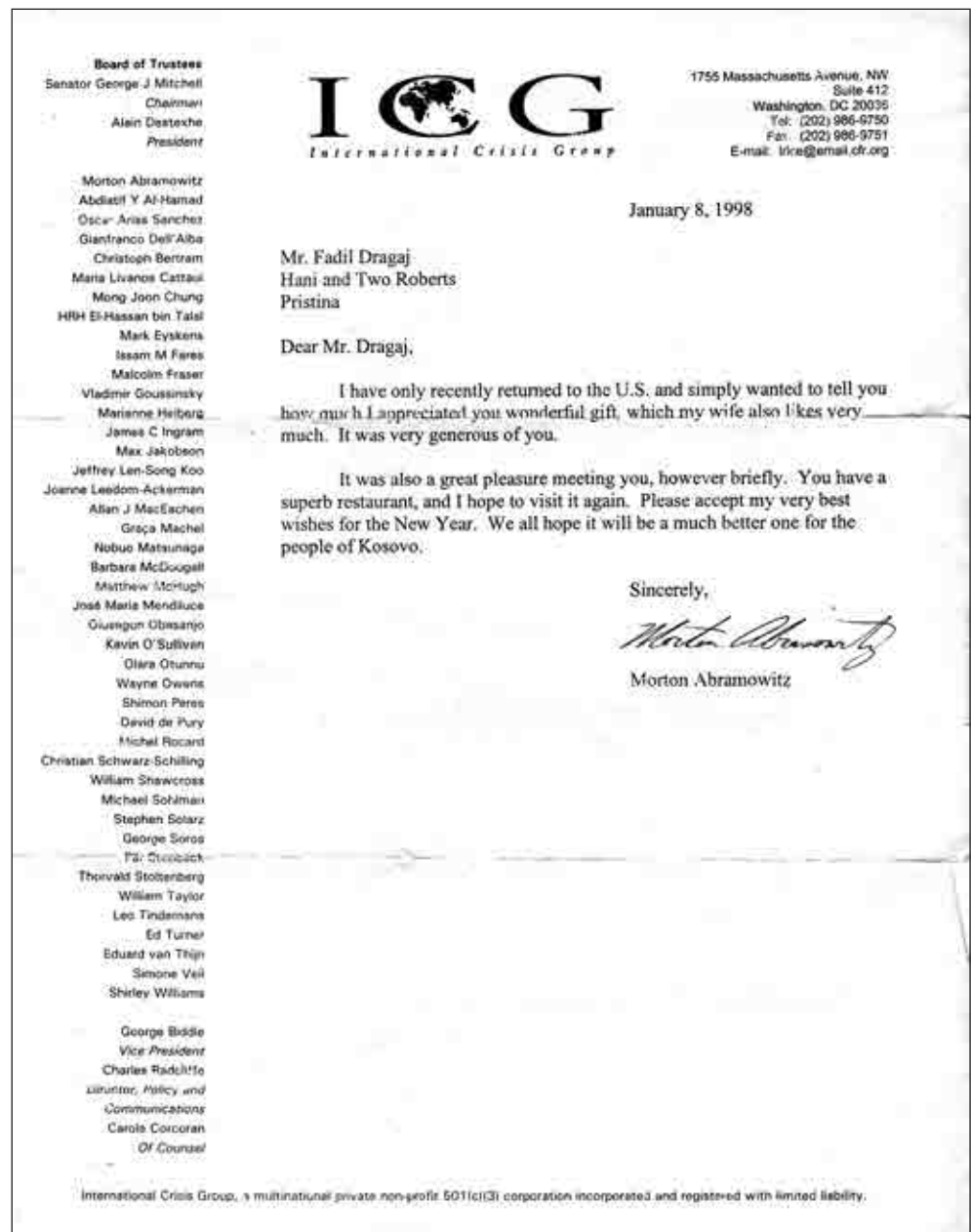
Two days after the massacre of the Jashari family in Prekaz, L'Abate came to Prishtina. We met at the *Hani*. He was very disappointed. He cried, "I've worked so hard all these years, mobilised so many young people, but war does not stop." He realized that in the face of dictators like Milosevic, he could make thousands of embassies of peace, but the chances of preventing war were slim.

I also remember Daniel Reed, the world-famous producer and documentary filmmaker. While I was in Skopje on a job, Daniel called me. I was in Prishtina, and he wanted me to work on a documentary on the Kosovo conflict. "Please, it's a massive project, don't turn us down. It's my first visit, I don't know much about Kosovo." He hired me as a researcher, and also a Serbian journalist too. I took him to meet Adem Demaçi, who gave us permission to enter the war zones. Daniel's film has been screened at many festivals, winning 17 awards.

Later, I went to Prague as the editor of *Radio Free Europe*. I left Kosovo at the height of the evil; there were many massacres, many victims. Three weeks later, the NATO bombing began, followed by the mass expulsion of the population by Serbian forces. When I returned, it was another Kosovo, full of optimism. It was the first time I crossed

Letër nga Morton Abramovitz,
diplomat amerikan, 8 janar 1998

*Letter from US diplomat
Morton Abramovitz, January 8, 1998*

ketë një mision, siç e ka pasur gjithmonë. Lufta ka përfunduar, por *Hani* mund të luajë rol edhe në shtetndërtim, në përhapjen e mesazheve pozitive, duke organizuar aktivitete dhe ngjarje që do të na bënin më shpesh bashkë.

Eoliana Berani
Kryeredaktore e "InfoGlobi"

Morton Abramowitz (diplomat amerikan, ish-zyrtar i Departamentit të Shtetit), Fadil Dragaj dhe Merita Dragaj, 2000

Morton Abramowitz (American diplomat and former US State Department official), Fadil Dragaj and Merita Dragaj, 2000

the border and opened my bag without fear, I did not have to hide my tape recorder or notebook.

I think that the *Hani* should still have the same mission today, as it has always had. The war is over, but the *Hani* can also play a role in state-building, in spreading positive messages, organizing activities and events that would bring us together more often.

Evliana Berani
Chief editor of "InfoGlobi"

AMBASADË E POLITIKËS DHE E KULTURËS

Në *Hanin e 2 Robertëve* e kam kaluar një periudhë shumë të këndshme të jetës, para dhe pas luftës. Në *Han* organizohej jeta kulturore dhe aty kisha shoqëri të mirë. Kur pushteti serb na i ndaloi institucionet, pronarët e *Hanit*, Fadili dhe Merita, nuk kursyen asgjë për vazhdimin e asaj jete kulturore. Mandej, edhe sa ishte kafeteri te Kurrizi, *Hani* mbante ekspozita të artit dhe të dizajnit.

Në vitin 1990, kur anëtarët e Forumit Rinor të Universitetit të Prishtinës, Blerim Shala, Halil Matoshi e disa të tjerë u arrestuan, Veton Surroi, si kryetar i UJDI-t (në shqip ShJID), më kërkoi ta bëja një pllakat me titullin *Kosova Mon Amour*. Propozova disa variante. Si më i miri u zgjodh një me dy germa O të fjalës Kosova të shndërruara në pranga, që simbolizonte Kosovën në burg. Pllakati pati sukses, u ekspozua te *Hani* në Kurriz.

Drejtori i *Zërit Javor*, Agim Zogaj, ma kërkoi të drejtën ta shtypte si poster në revistë. Ia dhashë pëlqimin. *Zëri* u shtyp në 50 mijë kopje. Si asnjëherë më parë, u shit gjithë tirazhi. Edhe pllakati u shit brenda natës.

Një mbrëmje, para bombardimeve më 1999, në *Han* erdhën njëmbëdhjetë anëtarët e Misionit Ndërkombëtar Verifikues, e në afërsi paramilitarët serbë filluan t'i thyenin xhamat e lokaleve. I gjithë grupi që strukur në një kënd, kurse dy nga Misioni Verifikues dolën të flisnin me ta, Lentz-i nga *Balkan International Security* dhe Peter Polis, një mik i madh i Kosovës, patrioti më i madh amerikan që e kam takuar në jetë. Pas luftës ai më pati shpjeguar shumëçka për misionin e tyre.

Natyrisht, të gjithë që ishin në *Han* dolën, por unë mbeta, e prita radio-taksin Amfa, i vetmi në atë kohë. Prita që edhe rrëmuja jashtë të merrte fund. Taksi më erdhi pas një ore, e me vete mora edhe kuzhinierin e famshëm të *Hanit*, Bekimin. Po e tregoj këtë si njëren nga ngjarjet që ndodhnin shpesh jashtë *Hanit*, ndërkohë që brenda atmosfera ishte e mirë, funksiononte si ambasadë e politikës, por edhe e artit dhe kulturës.

Më kujtohen në *Han* ekspozitat e kolegëve, Mehmet Behlulit, Nysret Salihamixhiqit, Sokol Beqirit, Zake Prelvukajt dhe të tjerëve. As sot ekspozitat nuk kanë përgatitje të tilla me koktej e mikpritje aq të madhe. Veprat artistike që ekspozoheshin në *Han* shiteshin edhe para edhe pas luftës, i blinin kryesisht mysafirët nga jashtë, gazetarë, diplomatë, e ndonjëherë edhe artdashësit vendorë.

Vargu i ekspozitave është i gjatë, vështirë t'i kujtos të gjitha. Më shumë i kujtoj ato pas vitit 2000. Në fillim pati një ekspozitë grupore me katër-pesë autorë, pastaj e kisha unë ekspozitën personale. Mbas meje ekspozoi Nysret Salihamixhiqi, profesori i ndjerë, dhe piktori Nazmi Sadiku. Ekspozita ime pati shumë sukses, hapje të shkëlqyeshme dhe artdashës të shumtë. Ishin aty edhe fëmijët e mi, Rita e Arianiti, si dhe nëna e tyre, Vjollca. Vajza ime Rita ishte e vogël në atë kohë, në moshë parashkollore. Kur u bë nxënëse, prapë shkoni në *Han*. Ajo me shoqet shpesh i bënin detyrat aty.

Njëri prej emrave të njohur, të cilin e takoja në *Han*, ishte i ndjeri Xhemail Mustafa. Ai çdo mbrëmje, pasi e kryente punën, vinte në *Han* ku e kishte tavolinën e ndarë, rrinte një a dy orë, gjithnjë pinte një ose dy gota Ballantines. Bisedonim shpesh.

Aty vinin të gjitha personalitetet eminente, si komandanti i KFOR-it, gjenerali Reinhardt, kryeadministratori Kouchner, e shumë të tjerë.

Faik Krasniqi, Hani në Kurriz, 1990

EMBASSY OF POLITICS AND CULTURE

I spent a very pleasant period of my life, before and after the war at the *Hani e 2 Robertëve*. Our cultural life was organized by the *Hani* and I had good friends there. When the Serbian government banned our institutions, the owners of the *Hani*, Fadil and Merita, spared nothing to continue that cultural life. Although it was just a café in the *Kurriz*, the *Hani* also hosted art and design exhibitions.

In 1990, when members of the Youth Forum of the University of Prishtina, Blerim Shala, Halil Matoshi and several others were arrested, Veton Surroi, who was chairman of the UJDI (in Albanian, ShJID), asked me to make a plaque entitled *Kosova Mon Amour*. I proposed several options. The best one was chosen and in it, the two 'O' letters in the word Kosovo were handcuffs, to symbolize Kosovo in prison. The plaque was successful, it was exhibited at the *Hani* in the *Kurriz*.

Agim Zogaj, director of the weekly newspaper *Zëri Javor* (*Weekly Voice*), asked for the right to print it as a poster in the magazine. I gave him my consent. *Zëri* printed 50,000 copies. The whole edition sold in a flash, like never before. The plaque also sold overnight.

One evening, before the 1999 bombings, eleven members of the International Verification Mission arrived at the *Hani*, and Serb paramilitaries began smashing the windows of the cafes. Everyone covered in a corner, but two of the Verification Mission members went out to talk to the paramilitaries, Lentz from *Balkan International Security* and Peter Polis, a great friend of Kosovo, the greatest American patriot I have ever met. After the war, he explained to me a lot about their mission.

Of course, everyone who was in the *Hani* left, but I stayed, as I was waiting for an Amfa radio taxi, the only one available at the time. I waited for the commotion outside to end. The taxi came after an hour, and I took Bekim, the *Hani's* famous chef, with me. I mention this as it

Faik Krasniqi

Kishte edhe raste kur përpos *Hanit*, edhe ne artistët u dhuronim piktura mysafirëve të ardhur aty nga tërë bota, që ishin miq të Kosovës.

Kam kujtime shumë të bukura nga *Hani*. Ishte një institucion ku ne artistët ushqeheshim shpirtërisht. S'ka pasur ndonjë institucion kulturor as atëherë, e as më vonë, mbi nivelin e *Hanit*. Me sakrificën e pronarëve zhvilloheshin arti dhe kultura në *Han*. Pushteti sot nuk ua vë veshin fare këtyre gjërave, por kontributi i Meritës dhe Fadilit ka qenë shumë i madh.

Faik Krasniqi
Artist / Profesor Universitar

Bernd Wulffen, udhëheqës i Zyrës Gjermane, falënderim për pikturën, dhuruar Sekretarit të Shtetit Wolfgang Ischinger, 10 korrik 2000

Bernd Wulffen, head of the German Office, acknowledgement for the painting gifted to the State Secretary, Wolfgang Ischinger, July 10, 2000

Faik Krasniqi, hapje e ekspozitës, mars 2000

Faik Krasniqi, exhibition opening, March 2000

Diplomati gjerman / German diplomat Wolfgang Ischinger, Merita dhe Fadil Dragaj

was typical of what happened outside the *Hani*, while inside the atmosphere was full of good cheer; that's why it functioned like an embassy of politics, art and culture.

I remember the exhibitions of my colleagues, Mehmet Behluli, Nysret Salihmixihi, Sokol Beqiri, Zake Prelvukaj and others at the *Hani*. Today, exhibitions do not have the same detailed preparation, such great cocktails and hospitality. The artwork on display in the *Hani* was sold both before and after the war, bought mainly by foreign guests, journalists, diplomats, and sometimes local art lovers.

There were so many exhibitions, it is hard to remember. I remember the ones after 2000 more easily. At first there was a group exhibition with four or five authors, then I had my own personal exhibition. After me came Nysret Salihmixhiqi, the late professor, and the painter Nazmi Sadiku. My exhibition was very successful; it had an excellent opening night and lots of art lovers came. My children, Rita and Arianiti, as well as their mother, Vjollca, were there. My daughter Rita was small at the time, in pre-school. When she went to school, we started going to the *Hani* again. She and her friends often did their homework there.

One of the famous names I met at the *Hani* was the late Xhemail Mustafa. Every evening, after finishing his work, he would come to the *Hani* where he had a separate table, he would stay for an hour or two, and always drink one or two glasses of Ballantine's. We talked often.

Many eminent personalities came there, such as the KFOR Commander, General Reinhardt, Chief Administrator Kouchner, and many others. There were also cases when, in addition to the *Hani*, we artists also donated paintings to guests who came from all over the world, who were friends of Kosovo.

I have very fond memories of the *Hani*. It was an institution where we artists were spiritually nourished. There was no cultural institution then, or now that can compete with the *Hani*. Art and culture emerged out of the *Hani* due to the sacrifice of the owners. The government today does not care about such things, but the contribution of Merita and Fadil was very important.

Faik Krasniqi
Artist / University Professor

Gjeneral Dr. Klaus Reinhardt, ish-komandant i KFOR-it në Kosovë, 2000
General Dr. Klaus Reinhardt, former KFOR Commander in Kosovo, 2000

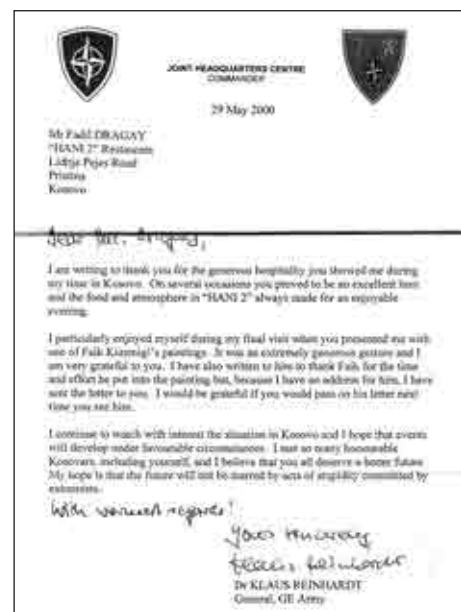

Fragment nga libri i Gjeneral Dr. Klaus Reinhardt, gazeta Zëri, janar 2002

Excerpt from the book, General Dr. Klaus Reinhardt, Zëri newspaper, January 2002

Letër nga Gjeneral Dr. Klaus Reinhardt, 29 maj 2000

Letter from General Dr. Klaus Reinhardt, May 29, 2000

ISHTE SHPRESË

Hani i 2 Robertëve ishte një celulë e vogël kulturore. Aty vinin shumë njerëz, diplomatë e gazetarë të huaj. Vinin edhe njerëz që ishin pjesë e gjithë asaj ndërmarrjeje të shoqërisë, e cila në mënyrë “ilegale” i kryente punët që për ne ishin krejt legale.

Te *Hani* ose jepje ose merrje informata. Aty mendonim si të zhvilloheshim në kohën kur s’kishim as televizione, as radio e as gazeta. Nuk u dorëzuam. E ndaluan gazetën ditore *Rilindja*, e zëvendësoi *Bujku* dhe disa javore në të cilat shprehej pezmi kundër gjithë asaj që po ndodhte me shoqërinë, e posaçërisht me kulturën.

Hani kryente një shërbim të madh, sepse përveçqë i mbledhte njerëzit e gazetarisë, të kulturës e politikës, krijonte një ambient të lirë ku mund t’i shprehje mendimet, pavarësisht a ishin konstruktive a ndoshta ndonjëherë destruktive. Më së shumti më pëlqente organizimi i jetës kulturore. *Hani* ishte galeri ku mbaheshin shumë ekspozita. Aty që organizuar Bionalja e Karikaturës, që duket absurde, por ishte përpjekje për ta gjetur çelësin e daljes nga situata.

Shumë biseda i bënim lidhur me temën se si të dilnim nga gjendja. Ishim të rinj dhe mund të jepnim shumë. Nuk di si do të ishte nëse në atë kohë do ta kishim lirinë e ditëve të sotme. Mendoj që do të arrinim shumë suksese. Kishim talent, e besa edhe dije. Njerëzit lexonin shumë në atë kohë. Asnjë ndejë nuk ishte e kotë, por me biseda kuptimplota. Shoqëria ime diskutonte si ta zhvillonte jetën kulturore nëpërmjet artit, dizajnit. Kjo sot duket si e pakuptimtë për ato rrethana. Mirëpo, ç’pati ndodhur? Organizimet e *Hanit* na jepnin mundësi, opsione që ta shfaqnim sado *incognito* punën tonë, t’i ekspozonim punimet që njerëzit vinin dhe na i shihnin, që arti të zhvillohej. Në *Han* diskutonim edhe për mundësitë e ndryshme të biznesit, që të mos rrinim kot, të gjenim ide të reja e depërtuese që do t’ia sillnin të mirën shoqërisë, të përhapnim mesazhe të mira, të na dëgjohej zëri jashtë dhe më shpejt, sepse në atë kohë informatat udhëtonin më ngadalë.

Informatat që kishim, mbeteshin pa efekt nëse nuk dilnin nga *Hani*. Gazetarët e ndryshëm, me botime gjysmë *incognito* jepnin dhe përhapnin mendime. Një kohë unë publikoja karikatura te *Koha Javore*, përmes tyre plasoja mesazhe të ndryshme. *Koha Javore* kishte tirazh të vogël, njerëzit që e lexonin ishin të një shtrese të vogël shoqërore, jo të masës së lexuesve si gazetatat ditore që hynin në çdo shtëpi.

Hani ka qenë botë më vete, kurse çdo dalje prej ambientit të tij ishte kthim në realitet. Brenda në *Han* bëje plane, bisedoje, por kur hipje shkallëve dhe dilje jashtë, në rrugë shihje policë me armë duke ndaluar e legjitimuar njerëz. Ky kthim në realitet shpeshherë ishte depresiv, mirëpo edhe na motivonte e na jepte kurajo që edhe të nesërmen të ktheheshim, të vazhdonim tutje. Ne e kishim të qartë se ajo që ndodhte brenda *Hanit* nuk ishte i gjithë realiteti, mirëpo, askush nuk mund të na i ndalte shpresat, dëshirat për ndryshim. E kam një bisedë tavoline si anekdotë. Një ortak dhe shok i imi ma pati propozuar një biznes. E dëgjova dhe në fund i thashë: “Shumë bukur, por ma jep fjalën që edhe kur të dalim prej *Hanit*, do të m’i thuash fjalët e njëjta, me entuziazmin e njëjtë”.

Jashtë *Hanit* mbretëronte zyrtësia, kurse shpresa dhe dëshira ishin brenda *Hanit*. Ishte shpresa, si mënyrë e shprehjes, si galeri, si lexim, si shpalosje idesh, e për besë, edhe si rehati.

Faton Mikullovc
Dizajner grafik

Hapja e ekspozitës
“Salloni i Karikaturës”, 1997

The Opening of the exhibition,
“Salloni i Karikaturës”, 1997

IT WAS HOPE

The *Hani i 2 Robertëve* was a small cultural cell. Many people visited, diplomats and foreign journalists. People also came who were part of the whole social enterprise, which “illegally” provided services that were legal for us.

At the *Hani* you either gave or received information. We thought about how we could develop at a time when we had no television, no radio, no newspapers. We did not give up. They banned the daily newspaper *Rilindja*, and it was replaced by *Bujku* and a few weekly papers, all which it expressed dismay at everything that was happening in society, especially in culture.

The *Hani* performed a great service because in addition to bringing together people from journalism, culture, and politics, it created a free environment where you could express your ideas, whether constructive or perhaps sometimes destructive. What I liked most was the organization of cultural life. The *Hani* was the gallery where many exhibitions were held. The Cartoon Biennale was organized there, which may seem absurd, but it was an attempt to escape.

We talked a lot about how to get out of our situation. We were young and we had a lot to give. I don't know what it would be like if we had the freedom we have today. I think we would have been very successful. We had talent, trust and knowledge. People read a lot at the time. No party was a waste of time, instead it was full of meaningful conversation. My friends discussed how to develop cultural life through art and design. Today this might seem somewhat ridiculous given the circumstances. Yet, what happened? The *Hani's* organization gave us the opportunity, options to display our work no matter how *incognito*, to exhibit works so that people would come and see us, for art to develop.

At the *Hani*, we also discussed various business opportunities, so that we weren't just sitting around, trying to find new and penetrating ideas that would bring benefit to society, to spread positive messages, so that our voice was heard more quickly abroad, as at the time information travelled more slowly.

The information we had remained ineffective if it did not leave the *Hani*. Various journalists, with half-*incognito* publications, gave and spread opinions. For a while I published cartoons in *Koha Javore*, through which I sent various messages. *Koha Javore* had a small circulation, the people who read it were from a small social class, not like the mass readership of the daily newspapers that every house read.

The *Hani* was a world in itself, and every time you left it, you returned to reality. Inside the *Hani*, you made plans, and talked, but when you climbed the stairs and went outside, you saw armed policemen on the street, stopping and checking people's documents. This return to reality was often depressing, but it also motivated us and gave us the courage to return the next day, to carry on.

We were clear that what was happening inside the *Hani* was not the whole reality, but no one could quell our hopes, our desire for change. I have an anecdote of a conversation at a table that illustrates this. A partner and friend of mine had proposed a business idea to me. I listened to him and at the end, I said, “Okay, but only if you give me your word that when we leave the *Hani*, you will say the same thing, and with the same enthusiasm.” Outside the *Hani*, all was bleak, but inside, were hope and desire. It was hope, by manner of expression, as a gallery, place of reading, expression of ideas, and trust me, as comfort.

Faton Mikullovc
Graphic designer

GALERI UNDERGROUND

Hani i 2 Robertëve për mua dhe për familjen time ishte një strofull ku na mirëprisnin aq shumë, sa nuk do ta harrojmë sa të jemi gjallë. Mund të them që me vite të tëra, në kohët më të vështira, unë dhe fëmijët e mi kemi pasur një mbështetje të madhe prej Meritës dhe Fadilit, dhe kjo vazhdon të jetë pjesë e jetës sonë. Për tridhjetë vjet e ndoshta edhe më shumë, qysh kur isha shumë e re, *Hani* ishte një qendër kulturore ku mund të takoje njerëz me renome që debatonin për tema të ndryshme.

Në *Han* takoje intelektualë të cilët nuk i hasje tjetërkund, aty mund ta ndjeje jetën e tyre dhe të ishe më e afërt me ta. *Hani* na ofronte një diversitet të të gjitha moshave dhe të gjitha profesioneve.

Rrëfimin e fundit personal e kam të para tre vjetëve, kur *Hani* ma organizoi një ekspozitë shumë të veçantë, me rastin e kthimit tim mbas mungesës dhjetëvjeçare prej Kosovës. Titullohej "T' dalshin brinat". Hapjen e bëri djali i dajës, shkrimtari Jeton Kulinxha, i cili më njeh prej fëmijërisë, dhe u mundua sa më thjesht e me pak sarkazëm të rrëfente pse Fitorja i do brirët dhe pse është e tillë çfarë është.

Çdo gjë shkoi mbarë: hapja, kritika, artdashësit, kokteji dhe mediat. Mund ta shfaqja veten ashtu si jam, pa kurrfarë barrierash. Në *Han* mund ta shprehje veten, se asnjëri nuk të gjykonte kush je, a çka shpreh me punimet, a pse vjen me kësi rebelizmi.

Gjenerata të tëra artistësh kanë ekspozuar në *Han*, që në fillim me karikaturistin Nexhat Krasniqi-Nekra, i cili ka qenë fenomenal kur *Hani* ndodhej në Kurriz. E mbaj në mend *Hanin* prej asaj kohe, kur isha shumë e re. Gjithmonë kam pasur ndjesi të posaçme kur kam hyrë në *Han*, sepse aty i gjeje të gjithë njerëzit më të mirë të Prishtinës. Vinin aty njerëz të gjeneratës sime, por edhe më të vjetër, që sot janë artistë të mëdhenj, politikanë, gazetarë të njohur. Ishte vend i kulturës, i njerëzve të artit që rrinin aty non-stop. Siç thoshte Burbuqe Rushiti: "Dilnim të shkonim diku, e makina na çonte drejt e në *Han*". Kjo ishte pjesa më e mirë, që ti dilje e s'mendoje ku do të shkoje, sepse shkoje në *Han*.

Aty kam takuar shumë artistë, prej këngëtarëve që mbanin koncerte të mira, e besa u jepej mundësia që të rriteshin në *Han*. Jemi rritur si njerëz e si artistë nëpërmjet *Hanit*. *Hani* ka qenë vendi që na ka mbajtur bashkë si shoqëri. Kanë kënduar Shpresa Gashi (ndër të parët), maestro Karaçi, Veni, Kastrioti. Pastaj ekspozita kanë pasur prej Gjelosh Gjokajt e Agim Çavdarbashës e deri te Zakja, Ismet Jonuzi, që është fenomenal, Eshref Qahili.

Më kujtohet se me axhën, Daut Berishën, një mik i madh i *Hanit*, sa herë vinte në Prishtinë, shkonim në *Han*. Ai mandej kishte edhe takime aty me gazetarë dhe artistë. Aty kam takuar gazetarë dhe reporterë të luftës, të BBC-së, CNN-it, New York Times-it, e të tjerë.

Hani i 2 Robertëve e mbajti një imazh me dekada. Ky imazh për mua është pjesë e trashëgimisë kulturore të qytetit tonë. Ishte një galeri *underground* gjatë viteve '90, pothuajse e vetmja, krahas me galerinë Dodona, në kohën kur ne nuk kishim qasje në galeri a muze.

Hani për mua ishte "the coolest and most extravagant" në të njëjtën kohë. *Cool*, se ndjeheshe si doje vetë, edhe ekstravagant, sepse ekspozitat shoqëroheshin me të gjitha të mirat, me hapje, kuratorë, kritika dhe shumë seriozitet.

Fitore Berisha, *Të dalshin brinat*, ekspozitë personale, Aquarel në letër, dhjetor 2016

Fitore Berisha, *Të dalshin brinat*, personal exhibition, Aquarel on paper, December 2016

Fitore Berisha
Artiste

UNDERGROUND GALLERY

The *Hani i 2 Robertëve* for me and my family was a hideout where we were made so welcome that we could not forget being alive. For years on end, in the most difficult times, my children and I had great support from Merita and Fadil, and this continues to be a part of our lives. For thirty years and maybe more, since I was a child, the *Hani* has been a cultural centre where you could meet renowned people debating on various topics.

At the *Hani* you met intellectuals you didn't meet anywhere else; there you could feel part of their lives and be close to them. The *Hani* offered us diversity, of all ages and all professions.

My last personal story is from three years ago, when the *Hani* organized a very special exhibition for me, on the occasion of my return, after a ten-year absence from Kosovo. It was titled "*May you grow horns,*" (which in Albanian means, *May you go crazy*) My nephew, the writer Jeton Kulinxha, did the opening, as he has known me since childhood, and he tried as simply and with as little sarcasm as possible to explain why Fitore loves horns. Everything went well: The opening, the criticism, the art lovers, the cocktails and the media. I could present myself as I am, without any inhibitions. At the *Hani*, you could express yourself freely because no one would judge you, or what your work expressed, or why you were so full of rebellion.

Other generations of artists exhibited at the *Hani*, starting with the cartoonist Nexhat Krasniqi-Nekra, who was phenomenal when the *Hani* was in the *Kurriz*. I remember the *Hani* from that time, when I was very young. I always had a special feeling when I entered the *Hani* because that's where you could find all the best people in Prishtina. People of my generation came there, but also older ones, who today are great artists, politicians, well-known journalists. It was a place of culture, of people of art who hung out there non-stop. As Burbuqe Rushiti used to say, "We'd leave to go somewhere, and the car would take us straight to the *Hani*." That was the best thing, that you'd go out and not think about where you were going because you were going to the *Hani*.

I met many artists there, including the singers who held such good concerts, and really, I grew up in the *Hani*. We grew up as people and artists through the *Hani*. The *Hani* was the place that kept us together as a society. Shpresa Gashi (among the first), maestro Karaçi, Veni, and Kastrioti, all sang. Then there were exhibitions from Gjelosh Gjokaj and Agim Çavdarbasha as well as Zakja, and Ismet Jonuzi, and best of all, Eshref Qahili. I remember going to the *Hani* each time my uncle, Daut Berisha came to Prishtina – he was a great admirer of the cafe. He would hold meetings there with journalists and artists. I met war journalists and reporters there, from the *BBC*, *CNN*, *The New York Times*, and others.

The *Hani i 2 Robertëve* retained its reputation for decades. This image for me is part of the cultural heritage of our city. It was an underground gallery during the '90s, almost the only one, alongside the *Dodona Gallery*, at a time when we did not have access to a gallery or museum.

The *Hani* for me was, "the coolest and most extravagant" at the same time. *Cool* because you felt the way you wanted, and *extravagant* because the exhibitions were accompanied by lovely things, openings, curators, critiques and serious analysis.

Fitore Berisha
Artist

STREHË E DEBATIT DHE E PLURALIZMIT POLITIK

Takim i diplomatëve, 1997
The meeting of the diplomats, 1997

Me rrëzimin e Murit të Berlinit, viti '89 u bë vit ndryshimesh historike nëpër Evropë. Kjo kthesë solli shpresën dhe valën e ndryshimit edhe në Kosovë. Përfaqësues relevant i këtij ndryshimi, në aspektin kulturor dhe politik, ka qenë *Hani* i 2 *Robertëve* i mikut tim Fadil Dragaj. Deri në vitin '89, kafenetë dhe restorantet gjithandej zonave urbane të Kosovës njiheshin si kafe të rakisë dhe të asgjëje tjetër. Me *Hanin* ndryshoi koncepti i kafe-restorantit nga vendi ku hahej e pihej për t'u dehur, në një vend multifunksional.

Si djalë i ri në atë kohë, student dhe gazetar i *Zërit*, isha dëshmitar i ndryshimeve. Në mungesë të institucioneve publike, të teatrit e të galerive, artistët gjetën strehën pikërisht te *Hani*. Prandaj, nga perspektiva e sotme ndihem i emocionuar dhe krenar që jam bashkëkohës i *Hanit* dhe i kulturalizimit, si dhe mirënjohës për guximin e gatishmërinë politike, financiare dhe njerëzore të familjes Dragaj.

Me *Hanin*, në vitet '90 artistët tanë, dhe jo vetëm ata, e fituan një dritare për shprehjen e protestës ndaj okupimit serb, por që zgjerohej edhe te kultura, arsimit dhe fushat e tjera të jetës. *Hani* e zëvendësoi Galerinë e Arteve dhe disa institucione të tjera publike. Kjo periudhë vazhdoi plot një dekadë dhe *Hani* ishte pothuajse e vetmja strofull ku artistët dhe intelektualët takoheshin, bisedonin, vepronin dhe merrnin vendime kulturore e politike.

Hani shërbente si strehë "e sigurt", në kuptimin e raportit me pushtetin serb. Falë *Hanit*, miqtë e Kosovës, diplomatët dhe gazetarët e njohur nga Perëndimi, gjetën vendin ku të takoheshin dhe të bisedonin me gjithë segmentet relevante të politikës kosovare që punonin për jetësimin e lirisë së Kosovës.

Në situatën e rëndë, kur në një pjesë të madhe të Kosovës po zhvillohej luftë, mysafirët nga bota, diplomatë e gazetarë, pasi që kryenin ekspeditat vëzhguese ditore në zonat ku operonte UÇK-ja, takimet me zëra të politikës së rebeluar i bënë në *Han*, ku priteshin me dashamirësi. Pra, *Hani* ishte vendi nga ku transmetoheshin mesazhet për çlirimin e Kosovës. Ndërsa në terren zhvillohej lufta, në *Han* bëhej politika konform kërkesave të shqiptarëve për lirinë e tyre. Aty vinin diplomatët që sot janë njerëz me ndikim në vendimmarrjen e qeverive perëndimore.

Situatat gjatë periudhës 1997-1999 shpesh ishin të pakëndshme për ne që ishim nën vëzhgimin e policisë dhe të shërbimeve sekrete serbe. Kishte situata kur prania e shërbyesve të pushtetit serb e shtonte rrezikshmërinë të *Hani*, por me gjithë provokimin e tyre, vazhdonim dialogun për kulturë dhe për çlirimin e Kosovës.

Dua të veçoj një moment kur u ktheva nga lufta dhe e pashë barbarizmin serb në *Hanin* e 2 *Robertëve*. E kishin shkatërruar dhe i kishin vënë flakën. Pronari i *Hanit*, Fadil Dragaj, dy ditë para bombardimeve, jo rastësisht ishte plagosur. Besoj se ky ishte një "peshqesh" i pushtetit serb për gjithë ato që *Hani* i kishte bërë gjatë viteve në aspekte të ndryshme kulturore e politike.

Hani e vazhdoi rolin e vet edhe pas luftës, dhe e mira do të ishte ta vazhdonte punën edhe sot e për shumë kohë.

Flurim Gashi
Gazetar, diplomat

SHELTER FOR DEBATE AND POLITICAL PLURALISM

With the fall of the Berlin Wall in 1989, the year became a year of historic change across Europe. This turning point brought hope and a wave of change in Kosovo as well. The *Hani i 2 Robertëve*, owned by Fadil Dragaj, was an example of this change, in cultural and political terms. Until '89, the cafes and restaurants in Kosovo's urban areas were just known as *raki* (brandy) cafes, nothing more. The *Hani* changed the concept of the cafe-restaurant, from a place where one ate and drank to get drunk, to a multifunctional place.

As a young lad at the time, a student and *Zëri* journalist, I was a witness of the changes. In the absence of public institutions, theatres and galleries, artists found refuge at the *Hani*. Therefore, from today's perspective, I feel excited and proud to be a contemporary of the culture of the *Hani*, as well as grateful for the courage and political, financial and generous approach of the Dragaj family.

In the 1990s, through the *Hani*, our artists, and others, gained a window through which to express their protest against the Serbian occupation, but this broadened into culture, education and other areas of life. The *Hani* replaced the Art Gallery and several other public institutions. This period lasted a full decade, and the *Hani* was almost the only hideout where artists and intellectuals could meet, talk, act, and make cultural and political decisions.

The *Hani* served as a "safe" shelter, in terms of relations with the Serbian government. Thanks to the *Hani*, Kosovo's friends, diplomats and journalists known to the West, found a place where they could meet and talk with all relevant segments of Kosovar politics working to achieve Kosovo's freedom.

In difficult conditions, when a large part of Kosovo was at war, visitors from around the world, diplomats and journalists, conducted daily surveillance expeditions in areas where the KLA operated, and then met representatives of rebellious politics at the *Hani*, where they were warmly welcomed. So, the *Hani* was the place from where information about the liberation of Kosovo was transmitted. While the war was taking place on the ground, in the *Hani* politics was pursued in line with Albanian demands for their freedom. Diplomats visited who today are influential people in the decision-making of Western governments.

During the period 1997-1999, things were often difficult for those of us who were under the surveillance of the Serbian police and secret services. There were situations when the presence of Serbian government officials increased the risk of going to the *Hani*, but despite their provocation, we continued our dialogue on culture and the liberation of Kosovo.

I would like to highlight a moment when I returned from the war and saw what Serbian brutality had done to the *Hani e 2 Robertëve*. They had destroyed it and set it on fire. The *Hani's* owner, Fadil Dragaj, had been injured, probably intentionally, two days before the bombing. I think this was "revenge" by the Serbian government for all the *Hani* had done over the years in various cultural and political aspects.

The *Hani* continued its role even after the war, and it would be good if it continued working today and for a long time.

Flurim Gashi
Journalist, diplomat

Takim i diplomatëve, 1998
The meeting of the diplomats, 1998

GANI BAJRAKTARI

maj – qershor 2003

Një art që duhet zbuluar

Artistin Gani Bajraktari gjithnjë e shohim si ajsbergun, vetëm majën që pluskon mbi ujë, jo edhe veprën e tij kryesore, skulpturat. Ganiu ka organizuar disa herë ekspozita të pikturave dhe të vizatimeve, ngase këto vepra i lëvizte më lehtë. Veprat e ekspozuara deri diku janë vlerësuar dhe shquar, por kritikët dhe artdashësit ende nuk e kanë vizituar punëtorinë e Ganiut në fshatin Rudicë, për t'i parë veprat që duhet të jenë bosht i artit të tij. Ganiu artist ende duhet zbuluar dhe rivlerësuar me gjasa për të mirën e tij dhe të artit tonë.

Në pikturat në letër që ekspozon në "Hanin e 2 Robertëve" Gani Bajraktari sërish paraqet imazhet e një ngujimi sa metafizik aq edhe fizik të pikëvështimit. Qasja mbetet kombinim i motivit figurativ (zakonisht peizazhi dukagjinas), dhe i dekonstruktimit në trajta që grishin një ndeshje abstrakte të imazhit. Në këto tablo, dominuese janë raportet mes elementeve bazë: qiellit, tokës, zjarrit dhe ujit, ku ngërthehen edhe, zakonisht trishtueshëm, ngrehinat njerëzore.

Në veprat më të reja Ganiu përqendrohet te figurat e njerëzve, dhe këto sikur të përshkuara nëpër centrifugën krijuese që synon të kulluarit e një raporti relativisht abstrakt mes fytyrave, por me efekte karikuese dhe të groteskës që paraqesin grindjen, çarjen, dramën e moskuptimit mes njerëzve.

Shkëlzen Maliqi

GANI BAJRAKTARI

May - June 2003

An art to be discovered

Artist Gani Bajraktari is always seen as the iceberg, only the peak that floats above the water, not his main work, the sculptures. Gani has organized exhibitions of paintings and drawing several times, because these works were easier to move. The works exhibited so far have been praised and evaluated, but critics and art lovers have not yet visited his atelier in village Rudica to see works that should be the backbone of his art. The artist Gani still needs to be discovered and reevaluated for the good of him and our art.

In the paintings on paper he exhibits at *Hani i 2 Robertëve*, Gani Bajraktari again displays the images of a metaphysical as well as a physical standpoint of the point of view. The reproach remains a combination of the figurative motif (usually Dukagjini landscape), and of deconstructing them into shapes that invites an abstract match of them. In these dominant paintings are relationships between the basic elements: heaven, earth, fire and water, where commonly sadly are embedded human buildings.

In newer works Gani focuses on human figures, as if traversed by a creative centrifuge aimed at exuding a relatively abstract relation between faces, but with cartoonish and grotesque effects which displays discord, rift, drama of misunderstanding between people.

Shkëlzen Maliqi

GANI LLALLOSHI

1 maj 2002

Hamalli

Ekspozita dhe Performanca

Pas luftës në Kosovë në 1999, në bazë të Rezolutës 1244, Këshilli i Sigurimit të KB e shpalli Kosovën territor nën autoritetin e Misionit të Administrimit të Përkohshëm të Kombeve të Bashkuara, ku siguria duhej të ofrohej nga forcat e NATO-s (KFOR).

Kushtet e përgjithshme ekonomike në vend ishin shumë të rënda, me rritjen e papunësisë në 65 për qind. Pasi e kuptoi se në vendin me kushte të tilla, *Dita e Punës* (1 Maj) duhej të respektohej si ditë pushimi, Llalloshi e inskenoi një performancë, një pjesë e së cilës ishte frymëzuar nga punimi i Muslim Mulliqit dhe piktura e tij e vitit 1969 me titullin *Hamalli*, e cila paraqet një figurë të njeriut me kurriz të kthyer. Hamajt ishin varfanjakë që bënin punë të rënda fizike, dhe Llalloshi e pa pikturën si një personifikim të një njeriu të rënduar nga fati.

Duke e përdorur pikturën si model, Llalloshi e fotografoi veten me numrin e rezolutës së KB të shkruar në shpinë dhe një formë ylli me flokë në kokën e tij të rruar, si simbol i Europës. Në *Ditën e Punës*, në uniformë të kaltër të punëtorëve, i shoqëruar nga Rudina Xhaferi, e cila shfaqte në mënyrë provokuese pjesë të saj të trupit, bëri një shëtitje nëpër kryeqytet deri te kafe-galeria e famshme *Hani i 2 Robertëve*. Artistët e rinj, Jakup Ferri dhe Dren Maliqi, i mirëpritën të ftuarit që hynin brenda dhe ecnin mbi një qilim të kuq. Të pranishmëve ua lidhnin nga një shirit të kaltër me yll të verdhë rreth krahut. Ngjajshmëria me nazistët dhe etiketimin e çifutëve nuk ishte e rastësishme. Hymni i Europës dëgjohej në *Hanin e 2 Robertëve*, ndërsa ngjyrat e flamurit të BE-së krijonin një ambient të një feste Social-Demokrate.

*Teksti: Vasja Nagy Hofbauer
Nga libri: Gani Llalloshi*

GANI LLALLOSHI

1 May 2002

Hamalli

Exhibition and Performance

After the war in Kosovo in 1999, the UN Security Council Resolution 1224 declared Kosovo a territory under the authority of the United Nations Interim Administration Mission, where security was to be maintained by the NATO-led Kosovo Force (KFOR).

The general economic conditions in the country were very bad, with the unemployment peaking at 65 percent. After learning that in a country in such conditions Labor Day was to be observed by a non-working day, he determined on a performance piece inspired by the work of Muslim Mulliqi and his 1969 painting titled *Hamalli* depicting a human figure with its back turned against the viewer. *Hamalli* were the very poor who made their living working as porters and Llallosi saw the painting as a personification of man weighed down by fate. Using the painting as a model, Llallosi had himself photographed with the number of the UN resolution written on his back and a star-shaped patch of hair on his otherwise shaven head as a symbol of Europe.

On Labor Day, in a blue working man's clothing, accompanied by Rudina Xhaferi, who provocatively displayed various parts of her body, he took a walk through the capital to the famous cafe gallery *Hani i 2 Robertëve*. Young Kosovo artists Jakup Ferri and Dren Maliqi welcomed guests entering the cafe gallery on a red carpet by wrapping a blue ribbon with a yellow star around their hand. Resemblance to the Nazi labelling of the Jews was not coincidental. The European anthem was played in the cafe gallery where the colors of the EU flag created an ambience of a Social Democrat celebration.

Text: Vasja Nagy Hofbauer

Book: Gani Llallosi

Gani Llallosi, Rudina Xhaferi

Gani Llallosi, ekspozitë dhe performancë, *Hamalli*, 2002
Gani Llallosi, *Hamalli*, exhibition and performance, 2002

ÇERDHE E ZHVILLIMIT

Hanin e 2 Robertëve unë nuk do ta konsideroja restorant, sepse për mua është një institucion i viteve '90, çerdhe e çfarëdo zhvillimi. Aty kishte art, diskutime, shkëmbime mendimesh dhe takime politike e diplomatike. Të mos flas për kënaqësitë që na ofronte. Për mua *Hani* mbetet sinonim i një kohe kur jeta ishte shumë e vështirë dhe me shumë pasoja, çka dëshmohet edhe nga plagosja e Fadil Dragajt, sepse ai survejohej, ishte diçka si therrë në sy në atë kohë, për arsye se në *Han* bëheshin takimet të ndryshme me gazetarë, politikanë, diplomatë.

Hani më kujtohet nga viti 1989, kur ishte kafeteri në *Kurriz*. Aty kishte edhe libra në shitje, dhe disa njerëz që pinin pak më shumë, ua blinin grave për justifikim. Në atë kafeteri pata kaluar shumë kohë me shoqërinë time. Mirëpo, vitet '90 pastaj i kam kaluar gati të gjitha në Dubrovnik. Isha kthyer në Prishtinë vetëm për një festë të Vitit të Ri më 1997. Doja të vija më shpesh, por e kisha pasaportën e Kroacisë dhe vetëm në fund të vitit '97 pata marrë vizën e Serbisë, pasi e prita tre muaj.

Kur mbërrita në Prishtinë, u takova me Afërdita dhe Eugen Saraçinin si dhe Florin Kelmendin. Ata më thanë se do të festonin te *Hani i 2 Robertëve*.

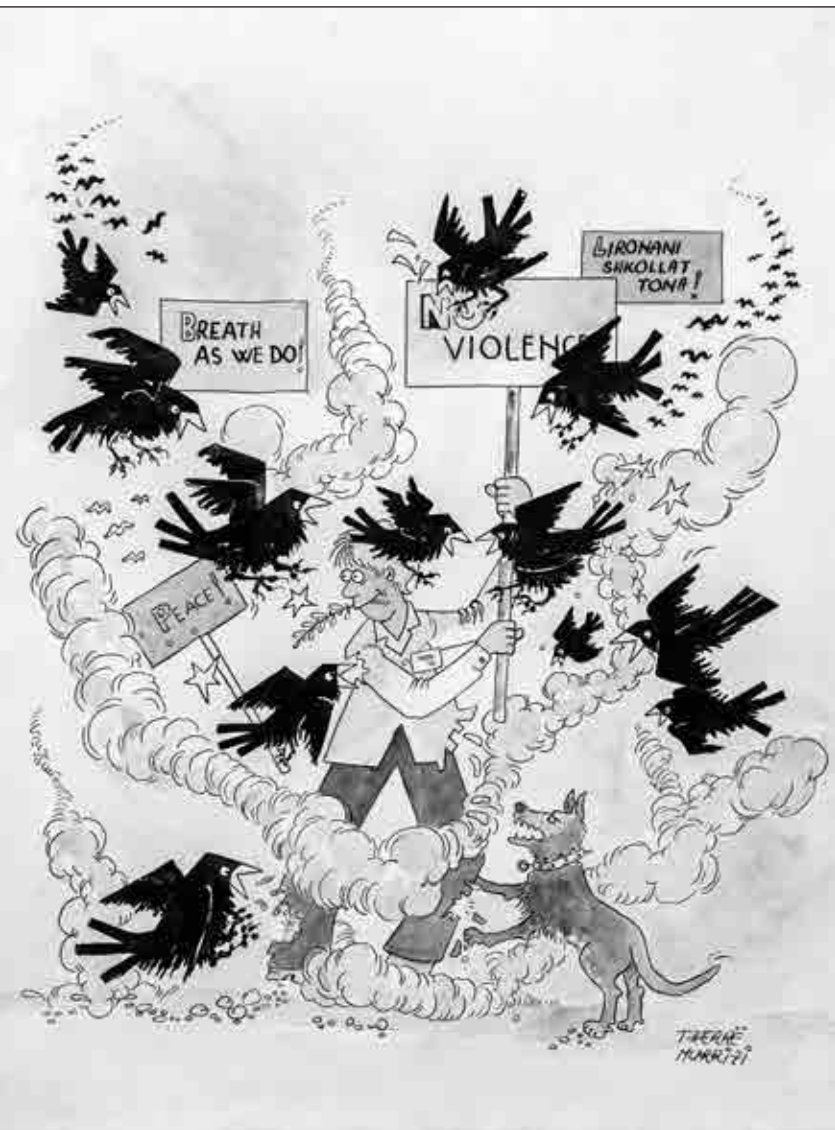
Nuk ishim parë prej kohësh, por biseda ishte pak e zymtë. E unë, siç jam i sëmurë mbas barsoletave, pata ardhur i kthjellët nga Zagrebi dhe fillova të tregoja barsoleta, sa që nuk e vumë re se kishin dalë gati të gjithë mysafirët përveç nesh që qeshnim me zë dhe prandaj tavolina jonë filloi të mbushej. Kushdo që na bashkohej thoshte: "O, ka dhjetë vjet që s'kam qeshur kaq shumë!" Kur menduan se mbaruan barsoletat, unë e nxora bllokun tim dhe vazhduam ndejën deri në 6 të mëngjesit. Ajo mbrëmje mbetet e paharrueshme.

Kur u ktheva në Prishtinë pas vitit 1999, vendi i parë që e vizitova ishte *Hani*. Aty i gjeta krejt ata që kishin mbetur në Prishtinë nga shoqëria ime. Sa herë hyja në *Han*, i takoja aty 70-80% të njerëzve që njihja, dhe për mua ky ishte një plus, sepse i takoja pas dhjetë vjetësh, të gjithë në një vend. S'më kishte mbetur tjetër përveçse ta ngrija një tendë përpara *Hanit*.

E pata filluar punën në OSBE dhe kur kishim takime me diplomatë ose këdo tjetër, i mbanim te *Hani*, sepse ishte vendi më i gjallë, gjithë kohën kishte ekspozita, ishte si bërthamë e jetës kulturore-artistike.

Të rinjtë mund të nisin të qajnë dhe mua do të më dhimbsen që nuk e kanë përjetuar atë periudhë, e cila ka qenë e vështirë, por ka pasur kënaqësitë e saj. Për Vitin e Ri e dinim ku të shkonim – gjithmonë te *Hani*. Ende i mbaj mend këngët që janë kënduar mbas luftës, nga maestro Karaçi, Kastriot Marku dhe artistë të tjerë, e mua më fusnin në tundim që të tregoja barsoleta. U thosha: "Ngadalë, ndoshta jam i hidhëruar me gruan, e s'ju bëj dot të qeshni". Por, kur i shihja rrotull shumë shokë e të njohur, e përjetoja kënaqësinë që nuk matet me asgjë.

Gazmend Kelmendi-Mena
Ciceron turistik

HIVE OF ACTIVITY

I would not consider the *Hani e 2 Robertëve* to be a restaurant because for me it is an institution of the '90s, it was a hive of activity. It hosted art, debate, exchanges of views, and political and diplomatic meetings. Not to mention the pleasures it afforded us. For me, the *Hani* remains synonymous with a time when life was very difficult and had many consequences, all of which is illustrated by Fadil Dragaj's injury, because he was under surveillance, for being like a thorn in the eye of the regime at that time, as it was at the *Hani* that meetings with journalists, politicians, and diplomats were held.

I remember the *Hani* from 1989, when it was a cafe in the *Kurriz*. They had books on sale, and some people who drank a little more than they should, bought them as excuses for their wives. I spent a lot of time in that cafe with my friends. However, I spent almost all of the '90s in Dubrovnik. I returned to Prishtina only for a New Year's Eve party in 1997. I wanted to come more often, but I had a Croatian passport and it was only at the end of '97 that I received a Serbian visa, after waiting three months.

When I arrived in Prishtina, I met Aferdita and Eugen Saracini and Florin Kelmendi. They told me they were going out, to the *Hani i 2 Robertëve*.

We hadn't seen each other in a long time, and the conversation was a bit depressing. But as I love jokes, and I was fresh from Zagreb, I began to tell jokes, and we were laughing so much that that we did not notice that almost all the guests had moved nearer and our table began to fill up. Whoever joined us said, "Oh, I haven't laughed so much in ten years!" When they thought the jokes were over, I pulled out my notebook and we carried on, partying until 6 in the morning. That evening remains unforgettable for me.

When I returned to Pristina after 1999, the first place I visited was the *Hani*. I found there all of my friends who had remained in Pristina. Every time I entered the *Hani*, I knew about 70-80% of the customers, which for me was a plus, because after ten years I could find them all in one place. I had no choice but to set up shop in the *Hani*.

I had started working at the OSCE and when we had meetings with diplomats or anyone else, we took them to the *Hani* because it was the liveliest place, there were always exhibitions, and it was like the nucleus of cultural-artistic life.

The younger generation may be sad, as am I, that they did not experience that period which although so hard, also had its joys. We knew where to go for New Year - always to the *Hani*. I still remember the songs that were sung after the war, by maestro Karaçi, Kastriot Marku and other singers, and they'd always tempt me to go on a roll of telling jokes. I'd say, "Slow down, maybe I'm angry with my wife, and I won't be able to make you laugh." When I saw all my friends and acquaintances around, I felt an immeasurable contentment.

Gazmend Kelmendi-Mena
Tourist guide

GURUJA IM ARTISTIK

Hani i 2 Robertëve është brend, institucion me rëndësi të madhe kombëtare, si vendtakimi i të gjithë diplomatëve, politikanëve dhe artistëve në vitet '90. Mendoj se do të ishte mirë që shteti t'i jepte rëndësi kësaj pune, t'ia dedikonte një hapësirë publike ku *Hani* do të prezentohej si një lloj muzeu. Në Zürich ende ekziston kafeteria ku pati filluar dadaizmi, madje ende merret me aktivitete kulturore.

Hani ka kryer shumë punë, sepse përveçse vend i rezistencës përmes artit, ishte edhe vend ku edukohej diplomacia kosovare. Aty ka filluar formësimi i tyre si diplomatë. Sociologët e filozofët e gjeneratës sime kishin rast të takonin njerëz të të gjitha llojeve, të ardhur nga e gjithë bota – diplomatë, dashamirë e dashakëqij të Kosovës.

Hanin e kujtoj që nga fillimi. Një herë na pati lënë përshtypje emri, sepse deri atëherë kafeteritë kishin emra të huaj si *Gianni*, *Bel Ami*, etj., por tashmë kishim kafeteri me emër shqip. Ishim kuriozë ç'ishte ky emër. Më vonë mësuam se vinte nga një roman i Kadaresë.

Kam shumë kujtime nga *Hani*. Aty e kam njohur gruan time dhe i patëm shkëmbyer numrat e telefonit. Nga viti 1992 deri në vitin 2004 kam jetuar në Londër, por se herë vija për vizitë te familja, zakonisht shkonim në *Han*, sepse Fadili dhe Merita rrezatonin energji pozitive. Ishte vend ku ndiheshe mirë e rehat, me muzikë të stilit urban.

Me sa di, aty deri tani janë organizuar mbi 200 ekspozita. Unë e kam galerinë tash tre vjet dhe mezi i kam organizuar tri a katër ekspozita. Pakkush e kupton sa energji duhet për këtë punë, sa kohë merr organizimi i një eventit kulturor. Mendojnë që është e lehtë, por vetëm ata që e kanë provuar e dinë sa punë kërkon. Gjithmonë lakmoja kur shihja Fadilin se me çfarë shpejtësie dhe lehtësie i organizonte ekspozitat.

Para tridhjetë vjetësh, *Hani* ofronte libra dhe muzikë. Në atë kohë secili që punonte për kulturën, bënte punë shumë të madhe, e këto nuk janë punë të prekshme, por janë shpirtërore, dhe kjo është shumë me rëndësi gjatë kohës së krizave.

Aktiviteti i *Hanit* ma kujton teatrin underground që ekzistonte në Sarajevë gjatë luftës, një bodrum diku ku njerëzit mbaheshin gjallë shpirtërisht.

Mua më ka ndihmuar Fadili pasi u ktheva nga Anglia. Fadili me Migjenin më kanë afruar dhe bisedat me ta më kanë ndihmuar shumë. Me Fadilin e kam të përbashkët pasionin për artin, pikturën, muzikën, modën dhe sidomos poezinë. Pak njerëz e dinë që Fadili është poet shumë i mirë. Edhe për gjëra të tjera më ka ndihmuar Fadili. I thosha: "Të kam guru, je mësuesi im". Kemi shkëmbyer piktura, më ka treguar për artistët, për mentalitetin e njerëzve, çfarë preferojnë të blejnë, thjesht m'i tregonte sekretet lidhur me artin, çka më ndihmonte në punë dhe vërtet, ai është guruja im artistik.

Është mëkat që Fadili është detyruar t'i ndërrojë lokacionet, por është për lëvdatë që e ka ruajtur kontinuitetin, brendin, institucionin, sepse *Hani i 2 Robertëve* është brend.

Fadilit i vjen frymëzimi për poezi në minisekondë dhe nëse nuk ka laps e fletore përpara, pas pak sekondave i humbet. Unë e kritikoj, sepse i ka humbur me qindra poezi, meqë nuk i shënon. Ose, kur i

MY ARTISTIC GURU

The *Hani i 2 Robertëve* is a brand, an institution of great national importance, as it was the meeting place of all diplomats, politicians and artists in the '90s. I think it would be good for the state to pay attention to what it achieved, to dedicate a public space where the *Hani* would be presented as a kind of museum. In Zurich, there is still a cafe where *Dadaism* started, and it still hosts cultural activities.

The *Hani* achieved a great deal because, in addition to being a place of resistance through art, it was also where Kosovar diplomacy evolved. That's where our diplomacy skills were honed. The sociologists and philosophers of my generation had the opportunity to meet people of all kinds, from all over the world - diplomats, well-wishers and also opponents of Kosovo.

I remember the *Hani* from the beginning. At first, the name impressed us because until then all cafes had foreign names like Gianni, Bel Ami, etc., but now we had a cafe with an Albanian name. We were curious about the name. We learned later that it came from a novel by Kadare.

I have many memories of the *Hani*. That's where I met my wife and we exchanged phone numbers. From 1992 to 2004, I lived in London, but when I came to visit my family, we usually went to the *Hani* because Fadil and Merita radiated positive energy. It was a place where you felt good and comfortable, listening to urban pop.

As far as I know, so far, over 200 exhibitions have been organized there. I have had a gallery for three years now and I have barely managed to organize three or four exhibitions. Few people understand how much energy is needed for such a task, how long it takes to organize a cultural event. They think it's easy, but only those who have

Genc Rodiqi, Fadil Dragaj

Genc Rodiqi

shënon, i humbet letra. Por, edhe unë gjithë jetën kam krijuar melodi në kokë, por asnjëherë nuk i shënoj. Dikur ky ka qenë problem i madh, por tash nxjerr smartphone-in dhe e regjistroj melodinë, e më vonë e përpunoj.

Njëherë desha ta sfidoja veten, të kompozoja diçka me ndonjë poezi të bukur të Fadilit, pra ta merrja për herë të parë pak më seriozisht kompozimin. Ia kërkova Fadilit një poezi të tijën që më pati pëlqyer. E kisha një melodi në kokë dhe për 10 minuta kompozova një këngë me vargjet e tij. Ia dërgova Fadilit me Viber, me dronë se s'kisha bërë gjë, se ishte krejt kot. Por, kënga me titull "Lema një kangë me ta këndue" u pëlqye, së pari prej Fadilit, e mandej edhe prej të tjerëve.

Genc Rodiqi

*Pronar i galerisë së Arteve DADA
Artist multidisiplinar*

Sokol Maloku,
Cigarette Smoker, oil on canvas

Sokol Maloku,
Cigarette Smoker, oil on canvas

tried, know how much work it requires. I am always envious when I think of how fast and easily Fadil organized exhibitions.

Thirty years ago, the *Hani* offered books and music. At that time, everyone who worked in culture did an amazing job, and it was spiritual, not tangible work, which is very important during times of crisis.

The *Hani's* activity reminds me of the underground theatre that existed in Sarajevo during the war, a basement somewhere which kept people spiritually alive.

Fadil helped me after I returned from England. Fadil and Migjen approached me and talking to them helped me a lot. I share with Fadil a passion for art, painting, music, fashion and especially poetry. Few people know that Fadil is a very good poet. Fadil also helped me with other things. I told him, "You are my guru, you are my teacher." We exchanged paintings, he told me about the artists, about the mentality of the people, what they prefer to buy, he instructed me in the secrets of art, which really helped me with my work and he is indeed, my artistic guru.

It was a sin that Fadil was forced to change locations, but it is commendable that he maintained the continuity, the brand, the institution, because the *Hani i 2 Robertëve* is a brand.

Fadil gets inspiration for poetry in a mini-second and if he doesn't have a pencil and notebook in front of him, he loses it in seconds. I was always telling him off because he has lost hundreds of poems, since he never writes them down. Or, when he does, he loses the paper. But then, all my life I have created melodies in my head, and I never write them down. Once upon a time this was a big problem, but now I take out my smartphone and record the melody, and later I work on it.

Once I wanted to challenge myself, to compose something using some elegant poetry by Fadil, trying for the first time to take composition a little more seriously. I asked Fadil for a poem of his that I liked. I had a melody in my head and in 10 minutes, I had composed a song with his verse. I sent it to Fadil via Viber, worried that it was awful, totally useless. But, he liked it and so did others, and the song was called, "*Lema nji kangë me ta këndue*" (*Let me sing a song*).

Genc Rodiqi

*Owner of the Art Gallery DADA
Multidisciplinary Artist*

Yll Xhaferi, Ngat, personal exhibition, September 20, 2017

Yll Xhaferi, Ngat, ekspozitë personale, 20 shtator 2017

VENDI I MENDIMIT TË LIRË

Hani i 2 Robertëve është kujtesë prej kohës së robërisë, një vend ku ndjeheshim të lirë. Ndonëse kemi qenë nën okupim, për ne *Hani* ishte hapësirë e lirë shqiptare.

Kam pasur aktivitete dhe takime të ndryshme në *Han*. Aty mbanim takimet lidhur me Universitetin e Prishtinës para luftës. Kur doja të takoja dikë nga UP-ja, meqë isha në udhëheqjen studentore, e gjeja aty. Pasi u bëra kryeredaktor i *Botës së Re*, aty e kishim vendtakimin me gazetarë, ku i ndanim temat dhe debatonim për çështje të ndryshme. Aty mbaheshin edhe takimet me diplomatët dhe njerëzit e politikës e të kulturës.

Në kohën e paraluftës *Hani* identifikohet si vend i njerëzve intelektualë, si hapësirë për mendim, ku flisnim dhe mendonim lirshëm, takonim njerëz prej të cilëve mësonim, shkëmbeu informata, mendime dhe kritika.

Në vitet '90 për dy mandate kam qenë në udhëheqjen e organizatës studentore me kolegët Agim Muqolli, Musa Sabedini, Adem Rusinovci, Naim Jerliu, Skënder Baca, Skënder Sallauka, Fisnik Cukaj, e më herët edhe me Hashimin. Me një grup gazetarësh e patëm themeluar *Botën e Re*. Ditën që e filluam punën si redaksi s'kishim as letër të bardhë, as makinë shkrimi, i shtypnim shkrimet secili për vete, pastaj i dorëzonim në shtypshkronjë. Në *Han* jemi takuar me rektorin e UP-së, Statovcin, dhe me prorektorin Bryma.

Për kuriozitet, në afërsi të *Hanit* e kishte dyqanin Valon Murati i LKÇK-së, që botonte revistën *Çlirimi*. Aty i shkëmbeu gazetatat. Pra, *Hani* që konsiderohej si vend i mendimit paqësor, ishte edhe vendi ku shpërndahej gazeta e luftës, *Çlirimi*.

Kontaktet me diplomatët në *Han* vazhduan edhe pas luftës. Atyre u pëlqente *Hani* edhe për shkak të mikpritjes së Meritës dhe Fadilit. Ne rrinim aty nga dy-tri orë dhe diplomatët e panë që ishte ambient i mirë, vazhdimisht kishte ekspozita që i jepnin ngrohtësi ambientit.

T'i thuash dikujt sot që një bodrum mund ta bësh lokalim më atraktiv në qytet, nuk të beson. Por, koha dhe pronarët bënin që ne aty të ndjeheshim të lirë. E vëreja se edhe diplomatët ndjeheshin mirë. Në fillim ne i ftonim për takime, më vonë vinin edhe vetë në *Han*.

Edhe më vonë, kur u bëra drejtor për marrëdhënie të jashtme në UP, shumë takime i zhvillova në *Han*. Më kujtohen takimet me z. Wolfgang Ischinger dhe z. Albert Rohan. Ambasadori austriak e pati mbajtur ligjëratën e parë për UP-në në Velani, çka për ne përbënte një lloj njohjeje të sistemit tonë dhe të punës që bënim.

Unë e kam një parim – rrobaqepësin, floktarin dhe kafeterinë nuk i ndërroj kurrë, prandaj edhe pas luftës i vazhdova ndejat në *Han*. Mbaja takime me të gjithë administratorët e UNMIK-ut, OSBE-së, KFOR-it, e të tjerë. Ambienti i *Hanit*, për dallim nga shumë vende të tjera, frymonte me kulturë.

Një organizim i madh që nga viti 2000 ishte Universiteti Veror i UP-së. Isha ndër themeluesit e tij. Në të kanë marrë pjesë rreth 700 studentë dhe 35 profesorë të huaj. Mysafirët i çonim në Prekaz, Prizren dhe vendet e tjera të Kosovës, por e vizitonim edhe *Hanin* për kafe, për t'i parë ekspozitat dhe për takime me njerëz të kulturës dhe të politikës. *Hani* duhet ta gëzojë statusin e monumentit kulturor dhe historik.

Hajredin Kuçi
Politikan / Profesor Universitar

Hajredin Kuçi, Jean Guinard
(ish-administratör regional i Prishtinës), 2000

Hajredin Kuçi, Jean Guinard
(former regional administrator of Prishtina), 2000

FREE THINKING PLACE

The *Hani i 2 Robertëve* is a reminder of the time of captivity, a place where we felt free. Although we were under occupation, for us the *Hani* was a free Albanian space.

I had various activities and meetings in the *Hani*. We held meetings there regarding the University of Prishtina (UP) before the war. I was in the student leadership and when I wanted to meet someone from UP, I could usually find them there. After I became editor-in-chief of the newspaper, *Bota e Re* (New World), it became where I met journalists, where we shared leads and debated various issues. Meetings with diplomats and people of politics and culture were also held there.

In pre-war times, the *Hani* was identified as a place for intellectuals, a space for thought, where we spoke and thought freely, met people from whom we learned, exchanged information, thoughts and critique.

In the '90s, I was in the leadership of the student organization for two mandates, together with colleagues Agim Muqolli, Musa Sabedini, Adem Rusinovci, Naim Jerliu, Skënder Baca, Skënder Sallauka, Fisnik Cukaj, and earlier also with Hashim. We founded *Bota e Re* with a group of journalists. On the day we started working as an editorial office, we had neither paper nor typewriters; we each printed our own articles, then handed them over to the printing press. At the *Hani*, we met the UP Rector Statovci and Vice Rector Bryma.

Interestingly, near the *Hani* was a shop run by Valon Murati of the LKÇK (National Liberation Movement of Kosovo), which published the magazine *Çlirimi* (*Liberation*). We exchanged newspapers there. So, the *Hani*, which was considered a place of peaceful contemplation, was also a place where the war newspaper, *Liberation*, was distributed.

Contacts with diplomats at the *Hani* continued even after the war. They liked the *Hani* because of Merita and Fadil's hospitality. We would stay there for two or three hours and the diplomats could see that it was a friendly environment, there were always exhibitions that made the atmosphere warmer.

If you told someone today that you could make a basement the most attractive bar in town they'd never believe you. But the weather and the owners made us feel free there. I noticed that the diplomats also felt relaxed there. At first, we invited them there for meetings, but later they would come to the *Hani* of their own accord.

Even later, when I became director of foreign relations at UP, I held many meetings at the *Hani*. I remember meetings with Mr. Wolfgang Ischinger and Mr. Albert Rohan. The Austrian ambassador was to give the first lecture at UP in Velani, which for us was a kind of recognition of our system and the work we were doing.

I have a principle - I never change my tailor, hairdresser or cafe, so even after the war I continued to go to the *Hani*. I held meetings with the administrators of UNMIK, OSCE, and KFOR there, as well as others. The *Hani's* atmosphere, unlike that of many other places, breathed culture. One of the biggest events since 2000 has been the UP Summer University. I was one of its founders. About 700 students and 35 foreign professors took part. We took the guests to Prekaz, Prizren and other places in Kosovo, but we also visited the *Hani* for coffee, to see the exhibitions and to meet people of culture and politics. The *Hani* should enjoy the status of a cultural and historical monument.

Hajredin Kuçi
Politician / University Professor

HAPËSIRA QË NA JEPTË INFUZION

Hani i 2 Robertëve më kthen në vitin 1989, në suprimimin e Kushtetutës, kur të gjitha institucionet kulturore, artistike, ekonomike dhe arsimore u mbyllën. Regjimi serb kishte për qëllim të na e shkatërronte kulturën, t'i largonte artistët nga institucionet. Por, arti i mbijetoi gjithë ato sfida.

Në këto rrethana, *Hani* luajti rol parësor për ruajtjen e vazhdimësisë së kulturës. Nuk kishim galeri në atë kohë, vetëm një a dy të improvizuara. *Hani* i zëvendësoi institucionet publike. Aty u mbajtën ekspozitat më të rëndësishme, evenimentet kryesore që prej Sallonit Pranveror e deri te Bienalja dhe Ekspozita Vjeshtore, e sidomos organizimet për 28 nëntor, kur merrnin pjesë shumë krijues me veprat e tyre nga të gjitha zhanret dhe fushat artistike.

Hani gjithmonë ishte i stërmbushur me adhurues të arteve pamore. Puna e tyre ishte e një niveli aq të lartë, organizohej me agjenda, me programe mujore e vjetore dhe gjithmonë paraqiteshin vlera të vërteta të krijuesve, prej pikturës e te fushat e tjera të artit. Edhe kur *Hani* i ndërronte hapësirat, programet nuk i humbisnin vlerat që kishin pasur në fillim.

Në *Hani* ne jetonim dhe shijonim. Mua më angazhonin si kritik, meqë në atë kohë isha edhe dekan i Akademisë së Arteve. Barra teorike-estetike më binte mua dhe për gati çdo ekspozitë e mbaja fjalën hyrëse. Pra, për çdo ekspozitë shkruaja kritika e studime. I kam edhe të botuara, për autorët si Engjëll Berisha, Gjelosh Gjokaj, Agim Çavdarbasha, Muslim Mulliqi, etj.

Në ekspozitat kolektive kanë marrë pjesë 90% e artistëve të të gjithë brezave. Pas hapjes, çdo herë pasonte kokteji, nga një pije, biseda, shqyrtime, analiza dhe mendime për ekspozitën. Ekspozitat ishin si premiera filmi. Me këto organizime, ç'është kryesorja, nuk e kemi humbur hapin, ashtu si nuk e humbëm as me arsimin fillor, të mesëm dhe universitar. Pra, mësimin e mbanim nëpër shtëpi private dhe bodrume, kurse nëpër lokale, *Hani* duke qenë më i rëndësishmi, organizonim ekspozita dhe eventimente të tjera kulturore.

Kjo pra është një retrospektivë e thuktë e atyre viteve të mundimshme me plot sfida, por ne ishim kompaktë dhe ky bashkim ishte forca që na e solli suksesin, që arti ynë të kishte vazhdimësi dhe sot të na e trasojë rrugën për në Europë.

Edhe sot jam mirënjohës për të gjithë, krijuesit, studiuesit e artit, gazetarët, redaktorët, e posaçërisht për stafin udhëheqës, të cilët e menaxhonin *Hani*. Për mua *Hani i 2 Robertëve* ishte institucion i kulturës, galeri profesionale e kohës. *Hani* është vetë sinonimi i avancimit të artit, i mosndërprerjes së punës deri në çlirimin e Kosovës.

Ajo periudhë ishte e zymtë, sfiduese për gjithë shqiptarët. Nuk ka pasur dallime atëherë, meqë siguri nuk kishte askush, secili ishte i rrezikuar. E rreziku më i madh ishte për ato institucione që mundësonin të organizoheshin eventimente kulturore dhe të vazhdonte puna pa u ndërprerë.

Në Kosovë nuk fillon gjithçka vetëm me luftën e viteve '90, sepse Kosova ka pasur histori të mëhershme sfiduese. Por, kur flasim për periudhën e *Hanit*, dua të theksoj se ishte hapësira që na jepte infuzion për jetën dhe punën e mëtutjeshme, përkundër gjithë vëshirësive.

Hivzi Muharremi

Historian i artit / Profesor Universitar

Salloni i Nëntorit XXIII,
gazeta Bujku, 27 nëntor 1996

November Salon XXIII,
Bujku newspaper, November 27, 1996

A SPACE OF LIFE-GIVING INFUSION

The *Hani i 2 Robertëve* takes me back to 1989, to the abolition of the Constitution, when all cultural, artistic, economic and educational institutions were closed. The Serbian regime aimed to destroy our culture, to exclude artists from institutions. But art survived all those challenges.

In those circumstances, the *Hani* played a key role in maintaining the continuity of culture. We didn't have galleries at the time, just one or two improvised places. The *Hani* replaced the public institutions. The most important exhibitions were held there, covering all the main events, from the *Spring Salon*, to the *Biennale*, and the *Autumn Exhibition*, and especially *November 28*, and many artists participated with their works from all genres and artistic fields.

The *Hani* was always overflowing with visual arts fans. Their work was of such a high standard, all organized according to a diary, with monthly and annual programs, and the works displayed were always valuable, including painting and other artistic fields. Even when the *Hani* changed spaces, the programs did not lose their original value.

At the *Hani*, we lived life and enjoyed ourselves. I was hired as a critic, since I was also dean of the Academy of Arts at the time. The theoretical and aesthetic burden fell on me and for almost every exhibition, I gave an introductory speech. I wrote reviews and studies for each exhibition. I also published them for authors such as Engjëll Berisha, Gjelosh Gjokaj, Agim Çavdarbasha, Muslim Mulliqi, etc.

Approximately 90% of artists of all generations participated in collective exhibitions. After the opening, cocktails always followed, so you had a drink, a conversation, and engaged in review, analysis and thought about the exhibition. The exhibitions were like movie premieres. The most important thing about these events is that they kept us moving forward, just as we did with our primary, secondary and university education. We taught in private houses and basements, and we organized exhibitions and other cultural events in the cafes, of which the *Hani* was the most significant.

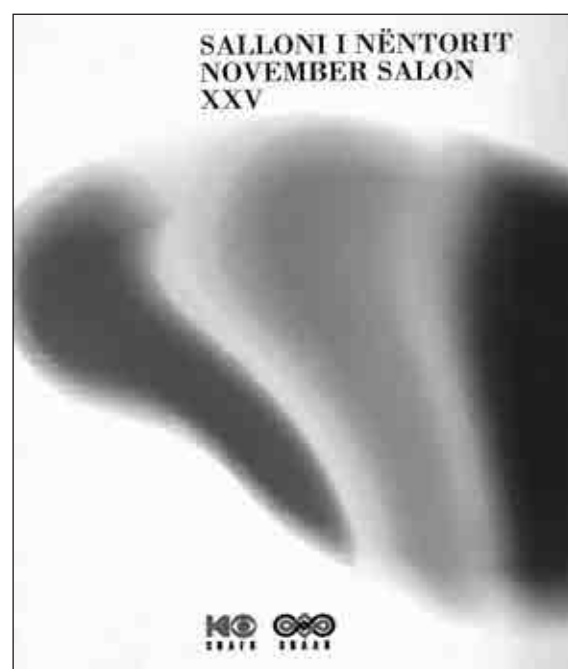
This is a brief retrospective of those difficult years, full of challenges, but we were united and this union was the strength that brought us success, so that our art had continuity and today this paves our path to Europe.

Even today, I am grateful to everyone, the artists, art researchers, journalists, editors, and especially the managers of the *Hani*. For me, the *Hani i 2 Robertëve* was a cultural institution, a professional gallery of its time. The *Hani* is the very synonym of art progressing, of a continuity of work right up to the liberation of Kosovo.

That period was bleak, it was challenging for all Albanians. There were no differences then, as no one was safe, everyone was in danger. And the biggest danger was for those institutions that enabled cultural events to be organized and work to continue without interruption.

Everything in Kosovo did not start with the war of the '90s; Kosovo had faced challenging times before. When we talk about the *Hani* period, I would emphasize that it was a space that gave us an infusion of life, pushing us to work harder, despite all the difficulties.

Hivzi Muharremi
Art historian / University Professor

Katalogu i ekspozitës Salloni i Nëntorit XXV, 1988

Exhibition catalogue, Salloni i Nëntorit XXV, 1989

VENDI KU 'U KTHEVA'

Kur e mendoj *Hanin*, i mendoj Meritën dhe Fadilin, të cilët për mua janë simbol i guximit dhe i qëndrueshmërisë. Në vitet '90, kur *Hani i 2 Robertëve* e filloi veprimtarinë, Merita e Fadili kanë marrë lloj-lloj kërcënimesh, por asnjëherë nuk u ka shkuar mendja ta ndalin punën.

Hani për mua s'ka qenë restorant, po galeri e arteve, vend ku është promovuar çdo artist i asaj kohe. Ka qenë edhe zyrë diplomatike dhe, natyrisht, vendi ku janë mbajtur aktivitete si orë letrare, ekspozita, muzikë, etj. Promovimi dhe organizimi i këtyre aktiviteteve kulturore e artistike na bënte të ndjeheshim, për pak kohë, sikur nuk ishim nën okupim.

Arti dhe kultura gjithmonë janë simbole të lirisë. Ndërsa jashtë ndodhte ajo që ndodhte, ishte kohë okupimi, ishim të diskriminuar e nën dhunën e policisë serbe, sapo hynim në *Han* e ndjenim njëfarë qetësie dhe s'kishim më frikë, sepse, nuk di, mendonim se aty nuk mund të na ndodhte asgjë e keqe, sikur të kishim hyrë në një kështjellë.

Ne të shoqërisë civile dhe gazetarët, pos aktiviteteve që i kishim aty gjatë ditës, shkonim në *Han* edhe në mbrëmje, për ta shijuar ushqimin e mirë dhe ndejat e këndshme.

Kam një rrëfim personal prej vitit '96. Një medie e Kosovës pati nxjerrë lajmin se isha martuar me një grua. Ka qenë një gjë private që u bë publike, dhe unë e pata kaluar një periudhë shumë të vështirë, jo pse kisha frikë nga familja a njerëzit që më njihnin, por sepse dikush ma rrëmbeu privaten dhe e bëri publike pa lejen time. Për një kohë u mbylla në shtëpi. Nuk mund të besoja që dikush bën diçka të tillë, e publikon lajmin pa e konfirmuar a pa marrë leje nga vetë personi në fjalë. Njerëzit më shikonin ndryshe, sepse thoshin: "Pse e bëre publike? Ne e dinim, por pse e bëre publike jetën tënde"? Më duket se një javë mbeta në shtëpi pa dalë fare, ndihesha si në burg.

Pas një jave, motra ime Safete Rogova, më tha: "Vishuni të dyja, do të dalim".

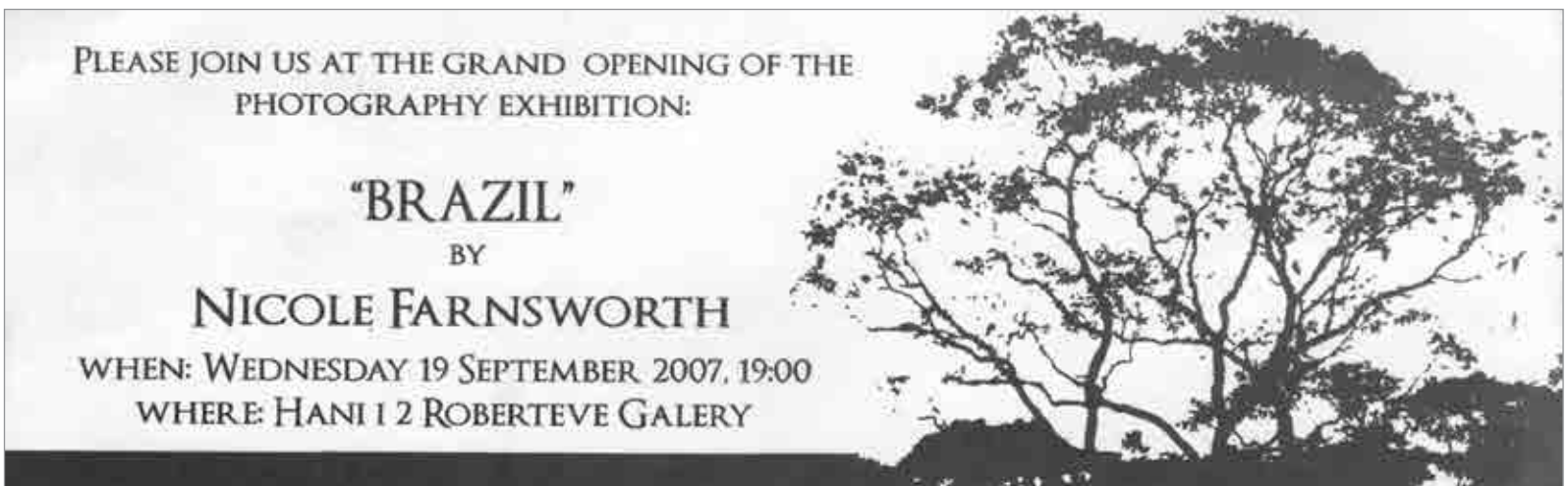
"Ku do të shkojmë"?

"Natyrisht, dihet ku, te *Hani i 2 Robertëve*".

Kurrë s'e harroj atë natë, ato shkallët që i zbritëm teposhtë në restorant, motra, unë, partnerja ime dhe mbesa, vajza e motrës. Hymë në atë ambient të bukur dhe e gjetëm atë rreth njerëzish, që ishin një shtresë e caktuar e shoqërisë. Atë natë u ndjeva aq mirë, aq e lumtur, qeshëm aq shumë, sepse ishin të gjithë aty, aktivistë, gazetarë, njerëz të politikës, artistë të ndryshëm. Për mua ishte vendi ku 'u ktheva' dhe prej asaj nate më nuk u mbylla në shtëpi.

Nicole Farnsworth, Brazil,
ekspozitë e fotografisë, 19 shtator 2007

Nicole Farnsworth, Brazil,
photo exhibition, September 19 2007

THE PLACE WHERE 'I CAME BACK'

When I think of the *Hani*, I think of Merita and Fadil, who for me are symbols of courage and steadfastness. In the '90s, when the *Hani i 2 Robertëve* opened, Merita and Fadil received many types of threats, but it never crossed their minds to stop working.

For me, the *Hani* was not a restaurant, but an art gallery, a place where every artist of the time was promoted. It was also a diplomatic office and of course, a place where other activities were held, such as literary hours, exhibitions, music etc. The promotion and organisation of these cultural and artistic activities made us feel, for a little while, as if we were not under occupation.

Art and culture are symbols of freedom. Outside, what happened, happened, it was a time of occupation, we were subject to discrimination and the violence of the Serb police, but as soon as we entered the *Hani*, we felt a sense of peace and we weren't frightened because, I don't know why, we thought that nothing bad could happen there, it was as if we'd entered an enchanted castle.

Those of us from civil society, and journalists used to go the *Hani* in the evening, after work, to enjoy the good food and the atmosphere.

I have a personal story from the year '96. A Kosovo media outlet had published the news that I had married a woman. It was something very private that was made public, and I went through a difficult time, not because I was frightened of my family or acquaintances, but because someone had stolen that which was private and had made it public without my consent. For a while, I shut myself up at home. I could not believe that someone would do something like that, to publish the story without confirming it, or asking permission from the person in question. People looked at me differently because they said, "Why make it public? We know, but why make your personal life public"? I think I stayed home without going out for a week, I felt as if I were in prison.

After a week, my sister Safete Rogova said to me, "Let's get dressed up, we're going out."

"Where shall we go?"

"Well, to the *Hani i 2 Robertëve* of course."

I'll never forget that night, going down the stairs into the restaurant, my sister, me, my partner and my niece. We entered that lovely place and everyone was there, a certain set of society. That night I felt so good, so happy, we laughed so much because everyone was there, the activists, journalists, politicians, artists. For me it was the place where 'I came back' and from that night onward, I never shut myself up at home again.

Women did not think of *Hani e 2 Robertëve* as a cafe, but as a home of their own. There were no differences, there were women of politics, the media, and artists. Activities to promote women were held there. During those activities at the *Hani*, the artistic and musical evenings, and the exhibitions, there was no inequality between women and men. We were all equal.

What makes me sad, even today, is that after the war, the history of the '90s was erased, on the basis that everything restarted after the war. I think that Merita and Fadil, as symbols of courage and steadfastness, deserve much more respect and genuine recognition from society.

After the war, some people who'd taken up arms told us that since they had liberated Kosovo, history started with them, thus they tried to erase the history and values of all those who worked in the '90s.

Agim Çavdarbasha, ekspozitë individuale, Portretet. Llapjani dhe Nusja e Pejës, 1996

Llapjani dhe Nusja e Pejës, Agim Çavdarbasha, personal exhibition Portretet (Portraits), 1996

Promovimi i antologjisë së Basri Çapriqit, gazeta Bujku, 15 maj 1996

Basri Çapriqi anthology promotion, Bujku newspaper, May 15, 1996

Gratë nuk e mendonin *Hanin e 2 Robertëve* si lokal, por sikur shtëpi të veten. Aty nuk kishte dallime, shkonin edhe gratë e politikës, edhe të medias, edhe artistet. Aty mbaheshin edhe aktivitetet e promovimit të gruas. Gjatë atyre aktiviteteve, mbrëmjeve artistike e muzikore, ekspozitave, etj. në *Han* nuk kishte pabarazi mes grave dhe burrave. Të gjithë ishim të barabartë.

Ajo që më dhemb sot është se mbas luftës filloi të fshihet historia e viteve '90, me idenë se gjithçka rifillon mbas luftës. Prandaj mendoj se Merita dhe Fadili, si simbolet e qëndrueshmërisë dhe të guximit, meritojnë shumë më shumë respekt e mirënjohje të mirëfilltë nga shoqëria.

Mbas luftës, disa që i kishin marrë pushkët në dorë na thanë se meqë e kishin çliruar Kosovën, historia fillonte me ta, duke tentuar kështu ta fshinin historinë dhe vlerat e gjithë atyre që kanë punuar në vitet '90. Merita e Fadili vërtet nuk kanë pasur pushkë në dorë, por e kanë zhvilluar një luftë ndryshe. Promovimi i arteve, mundësimi i vazhdimësisë së kulturës, organizimi i gjithë atyre aktiviteteve në atë kohë të pakohë, kanë qenë ajo lufta ndryshe. Jo luftë me pushkë në dorë, por luftë e rëndë dhe shumë e madhe kundër regjimit të Milošević-it. Kjo luftë, ndonëse pa pushkë, s' duhet të harrohet, por duhet të vlerësohet dhe të marrë mirënjohje shoqërore.

Igballe Rogova
Aktiviste për të drejtat e njeriut

Agim Çavdarbasha, hapja e ekspozitës Salloni i Karikaturës, 1997

Agim Çavdarbasha, The opening of the exhibition, Salloni i Karikaturës 1997

Gani Gashi, Agim Çavdarbasha, Partizan Shuperka, Gjëlosh Gjokaj, Shaip Çitaku 1998

DJE, NË PRISHTINË U PROMOVUA LIBRI "NJË DHOMË PËR VETE" I AUTORES VIRGINIA WOOLF

Përkthimi i librit-moment i rëndësishëm

Dje në Prishtinë, në kafe-galerinë "Hani i dy Robertëve" u promovua vepra e autores së njohur Virginia Woolf "Një dhomë për vete" përkthyer nga Sazana Çapriqi. Promovimin e hapi poetesha Xheraldina Vula, e cila përshëndeti të pranishmit në emër të krijuesve e të veteranëve të arsimit. Romansierja Hida Halimi, theksoi se kanë kaluar shumë vjet nga botimi i parë i librit të Woolf, dhe po aq vite kemi humbur nga një njohje, nga një bukuri e rreshtimit njerëzor. Autorja në librin esecistik je promovojmë, spontanisht e me mjeshtëri të lukët i shpreh në mënyrë konstruktive barazitë

e gjinive, të cilat gjejnë shprehje nga familja deri në shoqëri. Përkthimi në shqip, edhe pse me vonesë 40- vjeçare, mendoj se është moment i rëndësishëm. Një libër i këtillë i duhet vetëdijes së re shqiptare, tha mes të tjerash H. Halimi. Në vazhdim Rejçel Worham, antropologe, tha se ky libër është tekst për të kuptuar pozitën e femrës në traditën letrare dhe në histori. Ajo u jep një theks të veçantë faktorëve sociale dhe ekonomikë që ndikojnë në mundësinë e shkërrimit për të shkruar-mjete konkrete. Po ashtu, z. Worham theksoi edhe elemente biografike nga jeta e autores dhe shënime bibliografike. The-

ksoi se Woolf u lind në vitin 1882 në Londër, ndërsa martohet më 1912, e së bashku me të shoqin themelojnë shtëpinë botuese "Hogarth press". Woolf bën vetëvrasje më 1917.

Ligjëruesja në Fakultetin e Filologjisë, Sala Ahmetaj, me këtë rast theksoi specifikën e përkthimit dhe suksesin e përkthyeses Sazana Çapriqi, duke vënë në përdorim të drejtë dhe me masë të formave të lidhore e të kushtores së shqipes. Po ashtu, vërebt saktësi në rëndim e fjalëve e fjalive, duke rezultuar struktura gjuhësore të pranishme për gjuhën shqipe.

Sh. H.

Merita and Fadil did not bear arms, but they fought a different war. Promoting art, facilitating the continuity of culture, organising all these activities in that timeless time, was a different war. Not a war with arms, but still a long, hard struggle against the Milosevic regime. This unarmed war should not be forgotten, but acknowledged and appreciated by society.

Promovimi i librit Një dhomë për vete, gazeta Bujku, 21 nëntor 1997

Book promotion, Një dhomë për vete, Bujku newspaper, November 21, 1997

*Igballe Rogova
Activist for human rights*

Portretet, Agim Çavdarbasha, ekspozitë, shtator 1997

Portretet, Agim Çavdarbasha, exhibition, September 1997

HANI DASHNI

Kur përmendet *Hani i 2 Robertëve* më vjen në kujtesë periudha ndoshta më e errët dhe njëkohësisht më e bukur e jetës sime. *Hani* kishte ndikim të madh jo vetëm në jetën time, por edhe në jetën e të gjithë artistëve. Një thënie që nuk di e kujt është (e bukura është se në art autorët harrohen, por jo vepra) thotë: “*E kundërta e luftës nuk është paqja, por arti*”. Kështu, gjatë viteve '90, *Hani* ishte bërë ajo e kundërta e luftës. Aty takoheshim me artin e vërtetë, aty koncepti i vendit edhe i kohës merrte kuptim të ri, aty njohëm të vërtetën e jetës dhe mësuam t'i thoshim të vërtetat nëpërmjet artit, shumë këngë, shumë momente, të gjitha shumë shumë të bukura.

Në *Han* është folur shumë për shpresën, sepse jashtë gjithçka ishte e errët, e pashpresë, nuk dinim ç'do të ndodhte me ne, çdo ditë e re sillte sfida të reja. Por, i gjithë ai ambient artistik, ushqimi, muzika, tregonin se ne si njerëz, si popull, dinim çka donim, e shihnim dritën e shpresës, e meritonim lirinë si të gjithë njerëzit e lirë të botës.

Shpresa, si një lloj pëlhure, i mbështillte aktivitetet, bisedat, dilemat, ekspozitat, shfaqjet, ligjëratat, e muzika gjithmonë e përmbyllte një mbrëmje të përjetuar. Unë i kam mësuar shumë nga këngët më të vjetra shqipe prej harmonikës së mjeshtrit Karaçi.

E di që janë mbajtur ligjëratat aty, por unë nuk kam qenë pjesë e tyre. Në atë kohë u bëra nënë. E di që janë dhënë shumë shfaqje aty, dhe në disa prej tyre kam marrë pjesë. Merreni me mend sa bukur ka qenë të mbahej gjithë ai mësim në ambient të tillë. A ka mësim më të bukur në jetë sesa të mësosh të mos dorëzohesh, ta kesh idealin si udhërrëfyes të jetës.

Jo gjithmonë artistët i kanë të gjitha kushtet e gatshme, por pikërisht kur ka një trysni të madhe, siç e kishim ne nën okupim, atëherë ta mbaje shpirtin artistik gjallë, ta mbaje shpresën, ta shtyje jetën tutje, ishte diçka që ia vlente. Në *Han* janë mbajtur paralelisht mësimet të ndryshme.

Adriana Abdullahun e kam pasur studente. E kujtoj si një vajzë që e donte jetën pafundësisht, ishte shumë e talentuar, karizmatike, por edhe kokëfortë. E jetonte jetën pa frikë, por fatkeqësisht iku e re. E tmerrshme është ajo që i ka ndodhur. Kjo tregon se në çfarë rrethanash kemi jetuar. Adrianën nuk mund ta harrojmë, ishte yll që u shua tepër shpejt, por mbeti si simbol i shpirtit të lirë artistik.

Mbas luftës nuk kam shkuar shpesh në *Han*, por me rëndësi është që *Hani* vazhdoi, ishte çerdhe e artit dhe vazhdon të jetë. Ne që jemi sot këtu, e ndiejmë si një lloj vazhdimësie të bukur. I dua kujtimet dhe emocionet prej *Hanit* dhe për mua ka shumë rëndësi që kam qenë pjesë e tij. Si njeri dhe artiste *Hani* më pasuron. Emocionet që unë i dhuroj përmes artit tim, përmes fjalës e aktrimit, janë rezultat i periudhës që e kam jetuar me *Hanin e 2 Robertëve*.

Dashni! Këtë fjalë në fund po e them për *Hanin*, sepse dashnia është e pakufishme dhe burimi i gjithçkaje që kemi në jetë.

Ilire Vinca
Aktore /Profesoreshë Universitare

BELOVED HANI

When the *Hani i 2 Robertëve* is mentioned, I remember a period that was the darkest and the loveliest of my life. The *Hani* had great influence not just on my life, but also on the life of all artists. There is a quote, I'm not sure who said it (the lovely thing is that in art authors are forgotten, but not their works), which goes as follows: "The opposite of war is not peace, it is creation." Thus during the '90s, the *Hani* became the opposite of war. That's where we found true art, the concept of place and time took on new meaning, there we discovered the truth of life and we learned to tell the truth through art, through many songs, many moments, all of which were very beautiful.

At the *Hani* we talked a lot about hope because outside everything was dark, hopeless, we didn't know what would happen to us, every new day brought new challenges. But, that creative atmosphere, the food and music, demonstrated that we as human beings, as people, knew what we wanted, we saw the light of hope, we deserved the freedom of all free people of the world.

Hope, like a kind of blanket, enveloped all the activities, conversations, dilemmas, exhibitions, performances, and lectures, and the evening always concluded with music. I learned many of the oldest Albanian songs from the harmonica of maestro Karaçi.

I know lectures were given there, but I didn't go. At that time I became a mother. I also know that many plays were performed, and I did participate in some of them. Imagine how beautiful it must have been to be taught in such a classroom. Is there a more beautiful lesson in life than learning not to give up, to have ideals as a guide to life?

Artists don't always have the right conditions, but precisely when the pressure was greatest, as it was under occupation, we managed to keep the artistic spirit alive, to maintain hope, to push life forwards, and that was worthwhile. Various lessons were held in parallel at the *Hani*.

Adriana Abdullahu was my student. I remember her as a girl who loved life to the full, she was very talented and charismatic, and also stubborn. She lived life without fear, but unfortunately she left us too young. What happened to her was terrible. It reveals the circumstances in which we lived. We cannot forget Adriana; she was a star who was extinguished too soon, and she remains a symbol of the free artistic spirit.

After the war, I did not go often to the *Hani*, but all that matters is that the *Hani* continued, it nurtured art and continues to do so. Those of us who are here today, see it as a type of beautiful continuity. I love the memories and emotions of the *Hani* and for me it is very important that I was part of it all. As a human being and an artist, the *Hani* enriches me. The emotions that I offer through my art, through my words as an actress, are a result of the period in which I lived with the *Hani i 2 Robertëve*.

It is beloved! I use this word about *Hani*, because love is boundless and the source of everything we have in life.

Ilire Vinca
Actor / University Professor

Premierë e monodramës Rrëfimi i një gruaje, regjisori Atdhe Gashi, gazeta Bujku, 24 qershor 1996

Monodrama premiere, Rrëfimi i një gruaje, Bujku newspaper, June 21, 1996

EKZISTENCIALIZMI KULTUROR

Hani i 2 Robertëve në vitet '90 ishte restorant që u shndërrua në qendër kulturore, sepse këtë e imponoi politika e kohës. Në të vërtetë, *Hani* ishte më shumë se një qendër kulturore, ishte çerdhe për të gjithë profesorët, studentët, intelektualët dhe politikanët, sepse aty mbaheshin të gjitha takimet private, kulturore, artistike, politike e arsimore të kohës. Disa kolegë aty e mbanin edhe mësimin. Natyrisht, është meritë e Fadilit dhe Meritës që e menaxhonin Hanin në mënyrë të përsosur, sidomos kundrejt rrehtanave të atëhershme.

Nganjëherë më duket se sot nuk e kemi vullnetin e atëhershëm, atë ndjenjën e optimizmit që na e jepte *Hani*, motivin për mosdorëzim dhe njëfarë ekzistencializmi kulturor, në kohën kur çdo gjë përreth na bënte pesimistë.

Duke u përqendruar te profesioni im, them se *Hani* dallohej me ekspozita dhe i zëvendësoi institucionet që na i kishte uzurpuar regjimi. Në vitet '90 *Hani* ishte edhe galeri kombëtare, edhe muze. Ekspozitat aty nuk mbaheshin veç sa për t'u mbajtur, por kishin vlera artistike, që edhe sot është problem të arrihen. *Hani* ishte kafeteri dhe restorant që s'kishte pse t'i jepte kujt përgjegjësi për cilësinë e ekspozitave, por ato ishin të nivelit të lartë. Kjo për faktin se vetë krijuesit prezentoheshin me vlerat kulmore të opusit të tyre në atë kohë. E mendoj shpesh këtë kur kaloj pranë *Hanit* të dikurshëm te Santea. Sa herë e kthej kokën andej, më kujtohet ajo kohë e pakohë, të cilës i rezistuaam dhe i mbijetuam.

Menaxhmenti i galerisë *Hani* kishte një qasje shumë pozitive dhe komunikimi i tyre me komunitetin artistik ishte i jashtëzakonshëm. Mendoj se sot do të ishte e vështirë për një kafe-restorant t'i organizonte aktivitetet ashtu që të përfshiheshin teatri, poezia, filmi e arti figurativ.

Veç kësaj, vinte pjesa politike. Aty zakonisht rrinte Xhemal Mustafa, më kujtohet madje tavolina në të cilën e pinte kafën. *Hani* ishte pikëtakimi edhe i inteligjencës së asaj kohe, sepse aty vinin profesorët Fehmi Agani, Rexhep Ismajli dhe të tjerë elitare të kohës. Prandaj do ta zgjeroja cilësimin: nuk ka qenë vetëm qendër kulturore por edhe qendër politike e arsimore. Ishte qendër e ekzistencializmit tonë.

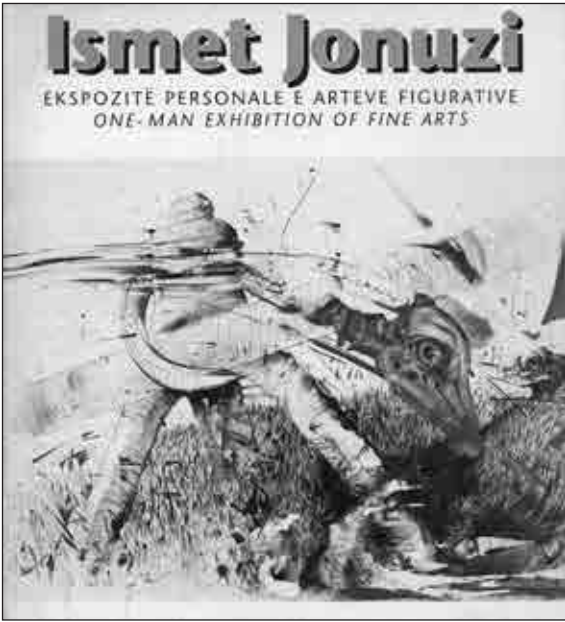
Hani s'kishte alternativë. Për çdo organizim që e mendonim, vendosnim ta mbanim te *Hani*, ndaj edhe sot më zgjon kujtime të këndshme. Kur shkoj edhe në Galerinë Kombëtare, nuk e kam ndjenjën si te *Hani*.

Sot çuditem nga na vinte gjithë ai vullnet dhe optimizëm i pafund për mbijetesë për një dekadë të tërë para luftës. Ndoshta na e impononte politika e kohës. Vetëm t'i kujtosh të gjitha ndodhitë e asaj dekade, është histori më vete: prej humorit çlirues e deri te tragjeditë, si vrasja e aktorese Adriana Abdullahu.

Kam pasë qenë shumë aktiv në Shoqatën e Artistëve Figurativë, kur pjesë e saj ishin edhe profesorët Muslim Mulliqi, Agim Çavdarbasha e të tjerë, kurse Galeria e Arteve ndodhej në Qendrën "Boro e Ramizi". Kur u mbyll ajo Galeri, na u duk gjë shumë e tmerrshme. Por *Hani* disi arriti ta zëvendësonte.

Pas luftës filloi ringjallja, kthimi, megjithëse me shumë ndryshime. Nuk ishte më si përpara, kur brezi i vjetër i jepte njëfarë identiteti artit pamor, që ishte elitë e identifikueshme me vlera shumë të larta. Ajo elitë ka kontribuar shumë për hapjen e Akademisë në Kosovë dhe e ka vazhduar kultivimin e artit në dekadën e rezistencës.

Kemi dy modele për krahasim: Palestinën dhe Afrikën e Jugut në kohë apartheidi, vende në të cilat qenë mbyllur shkollat vendore nga

CULTURAL EXISTENTIALISM

In the '90s, the *Hani i 2 Robertëve* was a restaurant that transformed into a cultural centre due to the politics of the time. In truth, the *Hani* was more than a cultural centre, it was a home for all the professors, students, intellectuals and politicians because that's where they held all their private, cultural, artistic, political and educational meetings back then. Some colleagues there also held lessons. The wonderful management of the *Hani* was all down to Fadil and Merita, who worked so hard despite the circumstances of the time.

Every now and then, it seems to me that today we don't have the same willpower, that sense of optimism that the *Hani* gave us, the motivation not to give up and a sort of cultural existentialism, when everything around made us pessimistic.

From a professional perspective, I would say that the *Hani* was distinguished by its exhibitions and that it replaced the institutions that the regime had usurped. In the 1990s, the *Hani* was both a national gallery and a museum. The exhibitions there were not held for the sake of it, but also had artistic quality, which is challenging to achieve today. Although the *Hani* was a cafe and restaurant and no one was responsible for the quality of the exhibitions, they were of a high standard. This was because artists were producing their best work at the time. I often think of this when I pass by the former *Hani* in Santea. Every time I turn my head to look, I remember that timeless time, when we resisted and survived.

The management of the *Hani* gallery had a very positive approach and their communication with the artistic community was extraordinary. I think today it would be difficult for a cafe-restaurant to organize activities in such a manner, including theatre, poetry, film and fine arts.

In addition, there was the political aspect. Xhemal Mustafa was usually there, I even remember the table where he drank coffee. The *Hani* was also a meeting point of the intelligentsia because that was where professors like Fehmi Agani, Rexhep Ismajli and other members of the elite came. Therefore I would expand the definition: It was not only a cultural centre, but also a political and educational centre. It was the centre of our existentialism.

There was no alternative to the *Hani*. We decided to hold every event we could think of at the *Hani*, and looking back, I have such fond memories. When I go to the National Gallery now, I don't have the same feeling as I did at the *Hani*.

Today, I wonder from where all that endless will and optimism for survival came for a whole decade before the war. Maybe the politics of the time imposed it on us. Just remembering all the events of that decade is a story in itself: From liberation humour, to tragedies like the murder of the actress Adriana Abdullahu.

I was very active in the Society of Figurative Artists, when professors Muslim Mulliqi, Agim Çavdarbasha and others were also members, and the Art Gallery was located in the "Boro e Ramizi" Centre. When that Gallery closed, it seemed terrible. But the *Hani* somehow managed to replace it.

After the war, life resurrected, returned, albeit with many changes. It was no longer the same as the older generation have given an identity to the visual arts, as an identifiable elite with very high values. That elite contributed

Preface

Justifying savagery, might and ferociousness means opening the ways to the never-ending drama of man, and giving the right of way to hate, violence and blood, rather than reason. Writers have been dealing with this in quite a number of works that have taken their authors to the heights of the world art, as the function of art has always been seen as such - in the function of progress and humanism. The means used by modern drawing artists might not look as direct as those of literature, but they can often reach even more powerful effects. Therefore, one must seek the continuous connection between the painting and literature, the way it is always sought between the sculptor and poetry, or between painters, writers and composers.

The Rhinoceros represented by Ionesco, for example, may be a key to the opening of a world of symbols and explanation of a part of artistic activity of the sculptor and painter Ismet Jusuqi, although art does not accept keys or ciphers. However, Ionesco was so direct by turning the man who has lost awareness and is full of blood, and gets blind and sees nothing but himself and his own shadow, into a beastly monster in a Rhinoceros, for example . . .

Perhaps not by a direct influence of Ionesco, nor even from similar views and concepts, Ismet Jusuqi places his beastly power in support of his art and drawing, to raise it and give full speed to the eruption of expressive dynamism, a hand well fit and trained to build a special, very powerful and suggestive world. All of this, set on the context of an insignia or particular symbolism, could perhaps confuse the markings of Ionesco's art. The Rhinoceros' head, drawn with astonishing clarity, and with an eruptive dynamism and expressiveness, which will be even more clearly expressed in the cycle of cattle - cows in motion - puts before the painter-drawer, and even more so before the sculptor, difficult matters and demands. The bull, wounded horns, an extraordinary force broken, horns tied up and the wounded animal penetrated by the spear, cut by the rush of eruption, burning blood and breath, are but a mirror reflecting from the soul of the artist driven by inhuman savagery in which our man has been placed today. That does not equate in the blood and fall of the bulls of the arenas, although it may carry close appearances and messages. Because, the "Rhinoceros" of Jusuqi's tableaux is first a broken force and cut in the leap and must burning wishes to run and be free. And, what undoubtedly looks even more special and original is his leaning on this land, refinement of this creative soul of this sky, with this very thesaurus, carried by our artists so that in their work every wound, pain or joy that man knows be reflected, interpreted by dipping with the bit of his soul into his own human destiny.

EKREM BASHA

Ismet Jonuzi, Demi i lidhur, hapje e ekspozitës - Rexhep Ismajli, tetor 1996

Ismet Jonuzi, Demi i lidhur, the opening of the exhibition - Rexhep Ismajli, October 1996

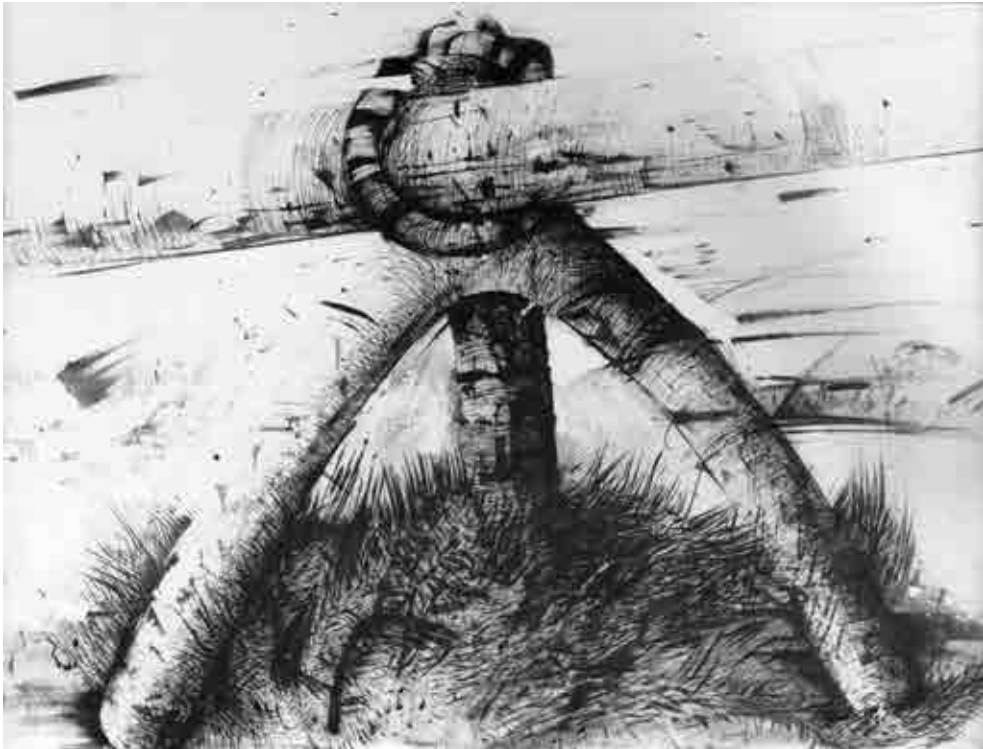
regjimi. Edhe te ne Serbia tentoi t'i mbyllte shkollat në gjuhën shqipe. Në Palestinë shkollat vazhduan të funksiononin jashtë objekteve shkollore, kurse në Afrikën e Jugut u ndërpre mësimi dhe i tërë sistemi përjetoi kolaps, prandaj ishte shumë e vështirë të rindërtohej. Për fat, ne e ndoqëm shembullin e Palestinës, vazhduam me sistemin paralel, me arsimtarë, nxënës e studentë. Interesimi për shkollimin mbase edhe është rritur.

Kjo vijimësi besoj se ishte me rëndësi edhe për artet pamore. Këtu rol shumë të rëndësishëm luante *Hani*, e më vonë edhe disa kafeteri të tjera dhe Galeria Dodona.

Ekspozitën time në *Han* punova gati një vit për ta realizuar. Në njëfarë mënyre ishte provokim dhe nxitje që edhe kolegët të ekspozonin te *Hani*.

Para meje, në *Han* ka ekspozuar Zake Prelvukaj. Ishte ajo që ma propozoi *Hanin* për ekspozitë. Kontaktova Meritën, biseduam për çështjet teknike, pasi hapësira nuk ishte e dedikuar për vepra arti. U desh të improvizohesh dhe të përshtatej teknikisht, me disa ndërhyrje. Ajo që më befasoi në hapje, ishte interesimi tejet i madh. *Hani* ishte stërmbushur në katin sipër dhe në bodrum. Pati shumë vizitorë edhe gjatë ditëve të tjera.

Përfitova shumë nga kjo ekspozitë, sepse mora ftesë nga Fondacioni Heinrich Böll për rezidencë në Gjermani. Robert Elsie e propozoi rezidencën, pasi e kishte parë ekspozitën në *Han*. Ai mrekullohej me mënyrën se si po mbijetonim, i dukej fenomenale se si bënim aktivitete në një restorant. Propozimi i tij qe shumë i rëndësishëm, sepse më mundësoi t'i kisha dy rezidenca (katër plus gjashtë muaj) si dhe katër ekspozita të

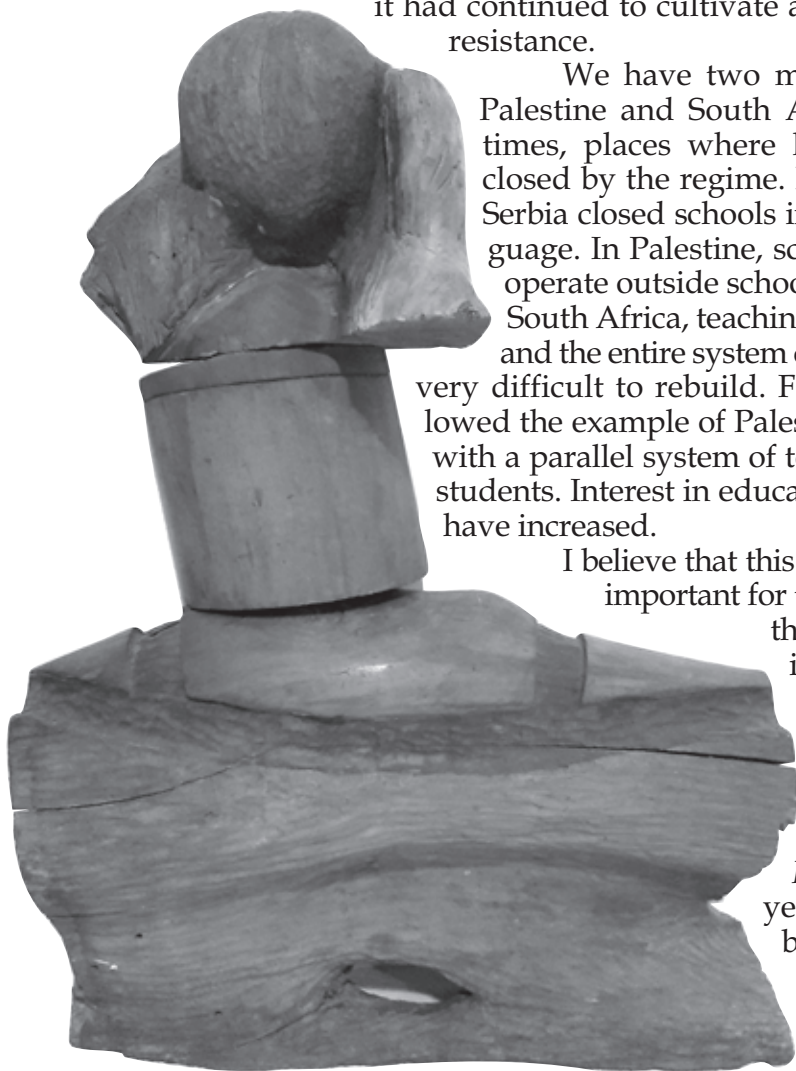

greatly to the opening of the Academy in Kosovo and it had continued to cultivate art in the decade of resistance.

We have two models to compare: Palestine and South Africa in apartheid times, places where local schools were closed by the regime. In our country too, Serbia closed schools in the Albanian language. In Palestine, schools continued to operate outside school facilities, while in South Africa, teaching was discontinued and the entire system collapsed, making it very difficult to rebuild. Fortunately, we followed the example of Palestine, we continued with a parallel system of teachers, pupils and students. Interest in education might actually have increased.

I believe that this continuity was also important for the visual arts. Here the *Hani* played a very important role, and later so did some other cafes, and the Dodona Gallery.

I worked on my exhibition in the *Hani* for almost a year. In a way, it also both stimulated and encouraged my colleagues to exhibit at the *Hani* too.

Hapje e ekspozitës së artistit Ismet Jonuzi,
Demi i lidhur. Fatmir Krypa, Rexhep Ismajli,
Rexhep Ferri, Shyqri Nimani, Ismet Jonuzi,
Esat Valla, tetor 1996

*The opening of the exhibition of the artist
Ismet Jonuzi, Demi i lidhur. Fatmir Krypa,
Rexhep Ismajli, Rexhep Ferri, Shyqri Nimani,
Ismet Jonuzi, Esat Valla, October 1996*

Hapje e ekspozitës së artistit Ismet Jonuzi,
Demi i lidhur. Rexhep Ferri, Rexhep Ismajli,
Agim Çavdarbasha, Ismet Jonuzi,
Shyqri Nimani, tetor 1996

*The opening of the exhibition of the artist
Ismet Jonuzi, Demi i lidhur. Rexhep Ferri,
Rexhep Ismajli, Agim Çavdarbasha, Ismet
Jonuzi, Shyqri Nimani, October 1996*

rëndësishme në Gjermani. Pastaj m'u hapën edhe dyer të tjera, e për të gjitha këto jam shumë mirënjohës për shtytjen që mora te *Hani*.

Edhe pas luftës *Hani* ka shumë histori, të cilat si shoqëri do të bënim mirë t'i kujtonim, sepse kanë kaluar gati njëzet vjet. Unë e kam takuar në *Han* edhe Michael Daxner-in i cili punonte në Ministrinë e Arsimit të Kosovës pas luftës, dhe ishte artdashës i madh.

Hani nuk i ka ndalur aktivitetet artistike deri më sot, pra me disa ndërprerje po bëhen tridhjetë vjet. Mendoj që *Hani* e meriton ta ketë një hapësirë, madje shumë serioze, për ta ruajtur vijimësinë e punës. Këtë ia kemi borxh. Të gjithë, artistët, krijuesit por edhe shoqëria, duhet të japin ndihmën e tyre, secili në mënyrën e vet, për vazhdimësinë e punës së *Hanit*.

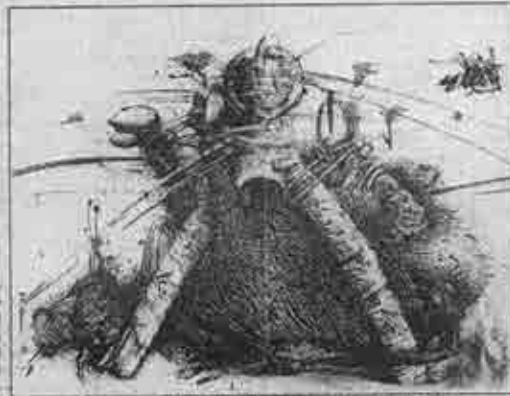
Ismet Jonuzi
Skulptor / Profesor Universitar

Në praninë e dashamirëve të shumtë, parrmbremë, në kafe-galerinë "Hani i 2 Robertëve" në Prishtinë, u hap ekspozita individuale e skulptorit Ismet Jonuzi. U ekspozuan 25 vizatime në teknike të kombinuara si dhe 21 skulptura në teknika të ndryshme (dru, terrakotë, mormer artificial) pjesa dërrmuese e të cilave, janë të ciklit qendror "Demi i lulluar".

PARMBREMË, NË PRISHTINË U HAP EKSPOZITA E ISMET JONUZI

Një klithmë kundër dhunës

Në ekspozitën e vet individuale ky skulptor paraqiti 46 realizime figurative

Vizatim nga cikli "Demi i lulluar", teknika e kombinuara, 1996

Ekspozitën individuale të Ismet Jonuzit, që është e njëzë e njëta me radhë, e hapu Rexhep Ismajli, i cili me këtë rast tha: "E kam të vështirë të li nga redukimi i domeshtësive përpara figuracionit. Kështu të begatshëm. Në këto vizatime sikur ndihet një klithmë kundër dhunës ndaj natyrës si në natyralitet, ndaj njeriut dhe të pafundit, që derdhet i shtrënguar në fallakun e përkryer. Një shprehje e proteste kundër dhunës mbi dhunë e padajësish në lëvizjen si në shumë se igurme. Në ciklin që e kam këtu simbo- mbledhjen tematika e murit, që ndan një botë, një natyrë, një trup të vetëm, murit para të cilit zëni bota. Me është dukur se njihet tendosja e trupit të ndalet për ta transgresuar murin, për ta zhbërë. Kudo dhe lulluar trup natyrë, njëri ikemb, dem-tokë... Tematikim universal, do të them. Po dhe konkretja lokale del aty përmes identifikimit, ndonjëherë më tepër se

se edhe këtu përkohet hijet e përbarshkëta kërkimi në natyrën... në të lashtën, të parmen, në prejardhjen, në folklorikën e mitikën, në fëmijerinë dhe shkrirja e të gjitha atyre në të tashmen përmes lojës, pa kufi të vijave e të formave, si në një palimpsest. (Do të doja të përmend lojën e ciklit me piramida, motivimin e refleksioneve e të metaforave që sugjerojnë ato, atmosferën e zymtë të tablove nga ciklit i transformimit të shikimit në njeri, që para privilegjit të shijës në studim, toban e lehtë lokal dhe lëvizim e figurave të zgjuara në dru, tërë atë celebrim të shpirtit që më kujtoj një poet katalan, i cili, i pyetur përse shkruante në ato kohë të zezë për ta, thoshte: të mëtoj se jam gjallë. Dhe dua edhe përtej, do të kisha shuar në rastin e Ismetit). Për vizatimet, pikurat dhe skulpturat e Jonuzit janë shprehje të tepër të një mirazhi i mundshëm përpara gjithësi i kësaj njerëzshme, si ky. Përpara kemi një botë të tërë realizueshëm të imkualifikueshme, por veçra e Ismet Jonuzit është shprehje në tepër shprehje me e detyruar dhe e ashpër në të vjetër".

Ekspozita e Ismet Jonuzit para dhe pas gjalla të loqjes e shprehur figurave e murit të lehtë, të ekzekutuar në vëllim të veterani Karashi. Ky ekspozitë do të qëndron në lavdëruara nga prof. Cavidarusha. Me duket je e hapur një mur.

Vesta Nura, gazeta /newspaper Bujku, tetor 1996

Zake Prelvukaj exhibited before me at the *Hani*. It was she who suggested to the *Hani* that I also exhibit. I contacted Merita, we talked about technical issues, as the space was not designed for works of art. I would need to improvise and adapt it technically, with some interventions. What surprised me most at the opening was the tremendous interest. The *Hani* was overcrowded upstairs and in the basement. There were many visitors on the other days as well.

I benefited greatly from this exhibition because I received an invitation from the Heinrich Böll Foundation to do a residency in Germany. Robert Elsie proposed the residency after seeing the exhibition in the *Hani*. He was amazed at how we were surviving; it seemed phenomenal to him how we organised activities in a restaurant. His proposal was very important because it allowed me to have two residencies (four plus six months) and four important exhibitions in Germany. Then other doors opened for me, and so I am very grateful to the *Hani* for the initial impetus it gave me.

Even after the war, the *Hani* has a lot of history, which as a society we would do well to remember, because almost twenty years have passed. I also met Michael Daxner in the *Hani*, who worked at the Kosovo Ministry of Education after the war, and was a great art lover.

The *Hani* continued its artistic activities right up to the present, so despite a few interruptions, it has been operating for thirty years. I think the *Hani* deserves to have a space, a very serious site, to maintain the continuity of its work. We owe it to them. Everyone, artists, and creatives, society in general, each in their own way, must support the continuity of the *Hani's* work.

Ismet Jonuzi
Sculptor / University Professor

Xhemal Mustafa, gazeta /newspaper Bujku, 26 tetor 1996

ES

I
IT

Viktima

Piktora e Ismet Jonuzit paraqet një provokim krijues intensiv dhe, siç ngjet rëndom me artin, ai është provokim i lirisë të veçantë, që veshtrë mund të shpjegohet. Për kureshtja për ta bërë public kësaj provokim metafizik, të shpirtit i konkretizohet perceptimet, kujtimet dhe asociacionet. Në këtë aventura të paevitueshme, nuk mund të imagjeshsh për një moment fukit se ciklit i pikturave Dem i plagosur rrezaton një dinamike të brendshme të fuqishme.

Kjo dinamike e brendshme, tensionet e konfrontimet e videntat, thënë ngjohet e opozit të deritashëm të Ismet Jonuzit, janë karakteristike e pikturës, e vizatimeve dhe e skulpturave të Ismet Jonuzit. Por, në këtë cikël pikturash, të vendosur në ekspozitën e aranzhuar me shije në kafe-galerinë Hani i dy Robertëve në Prishtinë, ky tensionim i brendshëm shpërthen fuqishëm. Në mënyrë dramatike të Jonuzit trinë pranë e pranë dhe ballafaqim për njëherësh dy gjendje, dy situata dhe dy procese kundërshtuese.

Në një anë, është energjia dhe potencia e padiskutueshme për lëvizje në jetë dhe për jetën, kurse, në anën tjetër, janë pengesat e kufizimet e pamurta të fuqishme, që i dallojnë përpara dhe që duan ta frenojnë, ta limitojnë dhe ta pengojnë lëvizjen, energjinë, veprimin, jetën dhe vetë ekzistencën. Kjo kundërshtime është e njohur dhe është e provuar e provohet shpesh në jetë, por në këto piktura ajo riakualizohet dhe rithuhet artistikisht në nienvër krijësish autentike. Ajo bëhet motiv qendror dhe vlerë konkrete e pikturës, tematizohet e merr shprehje në situata dhe gjendje krijëse të jetës e të ekzistimit.

Interpretimi i mëtejshëm i vjetër dhe i rrefundit të pikturës së Jonuzit, na shpër të simbolit i demit, që është vendosur në qendër të preokupimit të autorit. Ai vendoset në situata të veçanta të dhanit e të sprovimit dhe prej tij krijohet simboli i viktimës, që ta shoh sherrin dëshirës, potencës dhe energjisë së vet për lëvizje, për jetë dhe për ekzistencë. Drama e tij është dramë e qenies që ballafaqohet me dhanin dhe me rrezikun e asgjësimit në embrion përmes tridhjes në fallak. Ajo është qenie që

JASHTË FOKUSIT TË HUAJ

Para 12 vjetëve isha 25 vjeçar dhe pas një qëndrimi njëmuor në Kosovë, u ktheva në shtëpi i impresionuar. Ecja rrugëve të Berlinit me përshtypje që më kishin mbetur ende të forta. Kisha qenë në Kosovë me artistë të tjerë e miq, Eline Jongsma, Aurelio Kopainig, Kel O'Neill, Sara Pape Garcia dhe Betty Ras. Ishim njohur në Akademinë e Artit në Amsterdam dhe shumica prej nesh kishim dalë në botë duke i praktikuar zërat tanë artistikë nëpër qytete të mëdha. Por, në verën e vitit 2007 i sinkronizuam jetët për pak kohë në Prishtinë, për të provuar diçka që na emocionoi të gjithëve.

Unë dhe Merita së pari kishim filluar të mendonim për idenë e një rezidence artistike dhe ekspozite në galerinë e saj, *Hani i 2 Robertëve*, në një ditë me diell të dimrit më 2006, kur Kosova sapo e kishte humbur presidentin Ibrahim Rugova.

Në gusht, tri javë para hapjes së ekspozitës, zbritëm në aeroportin e Prishtinës. Vetura jonë hyri në qytet dhe nga ana e një ndërtese pamë një foto të madhe të Bill Clinton-it, që sikur i kishte të shkruara fjalët "Mirësevini në Bulevardin Bill Clinton". E kaluam rrugën përpara policisë, një rrugë me rreshta makinash të bardha të parkuara të Kombeve të Bashkuara, si dhe ndërtesën e UNHCR-së afër stadiumit të futbollit. Përmes portave hymë në parkingun e Pallatit të Rinisë "Boro e Ramizi" dhe pa bujë të mëtejme na u ofruan ushqimi i shijshëm, makiatot dhe birrat "Peja". Kjo do të bëhej zakon në javët në vazhdim. Ishim tejet të lumtur. Lart mbi koka i kishim trarët metalikë të Qendrës së Rinisë, të cilët i simbolizonin heronjtë e Luftës së Dytë Botërore, njëri serb e tjetri shqiptar. Arkitektura e ndërtesës do të mbetej e paharrueshme për ne.

Projekti ynë titullohej "Jashtë fokusit të huaj". Ishte projekt bashkëpunimi dhe punimet tona do të ndikoheshin nga mjedisi dhe historia e Kosovës, si dhe e zonave përreth. Merita bashkëpunonte ngushtë me ne për të vendosur kontaktet, për të siguruar materialet e nevojshme, informacionet, përkthimet, etj. Gjatë krijimit, salla e galerisë dhe hapësira e ekspozitës do të funksiononin si studio.

Out of Foreign Focus, ekspozitë ndërkombëtare e artit bashkëkohor / international contemporary art exhibition artistët / artists: Joris Bas Backer, Eline Jongsma, Aurelio Kopainig, Kel O'Neill, Sara Pape Garcia dhe Betty Ras, gusht, August / shtator, September 2006

OUT OF FOREIGN FOCUS

I was 25 years old twelve years ago, and after one month in Kosovo, I returned home impressed. I walked the streets of Berlin with the impression that I was stronger. I had been to Kosovo with some artists and friends, such as Eline Jongsma, Aurelio Kopainig, Kel O'Neill, Sara Pape Garcia and Betty Ras. We met at the Academy of Arts in Amsterdam, and most of us had gone out into the world, by using our artistic voices in big cities. But, in the summer of 2007, we coordinated our lives for a while in Prishtina, to try something that excited us all.

Merita and I first started thinking about the idea of an artistic residency and exhibition in her gallery, *Hani i 2 Robertëve*, on a sunny winter day in 2006, when Kosovo had just lost President Ibrahim Rugova.

In August, three weeks before the opening of the exhibition, we landed at Pristina Airport. Our car entered the city and from the side of a building we saw a large photo of Bill Clinton, which seemed to have the words, "Welcome to Bill Clinton Boulevard" written on it. We drove along the road in front of the police station, a road with rows of white cars parked at the United Nations, as well as the UNHCR building near the football stadium. Through the gates we entered the parking lot of the *Pallati i Rinisë (Youth Palace) "Boro e Ramizi"* and without further ado, we were offered delicious food, macchiato and Peja beer. This would become a habit in the coming weeks. We were very content. Above us were the metallic beams of the *Pallati i Rinisë*, which symbolized the heroes of World War II, one Serb and the other Albanian. The architecture of the building would remain unforgettable for us.

Our project was titled "Out of Foreign Focus." It was a collaborative project and our work was influenced by the environment and history of Kosovo, as well as the surrounding areas. Merita worked closely with us to establish contacts, provide the necessary materials, information, translations, etc. During the activity, the gallery hall and exhibition space would function as studios.

Several months had passed since Milosevic's death, and Kosovo's independence was the subject of debate. None of us artists, who came from the Netherlands and Switzerland, had been close to conflict-torn

Pamje nga ekspozita grupore ndërkombëtare e artit bashkëkohor Out of Foreign Focus, artistët: Joris Bas Backer, Eline Jongsma, Aurelio Kopainig, Kel O'Neill, Sara Pape Garcia dhe Betty Ras gusht / shtator 2006

Exhibition view. International Contemporary Art Exhibition, Out of Foreign Focus, artists: Joris Bas Backer, Eline Jongsma, Aurelio Kopainig, Kel O'Neill, Sara Pape Garcia dhe Betty Ras August / September 2006

Kishin kaluar disa muaj nga vdekja e Milošević-it dhe pavarësia e Kosovës ishte temë debati. Asnjëri nga ne artistët, të ardhur nga Holanda dhe Zvicra, nuk kish qenë afër vendeve të dala prej konflikteve. Të tronditur dhe po aq të etur për të kuptuar, shikonim sa më shumë nga jashtë.

Njëri nga ekskursionet e para që bëmë ishte në Badovc, pastaj një rast i veçantë përbente vizita në minierat e Kishnicës, ku Sara u ndihmua të merrte kimikate për instalacionin e saj. U lejuam të bënim fotografi në laborator dhe në fabrikën e shkatërruar pjesërisht. Disa nga fotot e Betty-t janë bërë aty.

Pas dy javësh, unë, Sara dhe Aurelio vizituam shpellat nëntokësore, ku Sara regjistroi video-imazhe për instalacionin e saj dhe u frymëzua për të hulumtuar nëntokën e Kosovës, plot burime të vlefshme natyrore mijëravjeçare. Udhëtimet e tjera ishin në Gjakovë, Pejë, Prizren dhe Shkup. I paharrueshëm ishte udhëtimi me tren nga Fushë Kosova deri në kufirin verior të vendit. Ky tren suedez, i organizuar nga UNMIK-u, na çoi në kufi dhe pastaj na ktheu, ndërsa rrugës Aurelio dhe Betty vizituan Mitrovicën. Udhëtimet na frymëzonin, na jepnin njohuri dhe na siguronin një bazë për punën që po bënim.

Jo pa vështirësi, Eline dhe Kel siguruan lejen për të vizituar bazën ushtarake të ShBA-së, kampin Bondsteel. Ata u lejuan të fotografonin dhe të filmonin gjatë misionëve në terren, si dhe seancave të trajnimit në kamp. Ishte interesante, sepse përfaqësues nga ushtria, përfshirë ata në foto, erdhën në hapje të ekspozitës. Ata ishin po aq kureshtarë për ekspozitën tonë sa edhe ne për kampin e tyre ushtarak.

Studioja ishte një vend i gjallë takimi. Mbaj mend që patëm dëgjuar dhe mësuar shumë tregime e histori nga Merita, Fadili dhe miqtë e tyre që vizitonin galerinë, ndërsa ne punonim ose edhe gjatë darkave të mrekullueshme. Kur e shikoja Sarën, e cila është gjysmë spanjolle, mendoja për *tetëdhjetë vjet luftë* me Holandën në shekujt XVI dhe XVII. Megjithatë, ja ku ishim tani. Jeta, liria dhe siguria jonë nuk ishin kërcënuar për dy gjenerata dhe nuk kishte arsye të kërcënoheshin.

Sara dhe Aurelio prezentuan instalacione, Eline dhe Betty prezentuan foto, unë disa vizatime, ndërsa Keli një film. Filmi ishte një dokumentar i shkurtër i qëndrimit tonë dhe i procesit të punës, që përfundoi me ekspozitën. Synim e kishte ta zgjeronte "kornizën" nëpërmjet të cilës audienca mund të na e shihte punën.

Koha që kaluam në Prishtinë ka qenë e veçantë. Frymëzim për punën tonë, për jetën tonë dhe për njëri-tjetrin. Më në fund u ndalëm në një pikë të lartë, u ulëm dhe shikuam pamjen, me gjithë atë peizazh para nesh. Gjithçka që kishim studiuar nga afër, tani dukej e vogël dhe shumë e largët. Vendosëm të punonim përsëri në të ardhmen dhe ta quanim grupin tonë "Palatti" (Natyrisht, e shkruajtmë gabimisht atë ditë, dhe përgjithmonë pas saj). Dhe logoja e grupit tonë ishte marrë nga maja e Pallatit të Rinisë, ku trarët metalikë takohen.

Joris Bas Backer
Artist

Përshtypjet për kryeqytetin

MJELLMA PALLASKA
Në galerinë "Bani i Robertëve" në Prishtinë po bëhet instalimi i punimeve për ekspozitën ndërkombëtare të artit modern. Anna Bas Backer, Eline Jonama, Aurelio Kopalija, Keli O'Neill, Sara Bas Backer dhe Betty Kra. Artistët dhe kujtues të mesazjeve të ndryshme të punës vizuale përdorimbeletare, janë duke e përcaktuar ekspozitën "Surf of Eastern Europe", që hapet më 16 shtator.

Arti, i cili punohet aty për aty, i ndikuar prej mediave, ka qenë koncepti i ekspozitës. Sipas Arina Bas Backerit, qëllimi i ekspozitës është shprehja e përshtypjeve të artistëve për këtë mëditi, nëpërmjet artit vizual.

Në ekspozitë do të paraqitet mënyra se si si kemi akceptuar Prishtinën gjatë qëndrimit tonë këtu, nëpërmjet videos, fotografisë, instalacioneve, etj. Gjatë qëndrimit këtu kemi parë shumë pjesë të qytetit dhe kemi njohur njerëz, me qëllim të gjetjes së materialeve që na nevojitet për punë.

Instalimi i ekspozitës ka filluar më 26 gusht dhe do të përfundojë më 15 shtator.

countries. We were shocked and eager to understand, learning as much as possible as outsiders.

One of our first excursions was to Badovc; then as a special outing, we visited the mines of Kishnica, where Sara was assisted with the chemicals for her installation. We were allowed to take pictures in the laboratory and in the partially destroyed factory. Some of Betty's photos were taken there.

After two weeks, Sara, Aurelio and I visited the underground caves, where Sara recorded video images for her installation and was inspired to research Kosovo's underground, full of valuable natural resources for millennia. Other trips included Gjakova, Peja, Prizren and Skopje. The train journey from Fushë Kosova to the northern border of the country was unforgettable. This Swedish train, organized by UNMIK, took us to the border and then back, while Aurelio and Betty visited Mitrovica. The trips inspired us, gave us knowledge, and provided a foundation for the work we were doing.

Eline and Kel obtained permission for us to visit the U.S. military base, Bondsteel Camp, not without some difficulty. They were allowed to photograph and film during field missions, as well as camp training sessions. It was interesting because representatives from the military, including those in the photo, came to the opening of the exhibition. They were just as curious about our exhibition as we were about their military camp.

The studio was a lively meeting place. I remember hearing and learning many stories from Merita, Fadil, and their friends visiting the gallery as we worked and also during wonderful dinners. When I looked at Sarah, who is half-Spanish, I thought of the eighty years of war with the Netherlands in the 16th and 17th centuries. Yet, here we were now. Our lives, liberty and security had not been threatened for two generations and there was no reason to feel under threat.

Sara and Aurelio displayed their installations, Eline and Betty presented some photos, I had some drawings, while Kelly had a film. The film was a short documentary of our stay and our work, which resulted in the exhibition. The goal was to expand the "lens" through which the audience could see our work.

The time we spent in Prishtina was special. Inspiration for our work, for our lives and for each other. We stopped on a high peak, sat down and looked at the view, with all that landscape in front of us. Everything we had studied closely now seemed small and very distant. We decided to work again in the future and to call our group "Palatti," (of course, we misspelled it that day, and forever after). And the logo of our group was taken from the top of the *Pallati i Rinise*, where the metal beams meet.

Pamje nga ekspozita grupore ndërkombëtare e artit bashkëkohor *Out of Foreign Focus*, artistët: Joris Bas Backer, Eline Jongtsma, Aurelio Kopainig, Kel O'Neill, Sara Pape Garcia dhe Betty Ras gusht / shtator 2006

Exhibition view. International Contemporary Art Exhibition, Out of Foreign Focus, artists: Joris Bas Backer, Eline Jongtsma, Aurelio Kopainig, Kel O'Neill, Sara Pape Garcia dhe Betty Ras August / September 2006

Joris Bas Backer
Artist

PALATTI PAS KOSOVËS

Pas përvojës në *Hanin e 2 Robertëve* në Kosovë, *Palatti*, i definuar si “një grup artistësh” me plot entuziazëm për të filluar me projekte të reja, filloi t’i organizojë nëpër vende të reja. Këtë herë, meqë u bashkuan artistë të rinj, një grup më i madh (disa të tjerë nuk vazhduan, ishte mënyra se si grupi do ta vazhdonte riformimin në të ardhmen), e solli *Palatti*-n në Çongking të Kinës, më 2007 dhe 2008.

Në vitin 2010, me rastin e 200-vjetorit të pavarësisë së Argjentinës, *Palatti* udhëtoi në Amerikën e Jugut për të punuar dhe qëndruar në Buenos Aires, e të njëjtin vit vijoi në Stamboll, kurse në vjeshtë-dimër 2011-2012 në Leipzig. Projekti më i madh u organizua më 2013 në Zvicër, ku grupi qëndroi disa muaj duke punuar në kuadër të festave të pesëqindvjetorit dhe një projekti kulturor të krahinave Appenzell e Ausserrhoden. Një publikim i radhës, i krijuar nga *Palatti*, mori formën e një serie broshurash artistike më 2015 “PALATTI AR AI” që përkon me 10-vjetorin e veprimtarisë artistike të grupit.

Aurelio Kopainig
Artist

Palatti Kosova Berlin

The Palatti Group presents works from their recent residency project **Out of Foreign Focus** in Prishtina / Kosova. During one month new works and an exhibition were created by six artists at Gallery Hani i 2 Robertëve. Installation, Photography, Drawing, Video.

Anna Bas Backer, Aurelio Kopainig, Betty Ras

Opening: November 24th, 19h

Exhibition: November 25th-December 10th, open every Friday-Sunday, 14-18h

Project Space NewYorkRioTokyo
Eberswalder Straße 4 / Berlin
www.nyrt.net

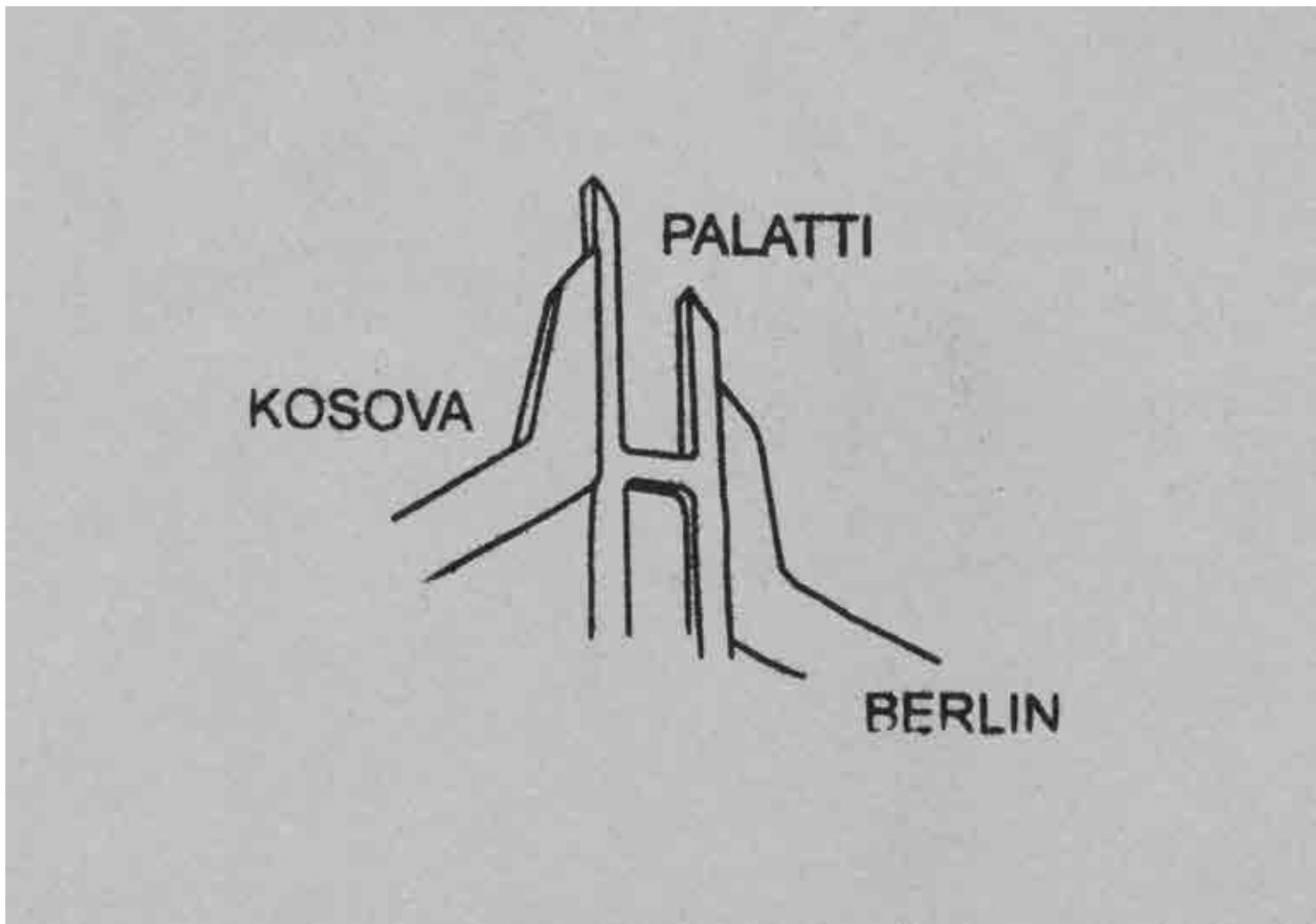
for further information or appointments contact: dasbuero@gmx.ch

THE PALATTI AFTER KOSOVO

After the experience of the *Hani e 2 Robertëve* in Kosovo, the *Palatti*, defined as “a group of artists” full of enthusiasm to start new projects, began to organize in new countries. This time, as new artists came together, a larger group (some others did not continue, it was the way the group would continue to reform in the future), brought *Palatti* to Chongqing, China, in 2007 and 2008.

In 2010, on the occasion of the 200th anniversary of Argentina’s independence, the *Palatti* travelled to South America to work and stay in Buenos Aires, and the same year it continued in Istanbul, and later, in the autumn-winter of 2011-2012 in Leipzig. The largest project was organized in 2013 in Switzerland, where the group stayed for several months working as part of the 500th anniversary celebrations and in a cultural project of the Appenzell and Aussenrhoden provinces. In 2015, the *Palatti* issued another publication, a series of artistic brochures called, “PALATTI AR AI” which coincided with the 10th anniversary of the group’s artistic activity.

Aurelio Kopainig
Artist

MIRËNJOHËS PËR KONTRIBUTIN E HANIT

Në vitet '90, për ne si studentë të artit, *Hani i 2 Robertëve* ishte jo vetëm vend ku pinim kafe dhe rrinim gjatë ditës, por edhe institucion i rëndësishëm kulturor. Aty mbanim prova dhe i luanim shfaqjet, ushtronim dhe jepnim koncerte muzikore, shpesh i mbanim edhe mësimet. Kemi parë shumë ekspozita, kemi përcjellë promovime librash dhe gjithçka tjetër që kishte të bënte me artin.

Hani ishte shtëpi e dytë për ne, vendi ku shiheshim me miq e me artistë. Aty takoheshim me profesorin Faruk Begollin.

Hani ishte vendi ku shpesh fshiheshim nga policia. Aty ndiheshim shumë mirë, kishte ngrohtësi të veçantë që e krijonin edhe pronarët, Merita dhe Fadili. Në shumë raste, pasi gjendja ishte shumë e keqe, e ne si studentë nuk kishim mundësi t'i paguanim pijet dhe ushqimin, nuk na i merrnin fare paratë. Na trajtonin me zemërgjerësi tejet të madhe.

Përveçse është me rëndësi t'ia kujtojmë ngjarjet, mendoj se *Hanit* duhet t'ia japim një vend të veçantë në historinë e Kosovës, sidomos për periudhën e viteve '90, kur punonte si institucion shumë i rëndësishëm kulturor dhe i ndihmonte artistët.

E gjithë kjo *Hanit* ia siguron një vend të posaçëm në zemrën dhe kujtesën time. Jam shumë mirënjohës për gjithë kontributin që ka dhënë me vite të tëra.

Kushtrim Hoxha
Artist

Liv Ullmann, Gerald Nagler (Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut), Veton Surroi, Jonas Wais (ish-sekretar i Ambasadës Suedeze në Beograd), Linn Ullmann (e bija e Liv Ullmann dhe Ingmar Bergman), 1997

Liv Ullmann, Gerald Nagler (Helsinki Committee for Human Rights), Veton Surroi, Jonas Wais (Swedish diplomat), Linn Ullmann (daughter of Liv Ullmann and Ingmar Bergman), 1997

GRATEFUL FOR THE HANI'S CONTRIBUTION

In the '90s, for us art students, the *Hani i 2 Robertëve* was not only a place where we drank coffee and stayed during the day, but it was also an important cultural institution. There we rehearsed and performed, practiced, and gave music concerts, and we often had lessons there too. We saw a lot of exhibitions and we went to book promotions and everything else that had to do with art.

The *Hani* was a second home for us, the place where we met friends and artists. We met Professor Faruk Begolli there too.

The *Hani* was the place where we often hid from the police. We felt good there; the owners, Merita and Fadil created a special warm atmosphere. In many cases because the conditions were so terrible, students could not afford to pay for drinks and food, yet they did not take our money. Instead, they treated us with great generosity.

As it is important to remember events, I think we should give the *Hani* a special place in the history of Kosovo, especially during the 1990s, when it worked as a very important cultural institution and helped artists.

All of this gives the *Hani* a special place in my heart and memory. I am very grateful for its contribution over the years.

Kushtrim Hoxha
Artist

Afrim Kasapolli, Luan Daka, Driton Sahiti,
Istref Begolli, Faruk Begolli, Luan Daka, 1995

HANI – TREGIM SHUMË I BUKUR

Për mua *Hani 2 Robertëve* ka domethënie jashtëzakonisht të madhe, sepse në një kohë shumë të vështirë për Kosovën u kthye në epiqendër të kulturës, të artit dhe të rezistencës. Kam pasur fatin që si student të punësohesha në *Han*, e kështu siguroja të ardhura personale me të cilat e përkrahja edhe familjen. *Hani* ishte edhe një dritare që më ndihmoi të krijoja afërsi me njerëzit e ngritur të asaj kohe, jo vetëm artistët, por edhe politikanët.

Ndër ngjarjet më kulminante të asaj periudhe ishte dita e demonstratave të 1 tetorit 1997, kur *Hani* ishte ndoshta i vetmi vend në Prishtinë dhe në Kosovë që guxoi të rrinte hapur. Reporterët nga e gjithë bota qenë mbledhur në *Han*, kurse ne, edhe pse ishim të kërcënuar nga forca policore jashtëzakonisht të mëdha, nuk ndjenim frikë.

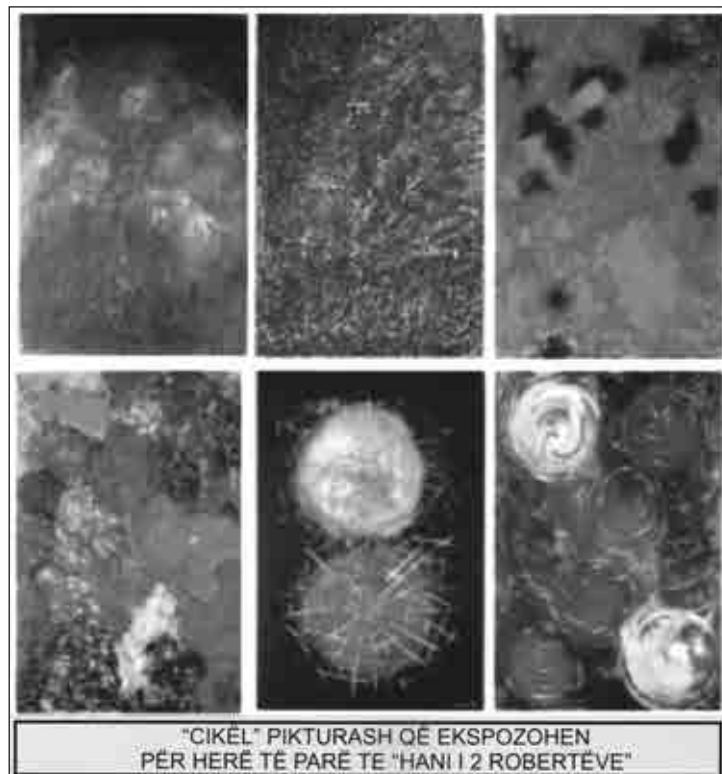
Hani ishte vendi ku shkëmbeheshin informatat dhe mendimet për çka kishte ndodhur gjatë ditës, dhe ishte ndjenjë vërtet e mirë të punoje në atë vend, meqë në njëfarë forme i kontribuonim rezistencës.

Nga personalitetet që e kanë vizituar *Hanin* mbaj mend ish-kryeministren e Finlandës, që ishte Komisionere e Lartë e UNHCR-së. Përveç faktit që i pëlqeu *Hani*, u magjeps edhe me peshkun që ia shërbyem. Pra, përveçse me të tjerat, mund të lavdëroheshim edhe me cilësinë e ushqimit dhe të shërbimit.

Hani në historinë e re të Kosovës, para dhe pas luftës, është thjesht një tregim i bukur për kontributin e dhënë në vazhdimësinë e kultivimit të artit kosovar. Ndonëse ishte kohë e vështirë dhe krizë edhe materiale, artistët stimuloheshin që ta vazhdonin krijimtarinë. *Hani* ka luajtur rol shumë të rëndësishëm, sepse e siguronte platformën dhe adresën për vazhdimin e aktivitetit artistik.

Lekë Musa

ish-drejtor në Amcham, auditor

THE HANI – A VERY BEAUTIFUL STORY

For me, the *Hani 2 Robertëve* had an extraordinary significance because at a very difficult time for Kosovo it became the epicentre of culture, art and resistance. I was lucky enough as a student to be employed at the *Hani*, and that's how I earned a living to support my family. The *Hani* was a window that helped me to get to know educated people of that time, not just artists, but also politicians.

One of the climactic events of that period was the day of the 1 October 1997 demonstrations, when the *Hani* was perhaps the only place in Prishtina and in Kosovo that dared to stay open. Reporters from all the world had gathered in the *Hani* and, although intimidated by the extraordinarily large police force, we did not feel scared.

The *Hani* was the place where information and ideas were exchanged during the day and it felt really good to work there, in a way, contributing to the resistance.

Of the personalities who visited the *Hani*, I remember the former prime minister of Finland who was the High Commissioner of the UNHCR. He liked the *Hani*, and he was also amazed at the quality of the fish served. So people loved the food and service, as well as everything else at the *Hani*.

In the new history of Kosovo, before and after the war, the *Hani* is simply a good story about helping to keep Kosovar art flourishing. Although it was a difficult time and economic crisis, artists were encouraged to keep creating. The *Hani* played an important role because it provided a platform and location to continue artistic activity.

Lekë Musa

Former-director at Amcham, Audit

Nevruz Musa Regulus, ekspozitë / exhibition,
26 nëntor / November 2018

KOKTEJET E HANIT ISHIN ART NË VETE

Përjetimet janë të shumta në *Hanin e 2 Robertëve*. Si student i ri i shkollës së artit pata dëgjuar se aty mbaheshin aktivitete të ndryshme dhe ekspozita. Para luftës, dy-tri herë vizitova disa ekspozita, kurse mbas luftës më shumë. Kërkoja punë dhe u paraqita te *Hani*, ku më pranuan si pjesë të stafit. Aty vinin mysafirë të ndryshëm, kishte organizime dhe ekspozita të cilat i shijoja nga afër.

Prej artistëve të plejadës së vjetër u njoha me Gjelosh Gjokajn, i cili vinte shpesh në *Han*. Ishte artist i madh, por edhe njeri shumë i dashur e i thjeshtë. Që nga ajo kohë, mendoj se thjeshtësia është pjesë e madhësisë. Bisedat me Gjeloshin më patën dhënë shtytje për art. Kur ia tregova punimet, më befasoi për të mirë, më ofroi të qëndroja një vit në studion e tij në Augsburg të Gjermanisë, për t'u zhvilluar më tej si artist.

Puna në *Han* ishte interesante por edhe stresuese, sepse kur organizoheshin ekspozitat çdo gjë duhej të ishte në vijë.

Kur u regjistrova në Fakultetin e Arteve, m'u dha mundësia edhe mua që ta organizoja ekspozitën personale në *Han*. Merita dhe Fadili më ndihmuan me përgatitjen, pati shumë vizitorë, ishin të pranishme të gjitha mediet. Së voni kam ekspozuar sërish në *Han* së bashku me gruan time, Minën. *Hani* organizoi një koktej të mirë, si dikur, dhe sërish u ndjeva si në shtëpinë time.

Ushqimi në *Han* ka qenë gjithmonë fantastik. Ne studentët, para ekspozitave thoshim: "Sot s'do të hamë kurrgjë, sepse në mbrëmje është ekspozita në *Han*". Tavolinat suedeze që shtroheshin dhe koktejet e *Hanit* ishin art në vete.

Hani, si një trashëgimi specifike kulturore, e meriton një trajtim të veçantë. Pasi sivjet shënon 30 vjetorin e punës, është e udhës që para se gjithash Komuna e Prishtinës ta shpallë *Hanin* kafe-galeri të përhershme, ku vizitorët do të kishin në dispozicion informatat për të kaluarën, në mënyrë që kjo histori e mrekullueshme e *Hanit* të mos mbetet në harresë.

Leonid Palushaj
Artist

Zyra Gjermane, koktej për ditën e bashkimit të Gjermanisë (10-vjetori i bashkimit), 2000

German Office, the reception for the Day of the German Unity (the 10th Anniversary of Unification), 2000

THE HANI'S COCKTAILS WERE AN ART

I have many memories of the *Hani i 2 Robertëve*. As a young student at art school I had heard that they held various activities and exhibitions there. Before the war, I visited some exhibitions two or three times and many more after the war. I looked for work at the *Hani* and they took me on. Different visitors came there, there were events and exhibitions that I saw up close.

Of the old school artists, I knew Gjelosh Gjokaj who often came to the *Hani*. He was a great artist, but also a very kind and simple person. From that time on, I have always thought that simplicity is part of greatness. Talking to Gjelosh encouraged me to develop my art. When I showed him my works, he amazed me by inviting me to stay for one year in his studio in Augsburg in Germany, to develop further as an artist.

Working at the *Hani* was interesting, but also stressful because when they organised exhibitions, everything had to be perfect.

When I registered at the Faculty of Arts, they also gave me the opportunity to hold a personal exhibition at the *Hani*. Merita and Fadil helped me with the preparations, there were many visitors, all the media were present. Lately I had another exhibition at the *Hani* together with my wife Mina. The *Hani* organised a reception, like the ones before, and again I felt as if I were in my own home.

The food at the *Hani* was always fantastic. Before the exhibitions, we students would say, "I'm not going to eat anything today because there's an exhibition this evening at the *Hani*". The *Hani's* Swedish tables and their cocktails were an art in themselves.

The *Hani* as specific cultural heritage deserves special attention. As this year marks its 30 year anniversary, it would be appropriate for the Municipality of Prishtina to declare the *Hani* a permanent cafe-gallery, where visitors could learn about the past, so that the wonderful history of the *Hani* is not forgotten.

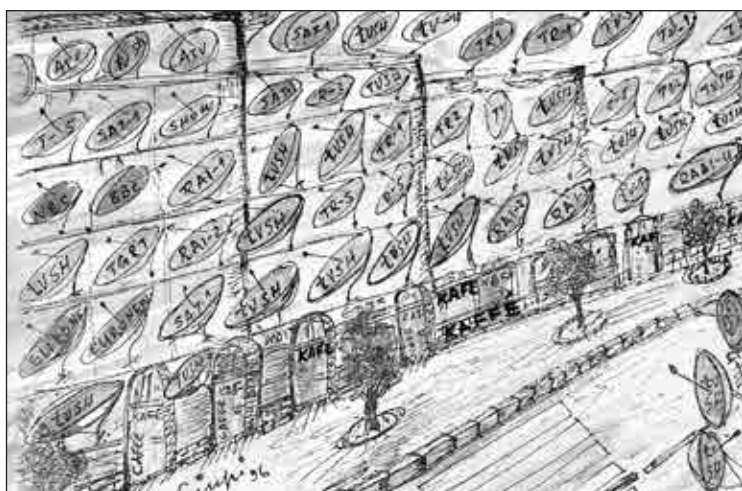
Leonid Palushaj
Artist

OAZË KULTURE NË SHKRETËTIRËN E OKUPIIMIT

Hani i 2 Robertëve ma kujton vendin që ishte pikëtakim në kohë shumë të vështira, në vitet '90. Por, ishin edhe kohë të mira, kur e mendoj *Hanin* si oazë të kulturës. Ajo çka *Dodona* ishte për teatrin skenik, *Hani* ishte për artet figurative dhe programet e tjera kulturore. Mbaheshin shumë ekspozita, por edhe organizime muzikore, inskenime, takime të letërsisë dhe të fushave të tjera. Njëkohësisht, *Hani* kishte krijuar reputacion të mirë si vendtakim për gazetarë dhe diplomatë. Mbase s'kishte gazetar e diplomat të huaj që në atë kohë ta ketë vizituar Kosovën e të mos jetë ndalur te *Hani*, jo vetëm për ushqim të mirë, por edhe për shkak se ky vend ishte si klub i njerëzve që shkëmbenin aty informata.

Hanin e frekuentoja pothuajse prej fillimit, madje edhe gjatë luftës, kur isha në UÇK, pasi që kohë pas kohe vija në Prishtinë. Ishte prej lokaleve të rralla ku dilja për të pirë kafe dhe për të takuar njerëz. Mundohesha ta mbaja të fshehtë prej nga vija, edhe pse shumë veta e kishin marrë vesh. Unë gënjeja, u thosha të gjithëve se isha në Maqedoni për xhirime të një filmi. Në *Han* i lija takimet, sepse aty ndjehesha më i sigurt, me plot besim dilja në atë lokal oazë.

Vehbi Ejupi, Salloni i Karikaturës, dhjetor 1997
Vehbi Ejupi Salloni i Karikaturës, December 1997

Me një rast, kur e takova shokun e ngushtë, të ndjerin Arben Kuka, kuptova ç'po flitej për mua. Më tha: "Nuk di ke dalë a jo, por është përhapur zëri se je në mal, prandaj ki kujdes kah po sillësh". I thashë se nuk kisha dalë, por ai vazhdoi: "S'është se më intereson, e kisha obligim të ta thosha". *Hanin* e vizitoja vazhdimisht. Mbas teatrit, sidomos mbas premierave, shkonim në *Han*. Fadili dhe Merita dinin të na afronin si komunitet, të na përkrahnin, ishin adhurues të artit, krijuan një ambient artistik që na lidhte me lokalitetin. Një periudhë të mirë të jetës e kam kaluar aty.

Në zonat e luftës atmosfera ishte krejt tjetër, ishin rurale dhe mungonte jeta sociale, kafeteritë e gjërat e ngjashme. Isha i armatosur dhe çdo ditë, çdo minutë, prisja ballafaqimin me armikun, nuk dija a do të mbetesha gjallë apo jo. Kur vija në qytet, aty jetohej pothuajse normalisht në dukje, edhe pse s'ishte jetë normale. Por natyra e njeriut është e tillë që përpigjet të përshtatet dhe të mbijetojë në çfarëdo rrethanash. Takoja njerëzit dhe të gjithë bisedonin për luftën. Të gjithë jetonin me frikën se kur do të vinte lufta edhe në kryeqytet. Shumë të rinj këqyrnin si t'i bashkoheshin UÇK-së. Këto ishin bisedat: a të shkojmë ne në UÇK, apo do të vijë UÇK-ja në qytet? Dallimi ishte se në Prishtinë bisedat bëheshin duke pirë kafe ose makiato, e në zonat e luftës nuk e kishim këtë luks. *Hani* ishte numër një në veprimtarinë e vet si lokal, por edhe për aktivitetet kulturore që organizonte, sepse i ndihmonte artistët për ekspozimin e veprave të tyre. Ekspozita në *Han* ishte prestigj, motiv shtesë për ta vazhduar krijimtarinë. Ne aktorët e patëm bërë si rregull që t'i mbanim ndejat pas shfaqjeve në *Han*, e ata brezat pak më të rinj aty i mbanin edhe ligjëratat. Ishin grupe të vogla, nga pesë a gjashtë veta, uleshin me profesorin në një tavolinë, ku dëgjonin dhe i diskutonin ligjëratat teorike. Brezi im nuk i mbante aty. Po e përsëris, *Hani* ishte oazë në shkretëtirën e okupimit në vitet '90, dhe po e veçoj si oazë kulturore, sepse kishte edhe kafene të tjera, por asnjëra si *Hani* me aktivitete kulturore.

Lirak Çelaj
Artist, politikan

CULTURAL OASIS IN THE DESERT OF OCCUPATION

The *Hani* i 2 *Robertëve* reminds me of a meeting place in very difficult times in the '90s. But, when I think of the *Hani* as a cultural oasis, I realise they were also good times. That which the *Dodona* represented for stage theatre, the *Hani* did for fine arts and other cultural programs. They held many exhibitions, and also musical concerts, performances, literary meetings and other events. At the same time, the *Hani* created a good reputation as the place where journalists and diplomats met. I'm sure there wasn't a foreign journalist or diplomat who at that time had visited Kosovo and not come to the *Hani*, and not just for food, but because it was a club of people who exchanged information.

I went to the *Hani* almost from the very beginning, even during the war, when I was in the KLA, as I came to Prishtina every now and then. It was one of the few cafes where I went out to drink coffee and to meet people. I tried to keep it quiet about where I'd come from, though many people worked it out. I lied, I told everyone that I was in Macedonia for filming. I organised my meetings at the *Hani* because I felt safe there, I went to that cafe oasis with total trust.

On one occasion, when I met a close friend, the late Arben Kuka, I discovered what people were saying about me. He said, "I don't know if you went or not, but there's a rumour that you have been in the mountains, so be careful how you behave." I said that I had not gone, but he continued, "I don't care, but I had an obligation to tell you."

I visited the *Hani* continually. After the theatre, especially after the premieres, we went to the *Hani*. Fadil and Merita knew how to approach us as a community, to support us, they were art lovers, they created an artistic atmosphere that connected us to the cafe. I spent a wonderful part of my life there. In the war zones the atmosphere was totally different, it was rural, there was no social life, no cafe or similar things. I was armed every day and every minute, expecting enemy attacks, I did not know if I'd live or not. When I came to town, I lived almost a normal life in appearance although it was not normal. But the character of a man is such that he tries to accommodate and to survive in any circumstances. I met people and we all talked about the war. Everyone lived in fear about when the war would reach the capital city. Many young people were trying to find out how to join the KLA. These were the topics of conversation: Should we go to find the KLA, or will the KLA come to the city? The difference was that in Prishtina those conversations took place while drinking coffee or macchiato, and there was no such luxury in the war zones.

The *Hani* was the number one cafe, but it was also the best place for cultural events because it helped artists to exhibit their works. The exhibitions at the *Hani* were prestigious, an additional motivation to continue being creative. We actors had a rule that after a play, we always went to the *Hani*, to hang out, and the generation who were slightly younger held their lectures there too. There were small groups, five or six to table, sitting with their professors, listening to theory lectures, and debating. My generation did not have lectures there. I repeat, the *Hani* was an oasis in the desert of occupation in the '90s and it was in particular a cultural oasis because there were other cafes, but none like the *Hani* with respect to cultural activities.

Jeton Mikhullovcij, Salloni i Karikaturës, dhjetor 1997

Jeton Mikhullovcij, Salloni i Karikaturës, December 1997

Lirak Çelaj
Artist, Politician

PURE KULTURË

Hani i 2 Robertëve një ditë iku nga faqet e romanit *Ura me tri harqe* dhe u zhvendos në Prishtinë. E bukura ndodhi kur ndërroi destinacionin – nga bujtinë u shndërrua në oazë shprese për artistët. I tërë ky marifet erdhi falë Meritës dhe Fadilit, ose Fidelit, siç e quaj unë sot, të cilët ishin dhe mbetën përkrahës dhe adhurues të artit.

Muret funksionon primar e kanë ndarjen e hapësirave. Në *Han*, roli i tyre u bë për të mbajtur piktura, grafika, vizatime e disenje të varura, ndërsa në ndonjë hapësirë paksa më të madhe pranë tavolinave çonin krye skulpturat dhe instalacionet.

Lorik Sylejmani, Across the Universe

Dy katet e *Hanit* i përjetoja vetëm dhe vetëm si galeri, me të cilën kisha një raport të veçantë. U bë galeria e vetme e qytetit ku mund ta ekspozonim punën tonë. Megjithëse nuk ishte e madhe si galeritë botërore që i shihnim në emisione dokumentare ose revista të njohura botërore arti, një gjë e kisha shumë të sigurt – padyshim se nuk kishte galeri në botë me një emër kaq të bukur.

Mbi dhe përballë *Hanit*, ndërtesat ngjiteshin lart në qiell, e ndërsa hyje në galeri dhe zbrisje një kat, mendoje: *Çdo gjë është lart mbi ne, e ne jemi poshtë, underground!* Përjetim! Merita dhe Fideli kurrë nuk të lenin ndjesinë se ishe në hapësirë të huaj. Jo! Ngrohtësia, pozitiviteti, mirësia, të bënin të ndjehesh si në shtëpinë tënde. E ndanin *Hanin* me të gjithë. E vizitonte një numër i madh klientësh, vendas e ndërkombëtarë, shumica nga këta delegacione të larta evropiane e amerikane, diplomatë që e pëlqenin punën artistike të ekspozuar aty dhe që ishin blerësit kryesorë të artit. E, aty ekspozonin të gjitha gjeneratat e artistëve. Doajenët e artit kosovar, gjenerata e mesme, si dhe ajo më e reja, e cila sa vinte dhe bëhej më e madhe në numër.

Salloni i Nëntorit asokohe ishte ngjarja më e rëndësishme kulturore e arteve pamore. Me uzurpimin e *Galerisë së Kosovës*, aktiviteti i *Sallonit* e gjeti shtëpinë e dytë, *Hanin*, që pothuajse gjatë një dekade nuk pushoi së funksionuari. Ishte ngjarje kulturore e rëndësishme e përmbajtësore. Nuk kishte si të bëhej ndryshe. Kurohej nga artistë që në njëfarë mënyre e krijuan edhe skenën e re të artit në Kosovë. Ia dhanë të mbarën.

Një vit më vonë, si artist i ri, mora guximin që të konkurroja për *Sallonin e Nëntorit*. Nuk kishte shumë ditë që kisha përfunduar një punim që e kisha realizuar në fotoletër, ngjyrë portokalli, e cila nën ekspozimin e dritës, vende-vende kishte krijuar tone të ngjyrës okër. Ishte një dizajn për LP-në e bendit nga Lubjana, *Laibach*. Titullohej *Across the Universe*, këngë të cilën e kishin përpunuar nga *The Beatles*. E doja sa s'ka më. Kuratorët e kishin përzgjedhur ta ekspozonin. Do ta jetësonte veten në *Han*, duke pritur e gatshme të ekspozohej. Natën e hapjes së *Sallonit*,

PURE CULTURE

One day, the *Hani i 2 Robertëve* left the pages of the novel, *The Three Arched Bridge* and moved to Prishtina. The magic occurred when it changed its purpose – from being a guest-house to an oasis of hope for artists. All this happened thanks to Merita and Fadil, or Fidel, as I call him today, both of whom were and remain supporters and lovers of art.

The primary function of walls is to divide spaces. At the *Hani* their role was to hang pictures, graphic designs, drawings and images, and in the slightly bigger spaces next to tables, they put sculptures and installations.

I experienced the two floors of the *Hani* only as a gallery, with which I had a special relationship. It became the only gallery in the city where we could exhibit our works. Although it was not as big as the major galleries that we saw in documentaries or well-known art magazines of the world, we knew one thing for sure – there was no gallery in the world with such a beautiful name.

Above and in front of the *Hani*, the buildings ascended to the sky, and as you entered the gallery and went down one floor, you thought: *Everything is above us, and we are below, underground!* It was an experience! Merita and Fidel never let you feel like you were in a foreign space. Never! Warmth, positivity, kindness, made you feel at home. They shared the *Hani* with everyone. It was visited by a large number of clients, local and international, most of them high-ranking European and American delegations, diplomats who liked the artistic work exhibited there and who were the main buyers of art. And they were exhibiting all generations of artists there. Lovers of Kosovar art, the middle generation, as well as the youngest, and the more they came, the more they grew in number.

The *Salloni i Nëntorit* (November Salon) was at that time the most important cultural event for the visual arts. With the usurpation of the *Kosovo Gallery*, the *Salloni* found a second home in the *Hani* and continued to operate for almost a decade. It was an important and meaningful cultural event. There was no other option. It was curated by artists who in a way created the new art scene in Kosovo. They kept it going.

One year later, as a young artist, I found the courage to compete for the *Salloni i Nëntorit*. I had just completed a piece of work that I had

Eshref Qahili, Basri Mekolli,
Rexhep Ferri, Zake Prelvukaj,
Lorik Sylejmani, Afrora Blakqori, 1995

Hani i djegur gjatë luftës, 1999
The Hani burned during the war, 1999

njerëz në numër shumë të madh tekstualisht *derdheshin* në turma për ta vizituar ekspozitën, mu si në Parisin e kohës, kur arti iku nga galeritë dhe e gjeti veten nëpër lokalet prestigjioze. *Pure kulture - zotnillëk!* Me miqtë e mi në rend, ngadalë hymë brenda, ndërsa unë i skanoja muret, kureshtar që ta shihja se ku gjendej punimi im. Ne artistët e rinj ekspozoheshim në katin e parë, ndërsa gjenerata e parë dhe ajo e mesme në bodrumin e *Hanit*. Punimi im *Across the Universe* ishte në murin përballë derës hyrëse. Sa fort e pata përqafuar atë natë *Hanin*, sa e kam të shënuar në listën e ditëve të lumtura të jetës. Ma dha *Hani!*

Në përgjithësi e jetonim një kohë të ligë. Mbetëm të zhveshur tërësisht nga regjimi i viteve '90. Përgjithësisht, më nuk kishim asnjë hapësirë institucionale, e në veçanti asnjë artistike. Na hodhën tutje si të padëshiruar dhe të padëgjueshëm. Por, vendimi që kishin marrë Merita e Fideli për konfrontim kulturor karshi regjimit ishte mbresëlënëse. Të shndërroje një ambient të destinuar për hotelieri në galeri që luante rolin e institucionit, ishte vendim njëkohësisht i guximshëm e i rrezikshëm për sigurinë e tyre, por edhe për artistët. Nuk ishte fare e lehtë të merrnin mbi supë një barrë të tillë gjatë viteve '90. Nga perspektiva e sotme e kuptoj si një momentum të duhur të rezistencës civile dhe të një vetëdijeje shumë të lartë, e cila për asnjë çast nuk u dorëzua përballë presionit, vetëm e vetëm që të mos krijohesh një boshllëk në jetën kulturore në Prishtinë dhe në gjithë Kosovën. Falë Meritës e Fidelit, dhjetë vitet e errëta me krenari i kujtojmë nga ngjarjet e ngritjes së vetëdijes sonë kolektive dhe rezistencës me art.

Por, sikurse ndodh zakonisht në jetë, gjërat e bukura zgjasin shkurt, jo pse duam, por për shkak të rrethanave. Dy ditë para bombardimit prej NATO-s në mars të vitit 1999, forcat paramilitare serbe kishin hyrë me forcë dhe në mënyrë shtazarake e kishin demoluar *Hanin*. Akti i fundit plot dhimbje i *Hanit* tonë!

Lorik Sylejmani
Artist

done on an orange-coloured photographic paper that, under light exposure, had created tones of ochre in places. It was a design for the album of the band, *Laibach*, who were from Ljubljana. It was called, *Across the Universe*, a song by *The Beatles*. I loved it so much. The curators decided to exhibit it. It was brought to life in the *Hani*, ready and waiting to be exhibited. On the opening night of the *Salloni*, large numbers of people literally *flocked* in crowds to visit the exhibition, just like in Paris at the time, when art escaped the galleries and found itself in prestigious venues. *Pure culture - gentlemen!* With my friends in line, we slowly went inside as I scanned the walls, curious to see where my work lay. We young artists were exhibited on the first floor, while the older generations were in the basement of the *Hani*. My work *Across the Universe* was on the wall right opposite the front door. How much I loved that night at the *Hani*, it has to be one of the happiest days of my life. The *Hani* did that for me!

We lived in bad times. We were stripped bare by the regime in the 1990s. In general, we no longer had any institutional space, and in particular, no artistic one. They chucked us away, unwanted and disobedient. But the decision taken by Merita and Fidel to engage in cultural confrontation with the regime was brilliant. To turn a place designed for hospitality into a gallery that played the role of an institution was at the same time a bold and dangerous decision for their safety, but also for the artists. It was not at all easy to take on such a burden during the 1990s. From today's perspective, I see it as a necessary momentum of civil resistance revealing a high degree of awareness, which at no point gave into pressure, just so as not to create an empty gap in cultural life in Pristina and throughout Kosovo. Thanks to Merita and Fidel, we remember those ten dark years with pride in the events that raised our collective consciousness of art as resistance.

But, as often happens in life, beautiful things only last a short time, not because we want them to, but due to circumstances. Two days before the bombing by NATO in March 1999, the Serb paramilitary forces demolished the *Hani* with brutal violence. The final tragic act of our *Hani*!

Lorik Sylejmani
Artist

Lorik Sylejmani, Basri Makolli,
Miradije Ramiqi, Zake Prelvukaj, 1995

Hani i djegur gjatë luftës, 1999
The Hani burned during the war, 1999

HANI MBAJTI BARRËN KRYESORE TË ZHVILLIMIT KULTUROR

Për herë të parë *Hanin e 2 Robertëve* e kam vizituar në vitin 1996, kur u ktheva pas shumë vjetësh nga Amerika. Në atë kohë kontaktet e para me njerëzit, sidomos me artistët, intelektualët dhe politikanët, i kisha të ëmbëltozja *Elida* dhe të *Hani*. Gjatë ditës për takime dilnim tek *Elida*, e në mbrëmje të *Hani*. Veçantia e *Hanit* ishte se nuk ishte vetëm restorant i mirë, por edhe qendër e kulturës. Në atë kohë nuk kishte shumë restorante në Prishtinë, kurse ushqimin e kishte të nivelit evropian.

Mua më shumë më bënin përshtypje aktivitetet që mbaheshin në *Han*, në kohën e boshllëkut institucional dhe të masave të dhunshme. *Hani* i paraluftës, si dhe ai i pasluftës, e mbante barrën kryesore të zhvillimit kulturor. Aty bëheshin promovime, ekspozita si dhe tryeza ku bisedohej për shumë tema.

Në *Han* më së shumti i shijoja takimet me artistët Muslim Mulliqi, Gjelosh Gjokaj, Agim Çavdarbashja. Agimi, edhe pse nuk ishte mirë me shëndet, vinte në *Han*. Aty vinte edhe Rexhep Ferri, pra ishte vendtakimi i të gjithëve. Në *Han* shpesh rrinim deri në orët e vona të natës, ose e prisnim agimin.

Një takim të veçantë që e kujtoj ishte ai me Ismail Kadarenë. Atë mbrëmje Merita dhe Fadili e kishin mbyllur restorantin. *Hani* punonte vetëm për ne, një grup prej 4-5 vetash. Darkën e pati shtruar kryeadministratori i Kosovës Michael Steiner. Më kujtohet që Ismaili, e veçanërisht Helena, qenë befasuar me emrin *Hani i 2 Robertëve*, meqë ishte marrë prej romanit të Ismailit *Ura me tri harqe*. Elena ua kërkonte pronarëve për kujtim një diçka nga *Hani* me emrin si mbishkrim, ndërkaq Ismaili bëhej nervoz dhe i thoshte: "Kjo s'ka kuptim". Nëse nuk gabohem, Merita ia dhuroi Elenës një shpuzore me emrin e restorantit. Për çudi, sa herë që pastaj e takoja Kadarenë në Paris a në Tiranë, më pyeste: "Si po funksionon *Hani i 2 Robertëve*, a po mblidheni ende aty?"

Çdo herë që vinte Gjeloshi, dhe vinte të paktën një herë në vit, zakonisht rrinim të *Hani*. Ai i ka pasur dy ekspozita në *Han*, njërën para luftës, tjetrën pas. Për këto ekspozita përzgjidhte vepra të formateve të vogla, për arsytet praktike të bartjes. Por ato ishin shumë interesante, madje theksonte se ishin nga punimet e tij më të mira.

Pas luftës mua më pati rënë detyra që pas vakumit institucional dhjetëvjeçar, të punoja në riaktivizimin e *Galerisë së Arteve të Kosovës*. Puna e parë që planifikuam ishte prezentimi i artistëve kosovarë në nivel më ekskluziv. Por, kur i kujtova ekspozitat e viteve '90 të *Hani*, e pak më vonë edhe në *Galerinë Dodona*, kuptova se vakumi dhjetëvjeçar kishte qenë i mbushur me ekspozitat e pothuajse të gjithë artistëve kosovarë, prandaj neve nga ana programore nuk na binte të bënim

Luan Mulliqi, Ismail Kadare

THE HANI BORE THE MAIN BURDEN OF CULTURAL DEVELOPMENT

I visited the *Hani i 2 Robertëve* for the first time in 1996, when I returned after many years in America. At that time, my first contact with people and especially with artists, intellectuals and politicians, was at the cake shop, *Elida* and at the *Hani*. During the day, I went to *Elida* for meetings, and in the evenings, I went to the *Hani*. The unique character of the *Hani* was that it was not just a good restaurant, but also a cultural centre. At that time, there were not many restaurants in Prishtina, which served European quality food.

I was impressed by the activities hosted in the *Hani*, at that time of institutional vacuum and the arbitrary measures. Before and after the war, the *Hani* bore the main burden of cultural development. That's where the rehearsals, exhibitions and roundtables about numerous topics were held.

At the *Hani*, I most enjoyed meeting artists like Muslim Mulliqi, Gjelosh Gjokaj, and Agim Çavdarbasha. Agimi, although not very well, used to come to the *Hani*. Rexhep Ferri also came there, so it was a meeting point for everyone. We often stayed late into the night at the *Hani*, even seeing in the dawn there.

One very special meeting that I remember was with Ismail Kadare. That evening, Merita and Fadil had closed up the restaurant. The *Hani* was working just for us, a group of 4 or 5 people. The Chief Administrator of Kosovo, Michael Steiner, had hosted supper. I remember that Ismail, and especially Helena, had been amazed at the name *Hani i 2 Robertëve*, since it was taken from one of Ismail's novels, *The Three Arched Bridge*. Elena asked the owners for a memento, something with the *Hani's* name on it, but it made Ismail irritated and he said, "Don't be silly." If I'm not mistaken, Merita gave Elena an ashtray with the name of the restaurant on it. Interestingly, every time I met Kadare in Paris or Tirana after that, he'd always ask, "Is the *Hani i 2 Robertëve* still working? Do you still gather there?"

Every time that Gjelosh came, and he came at least once a year, we usually went to the *Hani*. He had two exhibitions at the *Hani*, one before the war and one after. He selected small works for these exhibitions, so it was more practical to move them. They were still very interesting, in fact, they were some of his best works.

After the war and the decade-long institutional vacuum, it fell on me to reactive the Kosovo Gallery of Art. The first project we took on was presenting Kosovar artists at a more exclusive level. But, when I remembered the exhibitions of the '90s at the *Hani*, and later at the *Dodona Gallery*, I realised that the vacuum without institutions had been filled with exhibitions by almost all the Kosovar artists, so we

Elena Kadare

tjetër, përveçse t'i përsërisnim ekspozitat e *Hanit* dhe të *Dodonës*. Vetëm se në *Galerinë e Arteve* ekspozitat kishin format më të madh, meqë kishte më shumë hapësirë. Këtë vijimësi në punën e GAK me ato të *Hanit* dhe të *Dodonës* e kam trajtuar si ecuri të rëndësishme në dy monografitë e artit kosovar që i kam publikuar pas luftës.

Gjelosh Gjokaj, 1998

Meqë po bëhen tri dekada nga themelimi i *Hanit të 2 Robertëve*, mendoj se puna e tij duhet të vlerësohet si gjë e rrallë dhe shumë e vlefshme. Më vjen mirë që tridhjetëvjetori i *Hanit* po shënohet me një libër dhe film dokumentar, sepse ka shumëçka që mundemi dhe duhet të kujtojmë për të. Uroj të ketë suksese edhe në të ardhmen. Shpresoj ta festojë edhe 50 e 100-vjetorin.

Luan Mulliqi
Skulptor / Akademik

Gjelosh Gjokaj, Shqip Çitaku, 1998

Elena Kadare,
Michael Steiner,
Tom Königs

could do nothing else but repeat the exhibitions already held. The only difference was at the Gallery of Art the exhibitions were bigger since there was more space. I treated this continuity of work, between the Gallery of Art, the Hani and the Dodona, as an important journey in the two monographs about Kosovar art that I published after the war.

As three decades have now passed since the establishment of the *Hani i 2 Robertëve*, I think that its work should be recognised as something rare and valuable. I am glad that this 30th anniversary of the *Hani* will be marked by a book and documentary film because there is a lot we could do and should do to remember it. I wish it success in the future. I hope to celebrate the 50th or 100th year anniversary too.

Luan Mulliqi
Sculptor / Academic

<p>Gjelosh Gjokaj</p> <p>Ekspozitë Personale</p> <p>VEZULLIME</p> <p>INTIME</p> <p>Restaurant Galeria</p> <p>Hani i Robertëve</p> <p>18.12.2002, në ora 18.00</p>		<p>Gjelosh Gjokaj</p> <p>Self Exhibition</p> <p>INTIMATE</p> <p>TWINKLE</p> <p>Restaurant Galeria</p> <p>Hani i Robertëve</p> <p>18.12.2002, at 18.00 h.</p>
--	--	---

Gjelosh Gjokaj, Gjon Mirdita, 1998

<p>BISJEDË ME PIKTORIN GJELOSH GJOKAJ</p>	<p>ARTI YNË</p> <p>SHKON</p> <p>KRAHAS</p> <p>ATIJ</p> <p>EVROPIAN</p>
<p>Gjelosh Gjokaj, 1948, është një nga piktorët më të rinj të Kosovës. Është i njohur për veprat e tij të forta dhe të shprehura. Në këtë intervistë, ai diskuton për artin dhe për Kosovën.</p>	<p>ARTI YNË SHKON KRAHAS ATIJ EVROPIAN. Gjelosh Gjokaj është një nga piktorët më të rinj të Kosovës. Është i njohur për veprat e tij të forta dhe të shprehura. Në këtë intervistë, ai diskuton për artin dhe për Kosovën.</p>

KËTU JEMI DHE DIMË ÇKA DUAM

Nëse Casablanca e kishte kafën e Rick-ut, *Rick-s Café*, Prishtina e kishte *Hani* e 2 *Robertëve*. Sigurisht, kanë shumë ngjashmëri këto dy vende, por edhe një dallim të madh. Kafja e Rick-ut nuk ka ekzistuar në realitet, ishte produkt i Hollywood-it, ndërsa *Hani* e 2 *Robertëve* jo vetëm se ekzistonte, por edhe ishte tepër aktiv. Një vend ku një energji e madhe e shoqërisë civile, e qytetarëve, sidomos në vitet '90 dhe 2000, e ka gjetur follenë e vet për të dërguar prej aty mesazhe. E mesazhi ishte "Këtu jemi dhe dimë çka duam".

Një gjë nuk e mësova kurrë: ndërsa Rick-u në Casablanca e kishte ndaluar të luhej në piano kënga "As time goes by", nuk di cila ka qenë kënga e ndaluar e Fadilit, apo ai s'ka pasur të tilla.

Pothuajse dy dekada ishim në pozitë të vështirë dhe kishim një shpërputhje të madhe: në njërin anë e kishim një qytetari shumë të gjallë dhe në tjetrën pothuajse asnjë institucion që të bëhej vend energjie për shpirtin e qytetarëve të papërmbajtur dhe vazhdimisht aktivë në sfera të ndryshme të jetës, si dhe për përcjelljen e mesazheve karshi shoqërisë. E gjithë kjo formë e rezistencës tentohej të mbahej gjallë nëpërmjet *Hanit* me aktivitete kulturore, arsimore dhe të tjera, krahas atyre politike.

Kishim shumë pak vende, sidomos në të '90-at dhe në fillim të viteve 2000 që do ta mblidhnin qytetarinë prishtinase, duke e sfiduar vazhdimisht me një përmbajtje, që jo aq lehtë dhe jo aq shpesh mund të gjendej në ato kohë. *Hani* e 2 *Robertëve* ishte një vend energjie për të gjithë ne, ishte shumë më shumë sesa një restorant për shumë prej nesh, që një pjesë të veprimtarisë sonë civile e organizonim aty.

Fondacioni ku unë punoj, në vitet '90, e sidomos pas luftës, në të 2000-tat e hershme, pati organizuar shumë evente në *Han*. Jo se na duhej një hapësirë për të punuar, por na duhej në rend të parë një vend që e kishte namin, ose më mirë të them "brendin", e *Hani* e kishte, madje të etabluar mirë, si një vend ku promovoheshin vlerat e vërteta qytetare. Na duhej ky segment, takimet e shumta letrare, ekspozitat, promovimet e librave, të filmit e të tjera, si dhe shumë takime të atyre që luftonin për një arsimim më të mirë. Ishin këto disa nga angazhimet e *Hanit*. Ishin edhe disa pika që tentonim t'i luftonim, disa lëvizje, disa fenomene me të cilat ballafaqoheshim në atë kohë, e të gjitha përsëri i bënim në *Han*.

Aty u zhvilluan edhe shumë bisedime dhe u morën shumë iniciativa politike. Ishte sidomos e rëndësishme periudha në fund të viteve '90 dhe fillimi i të 2000-tave.

Pra, nuk është e rastit që *Hani* e 2 *Robertëve* na paraqitet sot si një vend ku janë bërë biseda të rëndësishme, në cilëndo sferë, përfshirë atë politike. Kisha rastin ta shihja një ekspozitë tash vonë, ku *Hani* kishte ekspozuar shumë personalitete, të cilat në atë kohë kishin peshë dhe ishin pjesë e shumë bisedave të rëndësishme për vendin, në historinë tonë të re. Me fjalë të tjera, ishte një tryezë, një vend ku ndodhnin edhe larg më shumë sesa vetëm eventet kulturore.

Për këtë shkak, *Hani* ma kujton shumë Kafenenë "Ricks Café" nga Casablanca, me përparësinë e madhe që *Hani* ka qenë përnjëmend *Han*, ndërsa Casablanca ka qenë vetëm një film i Hollywood-it.

Luan Shllaku

Drejtor ekzekutiv i Fondacionit të Kosovës për Shoqëri të Hapur

HERE WE ARE AND WE KNOW WHAT WE WANT

If Casablanca had *Rick's Café*, then Prishtina had the *Hani i 2 Robertëve*. Of course, these two countries have many similarities, but they also differ widely. *Rick's Café* did not exist in reality, it was a product of Hollywood, while the *Hani i 2 Robertëve* not only existed, but was also very active. It was a place where with great energy, civil society, and city residents, especially in the '90s and 2000s, found a safe place from which to send out a message. And the message was, "Here we are and we know what we want."

One thing I never worked out: Rick in *Casablanca* had banned playing the song "As time goes by," on the piano; I don't know what song Fadil had banned, or whether he had indeed done so.

For almost two decades we were in a difficult position and there was a great discrepancy: On the one hand, we had a very lively society and on the other, almost no institution which could channel the energy of uninhibited souls who were constantly active in various spheres of life, or to convey messages to society. The *Hani* attempted to keep this form of resistance alive through its cultural, and educational activities, alongside the political.

We had very few places, especially in the '90s and early 2000s that could bring together the citizens of Pristina, constantly challenging them with content that could not so easily or often be found in those times. The *Hani i 2 Robertëve* was a place full of energy for all of us, it was much more than a restaurant, as we organized part of our civic activity there.

In the 1990s, and especially after the war, in the early 2000s, the foundation where I work, organized many events at the *Hani*. It was not that we needed a space to work, but we needed a place that had a reputation, or rather a "brand"; the *Hani* had it, and it was well-established as a place that promoted the values of civic truth. We needed this aspect, the numerous literary meetings, exhibitions, book, film and other promotions, as well as many meetings with those fighting for a better education. These were some of the *Hani's* engagements. There were also some issues we were doing battle on, some trends, and phenomena that we were facing at the time, and it all happened at the *Hani*.

Many conversations and political initiatives developed there. The period of the '90s and the 2000s was especially important.

So it is no coincidence that the *Hani i 2 Robertëve* is presented to us today as a place where important conversations took place, in every sphere, including in politics. I had the opportunity to see an exhibition at the *Hani* recently, including many personalities who at that time were important, and were part of many significant conversations about our country in recent history. In other words, it was a roundtable, a place where far more than just cultural events took place.

For this reason, the *Hani* reminds me of Rick's Cafe in Casablanca, with the great advantage that the *Hani* was real, whereas Casablanca was just a Hollywood film.

Luan Shllaku dhe pjestarë e shoqërisë civile, 2001
Luan Shllaku and the members of civil society, 2001

Luan Shllaku

Executive director of the Kosovo Foundation for an Open Society

OAZË TËRËSISHT SURREALE

Në vitet '90 *Hani* i 2 Robertëve ka qenë gjithçka. Ishte kohë e aparteidit, besoj se kjo është fjala më e përafërt, sepse pushteti i pakicës serbe, që s'ishin as dhjetë për qind, e mbisundonte me dhunë shumicën shqiptare.

Vitet '97, '98 dhe '99 ishin shumë të rënda. Ne që mbetëm në Prishtinë provonim të bënim një lloj rezistence me anë të artit dhe kulturës.

Hani në fillim ishte restorant, por pronarët, Fadili dhe Merita, ishin vërtet entuziastë dhe *Hanin* e kthyen në institucion shumëfunksional, të pazëvendësueshëm për atë kohë. Aty mblidheshin artistët, gazetarët dhe politikanët. Kemi qenë si një familje e madhe, me pluralizëm e divergjencë. Unë e krahasoj shpesh me MOMA-n, sepse për ne *Hani* ishte galeri dhe muze si MOMA. Por, ishte edhe institucion arsimor, sepse me studentët e mi shkoja në *Han* për pjesën praktike të punës.

Ne mendonim se ajo gjendje do të zgjaste shumë, por u paraqit UÇK-ja dhe situata eskaloj. Natyrisht, kishim frikë. Si baba i dy vajzave të vogla kisha shumë frikë, si shumë të tjerë. Por ne frikën në njëfarë forme e patëm mposhtur në *Han*. Mblidheshim natë për natë aty, shoqëroheshim, debatonim, thjesht e ndanim frikën me të tjerët. Po e them këtë sinqerisht, pa *Hanin* nuk do të mbijetonim.

Prandaj *Hani* ishte gjithçka për ne në atë kohë. Sa i përket kulturës dhe fushave të tjera, na dukej sikur të gjitha ngjarjet e kohës ndodhnin në *Han*, sepse vetëm aty ndiheshim normalë dhe të sigurt. Aty mblidheshin diplomatët e nivelit të lartë, gazetarët, artistët, studentët... *Hani* u bë një oazë krejt surreale, jashtë realitetit. Brenda tij silleshim normalisht, por kur dilnim jashtë shihnim katrahurën dhe frikësoheshim.

Ka pasur edhe konfuzione e mospajtime. Disa parti e interpretonin realitetin në një mënyrë, e disa të tjera më ndryshe, Beogradi edhe më ndryshe, dhe ne ndiheshim krejtësisht të humbur. Nga gjithë kjo situatë, natën nuk flija dot, ose flija shumë pak. Kryesisht flija vetëm ditën.

Situata ishte jonormale, kishim shumë frikë dhe një ndjenjë pamundësie për të bërë diçka. Mirëpo në *Han* qeshnim, qanim, gëzoheshim e hidhëroheshim me njëri-tjetrin, rrinim deri në mëngjes. Mobilizoheshim në aspektin artistik e politik, aq sa mundnim. Më kujtohen saktë ekspozitat e vitit '96. Ne bëheshim gati për ekspozita athua se do të ekspozonim në MOMA të New York-ut, aq me seriozitet i merrnim këto punë. Do t'i përmendja si karakteristike ekspozitat e Sokol Beqirit dhe të Ismet Jonuzit.

Ekzistonte një bord artistik në atë kohë në *Han* me Agim Çavdarbashën e ndjerë dhe Eqrem Bashën. Edhe ne u ndihmonim si artistë të rinj, ose pak më të vjetër, për ta bërë programin e ekspozitave.

Kur filloi lufta, ndër ato pak shtëpi dhe hapësira që i dogjën në Prishtinë ishte *Hani*, dhe kjo nuk ka qenë e rastësishme.

Mehmet Behluli
Artist / Profesor Universitar

Mehmet Behluli, Joseph Beuys,
ekspozitë personale, Homo Balcanicus -
Shtëpia në skaj të qytetit, 1997

Mehmet Behluli, Joseph Beuys,
personal exhibition, Homo Balcanicus -
Shtëpia në skaj të qytetit, 1997

ENTIRELY SURREAL OASIS

In the '90s, the *Hani i 2 Robertëve* was everything. It was a time of apartheid, I think this is the most appropriate description because the minority Serb government, which did not constitute even 10%, ruled over the Albanian majority.

The years '97, '98 and '99 were very hard. Those of us who remained in Prishtina tried to resist through art and culture.

At the start, the *Hani* was a restaurant, but the owners, Fadil and Merita were so enthusiastic that they turned the *Hani* into a multi-functional institution, which was irreplaceable at that time. It was where artists, journalists and politicians gathered. We were like one large family, pluralist and diverging. I compare it often to MOMA because for us, the *Hani* was both gallery and museum, like the MOMA. But it was also an educational institution because I used to go to the *Hani* with my students for the practical aspect of our studies.

We thought that the situation would last for a long time, but the KLA emerged and the situation escalated. Of course, we were frightened. As the father of two small girls, I was very fearful, like the others. But somehow we defeated that fear at the *Hani*. We gathered there night after night, we hung out, debated, we simply shared our fear with others. But, I am convinced, without the *Hani* we would not have survived.

Thus the *Hani* was everything for us at that time. With regard to culture and other fields, it seemed to us as if all the events of the time happened at the *Hani* because only there did we feel normal and safe. That's where the senior diplomats, journalists, artists, students all gathered ... The *Hani* became a totally surreal oasis, outside reality. Within it, we behaved normally but when we went outside, we saw the chaos and we were frightened.

There was also confusion and disagreement. Some parties interpreted that reality in one way, and others in another way, Belgrade even more differently, and we felt entirely lost. In this type of situation, you don't sleep at night, or you sleep very little. Mostly I slept in the day.

It was an abnormal situation; we were very frightened and had a sense of impossibility to do anything. Yet at the *Hani* we laughed, we cried, we were overjoyed and we were angry with each other, hanging out until morning. We mobilised in the artistic and political aspect, as much as we could.

I remember the exhibitions of the year '96 very well. We prepared for the exhibitions as if we were exhibiting at the MOMA of New York, we took it all so seriously. The exhibitions of Sokol Beqiri and Ismet Jonuzi were typical.

An artistic board existed at that time at the *Hani* with the late Agim Çavdarbasha and Eqrem Basha. They helped artists like us who were young, or just a little older, to do a catalogue of the exhibition.

When the war started, the *Hani* was among those houses and spaces that were burned in Prishtina and this was not an accident.

Mehmet Behluli
Artist / University Professor

MEHMET BEHLULI

12 - 25 janar 1997

Nga Fakulteti i Arteve i Prishtinës në vitet '80 dolën disa artistë shumë të talentuar si Sokol Beqiri, Gani Llallosi, Visar Mulliqi dhe autori i kësaj ekspozite Mehmet Behluli, vepra e të cilit mbeti relativisht e panjohur për opinionin artdashës në Kosovë. Për shkak të katastrofës dhe thyerjes kulturore të para shtatë vjetëve, u ndërpre dhunshëm veprimtaria e institucioneve kulturore dhe e galerisë së vetme që kishim, prandaj këta artistë nuk patën mundësi që ta prezentonin veprën e tyre, ose këtë e bënë vetëm pjesërisht. Ç'është e vërteta, disa prej tyre i vazhduan studimet në qendrat e tjera ku edhe patën mundësi të ekspozonin veprat e tyre, por ato nuk e patën jehonën e duhur e të merituar këtu në Kosovë.

Ky brez piktorësh i viteve '80, edhe pse secili me individualitete të ndërtuara, përfaqësojnë një frymë të përbashkët të shprehjes artistike që përqëndrohet në hulumtimin e pikturalitetit të pastër dhe të varieteteve të pikturës abstrakte. Arti i tyre u shmanget, duke u mbështetur në përvojat e lëvizjeve avangardiste të shekullit XX, çdo krijimi të iluzionit se piktura është një dritare apo pasqyrë e çfarëdollojtë që paraqet ndonjë realitet objektiv ose tematik. Atyre u intereson vetëm pikturaliteti si i tillë, raportet subtile dhe shpesh të befasueshme e jashtë rregullave, eksperimenti me ngjyrat e forma të ndërthyer ashtu që ato të mos përfaqësojnë a simbolizojnë asgjë natyrore, të jashtme, por të konsiderohen si materializime të energjive dhe ndjenjave të krijuesit, i cili spontanisht ose me paramendim krijon një botë të veten, një si psikogram përjetimesh e synimesh. Kjo mënyrë e artikullimit të një bote të brendshme që piktori Paul Klee e kishte quajtur "improvizim psikik" shpesh del me vepra që duken tejet provokuese dhe të vrazhda për shijen e pakultivuar artistike, që njeh vetëm funksionet mimetike dhe simbolizuese të artit figurativ. (Aty ku nuk ka fytyra e figura, shija dominuese kërkon së paku ndonjë raport formash që është dekorativ, ritmik dhe i zbërthyeshëm në termet e një realiteti të njohur. Ata që në pikturën abstrakte nuk gjejnë këso elemente zbërthimi, zakonisht thonë: ç'janë këto njolla të pakuptimta?)

Arti i Mehmet Behlulit në këtë kuptim është mjaft i pakompromis. Kjo sidomos vlen për opusin e tij të parë të kompletuar, të realizuar në vitet '91-'94. Pjesa më e madhe e këtyre pikturave mbeti e "ngujuar" në Sarajevë, ku Mehmeti ishte specializant deri në prag të luftës dhe nuk arriti që ato t'i nxjerrë me kohë. Nuk dihet fati i tyre. Paramendoni rrethanat e tilla: një pjesë e opusit që gjendet atje diku ku ka ndodhë kataklizma dhe kjo që duhet të prezentohet këtu më shumë për informim sesa ashtu siç meriton. Por do të mund të ishte edhe më keq nëse do të lejonim p.sh. që t'i dorëzohemi ndjenjës imobilizuese se asgjë s'ka kuptim kundrejt dhunës dhe se janë të pashpresa përpjekjet për të dalë nga strehimet e dhunshme të sotme.

Sidoqoftë, kjo ekspozitë e vogël, por e fuqishme për nga rrezatimi, na bën të mundshëm krijimin e vizionit për kahjen e hulumtimeve aktuale të Mehmet Behlulit.

Faza e parë e pikturës së Mehmet Behlulit mëton një dëlirësi të skajshme tematike dhe të trajtimit. Ai bën piktura pothuajse të ngjyrave me këto në seri - të bardha, të kuqe, të verdha, të kaltërta, të

MEHMET BEHLULI

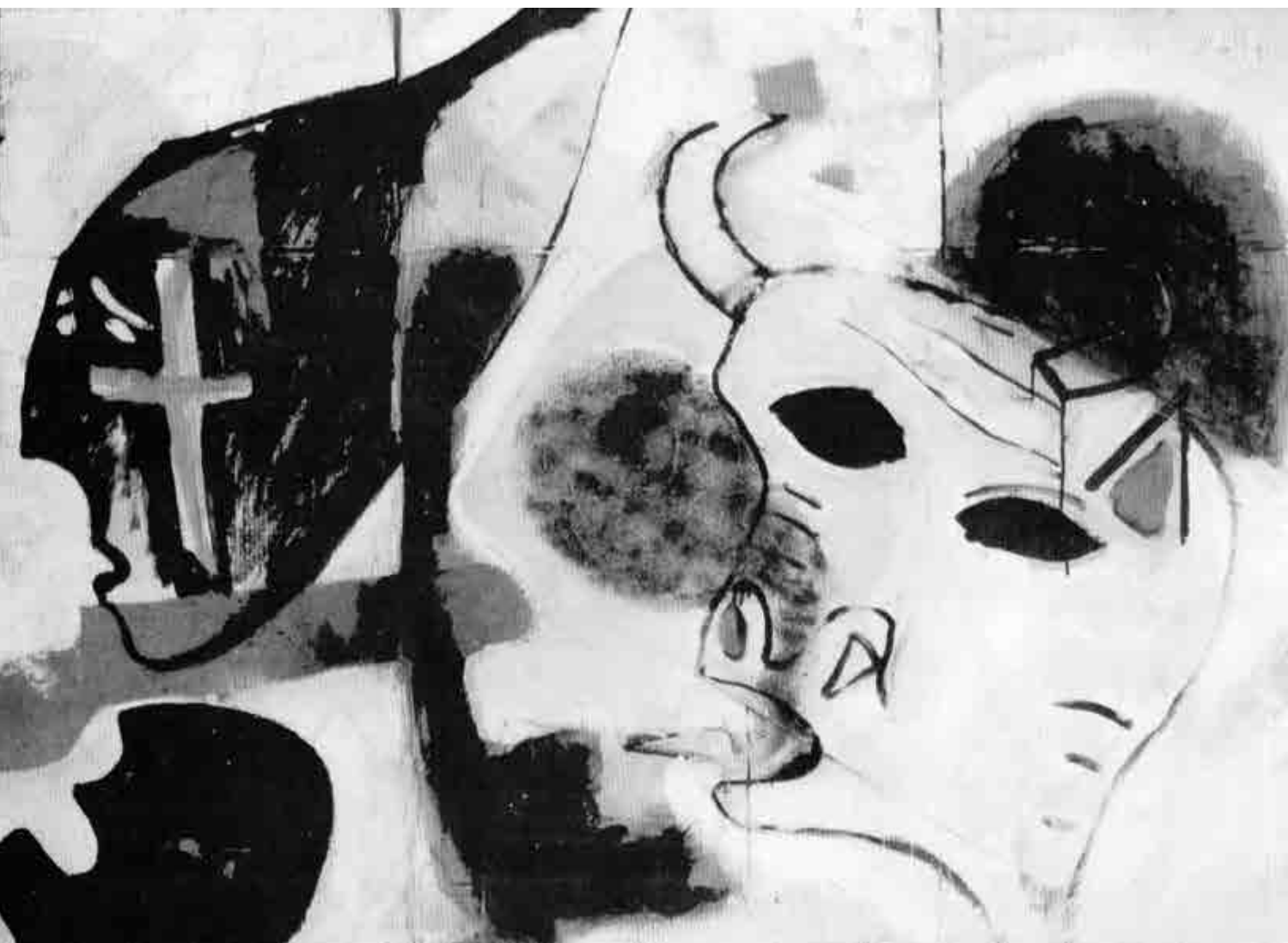
12 - 25 January 1997

From the Faculty of Arts in Pristina in the 80s emerged some very talented artists such as Sokol Beqiri, Gani Llallosi, Visar Mulliqi and the author of this exhibition Mehmet Behluli, whose work remained relatively unknown to art lovers in Kosovo. Because the catastrophe and cultural breakdown that occurred seven years ago, the cultural institutions and the only gallery we had violently ceased to exist, these artists didn't have opportunity to present their work, or did so only partially. Which is true, some of them continued their studies in other centers where they were also able to exhibit their works, but they did not receive the appropriate and well-deserved praise here in Kosovo.

This generation of painters of the '80s, though each with build-in individualities, represent a common spirit of artistic expression that focuses on the exploration of pure painting and varieties of abstract painting. Their art avoids, relying on the experiences of the avant-garde movements of the twentieth century, any creation of illusion that painting is a window or mirror of any kind that presents any objective or thematic reality. They only care about painting as such, subtle and often startling reports outside the rules, the experiment with intertwined colors and shapes so that they do not represent and symbolize anything natural, external, but are regarded as embodiments of the creator's energies and feelings, who spontaneously and deliberately creates a world of oneself, one as a psychogram of experiences and goals. This way of articulating an inner world that the painter Paul Klee had termed "psychic improvisation" often results in works that seem overly provoca-

Mehmet Behluli, Pas Guernikës I,
teknikë e kombinuar, 1996

Mehmet Behluli, Post Guernica I,
combined technique, 1996

zeza. Aty sikur bëhet një filtrim i themeltë dhe reduktim ejetetik i të rëndësishmës nga e parëndësishmja në përjetimin vizuel të botës. Ky reduktim si në fenomenologji i ngjason picërrimit të syve dhe atij shndërrimi të befasishëm të dritës së botës së dukshme në shpërthime, ujvarë dhe vezullime ngjyrash intensive të çastit. Piktorit i intereson ndjenja kozmike e zhytjes në hapësirën e njëtrajtshme që mund të jetë ajo e oqeanit, diellit, zjarrit, shpellës së errët... Dhe në këto imazhe të qetuara hulumtohen pulsime të brendshme ritmike e aritmike të nuancave të ngjyrës, të shtresimeve, të arnave, të hapësirave transparente. Insistohet sidomos në fakturën, në ato grimca e germuca që mbase mund të jenë reziduumet e gjallesave të shikuara nga një pikë e amshimit që paradoksalisht është identike me atë të kalueshmërisë dhe të kalbjes

së pafund, kështu që piktura synon ta zërë vendin e asaj perdeje budiste që ndan botën e rreme nga ajo e vërteta.

Ciklet e mëvonshme të pikturës së Mehmet Behlulit lëvizin ngadalë drejt një pikëshikimi më të këtejbotshëm dhe kjo rezulton me imazhe dramatike të konfliktit mes ngjyrave të plota të mbarsura me simbolikë të fuqishme, si në ciklin e pikturave më të zeza dhe të kuqe, që këtu nuk janë prezente, ku tabloja pikon njëkohësisht zift, si material mbase jotransparent që ekziston, dhe kuq, që mund të jetë gjaku, njollat e gjallesave të shtypura, por edhe flaka, që mban dhe shkatërron jetën. Në pikturat e reja të zeza, zifti sikur del fitues duke përmblytur hapësirën dhe gjësendet.

Kohëve të fundit piktori ka vendosur që në tablotë e tij të fusë edhe figura, para së gjithash shtëpitë e lagjeve të skajit të qytetit (si i quan vetë), madje edhe citatet e Picasso-s (version i *Gernikës*) me një figurë trashalluqe i tëri nga pigmenti i kaltërt e i paqëndrueshëm, i ngjashëm me alienin, që mban kryqin e misterit. Më në fund, Mehmet Behluli bëri edhe një hap të gërshetimit të figuracionit me trajtimin e tij abstrakt të temës, duke bërë ripunimin e një fotosi të madh të artistit tjetër të madh të shekullit XX, atë të Jeseff Beuys-it. Kështu te piktura e M. Behlulit tashti shohim një udhëkryq të madh mundësish të zhvillimit të artit të tij. Ajo që impresionon në këtë projekt është lehtësia dhe mjeshtria me të cilën i ndërton veprat.

Kam pasur edhe disa teza të tjera që do të përmbyllnin këtë fjalë të rastit, por nuk kam arritur t'i zhvilloj. Le të më lejohet që ashtu sikur që vepra e artistit mbetet e hapur, edhe fjala e kritikës të mos jetë e përfunduar. Tani ju ftoj që t'i shijoni veprat dhe t'i kthehemi edhe kënaqësive të tjera që na ofron ky ambient dhe pronarët e Hanit.

Shkëlzen Maliqi

tive and rude to uncultivated artistic taste, which knows only the mimetic and symbolic functions of figurative art. (Where there are no faces and figures, the dominant taste requires at least some form of report that decorative, rhythmic, and disjointed in terms of known reality. Those who in abstract painting do not find such dissolving elements usually say: what are these pointless spots?) Mehmet Behluli's art in this sense is quite uncompromising. This is especially true for his first completed opus, completed in '91-'94. Most of these paintings remained "stuck" in Sarajevo, where Mehmet Behluli was attending post-graduate studies until the eve of the war and failed to get them out on time. Their fate is unknown, imagine such circumstances: part of the opus is somewhere where the cataclysm is happening and this part of the opus that is being presented here is more like information than it deserves. But it could be even worse if we allow, for example, to succumb to the immobilizing feeling that nothing makes sense against violence and that the efforts to get out of today's violent shelters are hopeless.

However, this small but powerful exhibition of radiation makes it possible for us to create a vision about Mehmet Behluli's current research.

The first phase of Mehmet Behluli's painting strives for extreme thematic chastity and treatment. He does paintings in series with these colors - white, red, yellow, blue, black. It is as if a thorough filtering and reduction of the important from the trivial in the visual experience of the world. This reduction as in phenomenology is alike to eye-popping and the sudden conversion of visible world light into bursting, waterfalls and flashes of intense instant colors. The painter is interested in the cosmic feeling of the immersion in the uniform space that can be that of the ocean, the sun, the fire, the dark cave... And in these still images, the internal rhythmic and arrhythmic pulsation of color shades, layers, patches, and transparent spaces are explored.

It is especially insisted on fact that those particles of germs may be the residues of living things seen from a point of eternity that paradoxically identical to that of transient and infinite decay, so that the painting aims to take the place of that Buddhist veil that separates the false world from the real one.

The later cycles of Mehmet Behluli's painting slowly move to a wider point of view, and this results in dramatic images of the conflict between full colors impregnated with powerful symbols, as in the cycle of black and red paintings, which here are not present, where the painting drips tar, as perhaps non-transparent material that exist, and red, which may be blood, stains of suppressed living things, but also flame that hold and destroys life. In the new black paintings, the tar seems to emerge victorious by flooding the space and objects.

Recently, the painter has decided to include figures in his paintings, most notably the houses at the edge of the town (as he calls them), and even the quotes of Picasso (version of Guernica) with a thick figure drawn from the blue and unstable pigment, alien-like, bearing the cross of mystery. Finally, Mehmet Behluli took another step of weaving the figuration with his abstract treatment of the subject by repainting a large photograph of another great artist of the twentieth century, the one of Joseph Beuys. Thus in M. Behluli's painting we now see a great crossroads of possibilities for the development of his art.

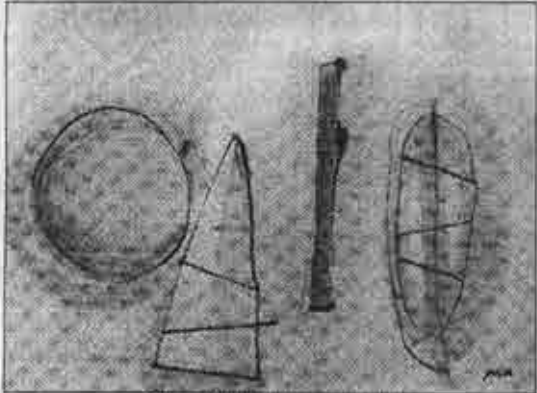
What impresses me most in this project is the ease and craftsmanship with which he builds the works.

Shkëlzen Maliqi

EKSPOZITA

Figuracion tërheqës lirik

*Mehmet Behluli në ekspozitën e vet individuale
prezntoi ciklet: "Homo balcanicus" dhe "Shtëpia
në skaj të qytetit"*

Mehmet Behluli: "Kompozicioni"

Para pak kohësh në kafe-galerinë "Hani i 2 Robertëve" në Prishtinë u hap ekspozita individuale e Mehmet Behlulit, piktor dhe profesor i Fakultetit të Arteve në Prishtinë. U ekspozuan 24 punime të dy cikleve: "Homo balcanicus" dhe "Shtëpia në skaj të qytetit", të krijuara gjatë viteve 1995 dhe 1996. Mehmet Behluli pikturës i qaset me konceptin e realizimit të ri, duke aplikuar në masë të konsiderueshme materialet taktile sic janë: Hamarina konservash, rera, letra, gjethë... me të cilat me shkrimin e vet i realizon dhe pos tjerast i hap rrugë edhe pikturës enformeliste. Ky krijues paralelisht hulumton mënyrat e të shprehurit përmes figuracionit të llojshëm kreativ. Krahas vizatimit linear mbi sfondin e përpunuar të materialit ngjyror të relievuar lehtë, piktura e Mehmet Behlulit, sidomos ajo e "bardha" është shprehje indikative e një figuracioni të bindshëm lirik. Ajo që e bën këtë ekspozitë tërheqëse, me doemos është fuqia e shprehjes së kontrastit, e cila konsiston mes "pikturës së bardhë" dhe "pikturës enformeliste", ku piktori bindshëm është më ekspresiv. Këtu dy paraqitje kreative doemos kanë për lidhshmëri pikturën "verdhë dhe kaltër", e cila është shtytë bazë e hulumtit kreativ.

Në njërin nga preokupimet e Mehmet Behlulit është gjithsesi edhe aplikimi i pllakatit të Xhozef Bejusi (protagonisti më i rëndësishëm evropian në kërkimin e mediave të reja), i cili në rastin konkret është shfrytëzuar si teknikë kollazhi që po ashtu tregon se autori është piktor i orientuar drejt përveçsimit dhe hulumtimit të lëvizjeve, rrymave dhe ideve bashkëkohore, duke dhënë me këtë rast indikacion dhe afinitet për instalacion.

Ekspozita individuale e Mehmet Behlulit parashihet të qëndrojë e hapur deri kah gjysma e shkurtit.

V. VULA

PA HANIN, JETA E ARTISTIT MË E PAMUNDSHME

Edhe vetë emri *Han* tregon njëfarë oaze, vendtubim të njerëzve, udhëtarëve të ndryshëm. *Hani i 2 Robertëve* ishte një aso oaze, sidomos në atë periudhë kur ne artistët s'kishim ku tjetër të mblidheshim, të bisedonim e t'i bënim planet e punës. *Hani* atëherë ishte edhe shtëpi, edhe institucion kulturor, edhe vend ku mblidheshin njerëz të profileve të ndryshme.

Kur flisnim për shfaqjet, sepse punoja në Teatrin e Kukullave, takohesha aty me skenografë, kostumografë, etj. Pra, nuk ishte veç restorant, por vend për biseda, ku lindnin ide të ndryshme. Bashkëpunimi fillonte aty, ngjizej projekti që mandej shtrihej e zgjerohej. Gjenim edhe mundësitë se si ta realizonim projektin, sepse edhe kjo ishte jashtëzakonisht e vështirë në atë kohë.

Pra, lirisht mund t'ju them se *Hani* ishte vend për frymëmarrje, për relaks, për frymëzim, ku bisedohej lirshëm dhe shkëmbeheshin mendime. Në *Han* shkonim jo si në kafe, po si në shtëpinë tonë. Në atë kohë kur gati askush nuk ishte në punë dhe shpesh s'kishim as para për t'i paguar pijet, mendonim nga të shkonim dhe thoshim: "Hajt po shkojmë në *Han*". Pa asnjë fjalë, i zoti i *Hanit* na e shërbente nga një pije dhe ky ishte fillimi, sepse nëse dikush nuk ishte në gjendje të paguante, ose mbetej borxhli ose s'paguante kurrë. Paraja aty s'ka qenë kurrë primare.

Aty janë mbajtur ekspozita të ndryshme, promovime të ndryshme dhe në errësirën kulturore që mbretëronte, *Hani* ishte një ventil, vendi ku tuboheshin njerëzit. Mbi të gjitha, kishte gjithmonë muzikë të mirë, Kastriotin me violinë dhe këngë të mira, prandaj për disa çaste e harroje zymtësinë e jashtme. Ajo botë, sado që zgjati shkurt, ishte shumë e rëndësishme për njerëzit e ndjeshëm ndaj artit, që nuk jetojnë as prej të ngrënit e as prej pijes, por prej frymëzimit, shkëmbimit të ideve, projekteve të ndryshme.

Unë në *Han* shkoja zakonisht me Hida Halimin, shkrimtare, dhe aty bisedonim për tekste, libra, për çka kisha mundur unë të punoja dhe ç'kishte mundur ajo të bënte që të më ndihmonte si shkrimtare. Një herë në bisedë e sipër thamë: "E zgjatëm bisedën, hajde të porosisim diçka për darkë". Porositëm peshk. Por, një punëtore e re, sigurisht na pa si dama - kuptohet Hiden, jo edhe mua - na solli një peshk të madh.

I thamë: "Pse gjithë ky peshk?"

"Po ju e porositët" tha ajo.

"Po ne as për një muaj s'mund ta hamë e, çka është kryesorja, as ta paguajmë".

"Po, si porositni ju zonja, kur s'keni para për të paguar?"

I thashë: "Thirre shefin, bisedojmë me të".

Erdhi Fadili dhe tha: "Në rregull është". S'na la të koritemi.

Ajo gruaja që pak e ashpër, në Zvicër kishte punuar si kameriere më duket. S'i njihje njerëzit e *Hanit*. Kjo ka qenë një përvojë e pakëndshme, ne u prekëm, por na nxori nga ajo situatë e vështirë, si gjithmonë, Fadili.

Aty janë mbajtur ligjëratat edhe provat, mbaheshin edhe shfaqje, kryesisht nga studentët e Faruk Begollit, që ishte mysafir i rregullt i *Hanit*. Nëse s'e ke gjetur askund tjetër Farukun, e gjeje doemos te *Hani*.

Në përgjithësi kanë qenë tri vende ku shkonim në atë kohë, *Hani*, *Koha* e Ramiz Balës dhe *Dodona*. Po për ndryshim nga Fadili, që na qeraste me pijen e parë vetë, te *Koha* ishte pak më ndryshe. Patëm shkuar një herë unë, vëllai im Agim Qena dhe Salih Lutolli me mëngjes dhe porositëm nga një raki rrushi.

ARTISTIC LIFE WITHOUT THE HANI, LESS ATTAINABLE

Even the name 'hani' indicates a sort of oasis, a gathering place of people, or various travellers. The *Hani i 2 Robertëve* was one of those oases, especially in that period when we artists had nowhere to gather, talk, or make work plans. The *Hani* at that time was home, cultural institution and a place where people of all different profiles gathered.

Because I worked at the Puppet Theatre, I used to meet scenographers, and costume designers and others there, talking about plays. So it was not just a restaurant, but a place for conversation, where new ideas were born. The collaboration started there, the project was conceived and then it was extended and expanded. We also found ways to implement the project, because even that was extremely difficult at the time.

I found the *Hani* was a place for breathing, for relaxation, for inspiration, where you could talk freely and exchange ideas. At the *Hani*, we went not to a cafe, but to our home. At that time, when almost no one was employed and we often didn't even have the money to pay for drinks, we thought about where we were going and said, "Hey, let's go to the *Hani*." Without saying anything, the *Hani's* owner would serve us a drink, and that was just the beginning, because if someone was not able to pay, either the debt remained or he never paid. Money was never the primary concern.

Various exhibitions, and promotions were held there, and in the cultural vacuum that reigned, the *Hani* was like an air valve, it was the place where people gathered. Above all, there was always good music, Kastriot with his violin and good songs, so for a few moments you forgot the external gloom. That world, no matter how briefly it lasted, was very important for people who were sensitive to art, who live neither from eating or drinking, but from inspiration, the exchange of ideas, and various projects.

I usually went to the *Hani* with Hida Halimi, a writer, and we talked about texts, books, what I could work on and what she could do to help me as a writer. Once as we were talking, we said, "Come on, we've talked too long, let's order some food." We ordered some fish. But a young waitress, must have thought we were very smart - I mean Hida, of course, not me - and so she brought us a huge portion of fish.

We said, "Why such a huge fish?"

"But that's what you ordered," she said.

"But we couldn't eat that in a month, let alone pay for it."

"But, how could you order it madam, if you cannot pay for it?"

I said, "Could you call the manager, let's talk to him."

Fadil came over and he said, "It's fine." He wouldn't let us go hungry.

The waitress, who was a bit strict, had worked in Switzerland I think. She didn't know the people of the *Hani*. It was all a bit embarrassing and we were upset, but Fadil got us out of it like always.

They held lectures and rehearsals there, they also did plays, mostly by the students of Faruk Begolli, who was a regular customer of the *Hani*. If you couldn't find Faruk anywhere, he was usually at the *Hani*.

In general there were three places that we frequented at that time. The *Hani*, and *Koha* of Ramiz Bala, and *Dodona*. But whereas Fadil often gave us the first drink for free, it was a bit different at *Koha*. We went once, my brother Agim Qena, Salih Lutolli and me, one morning, and we ordered a grape brandy.

Faruk Begolli , Fadil Dragaj, 1996

Ramizi pastaj na pyeti: "Çka po pini?"

Thamë: "Edhe nga një prej këtyre."

Ai tha: "A mundeni bre, të bëheni një herë zotërinj e të thoni: 'S'po pijmë asgjë, faleminderit'".

Agimi, vëllai im karikaturist, i tha: "E kam unë një zotni atje në fund të kafes".

Atje ishte vëllai tjetër yni, Nehat Qena, redaktor i kulturës në *Rilindje*, i njohur si antialkoolist, kurrë s'ka pirë. Agimi i tha Nehatit prej së largu: "Nehat, çka do të pish?"

Ai tha: "Falemnderit, asgjë."

Agimi iu kthye Ramizit: "E tash, na e sill neve nga një dopio".

Ka pasur plot ngjarje të këtilla, edhe komike, edhe të dhimbshme, por që na e mbanin frymën në atë kohë.

E thashë më herët, *Hani* ka qenë çerdhe e frymëzimit dhe e relaksimit. Pa të jeta do të ishte shumë më e vrazhdë, më e varfër dhe më e pamundur për artistin. Sepse dihet, artisti jeton me një fjalë të mirë, jeton me një vepër të mirë. Po flas për njerëzit e vërtetë të artit. Hani ka qenë oazë ku artistët janë strehuar si zogjtë në furtunë dhe disa nga ata kanë shpëtuar të palënduar.

Melihate Qena
Aktore / regjisore

Ramiz asked us, "What are you drinking?"

We said, "Another of these please."

He said, "Could you at least once behave like gentlemen and say, "No we won't have anything else thank you."

Agim, my brother who was a cartoonist said, "I have a gentleman over there at the back of the cafe."

It was our other brother, Nehat Qena, culture editor of *Rilindja*, known as an anti-coolist, who never drank. Agim said to Nehat before leaving, "Nehat, what do you want to drink?"

He said, "Nothing thanks."

Agim turned to Ramiz and said, "Right, bring us a double please."

There were many such events which were funny, but also painful, which kept us going at that time.

I said earlier that the *Hani* was a breeding ground of inspiration and relaxation. Without it, life would have been much coarser, poorer and impossible for artists. Because artists live on a good recommendation, they live on a good work. I'm talking about the real people of art. The *Hani* was an oasis where artists took shelter like birds of fortune and some of them escaped uninjured.

Melihate Qena
Actress / Director

Nehat Qena, Fatmire Qena Peja, Muharrem Qena, Xhevat Qena, Zef Tupeci, Mehmet Peja, Melihate Qena, promovimi i albumit të Muharrem Qenës / audio CD promotion, 2002

KAM JETUAR NË KOHËN E HANIT

Për *Hanin e 2 Robertëve* kam më shumë se një rrëfim. Në *Han* jam rritur, jam edukuar, kam mësuar me pronarët Fadil Dragaj dhe me zonjën e tij, Meritën. *Hani* ka qenë vendi ku Fadili me mjeshtërinë, elegancën, sjelljen, britmën dhe të mrrolurën e vet dinte të ishte afër qenies dhe rehatisë sonë, gjë që është tepër e zorshme të shpjegohet. Por, në *Han* jemi ndier edhe më mirë se në shtëpi. Aty kurrë nuk ishte në rend të parë pagesa. Fadili e dinte se ishim studentë dhe se unë isha djalë i Prishtinës, por nuk më dallonte prej studentëve të tjerë që nuk ishin nga Prishtina. Pos kësaj, Fadili dinte të na gostiste pa ia kërkuar dhe na kulturonte sa i përket ushqimit, me oferta të peshkut dhe specialitete të tjera të kuzhinës.

Në *Han* shkoja me një shok, Besim Lutollin, Besin, një piktor i jashtëzakonshëm. Ai e pati hapur ekspozitën në *Han*, të cilën ia pati kuruar Fadili. Pra, *Hani* ishte edhe galeri dhe jo çfarëdo galerie. Me keqardhje po e them se galeritë sot nuk mund t'i konkurrojnë *Hanit* të asaj kohe, kur ishim të mbështjellë prej reve të zeza dhe pushkëve automatike. S'e kishim lirinë as të dilnim kudo qoftë, madje as për të marrë oksigjen.

Hani ndodhej në qendër të Prishtinës, në kryqin e snajperëve. Në anën tjetër, nuk e di si dhe çka, por sigurisht shpirti i Fadilit dhe i Meritës na kishin krijuar një vend të tillë, ku vinin aq shumë artistë dhe njerëz të vërtetë. Kishte njëfarë karme ai vend, si të mos ishte fare në Prishtinë, si të ishte në ndonjë gjithësi larg atyre kryqeve të snajperit

Mensur Safqiu, Alberta Troni, Besim Lutolli,
Biroll Urcan, Zake Prelvukaj etj. 2000

I LIVED IN THE TIME OF THE HANI

I have more than one story about the *Hani i 2 Robertëve*. It was in the *Hani* that I grew up, was educated, and I got to know the owners, Fadil Dragaj and his wife, Merita. The *Hani* was the place where Fadil with his skill, elegance, politeness, and also his shouts and frowns knew how to make us feel at home, which is incredibly difficult to explain. At the *Hani* we felt even better than at home. Payment was never the primary consideration. Fadil knew that we were students and that I was a boy from Prishtina, but he did not distinguish me from other students who were not from Prishtina. In addition, Fadil knew how to entertain us without asking and he taught us what good food was, serving fish and other culinary specialties.

I used to go to the *Hani* with a friend, Besim Lutolli, an extraordinary painter. He had opened the exhibition at the *Hani*, which was curated by Fadil. So the *Hani* was also a gallery and not just any gallery. I regret to say that galleries today cannot compete with the *Hani* at that time, when we were shrouded in black clouds and automatic rifles. We did not have the freedom to go anywhere, not even to get oxygen.

The *Hani* was located in the centre of Prishtina, at the sniper crossroads. I don't know how, but it was the charisma of Fadil and Merita that created such a place for us, attracting so many artists and people. There was a certain karma in that place, as if it were not in Prishtina at all, as if it were any universe far from the crossroads of the occupying sniper. Today we have many places of resistance where people fought. Making war up on the mountains is much easier than doing it in the heart of the city, and what a war! In addition to the gallery, the *Hani* was also a school where actors studied. It was a place of dynamic interaction and an education in both food and courtesy at every moment. It was a meeting place for actors with big ideas.

The *Hani* was also a meeting place for clandestine activists, for people coming back from the war, and I myself am a witness to this. At that time, Migjen Kelmendi and I were doing some programmes, because he was the director of TVP, which operated on TVSH. They were programmes about the KLA at a time when it was still being debated whether or not its members were Albanians or not. From today's optics, it's a bit difficult to discuss because time always changes appearances. To understand these things, you must have lived in that time, otherwise they are difficult to understand.

Although there are still living witnesses of that time, such as us artists, people of politics and the state institutions, some even in key roles, and everyone knows what was happening in the *Hani*, I am disappointed that they do not feel obliged to declare the *Hani* at least part of our cultural heritage.

Prishtina does not have a prominent architectural style, and everyone who has come to power has destroyed something. I am a kind of 'Prishtinali' (Prishtina resident), and I know that the city had a Kapali Çarshi (market), but the partisans came and demolished it, then the others came, and they knocked something down and something else too. If Prishtina has something, it is its unusual people, and there are some places that make Prishtina what it is. The *Hani* is exactly such a place, part of our collective memory that deserves to be declared cultural heritage.

It shouldn't really be me saying this but among other things, there was a very important event during the '90s at the *Hani*, the premiere of my film, "*The Last Beginning*", shot 75% in Prishtina and 25% on the war front. The Milosevic Serbs took our master copy. Very few people

të pushtimit. Ne sot i kemi plot vende të rezistencës ku kanë luftuar njerëzit. Të bësh luftë në mal është shumë më e lehtë sesa ta bësh në zemër të qytetit, dhe çfarë lufte se! Përveçse galeri, *Hani* ishte edhe shkollë ku mësonin aktorët. Ishte vend me shumë ndërveprim dhe shkollë në çdo sekondë, si në ushqim ashtu edhe në mirësjellje. Ishte vendtakim i aktorëve ku flitej për ide të mëdha.

Hani ishte edhe vendtakim i ilegalitetit, i njerëzve që zbrisnin prej luftës, dhe unë vetë jam dëshmitar i kësaj. Në atë kohë me Migjen Kelmendin i realizonim disa emisione, sepse ai ishte drejtor i TVP-së që funksiononte në TVSh. Ishin emisione për UÇK-në, në kohën kur ende flitej nëse pjesëtarët e saj ishin apo nuk ishin shqiptarë. Prej kësaj optike të sotme pak është vështirë të flasësh, sepse distanca kohore gjithmonë ta turbullon pamjen. Për t'i ditur këto gjëra duhet ta kishe jetuar atë kohë, përndryshe vështirë kuptohen.

Edhe pse ka ende dëshmitarë të gjallë të asaj kohe, si ne artistët, njerëzit e politikës dhe të shtetit, disa madje në rolet kyçe, dhe të gjithë e dinë çka ndodhte në *Han*, por më vjen shumë keq që nuk ndiejnë detyrim që *Hanin* ta shpallin të paktën si pjesë të trashëgimisë kulturore.

Prishtina nuk ka ndonjë arkitekturë të spikatur, e madje kushdo që ka ardhur në pushtet ka shkatërruar diçka. Unë jam njëfarë prishtinalie, e di se qyteti e ka pasur një Kapali Çarshi, por erdhën partizanët dhe e rrëzuan, pastaj erdhën të tjerët, rrëzo këndeje e rrëzo andej. Nëse Prishtina ka diçka, këta janë njerëzit që kanë veçantitë e veta, dhe janë disa vende që e bëjnë Prishtinën. *Hani* është pikërisht një vend i tillë, pjesë e kujtesës sonë kolektive që meriton të shpallet trashëgimi kulturore.

Nuk më takon mua të flas, duhet dikush tjetër ta thotë këtë, po përveç të tjerash një gjë shumë e madhe ka ndodhur gjatë viteve '90 në *Han*, Është mbajtur premiera e filmit tim me titullin "Fillimi i fundit", i xhiruar 75% në Prishtinë dhe 25% në frontin e luftës. Serbët e Slobodan-it na e patën marrë masterin. Shumë pak njerëz e njohin atë film. Premiera është shfaqur në *Hanin e 2 Robertëve* por edhe në front, në luftë. Është film i jashtëzakonshëm që flet për disa artistë, për luftën, për nevojën e zgjimit prej gjumit të thellë në të cilin patëm rënë si popull. Në anën tjetër, tregon po ashtu se është privilegj të jesh pjesë e luftës dhe të jetosh në kohën kur ajo vjen, sepse nuk vjen kurdo.

Hani ishte më shumë se pjesë e luftës, ishte nisma e saj. Në *Han* mblihdeshin gazetarët që dilnin t'i regjistronin materialet nga terreni dhe prej *Hanit* i lansonin nëpër botë. Aty mbaheshin takimet me ambasadorët, në atë bodrum ku pihej duhani, ku shpesh nuk kishte as oksigjen sa duhet, por nga ana tjetër mbulesat e tavolinave dhe gotat vizëllonin, kamerierët ishin më të mirët në botë dhe na dukej sikur ishim në zemrën e Francës.

Hani është më shumë sesa e përshkruajnë fjalët, është shumë-dimensional. Jam i lumtur që kam jetuar në kohërat më të vështira, por që janë edhe kohërat më të lavdishme të popullit tonë kur e fituam lirinë. Po, jam i lumtur që kam jetuar në kohën e *Hanit*.

Mensur Safqiu
Aktor

know that movie. The premiere was at the *Hani i 2 Robertëve*, but it was also on the front, at war. It is an unusual film that talks about some artists, about the war, about the need to wake up from the deep sleep in which we had fallen as a people. On the other hand, it also showed that it was a privilege to be part of the war and to live in a time when it comes, because it does not always come.

The *Hani* was more than part of the war, it was its starting point. Journalists gathered at the *Hani* to record material from the field and broadcast it around the world. Meetings with ambassadors were held there in the basement where cigarettes were smoked, where there was often not enough air to breathe, but on the other hand, the tablecloths and glasses were bright, the waiters were the best in the world and it seemed to us as if we were in the heart of France.

The *Hani* was more than words can describe; it was multidimensional. I am happy that I lived in the most difficult times, which were also the most glorious times for our people when we gained freedom. Yes, I'm glad I lived in the time of the *Hani*.

Mensur Safqiu
Actor

Besim Lutolli, vaj në letër
Besim Lutolli, oil on paper

MERITAT E HANIT TË 2 ROBERTËVE

Kur u hap *Hani i 2 Robertëve*, para tridhjetë vjetëve, pra gati një jetë të tërë më parë, ishte koha kur gjithçka filloi të lëvizte në Kosovë. Hoteli *Grand* ishte i vërsuar prej gazetarëve dhe mediave të ndryshme, kafeteritë filluan të ngjalleshin, ndryshoi struktura e njerëzve, por edhe politika dalëngadalë hyri në kafeteri. Në atë kohë *Hani* ishte hapur në *Kurriz*, aty ku ishin edhe kafeteritë e tjera si *Gebo*, *Pizzeria Beni*, etj. Dhe aty filloi të lëvizte e gjithë elita e re shqiptare, intelektualët, gazetarët...

Gazetarët që vinin nga pjesët e tjera të ish-Jugosllavisë, përpiqeshin ta informonin opinionin se kërkonin diçka ndryshe, kërkonin të gjenin të keqen në mesin e popullit shqiptar, por befasheshin për të mirë.

Gazetarët jugosllavë që vinin në Kosovë në vitet '90, vinin edhe te *Hani*, dhe dalëngadalë filluan shkëmbimet e informacioneve me *Rilindjen*, TV Prishtinën, etj. Aty i shtjellonim problemet, planet, pritshmëritë e gazetarëve të ndryshëm.

Pas mbylljes së TV Prishtinës, *Hani* u bë vendi i takimeve tona. Pos *Hanit* ishte edhe ëmbëltorja *Elida*, si dhe disa kafeteri të tjera ku takoheshim. Nuk i kishim më institucionet tona, sepse RTP dhe *Rilindja* u mbyllën dhe filluan gazetatat alternative, kurse Radio Zagrebi jepte pesë minuta lajme në gjuhën shqipe çdo mbrëmje.

Gjatë luftës nuk kam qenë në Prishtinë, por e di se gjithçka që ka ndodhur në *Hani* ka qenë e veçantë, sepse ishte institucion kulturor, ishte kuvend, galeri dhe teatër. Aty kishte edhe politikë, madje politikë ndërkombëtare, sepse për misionet e ndryshme ndërkombëtare, adresa e kontakteve ishte *Hani*. Të gjitha mediat ndërkombëtare i merrnin informacionet e Kosovës prej *Hanit* dhe merita të mëdha për këtë kanë Merita dhe Fadil Dragaj.

Sa e shpërblyen shqiptarët dhe institucionet e Kosovës *Hani*? Jemi të vetëdijshëm të gjithë: asgjë s'kanë bërë. Por, Fadili e ka kryer misionin pa interes, sepse i ka dashur njerëzit që e kanë vizituar *Hani* dhe ka bashkëndier me ta. Në fund, dihet se edhe vetë e pati pësuar,

por e drejta ishte në anën e tij dhe prandaj shpëtoi.

Kur më kujtohen Fadili dhe Merita, s'kam fjalë të mira për institucionet e Kosovës që i kanë lënë anash. Edhe vetë njerëzit që e kanë përjetuar dhe e kanë dashur *Hani*, është dashur të bënin diçka. Nëse dikush nga institucionet private në Kosovë e ka merituar këtë nderim, ky ka qenë *Hani i 2 Robertëve*.

Milazim Salihu
Producent i filmit

Fatmir Kogi, Milazim Salihu dhe artistë nga Shqipëria / with artists from Albania

THE MERITS OF THE HANI I 2 ROBERTËVE

When the *Hani i 2 Robertëve* opened thirty years ago, almost a lifetime ago, it was the time when everything started happening in Kosovo. The Grand Hotel was flooded with journalists and various reporters, the cafes revived, social structure changed, and politics slowly entered the cafes. At that time, the *Hani* had opened in the *Kurriz*, where other cafes such as *Gebo*, *Pizzeria Beni*, etc. were located. And that's where the whole new Albanian elite, intellectuals, journalists started to go ...

Journalists from other parts of the former Yugoslavia tried to inform the public that they were looking for something different, they looked for evil among the Albanian people, but were surprised for the better.

The Yugoslav journalists who came to Kosovo in the 1990s also came to the *Hani*, and slowly began exchanging information with *Rilindja*, *TV Prishtina*, etc. It was there that we discussed the problems, plans, and expectations of various journalists.

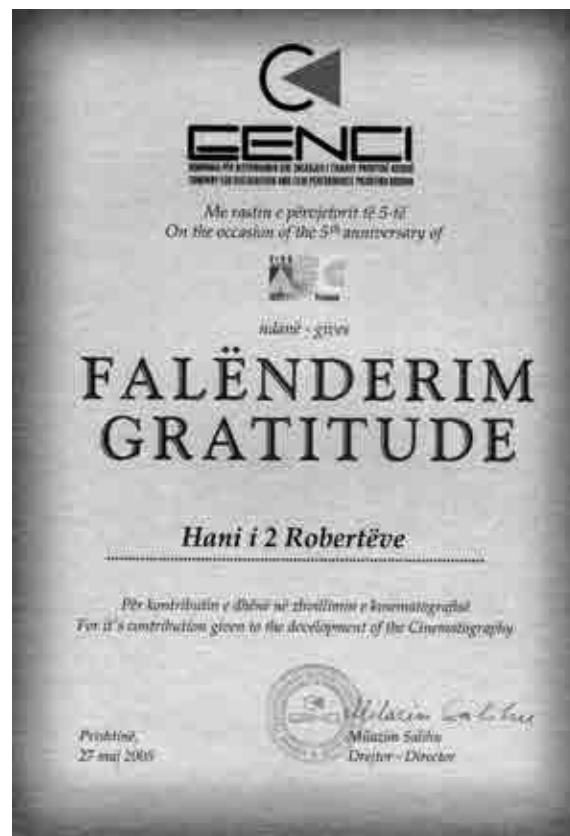
After the closure of *TV Prishtina*, the *Hani* became the place where we met. Besides the *Hani*, there was also the *Elida* cake shop, as well as some other cafes where we met. We no longer had our own institutions, because *RTP* and *Rilindja* had been shut down, and alternative newspapers had just started, while *Radio Zagreb* gave us five minutes of news in Albanian every evening.

During the war, I was not in Prishtina, but I know that everything that happened at the *Hani* was special, because it was a cultural institution, it was an assembly, a gallery and a theatre. Politics happened there, including international politics, because for various international missions, the contact address was the *Hani*. All international media received information about Kosovo from the *Hani* and Merita and Fadil Dragaj deserve great merit for this.

Did Albanians and the Kosovo institutions reward the *Hani*? We know all too well: Nothing has been done. But Fadil carried out his mission regardless because he loved the people who visited the *Hani* and he shared it with them. In the end, he himself suffered, but he was in the right and therefore he escaped.

When I remember Fadil and Merita, I can think of nothing positive to say about the Kosovo institutions that have ignored them. Even the people who experienced and loved the *Hani* should have done something. If any of the private institutions in Kosovo deserved this honour, it was the *Hani i 2 Robertëve*.

Milazim Salihu
Film producer

PROMOVOMI I LIBRIT TË MIGJEN KELMENDIT

1997

Amerika: Na dutz na ho utz (Towards home - P'ej shpije)

Në librin e Migjen Kelmendit që po e promovojmë sonte ka diçka të çuditshme që vërehet edhe në kontaktin e parë të jashtëm pamor me të. Dizajni i tij nuk është i zakonshëm. Kopertina duhet të hapet me dy krahët në mënyrë që të krijohet tërësia e shënimeve shenjuese, që flasin për autorin, titullin dhe përmbajtjen e librit. Për më shumë, shenjat në këtë rast sikur janë ngatërruar aq sa hutojnë. Edhe emri edhe mbiemri i autorit janë dyfishuar, kanë si një hije dhe janë ndarë: të parin e gjejmë në pjesën e prapme kurse të dytin në ballinë. Edhe titulli vetëm pjesërisht shtrihet në ballinë dhe është disi i komplikuar, meqë kompozohet në tri gjuhë: së pari në gjuhën e aborigjinëve "indianë" *Na Dutz Na Ho Utz*, pastaj në anglisht *Towards Home* dhe më në fund në dialekt të gjuhës shqipe, *P'ej shpie*. Mirëpo, aty e gjejmë edhe një titull tjetër alternativ, *Amerika*, i cili paraqitet si titull i parë edhe në atë pjesën e kurrizit, që shtypësit e librave e quajnë "rikna", e edhe në ballinën e brendshme. Kjo papërcaktueshmëri dhe dykuptimësi nuk është e rastit. Ajo është bërë kastile dhe shpreh shumëkuptimësinë dhe shtresimet e këtij libri me volum jo fort të madh. Kjo para së gjithash vërehet në zhanrin e tij të papërcaktuar si vepër letrare, pra faktit se mbetet një vepër e hapur. A kemi të bëjmë me udhëpërshkrim, apo me një ese që për temë e ka identitetin personal e kolektiv? Apo më saktë do të ishte sikur ta përcaktonim si reportazh gazetaresk në të cilin gërshetohen elementet e reales e të përjetimeve, me ato që i përkasin trillit letrar?

Si edhe libri i parë i Migjen Kelmendit, *Gryka e Kohës: Një histori mbuluar me shall*, edhe ky libër është kompozuar dhe ndërtuar nga fragmente shënimesh e vrojtimesh. Por, kuptohet, libri i parë i Kelmendit kishte padyshim një strukturë të qartë romaneske, e novelës që rrëfen ndodhitë gjysmëshekullore në një familjeje rugovase. Ky roman është edhe një kronikë familjare, përmes fatit të të cilës reflektohen edhe fatet e tjera të këtij nënqielli.

Ndërkaq në librin *Amerika*, ose *P'ej shpije*, dominojnë fragmentet diskursive, me meditime të shkurtra dhe të thukta mbi fenomenet e ndryshme dhe përjetimet që autori i ka pasur gjatë qëndrimit të tij në Shtetet e Bashkuara të Amerikës. Fragmente puro letrare ka pak në këtë libër, mirëpo pozicionet e tyre në strukturën e librit janë aq të rëndësishme, sidomos në pjesën hyrëse, sa krijohet përshtypja se edhe fragmentet dominojnë diskursive e teorike në të vërtetë janë mbeturina të një rrëfimi, të një aventure shpirtërore të sojit të vet, ku autori vetëm sa vazhdon atë rrëfimin e vet dikur të nisur mbi kërkimin e identitetit dhe të emrit të tij të humbur. Nëse ky libër rrëfim-reportazh-ese do të kishte vetëm edhe disa fragmente me elemente fikcioni, se sa do të duhej kjo, është çështje në vete, edhe ky libër do të mund të konsiderohej lirisht si një novelë ose një vepër që në kritikën më të re quhet *roman jofiksional*.

Libri i Kelmendit për të cilin flasim sot, në të vërtetë sipas rendit të krijimit do të duhej të ishte jo i dyti, por i treti, pasi ai ndërkohë e ka përmbyllur një libër tjetër, atë mbi Shqipërinë, të parë nga sytë e një të

PROMOTION OF MIGJEN KELMENDI'S BOOK

1997

Amerika: Na dutz na ho utz (Towards home - P'ej shpije)

In Migjen Kelmendi's book we are promoting tonight there is something weird that is noticed even in the first external visual contact with it. Its design is not common. Its cover should be opened in two flaps in order to create the whole marking notes, which speak about the author, its title and its content. Moreover, the signs in this case seem to be confused enough to confuse a reader. Both the author's name and surname are duplicated, there is something like a shadow and are separated: the first is found in the back, and the second is in the front cover. Even the title partly lies on the front cover, and is somewhat complicated, it is composed in three languages: firstly, in the language of native Indians *Na Dutz Na ho Utz*, then in English, *toward home*, and finally in the Gheg Albanian dialect *P'ej shpije*.

However, there is another alternative title *America*, which appears as the first title even inside of the book. This indeterminacy is not done by accidentally. It was done intentionally and expresses the polysemy and layering of this book with a very low volume. This is first and foremost noted in its genre of indeterminate literary work; the fact is that it remains an open work. Are we dealing with a travel journal? Or is this an essay that has a personal and collective identity on the subject? Or, more accurately, would we define it as a journalistic reportage in which the elements of reality and experience are intertwined with those of literary fiction?

Like the first Migjen Kelmendi's book *Gryka e Kohës: Një histori mbulluar me shall*, this book is also composed and constructed from excerpts of notes and observations. But, of course, the first Kelmendi's book undoubtedly had a clear novel structure, a novel that recounts half-century events in a Rugovian family.

This novel was also a family chronicle, through the fate of which reflects the other fortunes of this environment. Whereas in the book *America* or *Toward Home* is dominated by discursive fragments, with brief and in-depth meditations on the various phenomena and experiences that the author had during his stay in the United States of America. There are few pure literary fragments in this book, but their positions in the structure of the book are so important, especially in the introductory part, one gets impression that even the dominant discursive and theoretical fragments are in fact remnant of spiritual adventure of its own, where the author merely continues his confession once begun on the search for his lost identity and naming. If this narrative-reportage-essay book had only a few excerpts with fictional elements – how much it would be it is an issue in itself – even this book could be freely regarded as a novella or a work that in the new criticism would be called *nonfictional novel*.

This Kelmendi's book we are talking today, in fact, in the order of creation would have to be not the second, but the third, since he has in the meantime completed another book, the one on Albania seen through the eyes of a madman, and which is now being printed. With these three books Kelmendi concludes the first phase of an author's

çmenduri, e që tani është në shtyp. Me këta tre libra Kelmendi rumbullakon fazën e parë të një projekti autorial që është më interesante në skenën letrare të Kosovës, por edhe atë të letërsisë shqipe në përgjithësi. Kelmendi me veprat e tij fut në letërsinë tonë tema dhe procedë të ashtuquajturës letërsi postmoderniste, me vetitë e saj tipike si: destruksioni i fabulës dhe i instancës së narratorit të gjithëdijshtëm, fragmentariteti si qasje, shkrirja e dallimit mes fikcionit dhe realitetit, e njëkohësisht edhe e distinkcionit të qartë mes diskursit teorik dhe atij letrar, pastaj edhe ndërthurjes dhe “ngatërrimit” të zhanreve, insistimit në poetikën e ndërprerjes, të pauzës dhe boshësisë, të zhurmës dhe të kapërcimeve, në vend të poetikave të mëhershme të koduara në letërsinë tonë si ato të unitetit të vendit dhe të ndarjes, të vijmësisë, të tërësisë, të përmbushjes, të harmonisë, etj. Mund të bëhen edhe analiza më të hollësishme të karakterit postmodernist të letërsisë së Migjen Kelmendit, por këtu nuk është as vendi e as koha për këtë. Por dua të theksoj dy gjëra: e para, tek ne mbisundon qasja konservatore e të ashtuquajturit zhargon i autenticitetit, që gjithnjë tenton stigmatizimin e qasjeve të reja duke i akuzuar si të huaja ndaj frymës dhe traditës sonë, duhet thënë qartë se postmodernizmi i Kelmendit nuk është aspak i karakterit të modës, por vjen si shprehje e nevojave të reja dhe të sensibilitetit të ri kulturor, që tashmë ka manifestime të shumta në shtresat urbane të shoqërisë shqiptare. Burimet dhe shtytjet e këtij sensibiliteti nuk vijnë vetëm nga letërsia, përkatësisht nga nevojat e tejkallimit ose edhe të refuzimit të kodeve dhe të diskurseve të saj realiste dhe kuazi-moderniste, por edhe nga nevoja burimore dhe sensibiliteti i gjeneratave të reja urbane që është zhvilluar nën ndikimin e masmediave dhe formave të ndryshme të kulturës masive, e që nuk ka më shije për kulturën tradicionaliste. Njëra nga karakteristikat e situatës postmoderne është edhe ajo e humbjes së dallimit mes të ashtuquajturës kulturë e lartë dhe të asaj të ulët ose masive; tashmë kemi shumë dëshmi për gërshtimin e tyre. Ndërkaq, në artin e Migjen Kelmendit shihet qartë se ai qasjen postmoderne e përqafon më parë përmes ndikimeve dhe përvojave me muzikën rok dhe gazetarinë televizive, sesa nga ndikimet letrare, edhe pse ai kishte bërë studime të themelta të mjeshtërisë së Borgesit ose të Danilo Kiš-it si shkrimtarë të preferuar. Për dallim nga Borgesit dhe Kiš-i, që pjesërisht ruajnë zhanrin narrativ dhe narratorin e gjithëdijshtëm, Kelmendi futet krejtësisht në një qasje postmoderne të kapërcimit të kufijve të zhanreve, në lojë të diskurseve, intelektualitetit, në mënyrë të shkrimit që disa teoricienë e kanë quajtur paraliteraturë ose edhe, në analogji me pikturën amerikane abstrakte dhe aksionale të viteve '50, edhe si “shkrim aksional”, karakteristikë e të cilit është se nuk ka aktrim dhe të ashtuquajtura analiza “neutrale” nga distanca, por se autori personalisht dhe drejtpërsëdrejti futet në realitet, në temën për të cilën shkruan. Kemi të bëjmë me një tip të ri të angazhimit, në këtë rast të orientuar në kërkimin e identitetit, ku vetë autori i nënshtrohet asaj që quhet “autofiksionim”. Nuk është e rastit pse pjesët më artistike ose më poetike, në kuptimin tradicional të fjalës, janë ato të kujtimeve dhe të fiksjonalizimit të tyre, si për shembull kujtimi i aktit të synetisë, gjë që librin mbi Amerikën në instancën e fundit e bën të mos jetë vetëm mbi Amerikën, por edhe mbi ne.

Ky libër, ashtu edhe si ai mbi Shqipërinë, Migjen Kelmendin e radhit ndër autorët që krijojnë një letërsi ndër më të angazhuarat dhe më të guximshmet, sepse ai futet në mënyrë imediate në bërthamën e problemeve më dramatike dhe më akute me të cilat ne sot si komb dhe si individë ballafaqohemi, si për shembull me raportet Kosovë-Shqipëri, në

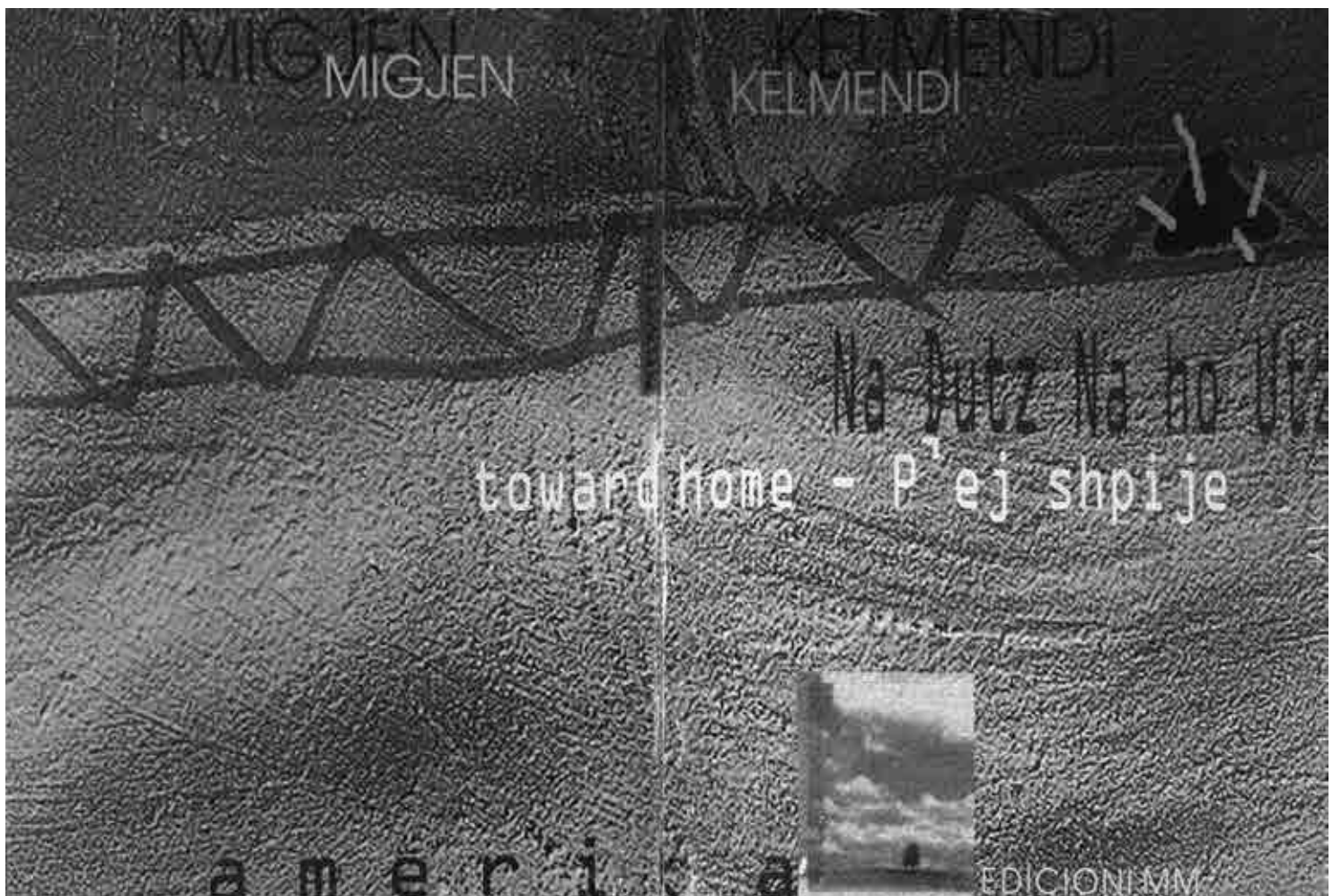
project that is most interesting in the Kosovo literary scene, but also that of Albanian literature in general. Kelmendi with his works in our literature introduces themes of so-called postmodernist literature, with its typical features such as: the destruction of the fable and of the omniscient narrator instance, the fragmentarily as approach, the fusion of distinction between fiction and reality, at the same time the clear distinction between theoretical and literary discourse, then of the intertwining and “confusing” of genres, of the insistence on the poetics of interruption, of pause and emptiness, of the noise and overlapping, rather than of earlier poetics codified in our literature as those of the unity of place and division, of the pause and emptiness, of the noise and overlapping, of continuity, of wholeness, of fulfillment, of harmony, etc. More detailed analyzes of the postmodernist character of Migjen Kelmendi’s literature can be made but here is neither the place nor the time for this. But I want to emphasize two things: first, we are dominated by the conservative approach of so-called authenticity jargon, which always tries to stigmatize new approaches by accusing them of being foreign to our spirit and tradition, it should be clearly stated that Kelmendi’s postmodernism is by no means a fashionable character, but rather it comes as an expression of new needs and new cultural sensitivity, which already has many manifestations in the urban strata of Albanian society. The sources and impetuses of this sensibility do not come only from literature, namely from the need to overcome or even reject its realist and quasi-modernist codes, but also from source need and sensitivity of new urban generations that has developed under the influence of mass media and various forms of mass culture, and which no longer have a taste about traditional culture. One of the characteristics of the postmodern situation is that of losing the distinction between what is called high culture and low mass culture, and we already have a lot of evidence of their weaving. However, in Migjen Kelmendi’s art is clearly seen that he embraces a postmodern approach through influences and experiences with rock music and television journalism rather than literary influences, although he had done basic studies of Borges and Danilo Kiš’s mastery as his favorite writers. Unlike Borges and Kiš, who partially preserve the narrative genre and the omniscient narrator, Kelmendi completely embraces a postmodern approach of crossing genre boundaries, in the game of discourses, intellectuality, in a way of writing that some critics have called it the pre-literature or even, in analogy with American abstract painting and action painting of the 1950s, as a “action writing” whose characteristic is that there is no acting and so-called “neutral” analysis from the distance, but that the author personally and directly comes into reality, on the topic he writes about. We are dealing with a new type of engagement, in this case, oriented identity research, where the author himself is subject to what is called “auto-fiction”. It is no accident that the most artistic or poetic pieces, in the traditional sense of the word, are those of memories, of their fictionalization, for example the memory of the act of circumcision, which makes the book on America, in the last instance, not the book only about America but also a book about us.

This book as well as the one about Albania, and especially the second one, makes Migjen Kelmendi one of the authors who create the most engaged and courageous literature, because he immediately absorbs the core of the most dramatic and acute problems with

çështjen e përjetimit të ndryshëm të kombit dhe të vlerave sublimë ndërmjet brezit të vjetër, kushtimisht të quajtur enverist, dhe të brezave të sotëm, për ideologjizimin e jetërave tona në socializëm por edhe sot, për çështjen e ndjeshme të dhunës ndaj gjuhës që flasim, etj. Me një fjalë, Migjen Kelmendi më duket si një ndër autorët më të angazhuar në çështjen shqiptare. Një theksim tjetër që desha ta bëj këtu, është ai se Migjen Kelmendi nuk është i vetmuar në përpjekjen që të krijojë kodin post-modern në letërsinë shqipe. Këtu në Kosovë tani kemi një brez autorësh kërkimtarë. Në shkrimet diskursive dallohet Astrit Salihu, sidomos me serinë e shkrimeve “Postmoderna e interpretuar për shqiptarët” si dhe Mufail Limani. Në artet figurative në këtë drejtim frymojnë Sokol Beqiri dhe Mehmet Behluli. Pas këtyre edhe një brez i tërë i krijuesve të rinj më duket se është shumë më kërkimtar dhe me sensibilitet të njejtë, por që tani bën hapat e parë drejt afirmimit. Në fund, duhet falënderuar sponsorin e librit dhe të kësaj mbrëmje, Qendrën Informative Amerikane në Prishtinë (USIS), shkaku se tregoi sens për ta ndihmuar një projekt të tillë. Është me rëndësi të dorës së parë distribuimi i ndihmave të jashtme, jo vetëm në atë që quhet shoqëri civile dhe institucione demokratike, por edhe në projektet kulturore. Sfera e kulturës krijon ajrin dhe ambientin e natyrshëm për ndryshimet e preferuara demokratike.

Shkëlzen Maliqi

Migjen Kelmendi, promovimi i librit / book promotion, toward home - P'ej shpije, 1997

which we today as a nation and as an individual are facing, for example, the Kosovo-Albania relations, in the issue of the different experience of the nation and of sublime values between older generation, conditionally called Enverist (after Enver Hoxha) and of today's generation, on the ideologicalization of our lives in socialism, but also today, on the sensitive issue of violence against the language we speak, etc.

To make it short, Migjen Kelmendi seems to me to be one of the most involved authors in the Albanian issue. Another point I want to make here is that Migjen Kelmendi is not alone in his attempt to create postmodern code in Albanian literature. Here in Kosovo we now have a generation of research authors. Astrit Salihu is distinguished with his discursive writing, especially with his writing "Postmodern interpreted for Albanians" and Mufail Limani. In visual art there are Sokol Beqiri and Mehmet Behluli. Behind them is a whole new generation of young creators which seems to me to be much more demanding and equally sensible, but are now taking the first steps towards affirmation. Finally, we should thank the sponsor of this book and this evening, the American Information Center in Pristina (USIS), for showing the sense to assist such a project.

Shkëlzen Maliqi

Migjen Kelmendi, Ilir Bajri dhe Fahri Bejta, 1997

LAHUTA E MALËSISË

Hani i 2 Robertëve, tash mbas 20 vjetëve kur po e kujtoj atë kohë, më duket si diçka që ka ndodhur dje. Të gjitha ngjarjet politike, kulturore dhe artistike ndodhnin në *Han*. *Hani* ishte vendtakimi i elitës sonë dhe asaj të huaj, të cilët i merrnin informatat prej dorës së parë aty.

Në mesin e shumë gazetarëve të huaj aty, më kujtohet kur patën ardhur ata të CNN-it. Gazetarët boshnjakë që ishin në tavolinën afër, na thanë që ky nuk ishte sinjal i mirë për ne. Domethënë do të kishte luftë.

Kurrë nuk e harroj natën në *Han*, kur babai im Nehat Islami, me violinë e shoqëroi recitimin e Bajram Kelmendit të ndjerë të *Lahutës së Malsisë*. Ajo ishte një mbrëmje që nuk harrohet kurrë.

Në *Han* e kemi përjetuar edhe luftën, edhe paqen, e kemi përjetuar edhe dashninë, edhe familjen. *Hani* ishte një familje për ne si me krejt njerëzit që rrinin aty.

Mrika Islami Xhambazi

Menaxhere ekzekutive në Biologique Recherche, ShBA

Pas promovimit, në shenjë të këtij botimi në lokalit "Hani i dy Robertëve" shumë dashamirës të veprës së Fishtës i bashkoi interpretimi i vargjeve të Fishtës, interpretuar nga Çun Lajçi, Xhejlanë Godanci dhe Gentian Grezda.

**I. SYLA
SH. GALICA**

BUKU **KULTURË** **E ENJTE, 24 PRILL 1997**

DIE, NË SHIQATËN E SHKRIMTARËVE TË KOSOVËS NË PRISHTINË U PROMOVUA KOMPLETI I VEPRËS SË GJERGJ FISHTËS

(Një pjesë e artikullit është publikuar në numrin 1 të revistës "Kultura" të Prishtinës në shtator të vitit të kaluar. Në numrin e kësaj reviste është publikuar pjesa e dytë e artikullit.)

Është një ditë e veçantë për të gjithë shkrimtarët e Kosovës, por edhe për të gjithë shkrimtarët e Ballkanit dhe të Evropës së Jugut. Në Prishtinë, në shtator të vitit të kaluar, u promovua kompleti i veprës së Gjergj Fishtës. Është një ditë e veçantë për të gjithë shkrimtarët e Kosovës, por edhe për të gjithë shkrimtarët e Ballkanit dhe të Evropës së Jugut.

Vepra letërore e Gjergj Fishtës

I. LIRIKA

1. Muzikë Komuniste - Antologji
2. Viteja e Parës - 74 poemat

II. ROMANET

1. Lajçin e Mërkurit (1974)
2. Mërkurit e Mërkurit (1974)

III. DRAMAT

1. Shqipëria e Udhësimit (1974)
2. Shqipëria e Udhësimit (1974)
3. Shqipëria e Udhësimit (1974)
4. Shqipëria e Udhësimit (1974)

IV. SATIRIKA

1. Satira e Parës (1974)
2. Satira e Dytës (1974)
3. Satira e Tretës (1974)
4. Satira e Katërtës (1974)

Shfaqja e poetit i krahut:

Është një ditë e veçantë për të gjithë shkrimtarët e Kosovës, por edhe për të gjithë shkrimtarët e Ballkanit dhe të Evropës së Jugut.

Shfaqja e poetit i krahut:

Është një ditë e veçantë për të gjithë shkrimtarët e Kosovës, por edhe për të gjithë shkrimtarët e Ballkanit dhe të Evropës së Jugut.

Shfaqja e poetit i krahut:

Është një ditë e veçantë për të gjithë shkrimtarët e Kosovës, por edhe për të gjithë shkrimtarët e Ballkanit dhe të Evropës së Jugut.

Promovimi i veprave të Fishtës, gazeta Bujku, 1997

Promotion of Fishta's work, Bujku newspaper, 1997

HIGHLAND LUTE

Now, after 20 years, when I remember the time of the *Hani i 2 Robertëve*, it seems like something that happened yesterday. All political, cultural and artistic events took place at the *Hani*. The *Hani* was the meeting place of our elite and the foreign elite, who received first-hand information there.

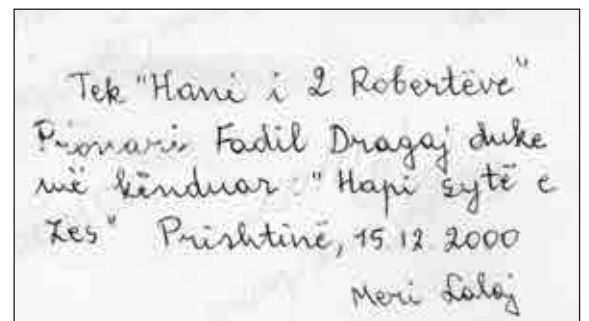
Among the many foreign journalists, I remember when CNN came. The Bosnian journalists who were at the nearby table told us that this was not a good sign. That is, it meant there would be war.

I will never forget the night at the *Hani*, when my father Nehat Islami accompanied the recitation by the late Bajram Kelmendi of *Lahuta e Malsisë (Highland Lute)* with a violin. It was an evening never to be forgotten.

At the *Hani* we experienced both war and peace, we experienced both love and family. The *Hani* was a family to us, as with all the people who stayed there.

Mrika Islami Xhambazi

Executive manager at Biologique Recherche, USA

Gazeta / Newspaper Nositi, Meri Lalaj,
Tek Hani i 2 Robertëve, gusht 2000

MARGJINA ESEISTIKE

PIKTURAT (S')DIGJEN APO JO?

Janë djegur shtëpitë,
Njerëzit janë djegur.
E përse s'digjeshkan pikturat!

Në luftën e fundit të luftës, bërtetja çirrintare, gjatë viktimizimit për hiri, makinaria e pashantit shkëlqor allav, orogol fytërisë e vet shëndetshme edhe me rrëzimin, djegjen dhe angjeshin, me monumente historike, s'është fetarë dhe rarisht kulturorë shqiptarë. U dogjën skulpturat e shpërndanë të Aziz Isahani, disa piktura të artistit Nobil Murriqi, grafikët me ngjyra-piktura e Gani Gashit.

Në kafe-galerinë e popullarizuar të restorantit "Hani i 2 Robertëve" të arditshmit Fadil Dragaçi, krijësi i tablotuar Gani Gashi, më 16 mars të kësaj viti pat hapur ekspozitën "Arta-sonia, Më 49 vjepra të mësuar të vogël, të mësuar e të mësuar, me teknika të kombinuar: akvatinta, bakërshkrimi, perografi. Tri ditë para sulmit të NATO-s, paramilitarët e shpërndanë plagosën prozairin e "Hani", kafe-galeria u mbyll ekspozita e Ganiut ngeli e burgo ar. Vetëm një javë dashamirë e artit figurativ patën falë ri-vizionit, t'i shijonin e t'i përdorin ato krijime artiste.

Gani Gashi: Hapëpak e punëshuorë.
Krijon (që nga vitet 70-ta) në heshtje.
Nërv i tij reflektiv, i një natyre thirrjeve beqarësi njerëzore, shpërthen veçanërisht dy-tri vjetër e të fundit: dhuna, torturat, masakrat, gjëja shprehje artistike në figurat e grafikave me ngjyra-piktura. "Pretja", "Portret i femrës", "Njeria si yllë kozmike", "Prapa grilave", "Elizeta", "Nëna me fëmijë", "Njeria i tokës të përzjarur", "Drita në horizont... janë historis, jirografia, etnografia, folklori, gjensja, ekzistenca kombëtare e tij. Gjithkudëj, në plan të parë figura e njeriut tonë, këska e trishit, portretit i deformuar, qëndresë e gruas me fëmijë ngryhë, qerri e gjyshit etj. Ngjyra të fashkënuara, kuqezëria dominante, elemente kubizmi, stilizimi.

Autorit iu dogj edhe shtëpia, por pikturat ruajtën shpirtin. M. RAMADANI

*F. Murriqi, 31.7.'99
"Riklidja"*

INVENCA IME ËSHTË ZERO

Nga miku i Hanit, Meritës dhe Fadilit

*Desha ta shkruaja një poezi,
poezia më shkroi mua.*

*Desha ta këndoja një melodi,
melodia më futi në pentagram.*

*Desha ta vizatoja një kokë,
koka më vizatoi mua.
Pak të shëmtuar e pak të bukur.*

(korrik, 2019)

p.s.

Hani i 2 Robertëve ishte institucion. Çerdhe e artit, vend inspirimi. Aty kam shkruar ngapak. Kam vizatuar hove-hove. Dhe kam kënduar ndonjëherë.

Musa Ramadani

Gazetar / shkrimtar / dramaturg / kritik arti

MY INVENTION IS ZERO

From a friend of the Hani, Merita and Fadil

*I wanted to write a poem,
the poem wrote me.*

*I wanted to sing a melody,
the melody put me in a pentagram.*

*I wanted to draw a head,
the head drew me.
A little ugly and a little lovely.*

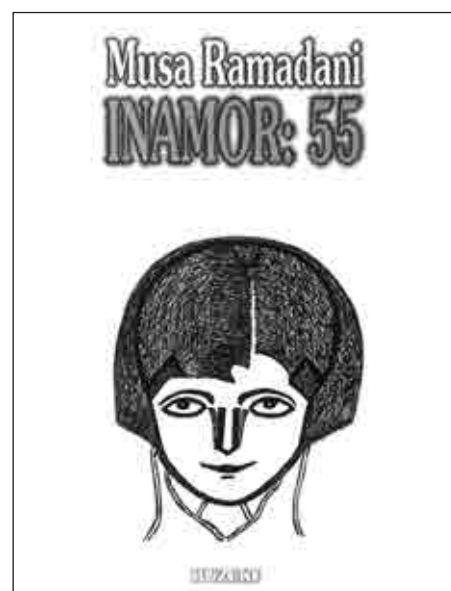
(July 2019)

p.s.

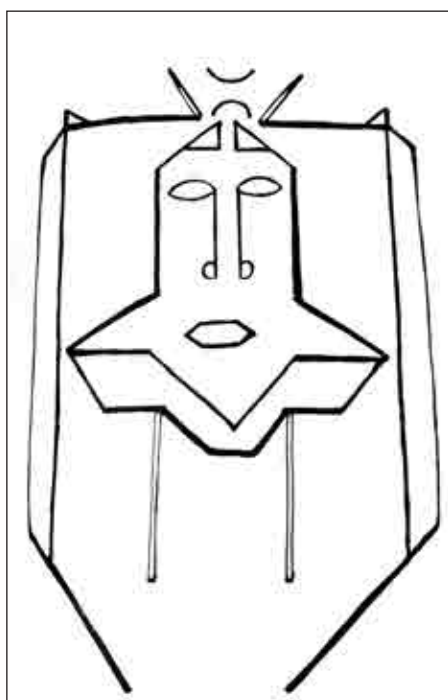
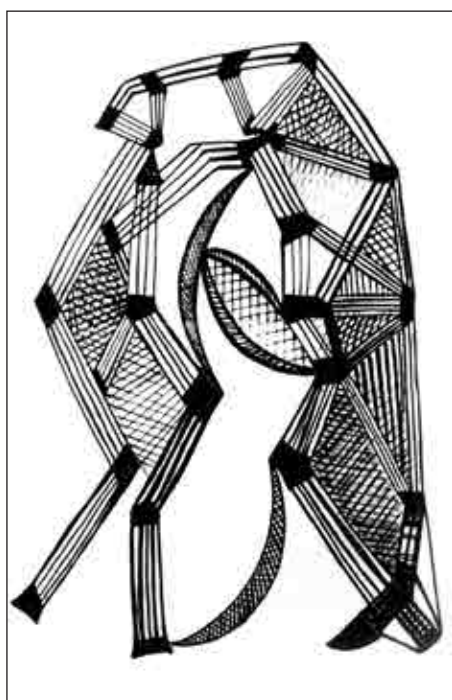
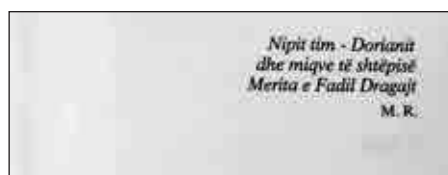
The *Hani i 2 Robertëve* is an institution. A breeding ground of art, a place of inspiration. That's where I went every now and then. I drew a lot. And I sometimes sang.

Musa Ramadani

Journalist / Writer / Playwright / Art critic

Musa Ramadani, vizatime / drawings

PESËDHJETË FENINGËT E HANIT

Hani i 2 Robertëve është nostalgji. Sa herë që kaloj asaj rruge, është e pamundshme mos ta kthej kokën anej, sepse shumë kohë kam kaluar aty.

Në atë kohë unë pata ardhur nga Presheva, isha i ri, student aktrimi, e në *Han* takoja shkrimtarë me emër që i kisha lexuar, merrja pjesë në promovime të librave dhe në ekspozita. Aty rrinin të gjitha shtresat akademike, artistët, gazetarët.

Në vitet '95-'96 shpirtërisht isha i lidhur me Prishtinën. Të rrije në *Han* ishte thjesht standard. E mira ishte se edhe kur i kishim vetëm 50 feningë në xhep, shkonim për espresso në *Han*, për t'u takuar me kolegët, me profesorët, e më së shpeshti me profesorin Enver Petrovci. Ndodhte që edhe ligjëratat i mbanim aty, kurse pronari shpesh na qeraste. "E keni prej shpisë, jeni studentë", na thoshte.

Poshtë ndodhej një lloj galerie dhe restoranti, por ne më shumë rrinim te bari lart. Më kujtohet një ngjarje, meqë e përmenda 50 feningshin. Ne të gjithë ishim prej rretheve të ndryshme. Unë shkoja në Preshevë kohë pas kohe, e kur kthehesha, kolegët mendonin se kisha bërë para, meqë isha kthyer prej shtëpisë. Gjithmonë pija espresso dhe zakonisht tuboheshim i gjithë grupi aty.

Një ditë dikush më tha: "Mumin, ke ardhur prej shtëpisë, a po na e qet nga një pije?"

Unë e thirra kamerierin, e kur na u afrua, i thashë: "A ka mundësi, sa kushton kjo kafe?"

Qeshën, sepse pritën që do t'i qerasja, jo ta paguaja vetëm kafën time. Ende e përmendin. Tash edhe dhjetë kafe po t'ua qesësh, thonë "Jo, jo, atëherë nuk na i pate paguar kafet".

Këto kujtime më kthejnë te *Hani* shpesh. Meqë vij nga Presheva, më linte përshtypje se kisha mundësi që në *Han* të takoja akademikun Rexhep Ismajli, që e kam vendas. E kujtoj edhe ekspozitën e skulptorit Ismet Jonuzi, edhe ai është i anës sonë. Pasi nga provinca jonë kishin dalë njerëz të shquar, akademikë, profesorë ose artistë, më vinte mirë që kisha mundësi të merrja pjesë në prezentimet e tyre. Sigurisht, si studentë që ishim, ne rrinim lart, te bari, por shpesh zbrisnim edhe poshtë për ekspozita dhe gjatë promovimeve të ndryshme.

Kur i jepnim provimet, kudo që i mbanim – sepse ishim gjeneratë e bodrumeve dhe shkollave shtëpi – festonim në *Han*. Kur qëllonte ora policore ose kishte ndonjë incident, rrinim në *Han* deri në mëngjes. Kishim aty një lloj sigurie, sepse ajka e njerëzve të shquar rrinte në *Han*. Mendoja "këtu brenda ndjehem më i sigurt, sepse ka njerëz" ose thosha me vete "nëse u ndodh atyre diçka, edhe mua le të më ndodhë". Kjo më jepte siguri, si ajo thënia: "Kur të zë terri, këqyr dikund të jesh sa më i sigurt". Unë kam pasur trauma nga ora policore në atë periudhë, sepse si student kisha përvoja jo të mira. U largova për në Preshevë dy a tri ditë para bombardimeve, sepse kisha presion nga familja. "Hajde, kthehu këtu, a po sheh çka po ndodh", më thoshin. Jam i vetmi djalë në familje mbas katër motrave. Presioni i nënës ishte i madh: "Hajde kthehu, çka po pret, krejt njerëzit i kanë kthyer familjet nga Prishtina". Unë me grupin tim e kishim provimin e fundit në aktrim, teatrin antik, dhe u pata kthyer në Preshevë vetëm dy ditë para tragjedisë që i ndodhi Adriana Abdullahut, në lokalin përballë *Hanit*. Ishim një shoqëri, një gjeneratë. Edhe Adriana e ka pasur provimin atë ditë dhe kanë dalë të festojnë. Trishtim.

Mumin Jashari
Artist / producent

FIFTY PFENIGS OF THE HANI

The *Hani* i 2 *Robertëve* is nostalgia. Each time I pass by that street it is impossible not to turn my head that way because we passed so much time there.

At that time I had come from Presheva, I was a young, drama student, and at the *Hani* I met renowned writers whom I had read, and I participated in book promotions, and exhibitions. All types of academics, artists, and journalists were there.

In the years '95-'96, I was spiritually connected to Prishtina. Staying in the *Hani* was just the standard thing to do. The good thing was that even when we only had 50 pfennigs in our pockets, we went for an espresso at the *Hani*, to meet colleagues, professors, and most often Professor Enver Petrovci. Sometimes lectures were held there, and the landlord often gave us drinks for free. "It's on the house, you are students," he would say.

Below was a kind of gallery and restaurant, but we mostly stayed at the bar upstairs. I mentioned the 50 pfennigs, I remember one event in particular. We were all from different neighbourhoods. I went to Presheva from time to time, and when I returned, my colleagues thought I must have some money because I had returned home. We always drank espresso and usually the whole group gathered there.

One day someone said to me, "Mumi, you went home, will you buy a drink?"

I called the waiter and when he approached, I said, "Could you tell me how much this coffee costs?"

They all laughed because they had been hoping that I'd buy them all a drink, not just my own coffee. They still mention it. Now even if I buy them ten coffees, they all say, "You can't make up for it, you never bought us a coffee back then."

These memories bring me back to the *Hani* often. I come from Presheva, and I was impressed that at the *Hani* I could meet Rexhep Ismajli, an academic and fellow Preshevar. I also remember the exhibition of the sculptor Ismet Jonuzi, also from Presheva. As these prominent people, academics, professors, or artists originated in our province, I was glad to have the opportunity to go to their presentations. Of course, as students, we stayed upstairs at the bar, but we often went downstairs for exhibitions and during various promotions.

After we took exams, wherever we held them - because we were a generation of basements and home schools - we celebrated in the *Hani*. When the police shot at someone, or there was an incident, we stayed in the *Hani* until the morning. We had some kind of security there because the cream of the best people were in the *Hani*. I thought, "I feel more secure here because there are lots of people," or I'd say to myself, "If something happens to them, let it happen to me too." This reassured me, as the saying goes, "When darkness falls, look to be somewhere as safe as possible." I was traumatized by the police curfew because as a student I had bad experiences. I left for Presheva two or three days before the bombing because I was under pressure from my family. "Come on, come back here, don't you see what's going on," they said. I am the only son in the family with four sisters. The pressure from my mother was intense, "Come back, what are you waiting for, everyone else's relatives have come back from Prishtina." My class had our final exam in acting, in ancient theatre, and I returned to Presheva just two days before the tragedy that happened to Adriana Abdullah, in the bar opposite the *Hani*. We were a society, a generation. Adriana also had her exam that day and they went out to celebrate. Such grief.

Mumin Jashari
Artist / Producer

EMBLEMË E LIRIDASHËSVE

Hani i 2 Robertëve në kohën tonë, pra para luftës, ishte një tribunë ku mblidheshim ne të pashpresët dhe diskutonim për lirinë. *Hani* ishte vendtubimi i gazetarëve vendas dhe të jashtëm, prej aty edhe e informonim botën për ngjarjet që i dinim. Aty vinin diplomatët e huaj dhe aty këmbenim informata, të cilat shkonin në botë.

Hani ka qenë edhe shkollë e qëndresës, sepse aty këmbenim mendime me gazetarët dhe intelektualët e tjerë, si t'ia bënim që ta arrinim lirinë. Natyrisht, një meritë shumë të madhe për atë lokal dhe pritje të përzemërt që na bënin, e kanë Merita me Fadilin, të cilët shpeshherë, kur ne gazetarët kishim takime me diplomatët e s'kishim para, sepse ishim të dëbuar nga puna, na jepnin të hanim e të pinim pa para.

Domethënë, *Hani* ishte vatër e rezistencës dhe meriton të kujtohet si një emblemë e njerëzve që e dëshironin lirinë.

Kam shumë kujtime, sidomos gjatë takimeve me gazetarë të huaj. Ata vinin nga e gjithë bota dhe merrnin edhe shpjegime për ngjarje të ndryshme. Kur shkonin në terren, ne shpeshherë i lidhnim me njerëzit në front të luftës.

Pra *Hani* ka qenë njëfarë ministrie e vogël, sepse atëherë nuk kishim tjetër në dorë pos vullnetit që një ditë të arrinim lirinë.

Hani duhet të jetojë përgjithmonë, që të na e kujtojë një kohë të vështirë, por edhe të qëndresës.

Nehat Islami
Gazetar

EMBLEM OF FREEDOM LOVERS

In our times, before the war, the *Hani i 2 Robertëve* was the podium around which all the hopeless gathered and talked about freedom. The *Hani* was a gathering place for local and foreign journalists, and from there they informed the world about events. It was where foreign diplomats came to exchange information which was then transmitted to the world.

The *Hani* was also a school of resistance, because there we exchanged views with journalists and other intellectuals on how to achieve freedom. Merita and Fadil were responsible for the atmosphere at the cafe and the cordial reception we received, and they often provided food and drink for us journalists when we had meetings with diplomats, but had no money because we had been expelled from our jobs.

Thus the *Hani* was a hearth of resistance and it deserves to be remembered as an emblem of people who loved freedom.

I have many memories, especially during the meetings with foreign journalists. They came from across the world and received explanations for many different events. When they went to the terrain often we connected them to someone on the war front.

So the *Hani* was a sort of mini-ministry, because at that time we had nothing else but the will one day to achieve freedom.

The *Hani* must live for ever, so that we remember our resistance in a difficult time.

Nehat Islami
Journalist

NJË KËND I IMI I DASHUR NË PRISHTINË

U largova nga Prishtina në vitin 2008 për të vazhduar punën kulturore diplomatike në vende të tjera. Mendoj se jam nga të paktët të huaj që kalova dhjetë vjet në Kosovë pa ndërprerje (1998-2008) së pari si anëtare e OSBË-së dhe e UNMIK-ut, e më pas në Ambasadën Franceze, si këshilltare për kulturë dhe bashkëpunim. Nga kjo periudhë e gjatë i kam të ruajtura disa "vende" të mia në Prishtinë, të cilat mbeten jashtëzakonisht të dashura në kujtesën time. *Hani i 2 Robertëve* është njëri prej tyre. Kam kaluar shumë kohë aty, edhe zyrtarisht edhe privatisht.

Ishte një vend i veçantë në Prishtinë, para së gjithash falë Meritës dhe Fadilit, të cilët ishin profesionistë të përsosur, por edhe të hapur e të përzemërt. Kjo ndihej në atmosferë, në çdo gjest e detaj. Ata ishin në gjendje të m'i organizonin në mënyrë të përsosur mbremjet kur ftoja aty njerëz nga Franca që vizitonin Kosovën: artistë, intelektualë, shkencëtarë, zyrtarë të nivelit të lartë, e të tjerë. Për të gjithë, *Hani* ishte vend i ngrohtë, por më të rëndësishmet ishin kontaktet dhe komunikimet, të cilat ishin të lehta, të singërta, të vlefshme dhe të rralla.

Hani për mua lidhet me projektet të cilat pata mundësinë t'i realizoja gjatë atyre viteve: rindërtimin e kinemasë ABC me Milazim Salihun, kërkimet arkeologjike dhe kampet rinore me Kemajl Lucin, bashkëpunimet me katedrën e gjuhës frënge, duke iu falënderuar ndihmës së Nerimane Kamberit, si dhe me Bibliotekën Kombëtare, në bashkëpunim me ekspertin e lartë francez Alain Massuard (me të ende takohem dhe gjithmonë flasim për Prishtinën). Unë i ftova edhe disa grupe muzikantësh francezë në *Han*.

Pavarësisht nëse të ftuarit e mi ishin artistë, bohemë a personalitete më serioze, unë e dija se ata do të kalonin një kohë të shkëlqyeshme në *Han*.

U jam pafundësisht mirënjohëse Meritës dhe Fadilit të cilët e kanë zbukuruar dhe pasuruar qëndrimin tim në Prishtinë dhe i uroj *Hanit* një jetë gjatë dhe të bukur.

Deri në takimin e ardhshëm!

Julien Voigt (Francë), Shpërndarja e druve të zjarrit për njerëzit në nevojë, ekspozitë me fotografi, 27 prill 2001

Julien Voigt (France), Firewood distribution for vulnerable people, photography exhibition, April 27, 2001

Pascale Delpech

Ish-këshilltare e Ambasadës Franceze për Kulturë dhe Bashkëpunim

MY BELOVED CORNER OF PRISHTINA

I left Prishtina in 2008 to continue diplomatic and cultural work in other countries. I think I am one of the few foreigners who spent ten years in Kosovo without interruption (1998-2008), first as a member of the OSCE and UNMIK, and later at the French Embassy, as advisor for culture and cooperation. Throughout this long period, I remained loyal to my “places” in Prishtina, and they are much loved in my memories. The *Hani i 2 Robertëve* was one such place. I spent much time there, officially and privately.

It was a special place in Prishtina, first of all thanks to Merita and Fadil, who were perfect professionals, but also so open and friendly. This was reflected in the atmosphere, in every gesture and detail. They were able to organize my evenings perfectly when I invited people from France who were visiting Kosovo: Artists, intellectuals, scientists, high-ranking officials, and others. For everyone, the *Hani* was a warm place, but most important was how easy it was to meet people, and communication which was so relaxed, sincere, meaningful and unique.

The *Hani* for me is related to the projects that I had the opportunity to realize during those years: The reconstruction of the ABC cinema with Milazim Salihu, archaeological research and youth camps with Kemajl Luci, collaborations with the French language department, thanks to the help of Nerimane Kamberi, as well as with the National Library, in collaboration with the senior French expert Alain Massuard (I still meet him and we always talk about Prishtina). I also invited some groups of French musicians to the *Hani*.

Regardless of whether my guests were artists, bohemians or more serious personalities, I knew they would have a great time in the *Hani*.

I am infinitely grateful to Merita and Fadil who enriched and made wonderful my time in Prishtina and I wish the *Hani* a long and beautiful life.

Until the next meeting!

Pascale Delpech

Former-advisor for culture and cooperation at the French Embassy

HANI E SOLLI ARTIN SI MODEL REZISTENCE

Hanin e 2 Robertëve e mbaj mend si një seri të gjatë të pandërprerë, por edhe me episode të veçanta, duke i ndërruar lokacionet dhe duke i ndërruar mysafirët. Duke ndërruar historia e Kosovës, edhe *Hani* ndërronte, por gjithmonë e mbante identitetin e vet, i cili në thelb ishte identiteti i Prishtinës.

Në vitet '90, në kohë okupimi, kur unë po rritesha, Prishtina s'kishte mundësi t'i ofronte diçka rinisë, por *Hani* ishte vendi ku mund ta gjeje lirinë e shprehjes. Aty pikë së pari kishte art, në periudhën kur arti ishte gjëja e fundit për të cilën njeriu flet në kohën e jetës a të vdekjes. *Hani* e ka sjellë artin si model të rezistencës.

Ishte shumë me rëndësi në kohën e varfërisë ekstreme, kur artistët heqnin më së shumti, kur inspirimi për art ishte më i ulëti, nëse jo më i tmerrshmi, të kishe një fanar, i cili artistëve ua jepte mundësinë të tregonin diçka, e tekefundit edhe të fitonin ndonjë markë nga shitja e grafikës a pikturës. Këto momente për atë periudhë ishin boshti i mbajtjes gjallë të një skene të tërë të artit modern. Shumë pak njerëz e kujtojnë dhe e mendojnë *Hanin* në relacion me artin në atë periudhë.

Hani lidhet edhe me politikën. Shumë prej marrëveshjeve, shumë prej bisedave para luftës, të rezistencës, të kompleteve, të krijimit të idesë së lirisë, bëheshin në *Han*. *Hani* vazhdoi edhe mbas luftës, kur u desh që vendi të rinovohej dhe të rindërtohej nga shkatërrimi, kur shpërthenin ide, biseda me mysafirë të huaj, me ambasadorë, me UNMIK-un, me njerëz të ndryshëm që vinin me mendime të mira, e dikush edhe me të këqija. Në *Han* mblidheshin të gjithë. Në mungesë të vendeve të tjera të tilla për shkëmbimin e lirë të mendimeve, *Hani* edhe atëherë vazhdoi ta jepte veten, lokacionin dhe njerëzit, si platformë për një debat të një shoqërie pa interesa të njëanshme.

Ruaj nga *Hani* disa momente personale kujtimesh, si për shembull kur u bllokuam njëherë me shokët e mi. Patëm dalë një mbrëmje para luftës, e më vonë pamë se kishte prani të madhe të policëve jashtë. Mbetëm disa prej nesh në *Han*, se s'kishim mundësi të shkonim në shtëpi dhe s'kishim atëherë as telefona mobilë që t'u lajmëroheshim familjarëve. Tash e kuptoj, sepse jam edhe vetë prind, se çfarë tmerri ka qenë për nënën dhe për babain kur nuk dinin ku e kishin djalin, e unë isha në *Han*, domethënë i sigurt. Në fund disi më duket që përfunduar në banesën e Ilir Bajrit, aty afër *Hanit*. S'kishte telefon, por e patëm kaluar gjithë natën duke i dëgjuar zhurmat e kallashnikovit. Besoj se serbët festonin fitoren në një lojë basketbolli.

Kam një rrëfim nga koha e pasluftës, që ndoshta të tjerët s'do ta përmendnin, por të mirat dhe të këqijat duhet ngapak të balancohen. Njëherë më patën përjashtuar prej *Hanit*. Ishte viti 2000 dhe kishte nisur debati elektoral për zgjedhjet e para, e ne ishim një grup i madh shokësh, të gjithë njiheshim mirë me njëri-tjetrin, analistë, politikanë të të dyja poleve, dhe diskutonim kush do t'i fitonte zgjedhjet. U grindëm aq keq se cili do ta kishte primatin në Kosovën e pasluftës dhe në një moment e mora një urdhëresë: "Dil jashtë dhe mos u kthe më kurrë"! Këto ishin momente që zgjasnin vetëm gjatë natës, se natyrisht, pronarët e *Hanit* nuk e mbanin hidhërimin më gjatë se 24 orë. Por e mbaj mend si sot, për herë të parë në jetën time më pati përjashtuar dikush prej kafeterisë. Edhe sot e kujtoj me dashuri këtë episod.

THE *HANI* INTRODUCED ART AS A MODEL OF RESISTANCE

I remember the *Hani e 2 Robertëve* as if it were a long uninterrupted TV series, with some episodes with different locations and special guests. By changing the history of Kosovo, the *Hani* also changed, but it always retained its identity, which was essentially the identity of Pristina.

In the 1990s, during the occupation when I was growing up, Prishtina had little to offer the youth, but the *Hani* was a place where you could find freedom of expression. First of all, it had art, in a period when art was the last thing a person talked about in that time of life or death. The *Hani* introduced art as a model of resistance.

It was very important in that time of extreme poverty, when artists suffered greatly and when inspiration in art was at its lowest if not worst ever level, to have a beacon which attracted artists and provided them with an opportunity to display their work, and ultimately to earn some money from the sale of graphic art or painting. At that time, these moments were the core that kept alive an entire modern art scene. Yet very few people remember and think of the *Hani* in relation to art in that period.

The *Hani* is also related to politics. Many of the agreements, many of the pre-war talks, the resistance, the conspiracies, the creation of the idea of freedom, all took place in the *Hani*. The *Hani* continued to function after the war, when the country had to be renovated and rebuilt from ruin, when there was an explosion of ideas, conversations with foreign visitors, with ambassadors, with UNMIK, with all the different people who came, with good and bad ideas. Everyone gathered at the *Hani*. In the absence of other places where views could be exchanged freely, the *Hani* continued to be the location that welcomed all, providing a platform for society to engage in unbiased debate.

I cherish some personal memories from the *Hani*, such as when we were once locked in with my friends. We went out one night before the war, and late in the evening, we realised that there was a large police presence outside. Some of us stayed inside the *Hani*, because we couldn't get home, and we didn't have cell phones at that time to call our family. Now I understand because I am also a parent, how terrifying that must have been for my mother and father, not knowing where their son was, but I was in the *Hani*, and so I was safe. In the end, I think we ended up in Ilir Bajri's apartment, near the *Hani*. There was no phone, but we spent the whole night listening to the sound of Kalashnikovs. I think that the Serbs were celebrating victory in a basketball game.

I also have a story from the post-war period that others may not have mentioned, as the good and the bad have to be balanced somewhat. I was once expelled from the *Hani*. It was the year 2000 and the election campaign had started for the first election, and I was there with a large group of friends, who all knew each other well, analysts and politicians of both sides, and we were discussing who would win the election. We quarrelled so badly over who would win in post-war Kosovo, that at one point I received the order: "Get out and never come back!" It lasted only for one night, as of course, the owners of the *Hani* did not bear grudges longer than 24 hours. But I remember it, as if it were yesterday, as for the first time in my life someone had banned me from a cafeteria. I still fondly remember this episode.

Mund të them se *Hani* i mungon Prishtinës, jo si hapësirë, sepse ka njerëz që investojnë tash me mijëra euro në enteriere, në restorante të shtrenjta, në shampanjë e këso e aso gjërash. Ka ndryshuar jeta e natës për të mirë e për të keq, por mungon ajo oazë edhe ajo mundësi e diskutimit, për diçka pak më shumë se vetëm gjëra sipërfaqësore. Jo që Prishtina ka përfituar shumë objekte me art fantastik kontemporan në ndërkohë. Nëse shikohet në distancën kohore, ndoshta madje është varfëruar pakëz hapësira kulturore, e krahasuar me entuziazmin dhe ndjenjën e asaj kohe të paraluftës dhe menjëherë mbas luftës.

Hani për mua personalisht është edhe diçka më shumë se vetëm një rrëfim për Prishtinën a vetëm rrëfim për shoqërinë. Babai im i ndjerë, Selushi, rrinte në *Han*, rrinte me Fadilin, me shokët e vet. Dhe pjesë e rritjes sime si njeri, jo në sensin e moshës, por të formimit, janë rrëfimet e babait tim nga *Hani*, nga rrjeti dhe shoqëria që ekzistonte asokohe, e cila nuk e di nëse ekziston më ndërmjet njerëzve. E kjo histori e imja familjare, e babait tim, është e lidhur edhe me historinë e *Hanit*.

Aftësia e *Hanit* që ta krijonte atë llaçin midis blloqeve, pra t'i lidhte njerëzit me njëri-tjetrin, që është meritë e pronarëve të *Hanit*, është aftësi dhe pasuri e një përfitimi larg më të madh për një lokal sesa që mund të arrihet me shitjet e rakisë. Është diçka që e krijon historinë e një vendi.

Petrit Selimi
Politikan

Benjamin Haxha-Beni, 1997

I think Prishtina misses the *Hani*, not as a space, because there are people investing thousands of euros in interiors, expensive restaurants, champagne and so on. The night life has changed, for better or worse, but we have lost that oasis and that opportunity for discussion, about something a little more than just superficial things. Nor has Prishtina gained many buildings with fantastic contemporary art in the meantime. If we look at it in hindsight, perhaps the cultural space is impoverished slightly, compared to the enthusiasm and feeling of that pre-war time and immediately after the war.

For me personally, the *Hani* is more than just a story about Prishtina or a story about society. My late father, Selushi, always went to the *Hani*, sitting with Fadil, and other friends. And part of my upbringing as a person, not in terms of age, but my formation, was based on my father's stories from the *Hani*, his social network at that time, and I'm not sure if this sort of thing exists anymore. The story of my family, of my father, is also related to the story of the *Hani*.

The *Hani's* ability to create that mortar that binds people together, like bricks, was all down to the *Hani's* owners, and this precious skill was of far greater benefit to a cafe than the profit of selling brandy. It is something that creates history in a country.

Petrit Selimi
Politician

ODA MODERNE

Hani i 2 Robertëve ishte një kafe, lokal intrigues jo vetëm për emrin, i cili tingëllonte si diçka e re, jokonvencionale, moderne, që Prishtinës i kishte munguar. Pronarët ishin miqtë dhe shokët tanë, intelektualë që kishin krijuar një vend ku rrinim, bisedonim dhe që nuk ishte hapur për të fituar, por që ne ta ndjenim veten më mirë se në shtëpi.

Sa herë që kishim diçka, shkonim aty, takonim shokët e shoqet dhe bënim biseda shoqërore. Shumë aktivitete janë bërë aty, edhe pse duket e pabesueshme që në një lokal të tillë mund të krijoheshin kushtet për një jetë shoqërore, shkëmbim mendimesh, ide të reja, për shembull për një revistë shoqërore-politike, çfarë ishte në atë kohë *Epoka*, por edhe për shkëmbime informacionesh dhe komentimesh të tyre.

Shoqëria në *Han* ishte shumë heterogjene. Secila tavolinë ishte botë më vete, dukeshin të ndara e të papajtuara, por në disa momente funksiononte si fluid dhe ndërthurje. Do të thotë, asnjëherë nuk shkonte dikush për të ngrënë ose për të pirë diçka, por shkonte për ta takuar këtë ose atë person, të bisedonte për këtë ose atë çështje dhe për konkretizime të ideve të ndryshme që zhvilloheshin. Atëherë ishim në fazën e krijimit të partive dhe alternativave të reja, bisedonim ç' do të ishte e veçantë për Kosovën që mund të kishte sukses.

Në atë kohë bisedohej si të goditej përfundimisht Partia Komuniste në Jugosllavi dhe në Kosovë, sepse njerëzit ende për inerci ndjeheshin të zënë në kurth, kurse aty kishte mendim të lirë pa asnjë kufizim dhe

Ramush Tahiri, hapja e
ekspozitës - Faik Krasniqi, mars 2000

Ramush Tahiri, exhibition
opening - Faik Krasniqi, March 2000

MODERN ODA

The *Hani i 2 Robertëve* was a cafe, an intriguing place, not only due to its name, which sounded new, unconventional, and modern, something lacking in Prishtina. The owners were also our friends and comrades, intellectuals who had created a place where we hung out, and talked and which they had not opened to make money, but so that we might feel more at home, than we did at home.

Whenever we wanted to do something, we would go there, meet friends, and chat. Many activities took place there, although now it seems unbelievable that in such a cafe the conditions could be created for such a social life, the exchange of ideas, and new ideas, for example, starting a socio-political magazine, such as *Epoka*, but also the exchange and analysis of information.

The society at the *Hani* was very heterogeneous. Each table was a separate world, seemingly divided and incompatible, but at times it functioned as if intertwined and fluid. That is to say, one never went specifically to eat or drink anything, you just went to meet this or that person, to talk about this or that issue, and to solidify various ideas that developed. Then we were in the process of creating new parties and alternatives, we talked about what could be special about Kosovo that could be a success.

At the time, there were discussions about how to definitively destroy the Communist Party in Yugoslavia and Kosovo, because people still felt trapped by inertia, but there, people thought freely without any restrictions, and it happened that even when the cafe was closed, we would continue until two or three in the morning, and that was when the ideas were born.

It was characteristic that each person respected the other; everyone took very seriously what someone was saying or initiating. There was pluralism in political thought, with new philosophical ideas about Kosovo, going beyond what we were familiar with in Kosovo and Albania, and certainly in Yugoslavia. We wanted something that was a combination of the traditional and the modern, and in the *Hani* there were books, many exhibitions, and visitors, initially especially journalists who came from Slovenia and Croatia, and the *Hani* had an environment that was as good or better than in their own countries, like a club of intellectuals who met when they had something to say.

At that time we were talking about the Albanian Christian Democratic Party because it was part of our heritage, and it was an element of the European philosophy of political organisation. The intention was for Europe to accept the Albanian people as their own, part of a civilized body. So we had no policy of rejection there. Policies of rejection only applied to what was bad or good for Kosovo and the Albanians in our situation, whereas we were constructing proactive policies about how to reconnect with Europe after the stalemate and how to overcome the lost years. Indeed, this was the materialization of our ideas and activity.

At the *Hani* we could meet people we only knew from the media and talk freely with them, exchanging thoughts, views and ideas. We also dealt with practical matters, material questions, transfers, specific tasks, or we met someone spontaneously. The good thing was that we never faced obstacles that discouraged us or pushed us to leave. We met with the desire to do something, we went to the *Hani* and in the

ndodhte që edhe kur mbyllej lokali, ne e vazhdonim deri në orën dy apo tre të natës, dhe atëherë lindnin idetë.

Karakteristikë ishte se secili respektonte secilin; të gjithë i qaseshin me seriozitet shumë të madh asaj që dikush e thoshte ose e iniciohte. Kishte pluralizëm në mendimet politike, me ide të reja filozofike për Kosovën, që ishin jashtë asaj që njihej deri atëherë në Kosovë dhe Shqipëri, dhe sigurisht edhe jashtë Jugosllavisë. Ne kërkonim diçka që të ishte gërshetim i tradicionales me modernen, e aty te *Hani* ishin librat, ishin ekspozitat e shumta, ishin mysafirët, fillimisht sidomos gazetarët që vinin nga Sllovenia dhe Kroacia, e *Hani* shpaloste një ambient që ishte në nivelin ose edhe mbi nivelin e vendeve të tyre, si një klub intelektualësh që takoheshin kur kishin diçka për të thënë.

Në atë kohë bisedonim për Partinë Shqiptare Demokristiane, sepse ishte pjesë e një trashëgimie tonë, ishte element i filozofisë europiane të organizimit të jetës politike. Intenca ishte që Europa popullin shqiptar ta pranonte si diçka të veten, të një trangu civilizues. Domethënë, ne nuk kishim aty politika të refuzimit. Politikat e refuzimit trajtonin vetëm çka ishte e keqe dhe çka ishte e mirë për Kosovën dhe shqiptarët në gjendjen në të cilën ishim, kurse ne ndërtonim politikë proaktive, mendonim si të rilidheshim me Europën pas ngeçjes dhe si ta bënim kapërcimin pas viteve të humbura. Faktikisht, ky ishte materializim i ideve edhe i veprimtarisë sonë.

Te *Hani* takoheshim me njerëz të tjerë që i njihnim vetëm nga mediat dhe në mënyrë të lirshme bisedonim me ta, shkëmbenim mendime, pikëpamje dhe ide. Merreshim edhe me çështje praktike, ndonjë material, bartje, çështje specifike, ose takonim dikë në mënyrë spontane. E mira ishte se asnjëherë nuk kemi pasur pengesa që do të na dekurajonin ose të na shtynin që të largoheshim. Takoheshim me dëshirën që të bënim diçka, shkonim te *Hani* dhe ndërkohë vinte edhe dikush tjetër dhe na e plotësonte dhe zhvillonte atë që e kishim nisur.

Hani nuk ishte vetëm klub artistësh, as vetëm i intelektualëve, as vetëm një vend ku ndjeheshim si te shtëpia, as jatak i ilegales, por thjesht ishte gjithçka nga këto ngapak. Ajo që na bënte të ndiheshim mirë ishte se bisedonim si të barabartë, secili ia thoshte tjetrit hallet që i kishte, nuk dilnim derisa nuk gjenim zgjidhje dhe, faktikisht, zgjidhja ishte e mirë sepse ishte përfshirëse, secili që vinte kontribuonte me pjesën e vet që e ndihmonte të mirën.

Ramush Tahiri
Politolog

meantime, someone else came and complemented us and developed what we had started.

The *Hani* was not just an artists' club, nor an intellectuals' club, nor just a place where we felt at home, nor a hideout for the clandestine movement, but it was a little of everything. What made us feel good was that we talked as equals, each telling the other what he was worried about, we didn't leave until we found a solution and, in fact, the solution was good because it was inclusive, everyone who came contributed toward the good.

Ramush Tahiri
Political Analyst

Halim Mezzini, *Porta I*, akvatintë, ekspozitë personale me grafika, shkurt 2007

Halim Mezzini, Porta I, aquatint, personal exhibition, February 2007

PAQE NË LUFTË

Ramiro Villapadierna,
gazeta spanjolle ABC, 24 mars 1999

Ramiro Villapadierna,
Spanish Newspaper ABC, March 24, 1999

El terror galopa por Pristina

Civiles albanos-kosovares, huyendo ayer del avance serbio en la región de Drenica

Pristina. R. Villapadierna, e.e. «Hani e Robertëve» estaba ayer cerrado a cal y canto, en realidad como todos los locales albaneses, en Pristina. Pero «Hani» estaba cerrado porque Fadil y Merita, los risueños propietarios de este local emblemático para intelectuales y artistas durante los años de oscura represión, estaban en el hospital: Fadil, inconsciente en una cama con dos balas en el cuerpo; y Merita, más pálida y espantada que nunca, tumbada silenciosamente a su lado como una verónica del Greco.

La ola de terror que galopa por la capital del Kosovo desde el lunes, tenía algo de noche de los cristales rotos en lo que no se ve aún si es principio o último estertor de algo, pero parece avisar de lo que podría ocurrirle a los albaneses de Kosovo si la OTAN llega a castigar a Serbia.

El gordo bonachón de Fadil Dragaj tuvo suerte, porque en la mesa que compartían en el café Magjik cayó acribillada para siempre Adriana Abdullahu y resultaba herida de gravedad su amiga Leonora. Un «Golf» oscuro se dio a la fuga tras haber descargado un arma automática. No lejos una granada era arrojada después contra el café Koha, matando al joven Arianit Kelmendi y salpicando de metralla a sus amigos Jasmin y Agim.

Registros salvajes

Paralelamente, y mientras el enviado estadounidense seguía hablando de paz con el presidente Milósevic, se iniciaba en plena capital un dantesco espectáculo de expulsiones y deportaciones, después del desembarco de decenas de tropas policiales, con carros blindados, en los barrios albaneses de Matiqan y Lagja e Spitalit. Según el analista Ylber Hysa, perteneciente a un gabinete de opinión, cada vez que Holbrooke se ha reunido con Milósevic, los albaneses han sufrido las consecuencias en propia carne.

Columnas enteras de cientos de familias huyen despavoridas, por las calles y hacia otras zonas de la ciudad, en busca de un refugio donde pasar la noche. Muchos de en-

tre ellos permanecían acampados junto a los edificios de la Binacka Morava y acordonados por la Policía, que alejó en todo momento a los periodistas que se acercaban. La Policía permaneció durante horas en la zona, registrando apartamentos y maltratando en plena calle a los vecinos, algunos de los cuales dijeron luego a este diario que los agentes les habían requisado dinero y pertenencias que guardaban en sus casas.

Huir a Macedonia

En el centro de la ciudad, el joven Mehedin Bekteshi resultaba herido por disparos desde un coche que se dio a la fuga. Kushtrim Gashi aparecía muerto en una acera en el barrio de Bregu i Diellit de Pristina y el enfermo mental Bekim Musa, de 28 años, fue herido de un tiro en Dragodani por la Policía, que a continuación, según el Centro de las Libertades y los Derechos Humanos, cercó el barrio durante tres horas.

Decenas de policías, en traje de combate y vehículos blindados, merodearon hasta entrada la noche por toda la capital, arrestando y golpeando a transeúntes de nacionalidad albanesa. También en ciudades como Vucitrn, Podujevo y Suha Reka las fuerzas de seguridad protagonizaban escenas similares. En esta última localidad, cinco albaneses resultaron muertos por la policía, según fuentes locales de la Liga Democrática de Kosovo, que lo achacan a una operación de castigo por la muerte de un ciudadano serbio, horas antes, lo que de inmediato desató a grupos de francotiradores que disparaban contra lo que se moviera en la calle.

La tensión calaba ayer hasta los huesos en la ciudad de Pristina y el nerviosismo era patente entre las familias contactadas por este diario, algunas de las cuales se preparaban ya a abandonar la capital. Las noticias de que el Gobierno macedonio había decidido cerrar la frontera a los refugiados caía como un mazazo entre las decenas de personas que, en las afueras de la capital, intentaban conseguir un coche o un autobús para huir al país vecino.

Udhëtimi im i gjatë më kujton se paslufta mund të jetë po aq e trishtueshme sa edhe vetë lufta, se dhuna njerëzore është e fshehur thellë nën lëkurë, duke pritur të shpërthejë në shenjë më të vogël të frikës, dhe se edhe në ferr njerëzit mund të krijojnë strehë të vogël të paqes dhe të humanizmit. Merita dhe Fadili i përkasin kësaj eksperience time të tretë, kur u përballa me spiralen e terrorit njerëzor.

Për disa prej nesh, këto ishin periudhat më të vështira të jetës sonë deri atëherë. Pamë se si qytetarët normalë ndryshuan dhe dirigjoheshin nga ndjenjat e kafshës brenda tyre. Dhe e gjithë kjo brenda natës!

Ndodh shumë lehtë, kur përjetohet një frikë e vërtetë. Nuk duhet të jesh brutal për t'u shndërruar në të tillë. Frika varfëron deri në ekstrem, ajo asgjëson shumicën e gjurmëve të humanizmit në shpirtin e njeriut. Lufta i ngurtëson të gjithë, i bën më të paqartë, më të pandjeshëm, më pak empatikë, e lëre më të hapur a dashamirës. Dhe kjo pavarësisht se a jeni viktimë, kryes i krimit apo vëzhgues i thjeshtë.

Në Prishtinë pata fatin të gjeja një vend të sigurt dhe kjo ishte në afërsi të Meritës dhe Fadilit si dhe shoqërisë së tyre, piktorëve dhe poetëve, ku në çdo kohë isha i mirëpritur.

Pas atij deportimi të madh dhe gjithë atyre të këqijave, dëshmitarë të të cilave jemi të gjithë, isha në mesin e të parëve që u kthyen në Prishtinë, duke u ngutur shumë që ta arrija kolonën e Ushtrisë Britanike, njësitë e *Gurkhave* me makina të blinduara, të cilët po drejtonin kolonën e NATO-s, nga malet e Maqedonisë nëpër vendkalimin e Bllacës.

Pas tejkalimit të sfidave, mbërrita në fillim të kolonës, ku më rrethoi një vend i madh dhe i heshtur. Pas tërë atij bombardimi *high-tech*, pas tërë atij deportimi, pas tërë asaj zhurme, hyra në kryeqytetin e izoluar, të zhytur në zbrazëti të frikshme.

Kisha shpejtuar për të marrë benzinë, për ta dërguar raportin dhe për të vizituar *Hanin e 2 Robertëve*. Për qëllimin e parë, në stacionin e benzinës m'u desh të përballesha me serbë të zemëruar. Për të dytin, kyçja në rrymë elektrike si për laptop, ashtu dhe për telefonin satelitor, ishte e vështirë në një qytet pa energji elektrike. Qëllimi i tretë, ishte shndërruar në hi!

Ndjeva dhembje që përballesha me ndëshkimin dhe hakmarrjen ndaj *Hanit*. Aq sa ndjeva dhembje kur për herë të parë pashë qenin e humbur e të plagosur pas bombardimit, ose për *Trinitron TV* luksoz të shpuar me copëza eksplozivi, a për kabanën e shkatërruar të një kishe baroke.

PEACE IN WAR

My long journey reminds me that the post-war era can be just as sad as the war itself, that human violence is hidden deep under the skin, waiting to explode at the slightest sign of fear, and that even in hell, people can create a small haven of peace and humanism. Merita and Fadil belong to this third experience of mine, when I encountered the spiral of human terror.

For some of us, these were the most difficult periods of our lives until then. We saw how normal citizens changed and were guided by the animal instinct within. And all this overnight!

It happens very easily, when real fear is experienced. You don't have to be brutal to be transformed. Fear impoverishes us to the extreme; it annihilates most of the traces of humanism in the human soul. War hardens everyone, makes them more confused, more insensitive, less empathetic, less open or kind. And this happens, regardless of whether you are a victim, a perpetrator or a simple observer.

In Prishtina, I was lucky enough to find a safe place and this was with Merita and Fadil and their friends, with the painters and poets, who always made me welcome.

After that great deportation and all that evil of which we were all witnesses, I was among the first to return to Prishtina, hastening to reach the British Army's Gurkha armoured vehicles, who were leading the NATO column from the mountains of Macedonia across the Bllaca crossing.

After overcoming various hurdles, I reached the beginning of the column, where I was surrounded by a large and silent place. After all that high-tech bombing, after all that deportation, after all that noise, I entered the isolated capital, immersed in scary emptiness.

I had rushed to get petrol, and send my report, and then I visited the *Hani i 2 Robertëve*. To achieve my first goal, I had to face angry Serbs at the petrol station. For the second, filing my report, connecting to electricity for both laptop and satellite phone was difficult in a city without electricity. The third goal had transformed into ashes!

I felt such grief as I looked at the punishment and revenge inflicted on the *Hani*. Like the grief I felt when I first saw a dog, lost and injured after bombing, or a luxurious Trinitron TV pierced with explosive fragments, or the ruined bell of a baroque church.

Of course, human life is much more important, but the *Hani* of Merita and Fadil, the wounded dog and the church, had cultural meaning to me: Suddenly destroyed, they were once part of the ecosystem, so they spoke of something very wrong. Their sad, meaningless fate somehow violated me personally.

I had just left Fadil a day ago, injured and in a hospital bed in Tetovo, with the promise that we would meet again one day in the future, when peace would come to his *Hani* in Prishtina.

After a few terrible months, full of hopeful returns and angry reactions, I anxiously tried to get news from old friends, scattered everywhere. Life had truly changed for everyone.

I went all around the country, and then I left, but I returned regularly to Kosovo, and one day, I realized that the *Hani* had reopened. I immediately decided to go. Merita and Fadil were there, almost nothing had happened in those terrible months, which seemed like the end of humanity. I hugged them with teary eyes. I

Sigurisht që jeta njerëzore është shumë më e rëndësishme, por *Hani* i Meritës dhe Fadilit, qeni i plagosur dhe kisha, kishin një kuptim kulturor për mua: Këto, papritmas të shkatërruara, dikur ishin pjesë e ekosistemit, prandaj flasin për diçka shumë të gabuar. Fati i tyre i trishtë, i pakuptimtë, më dhunonte disi personalisht.

Sapo kisha lënë ditë më parë Fadilin e plagosur në shtratin e spitalit në Tetovë, me premtimin se do të takoheshim përsëri një ditë në të ardhmen, kur të vinte paqja në *Hanin* e tij në Prishtinë.

Pas disa muajve të tmerrshëm, plot kthime shpresëdhënëse dhe reagime të zemëruara, me ankth përpiqesha të merrja lajme nga miqtë e vjetër, të shpërndarë gjithandej. Jeta kishte ndryshuar vërtet për të gjithë.

I shkova rreth e rrotull vendit, pastaj u largova, por kthehesha rregullisht në Kosovë dhe një ditë kuptova se ishte hapur përsëri *Hani*. Menjëherë vendosa të shkoja. Aty ishin Merita dhe Fadili, thuajse asgjë nuk kishte ndodhur në ata muaj të tmerrshëm, që dukeshin si fundi i njerëzimit. I përqafova me sy të përlotur. Mora një biftek me një birrë Peja dhe përnjëherë u ndjeva si në shtëpi, si kurrë më parë, pas një kohe kaq të gjatë, pas kaq shumë vuajtjesh të padurueshme e të panevojshme.

U distancova një kohë për të reflektuar mbi gjithë ato zhvillime, dhe u ktheva sërish pas disa viteve, për shpalljen e pavarësisë së Kosovës. Shokët e *Kohës Ditore* nuk i pashë, por pata një bisedë dhe një përqafim me Surroin, i cili i ishte kthyer familjes dhe shkrimeve të tij.

Mbeta vetëm atë mbrëmje duke ecur rrugëve të Prishtinës, i shoqëruar me festë dhe fishekzjarrë që e ndriçonin natën në gëzimin për ëndrrën e përmbushur për pavarësi.

Më erdhën disa mendime të errëta, të një nate kur u arrestova nga një grup, në momentin kur filluan të binin raketat e NATO-s mbi vendin, duke ndriçuar në mënyrë të ngjashme qiellin dhe gjithashtu shpresat e shumë kosovarëve të shtypur.

Nën zhurmën e festës dhe ndriçimin e fishekzjarreve, duke ecur nëpër rrugët e Prishtinës, i zhytur në mendime, nuk mund të mendoja për ndonjë vend tjetër që ta gjeja veten përsëri, përveçse të shkoja drejt *Hanit të 2 Robertëve!*

Ramiro Villapadierna
Korrespondent për Europën qendrore
dhe Ballkanin për shtypin spanjoll

ate a steak with a Peja beer and I suddenly felt at home, like never before, and after such a long time, after so much unbearable and unnecessary suffering.

I distanced myself for a while from reflecting on these developments, and I returned a few years later, for the declaration of Kosovo's independence. I did not see my *Koha Ditore* friends, but I chatted to and hugged Surroi, who had returned to his family and writings.

I was left alone that evening walking the streets of Prishtina, accompanied by the festivities and fireworks illuminating the night in joy, for the dream of independence that had been realised.

Some dark thoughts came to me, of a night when I was arrested by a group, at the moment when NATO missiles began to fall on the country, similarly illuminating the sky and also the hopes of many oppressed Kosovars.

Under the noise of the holiday and the exploding fireworks, walking through the streets of Prishtina, thoughtful, I could not think of any other place to find myself again, except to go to the *Hani i 2 Robertëve!*

Ramiro Villapadierna
Correspondent for central Europe
and the Balkans for the Spanish press

Ramiro Villapadierna,
gazeta spanjolle ABC, 15 prill 1999

Ramiro Villapadierna,
Spanish Newspaper ABC, April 15, 1999

34 / ABC Ataque de la OTAN INTERNACIONAL JUEVES 15-4-99

Los refugiados

Peripecia de un kosovar con cuatro balazos

Tetovo. Ramiro Villapadierna, enviado especial

Fadil y Merita están vivos y a salvo en Tetovo, Macedonia. Muchos de los que conocían a la emblemática pareja, que regentaba el famoso Hani e Robertëve, en Prishtina, respiraron mejor. El violento desalojo de los pacientes albaneses del hospital, por parte de la Policía serbia, había hecho temer por la vida de Fadil. Ingre-

sado sólo dos días antes como día cuenta ABC, a resultados de un atentado paramilitar, con cuatro balazos y la espalda salpicada de metralla. «Ahora sufro un diez por ciento menos. Lo que más odio en la vida es cortarme las uñas», dice Fadil, al que una bala se le llevó medio dedo méjico pero no el sentido del humor.

Otra se le quedó entre los huesos de la mano, que luce grande como un guante de boxeo; una tercera le atravesó el hombro; y otra más el pecho y ha sido imposible de rescatar. «Ya no fumo, porque el humo se me escapa por el agujero del pulmón y no es momento éste de tirar el dinero». La socromería de Fadil corta una y otra vez las lágrimas que avisan cada poco en los ojos de Merita.

«A la mañana los soltaron, diciendo que no volverían nunca». Esa noche, la primera de los bombardeos, tropas e irregulares serbios quemaron la mayoría de las farmacias y ambulancias albanesas en Prishtina.

Quema de establecimientos

La segunda noche, le llegó la quema a los establecimientos, tiendas y cafés. Es la habitación que ocupaba Fadil, «en cuanto se escucharon los primeros misiles» los pacientes serbios empezaron a maldecir a Clinton, siguieron con Solana y acabaron jurando muerte a todos los albaneses en general y a Fadil en particular. Al día siguiente, los médicos albaneses pidieron urgentemente a todas las familias de esta nacionalidad que recogieran a sus pacientes, diciendo que corrían gran peligro si permanecían allí». La noticia corrió por Prishtina y llegó a Skopje, haciendo temer por la vida de los enfermos y de Fadil, que no podía ni levantarse y era un albanés conocido, pese a su apellido hebreo.

«Llévatelo cuanto antes. Es arriesgado tal como está, pero peor es dejarlo», le urgió un amigo médico. Atorrada, Merita corrió con su padre a sacarlo. «La Policía no nos dejó entrar con el coche. Si querías salir, tenía que andar. Les tuve que dar 100 marcos», medio salario en Kosovo.

Todavía tuvo que pagar a otros tres policías, en la puerta y pasillos del hospital. «No había nadie, ningún médico que me firmase un alta de salida. Por fin apareció uno y le expliqué de rodillas que me diera un alta para Fadil. Me dijo que aunque la vida de Fadil no valía nada, tendría que darle dinero si quería llevarme. Le di todo lo que tenía y por fin me lo firmó».

Sacado a rastras

Sacaron a Fadil a rastras. Al salir, columnas enteras de vecinos albaneses eran sacados de sus casas por paramilitares armados. Declinaron abandonar Prishtina de inmediato pero, al llegar a la rotonda de salida, vieron que decenas de paramilitares y Policía habían interceptado a cientos de vehículos que huían y golpeaban a sus ocupantes con barras de hierro. «Les rompían sus documentos y les exigían el dinero. Volvimos a casa y nos encerramos durante una semana, hasta que hace unos días se presentó un grupo de paramilitares. Dijeron que necesitaban nuestras casas, que nos fuéramos a Albania con la OTAN y que teníamos 10 minutos para desaparecer. Volvimos a bajar a Fadil y nos metimos en el coche. Contamos el dinero que llevábamos y salimos hacia Macedonia. Fadil iba detrás tapado, me daba terror pensar que lo descubrieran y pensarán que era un guerrillero herido. Me dejado atrás toda mi vida y nuestra colección de arte. Probablemente ya haya ardió todo».

«Fadil es muy bueno, me hace reír para que no me derrumbe», dice la parte bella y espiritual de esta pareja improbable, célebre por su restaurante de artistas e intelectuales, que le ha dado tiempo a cumplir justo su décimo aniversario, antes de ser destruido por milicianos serbios.

Su nombre recoge el de la «Posada de los dos Robertos», que aparece en «El Puente de los Tres Arcos» de Kadare. «Hani e Robertëve» ya no existe, como no existen la mayoría de los establecimientos albaneses de Prishtina y buena parte del Kosovo. «Antes de huir necesitaba coger algo de comida y quizás verlo otra vez», dice Merita, «todo está reventado, los cuadros que exponíamos colgaban hechos girones, muchos habían ardió. Ni siquiera los robaron, no sabían ni qué eran, en cuanto se llevaron las sillas», cuenta entrecortada Merita, que posee en su piso una colección de docientos obras de arte y ahora es una deportada a la que sólo quedan para no flotar las bromas gruesas de Fadil.

El día antes de la primera incursión de la OTAN, este diario informaba del terror desatado en Prishtina contra la población albanokosovar. La noche anterior el café Magjik, a espaldas del restaurante-galería de la pareja y más a cubierto de los paramilitares que ya habían actuado días antes, el gordo entrañable de Fadil Dragaj caía herido gravemente, junto a la joven actriz y amiga Adriana Abdullahu, que ya no se volvió a levantar más. «Vaciaron los cargadores completos al través de la cristalería», recuerda ahora Fadil, que inicia una nueva vida de refugiado, junto a más de medio millón de sus connacionales, 125.000 sólo en Macedonia y a los que todavía ayer se tenían 1.000 nuevos de Urosevac.

«Luego lanzaron dentro dos granadas. Me salvé porque había bebido un poco y los tiros me habían arrojado al suelo, junto a la pobre Adriana; la metralla sólo me dio en la espalda», donde tiene aún una veintena de restos metálicos. Ariant, el joven camarero del Hani, había muerto en el acto. «Como Fadil estaba borracho no se enteró ni de qué le había pasado y salió a la calle chorreando sangre», cuenta un amigo de la pareja, «de verse se habría muerto del susto». A esa hora ya sólo había serbios en la calle y nadie quiso parar, hasta que se echó encima de un coche que lo llevó al hospital.

Allí empezó el segundo acto de la tragedia, dice Merita. «Un médico serbio le abrió la mano sin contemplaciones con una tijera. Le pregunté si era necesario y que si las tijeras estaban esterilizadas y me respondió que o me callaba o le amputaba la mano. Fadil perdía sangre a chorros y gritaba como un animal, pero el médico ni pestañeó». «Cuando le atravesó toda la mano, empujó la bala que cayó por debajo, y le metió una venda por el agujero tirando de ella por el otro lado. Aquello fue demasiado y Fadil se desmayó». Merita agrega que al verlo, «el médico sólo comentó, «vaya, creo que he olvidado la anestesia» y yo me derrumbe llorando ante tanta brutalidad. La enfermera me dijo que por qué lloraba, que no le habían cortado la mano».

A golpes con los albaneses

Pero llegarían horas peores, pues a la noche siguiente la OTAN empezó a golpear a las fuerzas serbias, y la Policía irrumpió en el hospital. «Bajaron a golpes al sótano a los médicos y enfermeras albaneses y los encerraron toda la noche».

Un niño kosovar ayer en un campo de refugiados de Kukes

FINCA RUSTICA
OROPESA - VALLE DEL TIETAR
A HORAS Y MEDIA DE MADRID
Dehesa de 230 Has. Encinas y Pastos, Caza.
Totalmente cerrada. Preciosas vistas a
Sierra de Gredos. No intermediarios
Tel.: 925 43 84 88 Móvil: 986 27 84 34

EKSPOZITË E NDJENJAVE DHE GALERI E EMOCIONEVE

Hani i 2 Robertëve ka qenë një vend shumë i rëndësishëm, i vetmi ku mblihdeshim pa ndonjë thirrje a koordinim. Ka qenë pikëtakim për krejt shoqërinë. Asokohe unë isha studente e aktrimit dhe me kolegët takoheshim në *Han* para ose mbas provave. Aty jemi rritur dhe pjekur, bisedonim për projekte, për role dhe i qanim hallet ekzistenciale.

Te *Hani* edhe jemi kulturuar, sepse ka qenë vend me piktura, ekspozita, muzikë, ngjarje të ndryshme. Aty i festoja edhe ditëlindjet, si edhe shumëkush tjetër.

Hani ishte vendi ku gjithçka mësoje, çka po ndodhte dhe çka do të ndodhte. Kur filloi lufta, u angazhova si përkthyes, e te *Hani* takohesha me gazetarët që shkruanin për ngjarjet në Kosovë. Më kujtohet rasti i gazetarit Vaughan Smith, të cilin e patën sulmuar, patën dashur t'ia merrnin telefonin dhe mezi kishte shpëtuar.

Për *Hanin* e kam një nostalgji, një sentiment të veçantë, ashtu si edhe rinia e atëhershme. Por jo vetëm rinia, sepse aty nuk ishte me rëndësi çfarë moshe kishe, secili ishte i mirëseardhur, secili e kishte tavolinën e vet, dihej kush me kë rrinte në shoqëri. Ishte si njëfarë hierarkie e vetorganizuar në *Han*.

Prandaj, po më vjen mirë që po kujtohet dhe po shënohet ajo periudhë, në mënyrë që edhe rinia sot ta kuptojë rëndësinë e *Hanit* për mbijetesën tonë. Me ekspozitat dhe programet që mbaheshin aty, edhe ne bëheshim pjesë e asaj kulture.

Hani për mua mbetet ekspozitë e ndjenjave dhe një galeri e tërë e emocioneve.

Rebeka Qena
Artiste

Ramiz Kelmendi, Muharrem Qena, Jahja Shehu

EXHIBITION OF FEELINGS AND GALLERY OF EMOTIONS

The *Hani i 2 Robertëve* was a very important place, the only one where we met up without calling or planning. It was a meeting point for the whole of society. At the time, I was an acting student and my colleagues and I met at the *Hani* before or after rehearsals. There we grew up and matured, we talked about projects, about roles and we cried over existential worries.

At the *Hani* we became cultured because it was a place with paintings, exhibitions, music, and various events. I also celebrated birthdays there, as did many others.

The *Hani* was the place where you learned everything, what was happening and what would happen. When the war started, I got involved as a translator, and at the *Hani* I met journalists who wrote about the events in Kosovo. I remember the case of journalist Vaughan Smith, who they attacked, trying to confiscate his phone, and he barely escaped.

I feel nostalgia for the *Hani*, a special feeling, associated with being young at that time. But not only being young, as it didn't matter what age you were, everyone was welcome, everyone had their own table, everyone knew who your friends were. It was like a kind of self-organized hierarchy in the *Hani*.

Therefore, I am glad that that period is remembered and marked, so that today's youth can understand the importance of the *Hani* for our survival. With the exhibitions and programs held there, we also became part of that culture.

The *Hani* for me remains an exhibition of feelings and a whole gallery of emotions.

Rebeka Qena
Artiste

Familja Qena / Qena family

Rashit Krasniqi, Muharrem Qena

VEND I MIRË TË JESH VETVETJA

Te *Hani i 2 Robertëve* kaloja shumicën e kohës me babin. *Hani* më kujtohet si skenë filmash, me ndriçim pak si të errët dhe ngjyra pikturash, sidomos ato të babit. Ka qenë vend edhe familjar, edhe për t'u kënaqur të mëdhenjtë. Por më kujtohet më shumë nga koha e mbasluftës, kur isha më e rritur.

Njerëzit më thoshin se isha si *tomboy*, gjithmonë shoqërohesha me djem, kisha qejf edhe të vishesha si djemtë. Shpesh shkoja në *Han* me kostumin e vëllait dhe njerëzit më thoshin: *Nice* po dukesh, si në filma.

Më kujtohet se në *Han* kemi ngrënë ushqim deti, midhje. Një herë një guaskë qëlloi e mbyllur dhe desha ta hapja, po babi më tha: "Të mbyllurat nuk hahen".

Hanin e kujtoj dhe e shoh me këso sekuencash, si kamera në *Goodfellas* ku është një *long steady shot*, kamera hyn në restorant dhe silllet sa andej-këndej. *Hanin* ashtu e kuptoj, të mbyllur si një flluskë, plot artistë që aty ndjehen të jenë vetvetja.

Gjithçka ka qenë e rregulluar për xhirim, kudo që ta vendosje kamerën, e kishe një *shot* të bukur, me njerëz, me piktura në mure,

Faik Krasniqi, hapje e ekspozitës personale, mars 2000

Faik Krasniqi, personal exhibition opening, March 2000

ndriçim të mirë, edhe shishet e alkoolit kanë qenë të vëna bukur, përgjithësisht ishte një ndjenjë e mirë.

Babi në një periudhë i bënte do piktura më të errëta, përdorte ngjyrën e kaltër të mbyllur dhe tërë kohën, ngado që silllesha, i shihja ato. Ka pasur edhe një cikël më abstrakt me ngjyra të mbyllta që i shkonin *Hanit*.

Kur u mbajt ajo ekspozitë e babit, isha shtatë vjeçe, e veshur me një fustan me tregera dhe një duks të hirtë me të kaltër. Flokët i mbaja të shkurtra, gjysmën e dhëmbëve s'i kisha. Mami ka pasur një kostum shumë të mirë të kaltër, babi si gjithmonë ishte me xhinse e jelek, vëllai me një këmishë. Unë silllesha rrotull me dy kinder-vezë, me gojën në secilën fotografi të mbushur me çokollatë, por e buzëqeshur, sepse ndihesha mirë tek dëgjoja njerëzit që thoshin: "Çika e Faikut dhe e Vjollcës". Përgjithësisht, arti vizual dhe fotografitë lëvizëse janë storje që të vërtiten në kokë. Kujtimet e *Hanit* kanë të bëjnë

shumë me mënyrën se si unë sot mendoj si artiste dhe regjisore, pasi shkruaj edhe vetë, e kam nisur edhe operimin me kamerën, kështu që di si bëhet kadrimi dhe gjëra të tjera.

Si e vogël, çdo ditë lëvizja nga *Santea* deri te *Tre sheshirat* ku ishte shkolla dhe pastaj kthehesha në *Han*, e babi nuk më lejonte të ecja, shpesh më merrte me taxi deri te *Hani* dhe aty i kryeja detyrat.

Tash që jetoj në Los Angeles, në qytetin e yjeve, çdo ditë e kaloj bulevardin e *Hollywood*-it duke ecur mbi yje, por e di prej nga jam nisur: prej këtij vendi. *Hani* më ka ndihmuar shumë për t'i njohur njerëzit, cilëve artistë t'u besoj dhe si t'i njoh karakteret. Fakti se kam qenë e rrethuar me njerëz dhe artistë më ka ndihmuar që të bëhem kjo që jam sot, të krijoj filma në LA dhe këtu në Kosovë.

Sa herë që e kujtoj *Hanin* shoh kuadër të filmave, e mendoj si vend i mirë për të qenë vetvetja, ashtu si je.

Rita Krasniqi
Regjisore

A GOOD PLACE TO BE YOURSELF

At the *Hani i 2 Robertëve* I spent most of my time with my father. I remember the *Hani* as a movie scene, with dark lighting and the colour of paintings, especially my dad's. It was both a family place and a place to have a really good time. But I remember more from the post-war time, when I was older.

People told me that I was a *tomboy*, I always socialized with boys, I also enjoyed dressing up like boys. I often went to the *Hani* in my brother's suit and people would say to me: *Nice* you look like you are in the movies.

I remember at the *Hani* we ate seafood, mussels. Once I found a closed shell and I wanted to open it, but my dad told me, "You don't eat the closed ones."

I remember the *Hani* in these sequences, like the camera in *Goodfellas* where there is a *long steady shot*, the camera enters the restaurant and moves here and there. I think of the *Hani* like this, closed like a bubble, full of artists who feel their true selves there.

Everything was set up for filming, wherever you put the camera, you had a nice shot, with people, with paintings on the walls, good lighting, even the bottles of alcohol were beautifully placed, it was generally a good feeling.

At one time, my dad produced darker paintings, using a dark blue colour, and all the time, wherever I went, I saw it. There was also a more abstract dark-coloured series that went to the *Hani*.

When my dad's exhibition was held, I was seven years old, wearing a pinafore and a grey to blue sweatshirt. I kept my hair short and had half my teeth. My mum wore a very nice blue outfit, my dad as always was wearing jeans and a jacket, my brother wearing a shirt. I wandered around with two kinder eggs, and in each photo, my mouth is chocolate-filled, but smiling, because I felt good listening to people say, "Is she the daughter of Faik and Vjollca?"

Generally, visual art and moving pictures are stories that spin in your head. The *Hani's* memories have a lot to do with the way I think today as an artist and director, since I also write myself, I also operate the camera, so I know how framing and other things are done.

As a child, I used to travel each day from Santea to the *Tre sheshirat* where my school was, and then I would return to the *Hani*, but my dad wouldn't let me walk, he would often take me by taxi to the *Hani*, where I would do my homework.

Now that I live in Los Angeles, the city of stars, I cross the Hollywood Boulevard everyday walking on the stars, but I know where I started from: the *Hani*. It helped me a lot to get to know people, to work out which artists I believed in and how to get to know them as characters. The fact that I have been surrounded by people and artists has helped me to become what I am today, to make films in LA and here, in Kosovo.

Whenever I remember the *Hani*, I see it as part of a film, I think of it as a good place to be myself, just as I am.

Rita Krasniqi
Director

IKONË KULTURORE E KOHËS

Hani i 2 Robertëve në vitet '90 ka qenë një simbol të cilit vështirë t'ia vësh një emër. T'i thuash galeri është pak, t'i thuash klub artistësh është pak, t'i thuash institucion kulturor nuk mjafton, se të duket sikur po e sterilizon përmbajtjen. Është një emër për të cilin mendoj se me kalimin e kohës do të kemi gjithnjë e më shumë nostalgji.

Hani është njëri prej brendeve më të forta të viteve '90, por vazhdon ende të jetojë si brend kulturor dhe si shenjë e kohës kur njerëzit e kulturës e patën krijuar një strehimore që frekuentohej 24 orë nga të gjitha shtresat, e me njerëz nga e gjithë bota. Nuk besoj të ketë ardhur ndonjë ndërkombëtar në Kosovë e të mos e ketë gjetur një moment për *Hanin*, e me të edhe për njerëzit tanë.

Është një tipar i Prishtinës, që me vite ka ditur t'i zhvendosë qendrat e veta kulturore ose ambientet e frekuentuara. *Hani* në fillim ishte pjesë e rëndësishme e Kurrizit, e në filllet e para funksiononte më shumë si klub kulturor me tipare galerie minimaliste, me një shoqëri më të ngushtë, ku të gjithë njiheshim mes vete, dhe e kishte një sharm intimiteti.

Hani te Santea, kur një pjesë e mirë e Prishtinës u zhvendos në drejtime të tjera, nuk ishte më i pronarëve, por u bë institucion që i tejkalonte Fadilin e Meritën, e tejkalonte faktin e të qenit kafe-galeri, e u shndërrua në institucion kulturor që ishte i mysafirëve, i gazetarëve, i reporterëve të luftës, i profesorëve të Fakultetit të Arteve, i artistëve të profileve të ndryshme, pikëtakim i elitës politike dhe kulturore, vend për prezentim i gjithë asaj që ndodhte në Kosovën e fundviteve '90.

Në përgjithësi, ajo ishte një periudhë kur një pjesë e mirë prej nesh nuk dinim për frikën, por njëkohësisht e dinim se do të ishim të papërgjegjshëm nëse nuk ruheshim, dhe se nuk mund ta ruanim veten nëse nuk i ruanim edhe të tjerët. Dhe *Hani* ishte vendi ku ndiheshë i ruajtur. Kur hyje në *Han* nuk është se realisht nuk ishe i rrezikuar, por s'di pse, të krijohej si një lloj aure, ombrelle mbrojtëse, pa marrë parasysh çfarë teme e kishe nisur, me cilin njeri ishe takuar.

Nexhat Krasniqi-Nekra, një entuziast i madh jo vetëm i artit por edhe në jetë, kishte dëshirë t'i bënte bashkë karikaturistët dhe pati konsoliduar një shoqatë të tyre. U mblodh kryesisht një grup artistësh nga Peja, Nekra, Benjamin Haxha, Shpend Kada, Edi Agagjyshi – ky i fundit shumë i ri, por punëtor shumë i madh – dhe unë isha aty si një lloj sekretari që merrej me logjistikën e shoqatës.

E organizuam *Sallonin e Karikaturës '97* në *Hanin e 2 Robertëve*. Me shumë pak mjete dhe me shumë angazhim, realizuam një ngjarje shumë të madhe. Së pari, kualiteti i punimeve ishte shumë i lartë, guximi me të cilin shpreheshin artistët ishte përtej të besueshmes, temat ishin kryekëput politike. Sot është problem që karikatura të gjejë hapësirë dhe guxim për t'u shprehur deri në skajshmëri, ku thumboheshin figura politike të ndryshme të Jugosllavisë dhe Serbisë së asaj kohe, Karaxhiqi me flokë të çoroditur flakë, dhe shumë mesazhe të tjera të guximshme. Me Fadilin kemi kaluar rreth 48 orë pa gjumë dhe pa dalë prej *Hanit*, pikërisht të preokupuar rreth aranzhimit të ekspozitës. Kemi pasur telashe të ndryshme, po Fadili ashtu si është, mori përgjegjësi përtej kapacitetit dhe rrezikoi sigurinë e vet. E patën thirrur në bisedime në polici disa herë, tentuan ta burgosnin, por ne e kryem punën.

Salloni i Karikaturës u bë njëra prej ngjarjeve më emblematike të viteve '90, si mesazh i guximshëm politik, pasi, siç thashë, atëherë nuk dinim as të kishim frikë.

CULTURAL ICON OF THE TIMES

In the '90s, the *Hani i 2 Robertëve* was a symbol that is hard to describe. It is not enough to say it was a gallery, or an artist's club, nor is it right to say it was a cultural institution, as that seems to sterilize the content. It's a name for which I think, over time, we will have more and more nostalgia.

The *Hani* is one of the strongest brands of the '90s, and it still continues to live on as a cultural brand and as a sign of a time when a people of culture created a shelter that was frequented 24 hours by all classes, and people from all over the world. I do not believe there was a single international who came to Kosovo and did not find a moment for the *Hani*, and with it, for our people.

It is a feature of Prishtina, which for years has known too well how to relocate its cultural centres or frequented environments. The *Hani* was initially an important part of the *Kurrizi*, and in the beginning, it functioned more as a cultural club with a minimalist gallery, with a narrower clientele, who all knew each other, and so it had a charm of intimacy.

When the *Hani* moved to Santea, when a good part of Prishtina had been displaced in other areas, it no longer belonged to the owners, but became an institution that surpassed Fadil and Merita, surpassed just being a cafe-gallery, and became a cultural institution that belonged to the guests, journalists, war reporters, professors of the Faculty of Arts, artists of various profiles, it was a meeting point of the political and cultural elite, a place to present all that was happening in Kosovo in the late '90s.

In general, that was a time when many of us did not know about fear, but at the same time we knew that it would be irresponsible if we did not protect ourselves, and that we could not protect ourselves if we did not protect others. And the *Hani* was the place where you felt protected. When you entered the *Hani*, it's not that you weren't really in danger, but I don't know why, it created a kind of aura, a protective umbrella, no matter what topic you started talking about, or whom you met.

Nexhat Krasniqi-Nekra, a great enthusiast not only of art, but also of life, wanted to bring cartoonists together and to consolidate an association of their own. It was mainly a group of artists from Peja, Nekra, Benjamin Haxha, Shpend Kada, Edi Agagjyshi - the latter very young, but a very hard worker - and I was a kind of secretary, dealing with the logistics of the association.

We organized the '97 *Cartoon Salon* in the *Hani i 2 Robertëve*. With very limited resources and a lot of hard work, we organised a very big event. First, the quality of the work was very professional, the courage with which the artists expressed themselves was incredible, and the themes were deeply political. Today, cartoonists struggle to get published and also lack courage to express the extreme, but then, they were very provocative about the various political figures of Yugoslavia and Serbia of the time, Karadzic with dishevelled hair in flames, and many other bold messages. Fadil and I spent about 48 hours without sleeping and without leaving the *Hani*, preoccupied with the arrangements of the exhibition. We had various problems, but Fadil, because of the person he is, took responsibility far beyond what was possible, and putting his own safety at risk. He was called to the police station several times, they tried to imprison him, but we did our job.

The *Cartoon Salon* became one of the most iconic events of the '90s, a bold political message, at a time when, as I said, we didn't even know how to be afraid.

Në përgjithësi *Hani* funksiononte si institucion me angazhim social. Nuk ishte vetëm hapësirë ekspozimi, por hisedar i ngjarjeve kulturore, shoqërore e politike.

Edhe pas luftës më kujtohet ankandi jotipik që u mbajt në *Han*, ku u shitën vepra arti, kurse shuma e fitimit iu dedikua *Fshatit SOS* për fëmijët jetimë. E bukura e projektit ishte se kosovarët e mbledhën vetë donacionin për jetimët. Nëse dikujt prej Austrisë i bie ndër mend të na ndihmojë, pse të mos e bënim edhe vetë këtë gjë? Ishte shembull i bukur. Ankandi e kishte edhe një lojë stimuluese, sepse disa blerës shtyheshin fort kush do të blinte më shumë e të paguante më shtrenjtë. Disa artistë, edhe unë si animator, luanim rolet e biznesmenëve që i ngrinin çmimet, prandaj u mbledh një fond i konsiderueshëm, mburrje për *Hanin* dhe të gjithë ne. Nga një punim e blemë edhe Fadili e unë.

Arti, dhe në përgjithësi kultura, e kanë një grimë kurumi, nganjëherë edhe më shumë, por për dallim prej kohëve të tjera, aty kishte edhe

Edi Agagjyshi, dhjetor / December, 1997

SALLONI I KARIKATURËS
 PRISHTINË / "HANI I ROBERTIJEVE" / 18.12.1997

SALLONI I KARIKATURËS

ARTISTE	KARIKATURËT E KOSOVËS
DRIS HALILI	
NEZAR BEYTI	
ISLIDA GORANI	
SEJDI NYLINDI	
RAMIZ JAJC	
VOJTO PISA	
DEJVID KADA	
PARI ARHANI	
MIRAL AHMADI	
SEJDI POCHUQI	
ILIR KRISTOFI	
SEFI GALLOPI	
SHAN KAPURU	
SHANEN KADA	
MIRIS ZAPLOKA	
ISKENDR AGAJ/TOH	
MYRIZ BULA	
ISLANI TORAKU	
ISTON MIHOLICVI	
MIRISIT BEYTI	
KERRA	
VALDET KADI	
SEJDI GORANI / KADI	
SHAN KADANI	
SEJDI GORANI / KADI	
ANDRI ZYLLI	
MYRIZ BULAJ	
YLLI BULAJ	
MYRIZ BULAJ	
RAMIZ KALAJ	
SHAN KADI	

SALLONI I KARIKATURËS

... dhe në këtë mënyrë, si një nga shprehjet më të forta të kulturës së Kosovës, si një nga shprehjet më të forta të kulturës së Kosovës, si një nga shprehjet më të forta të kulturës së Kosovës...

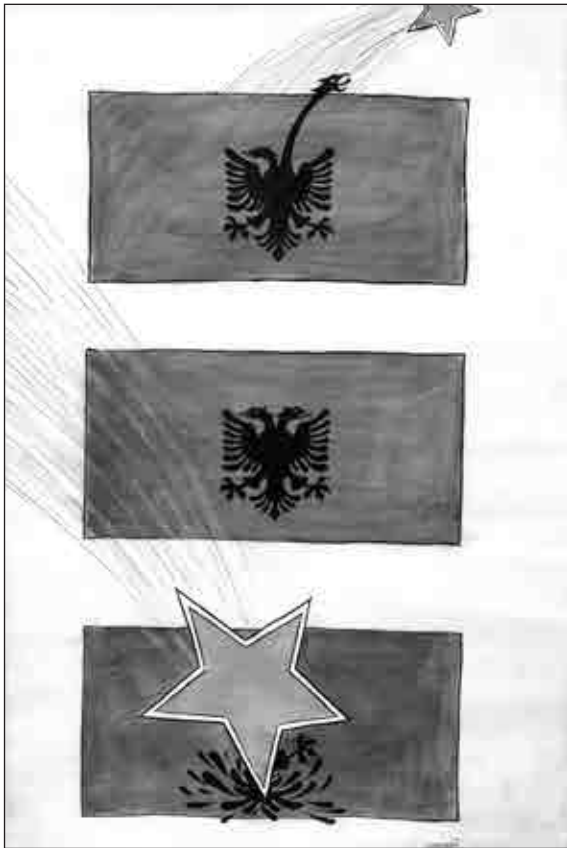
... dhe në këtë mënyrë, si një nga shprehjet më të forta të kulturës së Kosovës, si një nga shprehjet më të forta të kulturës së Kosovës, si një nga shprehjet më të forta të kulturës së Kosovës...

In general, the *Hani* functioned as an institution with a social commitment. It was not only an exhibition space, but the centre of cultural, social and political events.

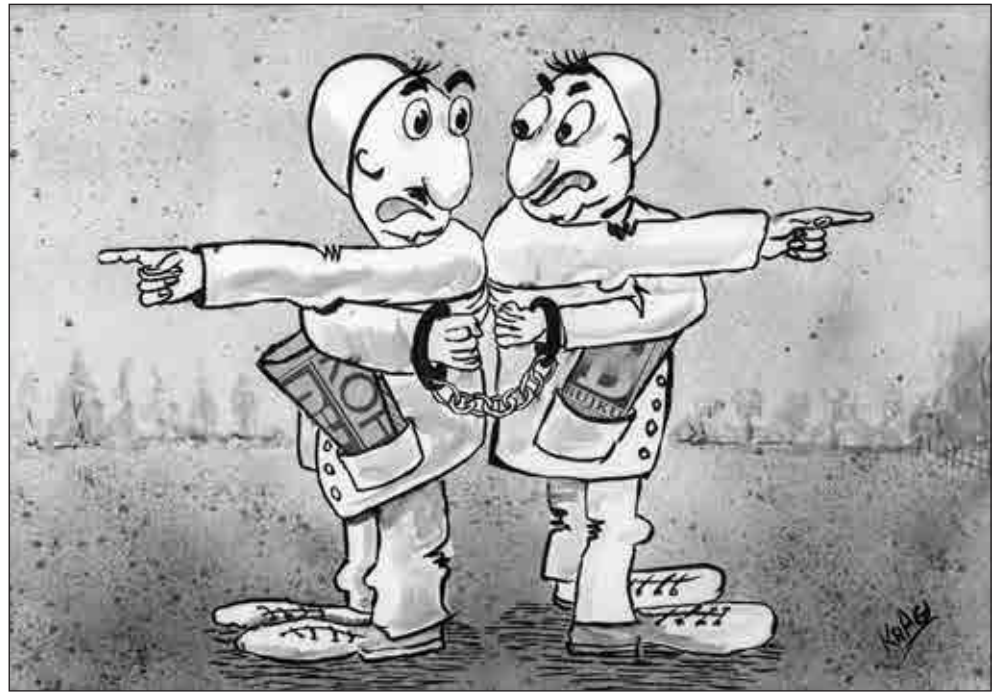
Even after the war, I remember an unusual auction held at the *Hani*, where works of art were sold, and the proceeds were donated to the SOS Village for orphaned children. The beauty of the project was that Kosovars donated for the orphans. If someone in Austria can think of helping us, why not do it ourselves? It was a beautiful example. The

Ramiz Kelmendi, parathënia në katalog, Salloni i Karikaturës, 1997

Ramiz Kelmendi foreword from catalogue, Salloni i Karikaturës, December 18, 1997

Shpend Kada, dhjetor 1997

Agim Krasniqi-Kragi, dhjetor 1997

kurum edhe produkt. Kurumi nuk ishte i thatë, por ishin njerëz realë që kryenin punë, debatonin dhe ekspozonin punimet. Aty flitej për artin dhe autorët, kujtoheshin edhe autorët që nuk ishin të pranishëm. Janë mbajtur debate politike të kohës, vendoseshin raportet me njerëzit që për herë të parë vizitonin Kosovën, të ardhur nga vendet e ndryshme të botës. Kurumi ka qenë i mbështetur ngapak edhe me kompetencë dhe me goxha shumë sinqeritet në punën që bëhej. Nuk ka pasur pije të kota ose ndejë pa përmbajtje.

Hani i 2 Robertëve ishte dhe mbetet ikonë kulturore e Kosovës në periudhën më të errët të saj. Është një shembull i mirë, që u reflektua në hapjen e shumë kafe-galerive dhe bërthamave të ngjashme në krejt Kosovën. Asnjëherë me pretendimin se po bëhet diçka e madhe, por që të mbahen gjallë arti dhe kultura.

Sot, kur kthehem në të kaluarën, mendoj se do të ishte e vështirë të krijohej diçka më e madhe sesa ka qenë *Hani*.

Skënder Boshtrakaj
Artist

Bujar Kapexhiu, dhjetor 1997

auction also stimulated a game in which some buyers competed over who would buy more and pay more. Some artists, including me as an animator, played the roles of businessmen who raised prices, so a considerable fund was raised, which made the *Hani* and all of us very proud. Fadil and I also bought a piece of work in the auction.

In general, art and culture do contain a little bit of vanity, sometimes more, but in contrast to other periods, at the *Hani* this time there was both vanity and content. The vanity was not without cause, as there were real people working, debating and exhibiting works. There was talk of art and authors, and they remembered also authors no longer present. There were political debates, and relations were established with people visiting Kosovo for the first time, coming from different parts of the world. The vanity was rooted in the professionalism and great sincerity with which the work was done. There was no such thing as a meaningless drink or party.

The *Hani i 2 Robertëve* was and remains the cultural icon of Kosovo in its darkest period. It set a precedent, which is reflected in the opening since then of many cafe-galleries and similar centres throughout Kosovo. It never claimed that something great was being done; it just kept art and culture alive.

Today, when I contemplate the past, I think it would be difficult to create something more important than the *Hani*.

Skënder Boshtrakaj
Artist

Luljeta Goranci, dhjetor 1997

SONTE NË PRISHTINË Hapet Salloni i Karikaturës

Sonte, në kafe galerinë "Hani i 2 Robertëve" në Prishtinë, hapet ekspozita tradicionale "Salloni i Karikaturës". Në këtë ekspozitë marrin pjesë mbi 43 karikaturistë me mbi 200 punime teknikash të ndryshme, tema e të cilave është e lirë. Organizator i këtij Salloni është shoqata "Karikaturistët e Kosovës", ndërkaq selektor i tij Nexhat Krasniqi Nekra.

Me rastin e hapjes së Sallonit, sonte do të jepen këto shpërblime:

Grand Prix shpërblimi i parë, tri shpërblime të barabarta dhe një shpërblim special, të cilat i jep shoqata "Karikaturistët e Kosovës" si dhe 4-5 shpërblime speciale të cilat do ti japin firmat e ndryshme. Juria për shpërblime e cila di ti caktojë më të suksesshmit, përbëhet nga pesë anëtarë. Për katalogun dhe pllakatin e ekspozitës janë perkujdesur "Karikaturistët e Kosovës". V.N.

NË HAN KUPTOVA ARDHJEN E NATO-S NË KOSOVË

Hani i 2 Robertëve ka qenë streha ku iknim. Besonim se aty ishim të sigurt. Ushqimin nuk e kishim prioritet, ndonëse ishte i mirë. Shkonim aty për takime miqësore dhe zyrtare. Në atë kohë kishte pak ambiente të sigurta: ishte *Shoqata e Shkrimtarëve* dhe *Hani*. Diplomateve nuk ishte nevoja t'ua përmendje dy herë *Hanin*, sepse edhe ata e kishin pikë reference.

Kujtimet nga *Hani* i kam shumë të mira. Për shembull festimin e përvjetorit të *Buletinit Informativ* të QIK-ut në gjuhën angleze. Isha redaktor i *Buletinit* dhe festën e nderoi me prani shefi i parë i Zyrës Amerikane në Kosovë, Michael McLallen.

Në *Han* kam takuar shumë njerëz. Para Konferencës në Rambuje (Rambouillet), aty kemi qenë për darkë me Christopher Hill-in, ndërmjetësin amerikan në bisedime. Para Rambujesë, dy a tri herë jemi takuar aty me znj. Tina Kaidanow, që atëherë s'ishte ambasadore, por pjesëtare e ekipit të ambasadorit Hill. Kuptohet, më shpesh jam takuar me miqtë vendas, me Enver Malokun, Xhemail Mustafën, Ibrahim Berishën, Muhamet Hamitin, Avni Spahiun, si dhe shumë gazetarë të tjerë.

Ndjeheshim mirë dhe rehat në *Han* edhe për "fajin" e pronarëve, të Meritës dhe Fadilit, që ishin gjithmonë skajshmërisht mikpritës dhe mirëkuptues. Ishte besimi në rend të parë arsyeja pse e zgjidhnim *Hanin* për takime. Për lokalet e tjera dyshonim mos kishin "miza" (mikrofona përgjues), prandaj nuk ndjeheshim të sigurt.

Me ambasadoren Kaidanow mbanim komunikim intensiv dhe konfidencial rreth asaj që pritej në Rambuje, dhe trajtonim dimensionet e caktuara të marrëveshjes që përgatitej për nënshkrim.

Kosova ishte në kulmin e luftës, para shfarosjes, por shndërrohej në tokë pa njerëz, *terra incognita*. Interesimi parësor i presidentit Rugova, po edhe i imi si këshilltar kryesor, ishte parandalimi, pra të mos zbrazej Kosova.

Në *Han* pata dëgjuar për herë të parë nga një diplomat, mik i madh i Kosovës, se marrëveshja në Rambuje do ta sillte NATO-n në Kosovë. Kjo edhe ishte ajo që e konsideruam në Rambuje, që Kosova ta bënte kontratën me NATO-n, që do të na bënte të ndjeheshim të sigurt, të fuqizuar dhe të faktorizuar në tavolinat e negociatave.

Me QIK-un kemi bërë punë kolosale, njoftonim opinionin ndërkombëtar se çfarë po ndodhte në Kosovë. Çdo ditë në ora tre, me faks ua dërgonim mediave kryesore botërore *Infomatorin* me të rejat nga Kosova. S'ka ndodhur asnjëherë të na demantojnë. Madje edhe në Beograd, me zemër të thyer, një ministër pati thënë: "Nga hapësira prej dhjetë metra katrore, njëfarë QIK-u (Qendra për Informim e Kosovës), po na e deklason Tanjugun" (agjencinë shtetërore të lajmeve të Jugosllavisë). Vetë prania e shefit të Zyrës Amerikane të asaj kohe (që efektivisht ishte ambasador), në festimin e QIK-ut, fliste shumë. Ishte pranim, mirënjohje, thirrje që të vazhdonim punën.

Në *Han* shkoja edhe me familje. Merita dhe Fadili na kanë pritur gjithmonë mirë. Ishte kohë kur kërkohesh guxim nga njerëzit, kur disa nuk guxonin as të na përshëndesnin në rrugë. Kishim, megjithatë, ndjesi për natyrë të ndryshme, e kuptonim frikën e disave, sikur edhe guximin e të tjerëve. Nuk kanë qenë kohë të lehta.

AT THE HANI WE HEARD NATO WAS COMING TO KOSOVO

The *Hani of 2 Robertëve* was a refuge where we fled. We believed we were safe there. Food was not our priority, although it was good. We went there to meet friends and for official meetings. At that time there were few safe environments: There was the Writers' Association and the *Hani*. One did not need to mention the *Hani* twice to diplomats, because it was a point of reference.

I have very good memories of the *Hani*. For example, the celebration of the anniversary of the *Kosovo Information Centre (QIK) Bulletin* in English. I was the editor of the *Bulletin* and the celebration was honoured by the presence of the first head of the US Office in Kosovo, Michael McLallen.

At the *Hani*, I met a lot of people. Before the Rambouillet Conference, we had dinner with Christopher Hill, the American mediator in the talks. We also met two or three times with Mrs. Tina Kaidanow, who at that time was not an ambassador, but a member of Ambassador Hill's team. Of course, more often I was meeting local friends, like Enver Maloku, Xhemail Mustafa, Ibrahim Berisha, Muhamet Hamiti, Avni Spahiu, as well as many other journalists.

We felt good and comfortable in the *Hani* and this was the "fault" of the owners, Merita and Fadil, as they were always so hospitable and understanding. Trust was first and foremost why we chose the *Hani* for meetings. We didn't feel safe in other cafes as we suspected that they might have "bugs" (eavesdropping microphones).

With Ambassador Kaidanow, we maintained intensive and confidential communication about what was expected at Rambouillet, and we addressed certain dimensions of the agreement being prepared for signing.

The war was at its peak and Kosovo faced extermination, it was turning into a land without people, a *terra incognita*. President Rugova's primary interest, as well as mine as the chief adviser, was to prevent Kosovo from being emptied.

It was at the *Hani*, that I heard for the first time from a diplomat, a great friend of Kosovo, that the Rambouillet agreement would bring NATO into Kosovo. This was what we discussed at Rambouillet, that Kosovo would make a contract with NATO, which would make us feel safe, empowered and a factor at the negotiating tables.

We did a huge amount of work at the *QIK*, informing the international community about what was happening in Kosovo. Every day at three o'clock, we faxed a newsletter to the world media with news from Kosovo. They never had to question the veracity of our accounts. Even in Belgrade, with a broken heart, a minister had said, "In a space of ten square meters, a certain *QIK* (Kosovo Information Centre) is beating *Tanjug* (Yugoslav state news agency)." The very presence of the head of the US Office (who was effectively the ambassador) at the *QIK* celebration spoke volumes. It was acceptance, gratitude, a call to keep up the good work.

I also went to the *Hani* with my family. Merita and Fadil have always welcomed us. There was a time when people had to be brave, when some did not even dare to greet us on the street. We had, however, sensitivity to different characters, we understood some people's fear, as well as the courage of others. They were not easy times.

Xhemajl Mustafa, Enver Maloku etj.
takim në Han / meeting at Hani
foto: Adnan Ruhani

Sot, sa herë që përmendet *Hani*, më zgjohen emocione të veçanta. Gjithsesi emocione super të mira, por edhe trishtuese, kur kujtoj humbjen e miqve, Xhemail Mustafës, që e kam pasur shok të ngushtë që nga shkolla fillore në Podujevë, si dhe Enver Malokun.

Skënder Hyseni
ish-Këshilltar politik i Presidentit Rugova

Today, whenever the *Hani* is mentioned, it awakens in me special emotions. Extremely good emotions, but also sad when I remember the loss of friends, like Xhemail Mustafa, who was a close friend from elementary school in Podujeva, and also, the loss of Enver Maloku.

Skënder Hyseni
Former Political Advisor to President Rugova

HANI I SHUMË E SHUMË ROBERTËRVE

Ekziston një ndjenjë shumëngjyrëshe kur e kujton *Hanin e 2 Robertëve*. Përveçse ishte vendtakim shumë i popullarizuar, *Hani* ishte edhe hapësirë kulturore e rëndësishme, sidomos gjatë viteve '90. Në atë kohë, kultura shqiptare në Kosovë zhvillohej në margjinat suburbane duke u fshehur nga pushtuesi dhe duke kërkuar mënyra të shprehjes shoqërore e kulturore domethënëse për kohën, por edhe për ditët e sotme.

Gjenerata të tëra artistësh dhe qytetarësh në *Han* kanë kaluar momente dhe ngjarje të veçanta, qoftë për jetët private, kur pikëtakimi ishte pikërisht *Hani* në ekspozitat dhe ngjarjet e tjera, pa e ditur se shumë vite më vonë do të lidheshim, do të krijojmë familje dhe bashkë me fëmijët do të shkonim prapë në *Hanin e 2 Robertëve*. Ose të tjera ndodhi, si një darkë familjare për shënimin e martesës së Valonit, vëllait të Sihanës, i cili në fakt, për ironi të kohës, ishte jashtë Kosovës dhe shënimi me një darkë të përbashkët të prindërve bëhej këtu në Prishtinë, në *Han*.

Nuk mund të imagjinohet asnjë ngjarje a moment në *Han* pa dëgjuar brenda vetes edhe jehonën e muzikës së violinës dhe zërin e Kastriot Markut, si dhe akordet e harmonikës së legjendës, maestro Karaçit, që ishte shndërruar në ikonën e *Hanit* të Prishtinës, lokalit që festonte e gjallëronte nën thundrat e aparteidit dhe segregacionit të pamëshirshëm.

Në atë kohë edhe Universiteti i Prishtinës po funksiononte "underground". Pikërisht në *Han* ishte edhe klasa e regjisë së teatrit e Florentit, ku ligjëratat mbaheshin rregullisht në katin e nëndheshëm të *Hanit*, siç ishte e nëndheshme edhe e gjithë lëvizja teatrore me bazë në *Dodonë* dhe e gjithë jeta kulturore e shqiptarëve të Kosovës gjatë atyre dhjetë vjetëve.

Ngjarjet artistike si Salloni i Karikaturës, performanca e Rudina Xhaferit dhe Gani Llaloshit, por edhe shumë ekspozita e ngjarje artistike, janë momente që përshkruajnë atë kohë me kujtimet më të këndshme, të vulosura fort në mendjet tona përgjatë një kohe stuhish, që prej perspektivës së sotme edhe nuk e kuptojmë se si ia dilnim t'ia përballonim.

Hani edhe pas luftës e ka vazhduar misionin e një hapësire shoqërore e kulturore, model për një Prishtinë që ende nuk ishte rimëkëmbur si duhej. Një hapësirë e tillë vazhdon të përfaqësojë oazën e qetësisë shpirtërore e artistike, sepse edhe sot pas 25 vjetësh gjeneratat tona të kolegëve nga Fakulteti i Arteve e kemi adresë të pashmangshme për t'u takuar e për të rikujtuar gjithë rrugëtimet tona.

Diçka e ngulitur thellë si mirënjohje e pafundme ndaj bujarisë së Meritës dhe Fadilit është edhe rasti kur *Teatri Oda* po krijonte një shfaqje gjigante të teatrit të rrugës me një kompani franceze *Malabar*, shfaqje që ende përmendet për mënyrën si e kishte transformuar Prishtinën tërësisht atë natë të shtatorit të 2007-ës. Megjithëse shumica e kostove ishin mbuluar, ushqimi për artistët kishte mbetur barrë e *Teatrit Oda*. Duke qenë në atë kohë edhe fqinj, dhe afër me lokacion, pikërisht *Hani i 2 Robertëve* na doli në përkrahje duke mbuluar darkën e artistëve. Për disa ndoshta edhe nuk duket si përkrahje e madhe, por kur je në pozitë me bilanc bankar negativ, një ndihmë e tillë është më shumë se çkado tjetër, sidomos për faktin se bazohet në respekt të ndërsjellë, në empati pa kushte dhe në rrezatim plot dashuri e mirësi. Pikërisht kjo nismë, edhe me përkrahjen e Meritës dhe Fadilit të *Hanit*, i vuri themelet e një pune të *Teatrit Oda* që tashmë, për më se 13 vjet po e vazhdon në planin ndërkombëtar, me krijime artistike në hapësirë publike, duke sjellë artistë evropianë në Prishtinë, por edhe duke promovuar artistët kosovarë në nivelin evropian.

Një hapësirë e tillë dhe një ikonë e Prishtinës, po edhe e Kosovës, siç është *Hani i 2 Robertëve*, nuk do të mund të ishte e pranishme kaq

THE HANI OF MANY ROBERTS

When I remember the *Hani i 2 Robertëve* I feel multicoloured emotions. Apart from being a very popular meeting place, the *Hani* was also an important cultural space, especially during the '90s. At that time, the Albanian culture in Kosovo developed in the suburban margins, hiding from the occupier and looking for meaningful forms of social and cultural expression for the time, but also for the present.

Generations of artists and citizens experienced special moments and events at the *Hani*, in their private lives, or when the *Hani* was the meeting point, through its exhibitions and other events, and we did this without knowing that many years later we would all still be connected, would have created families and that, together with our children, we would go back to the *Hani e 2 Robertëve*. Or other things happened, like a family dinner to mark the wedding of Valon, Sihana's brother, who was, in fact, ironically outside Kosovo at the time, but the celebration, when both parents had dinner together, took place here in Prishtina, at the *Hani*.

One cannot imagine an event or moment at the *Hani* without listening to the echo of the music of the violin and the voice of Kastriot Marku, or the chords of the harmonica of the legend, maestro Karaçi, who became the icon of the *Hani* of Prishtina, the restaurant that partied and was full of life, right under the nose of apartheid and ruthless segregation.

At that time, the University of Prishtina was also operating "underground". Lectures in Florent's theatre direction class were held regularly in the basement of the *Hani*; the entire Dodona-based theatre movement was also underground, and so was the entire cultural life of Kosovo Albanians during those ten years. .

Sokol Beqiri, Bardh e Zi Nga ëndrrat IV, litografi

Sokol Beqiri, *Dreams in Black and White IV*, lithography

fuqishëm në evokimet dhe përjetimet e shumëkujt prej nesh, pa punën e palodhshme dhe të pakursyer të Meritës dhe Fadilit, për çka u jemi gjithmonë mirënjohës, sepse kanë arritur që gjithmonë të na bëjnë të ndjehemi në *Han* si në shtëpinë tonë.

Sihana dhe Florent Mehmeti
Artistë

Artistic events such as the *Cartoon Salon*, the performance of Rudina Xhaferi and Gani Llaloshi, but also many exhibitions and artistic events, illustrate that time of delightful memories, firmly sealed in our minds during that stormy period, though from today's perspective, it is difficult to understand how we managed to cope.

Even after the war, the *Hani* maintained its mission of social and cultural space, a model for a Prishtina that had not yet been properly restored. This space continues to represent an oasis of spiritual and artistic tranquillity because even today, after 25 years, generations of colleagues from the Faculty of Arts have an unavoidable address where we can meet and remember all our journeys.

I feel a deep, endless gratitude for Merita and Fadil's generosity from the time when the *Oda Theatre* created a gigantic street theatre show, together with a French company called *Malabar*, a show still mentioned for the way it completely transformed Prishtina that night in September 2007. Although most of the costs were covered, the *Oda Theatre* had to feed the artists. Being a neighbour at the time, and close to the location, it was the *Hani i 2 Robertëve* which came out in support, by providing the artists' dinner. It may not seem like much, but when you have a negative bank balance, this kind of support is deeply appreciated, especially when it is offered based on mutual respect, unconditional empathy and full of love and kindness. It was this initiative, with the support of Merita and Fadil of the *Hani*, that laid the foundations for the work of the *Oda Theatre* that has been operating now for more than 13 years, including an international program, with artistic works in public space, and also bringing European artists to Prishtina, while promoting Kosovar artists in Europe.

The *Hani i 2 Robertëve*, this space and icon of Prishtina and also of Kosovo, would not today inspire such strong evocations and memories among us, without the tireless and unsparing work of Merita and Fadil, for which we are eternally grateful because they always managed to make us feel at home in the *Hani*.

Sihana and Florent Mehmeti
Artists

8 E MARTË, 11 MARS 1997

PARMBRËMË NË "HANI I 2 ROBERTËVE" U HAP EKSPOZITA E SOKOL BEQIRIT

Llojshmëri e shprehjes dhe hulumtim heterogjen

Parmbrëmë, në kafe galerinë "Hani i 2 Robertëve" në Prishtinë u hap ekspozita individuale e krijimeve të Sokol Beqirit. Në ekspozitën e gjashitë individuale të këtij krijuesi të ri u ekspozuan 16 punime piktura, grafika dhe asamblye. Ekspozitën e hapë Shkelzen Maliti. Duke folur për paraqitjet dhe dukuritë e theksme të artit avangard, ai ndër të tjera tha se Sokol Beqiri, i cili i takon brezit të tretë të artistëve kosovarë, shikoi më lart me veprat e tijja "antiakademike" dhe provokimi që na bëhet këtu është i natyrës konceptuale.

Ndoshtë ka diplomuar degë e grafikes në Prishtinë njëherësh edhe studimet e shkallës së tretë, po ashtu në lëmin e grafikes në Lubjanë. Sokol Beqiri, gjatë gjithë kohës së krijimit të tij në favorizim të kërkimit të tij si ideor, ashtu edhe material, nuk limitohet nga mënyra e të shprehurit artistik. Piktura e tij koloristike krahas grafikes së tij tashmë të standardizuar, për shikuesin që e kundron për herë të parë pikturën e tij, është një shprehje e re e dëlir krijues. Dy asamblyzhet e ekspozuara me këtë rast kanë për synim nevojën e llojshmërisë së shprehjes dhe hulumtimit heterogjen të krijuesit.

Ekspozita individuale e Sokol Beqirit do të qëndrojë e hapur një muaj.

V. N.

Hapja e ekspozitës së Sokol Beqirit, 1997
Exhibition opening, Sokol Beqiri, 1997

SOKOL BEQIRI

shkurt 1997

Në kohën moderne, arti lirohet nga shërbimi në kultet religjioze. Në vend të temave sakrale, arti nxjerr pamje profane, qytetare. Ndërkaq, arti avangardist në shekullin XX rrënon nga themeli pasqyrimin profan e borgjez të botës. Po e rishikuar rrugën që e kaloi arti avangardist, do të shohim se ai askënd nuk e kurseu. As veten bile. Gjithçka është kthyer ters dhe është mohuar. U bënë të gjitha shndërrimet e mundshme, prej pikturimit automatik e në trans deri te piktura e zezë e Rajnhardit.

Mirëpo, edhe pse arti shkoi larg në asgjësimin e formave tradicionale, në strukturën e tij gjithnjë mbetet një relacion esencialisht sakral. Kjo dukuri është analoge me atë që kishte hetuar Nietzsche-ja kur thoshte se pas vdekjes/vrasjes së Zotit edhe më tej mbeti i zbrazët froni i tij. Kështu edhe avangardistët bënë sakrilegj vrapar, gjithnjë duke e ruajtur fronin sakral – pozitën e shenjtë të artit. Muzetë, galeritë dhe muret në hapësirat publike e private, ku ekspozoheshin veprat e artit, funksiononin si tempuj ose altarë, me veprat si objekte të kultit të veçantë. Arti merr rolin e religjionit profan, të një zëvendësimi të sakrales.

Mirëpo, që nga fundi i viteve '60, artistët filluan sulmet edhe ndaj kështjelles sakrale. Ata e kontestonin jo vetëm fronin e zbrazët, por edhe vetë veprën në trajtat e njohura si pikturë, skulpturë, grafikë, etj. Në vend të artefakteve të mëparshme, sot kemi një mori krijimesh dhe procesesh që quhen *praktika të reja artistike*, si tejkallim radikal i konceptit tradicional të artit.

Por le t'i kthehemi tash situatës sonë artistike dhe kësaj ekspozite në *Hani i 2 Robertëve*. Mund të themi se mjedisi ynë mbeti i kursyer nga ato eksperimente të shumta e radikale të skenës artistike botërore. Arti figurativ në Kosovë është shumë i ri. Gjatë këtij gjysëmshekulli të fundit, ne i kemi pasur vetëm dy breza artistësh. Tërë kohën këtu mbretëronte një akademizëm i lumtur dhe i pakonflikt. Te ne kultivohej kryesisht arti i frymës romantike dhe iluministe, kurse socializmi me utopizmin e vet deri vonë luante rolin e religjionit profan. Utopizmi social kështu amalmohej me romantizmin nacional. Arti prodhonte imazhe domethënëse, të bukura, me porosira. Arti më përfaqësues i kohës, të marrim një shembull, ishte ai i Muslim Mulliqit. Mulliqi kishte filluar me një realizëm të vrazhdë social, që figurativisht ishte shumë i fuqishëm, pastaj kaloi në një mitologjizim figurativ të kullave shqiptare, arriti deri te një lartësim qiellor i aspiratave kolektive, për t'iu kthyer, së fundi, imazheve intime e melankolike, me portrete e peizazhe që shquhen me një fuqi e bukuri të pashoqe të shprehjes.

Por, tani po vjen brezi i tretë i artistëve, që nisi të largohet nga akademizmi dhe merr rrugën e praktikave të reja artistike, në frymën dekonstruktive të postmodernës, që unë e quaj *nihilizëm kreativ*, nëse një kualifikim i tillë paradoksal është fare i mundshëm.

Pas ekspozitës së Mehmet Behlulit, në po këtë hapësirë të Hanit të 2 Robertëve, tash kemi rast të njihemi me veprat e Sokol Beqirit, i cili shkon edhe më larg në hulumtimet e tij "antiakademike". Unë kam shkruar edhe më parë për veprën e Beqirit (MM, Nr. 1), dhe nuk dua të përsëris ato që kam thënë më parë. Por, e shoh të udhës që edhe një herë të sqaroj atë kornizën thelbësore referente të artit të tij, pra të ven-

SOKOL BEQIRI

February 1997

In modern time, art is freed from service to religious cults. Instead of sacred themes, art brings profane, civic images. Meanwhile, avant-garde art in the 20th Century from foundation ruins the profane and bourgeois reflection of the world. If we reconsider the path that avant-garde art went through, we will see that it spared no one. Not even itself. Everything is turned upside down and has been denied. All possible transformations were made from automatic painting to trance up to the black painting of Reinhard.

However, although the art went far in destroying the traditional forms, in its structure, there remained an essentially sacred relation. This phenomenon is analogous to what Nietzsche had felt when he said after the death/murder of God his throne remained empty. Thus the avant-gardists also made murderous sacrileges, always maintaining the sacred throne of holy position of art. Museums, galleries and walls in private and public spaces, where works of art were exhibited, functioned as temples or altars, with works as objects of a particular cult. Art takes on the role of a profane religion, as a substitute of the sacrament.

However, since the late 1960s, artists have also launched attacks on the sacred castle. They contested not only the empty throne, but also the work itself in forms known as painting, sculpture, graphics, etc. Instead of previous artifacts, today we have a multitude of creations and processes called *new artistic practices*, as a radical overtaking of the traditional art concept.

But let us now turn to our artistic situation and this exhibition at the Hani i 2 Robertëve. We can say that our environment remained spared from those many radical experiments of the world art scene. Figurative art in Kosovo is very young. During this last half-century, we had only two generations of artists. All the time there was overwhelming a happy and without conflict academism. The art of Romanticism and Enlightenment spirit was mainly cultivated here, and socialism with its utopianism until recently played the role of profane religion. Social utopia was thus amalgamated with national romanticism. Art produced meaningful and beautiful images full of messages. The most representative art of the time, to take an example, was that of Muslim Mulliqi. Mulliqi had begun his career with rude social realism, which was figuratively very powerful, then switched to figurative mythology of the Albanian towers, culminating in a heavenly exaltation of collective aspirations, in the end he returned to intimate and melancholy images, with portraits and landscapes that stand out with an unmatched power and beauty of expression.

But now the third generation of artists is coming, which has started to move away from academism and taking the path of new artistic practices, in the deconstructive spirit of postmodernism, which I call *creative nihilism*, if such a paradoxical qualification is at all possible.

After the exhibition of Mehmet Behluli, in the same space of Hani i 2 Robertëve, now we have opportunity to get acquainted with the works of Sokol Beqiri, who goes even further in his "anti-academic" research. I've written about Beqiri's work before (MM, No.1), and I

dit që e ka në krahasim me trendet artistike botërore dhe në ato tonat. Kur i përmenda referencat lokale, nuk dua të keqkuptohem. Unë nuk dua të them se ky art, gjithsesi tejet provokues në intencat, energjitë dhe tensionet e tij, është më i mirë ose më i keq nga arti i mëparshëm akademik. Unë vetëm konstatoj se ky art është i ndryshëm dhe si i tillë kërkon edhe një sensibilitet tjetër dhe, kuptohet, një qasje krejt të ndryshme nga ajo që deri më sot ishte e zakonshme.

Po jua tërheq vëmendjen p.sh. në pikturat e ekspozuara këtu, që sipas konceptit dhe mënyrës së realizimit kanë ngjashmëri me krijimtarinë e artistëve aktualisht më të njohur gjermanë, Georg Baselitz dhe Markus Lüpertz. Këta dy artistë në vitet '70 bënë një kthim në figuracion, por jo me qëllim që të kthehet piktura e vjetër. Përkundrazi, ata bënë një sakrilegj, duke u sprovuar në një mohim tjetër të pikturës tradicionale. Në të vërtetë ata eksperimentonin me këmbë, duke pikturuar qëllimisht "keq" e në mënyrë të "shëmtuar". Ata bënë "gabime" dhe devijime të qëllimta kompozicionale, bënë piktura të "vrazhda" e të "pagdhendura" si antimjeshtë. Kombinonin ngjyrat që assesi nuk shkojnë njëra me tjetrën, e kështu sfidonin teorinë e harmonisë dhe provokonin përjetime të neveritshme. Mirëpo, efekti i këtyre pikturave shpotitëse dhe ironike ishte i habitshëm, esëllues.

Edhe Sokol Beqiri, në peisazhet e tij, ndjek këtë mënyrë të provokimit të efektit (anti)artistik përmes trazimit dhe prishjes së harmonisë natyrore dhe përmbysjes së përfytyrimit të zakonshëm të hapësirës dhe të raporteve harmonike kompozicionale e atyre të ngjyrave. Tallja me botëkuptimin tonë këmbë dhe shprehitë që gjërat t'i shohim të zburuara dhe të "disejnuara", vjen në shprehje sidomos në përpunimin e panove të mëdha me tapeta të mureve me motive të natyrës së bukur, të pamjeve "joshëse" të bjeshkëve, të pyjeve, të përrojeve. Këto pamje të bukura, artisti më qëllim i ndot dhe i fëlliq, ashtu që ato më nuk mund të njihen në funksionin e tyre të parë. Ai sulmon fascinimin tonë të zakonshëm me pamje të bukura, shprish iluzionin idolatrik me riprodhimet serike këmbë të peizazheve natyrore. Provokimi që na bëhet këtu është i tipit konceptual, ngase na kujton pyetjen e përjetshme mbi kufijtë dhe kuptimin e artit dhe të bukurës apo të shëmtuarës. Përgjegjja e tij, nëse ky lloj arti u përgjigjet pyetjeve fare, është se arti dhe e bukura nuk janë domene të vetëkuptueshme dhe të pakontestueshme.

Mirëpo, vepra e Sokol Beqirit nuk mbetet e mbërthyer vetëm në këso pyetje e qasje serioze dekonstruktive. Vepra e tij është njëkohësisht edhe ironizuese dhe vetironizuese. Artisti kështu merr edhe anën e së hareshmës, duke luajtur me forma dhe me materiale në mënyrë të papritur. Si shembull të kësaj po e marr objektin prej metali, një përbindësh që unë do ta quaja "peshkaqen" dhe që është i rrethuar me shirita metalik e dhëmbëza të sharrës, por që t'i kujtojnë valët e detit. Për dallim nga pikturat ku kërkon që të zmbrespsemi nga e bukura dhe harmonia, ky "peshkaqen" metalik, që noton pranë valëve, në dukje është shumë simpatik. Mirëpo, "porosia" e artistit mbase edhe këtu është e njejtë. Ai thotë: kini kujdes nga format e bukura dhe simpatike, ngase mund të jenë të rrezikshme. Ky është, megjithatë, një përbindësh, dhe mos kini iluzion as për valët e krijuara prej dhëmbëve të mprehtë të sharrës.

Çka do të mund të thosha si përfundim? Sigurisht, jo frazën e zakonshme: kënaquni me artin e Sokol Beqirit. Kjo nuk do të kishte kuptim. Prandaj, po ju them: merreni me seriozitet, ose edhe injoroni antikënaqjen, provokimin e veprës që po e shihni këtu.

Shkëlzen Maliqi

don't want to repeat what I have said before. But, I find it appropriate to once again clarify that essential reference frame of his art, that is, to the place he has compared to the artistic world trends and ours. When I mentioned local references, I don't want to be misunderstood. I don't want to say that art, however highly provocative in its intentions, energies and tensions, is better or worse than previous academic art. I only find that this art is different and as such requires a different sensibility and, of course, a completely different approach to what was commonplace to this day.

I am drawing your attention, for example, to the paintings exhibited here, which in concept and way of realization have a resemblance to the creativity of the currently most famous German artists Georg Baselitz and Markus Lüpertz. These two artists in the 1970s made a comeback to the figurative art, but not in order to restore the old painting. On the contrary, they made a sacrilege by testing themselves in another denial of traditional painting. They actually experimented with kitsch, deliberately painting "bad" and "ugly". They made "mistakes" and deliberate compositional deviations, they made "rude" and "rough" paintings as anti-master. They combined colors that did not fit together, thus challenging the theory of harmony and provoking disgusting experiences. However, the effect of these derogatory and ironic paintings was striking, astonishing. Even Sokol Beqiri, in his landscapes, pursues this way of provoking (anti) artistic effect by disturbing and disrupting natural harmony and subverting the usual imagination of space and harmonious compositional and color ratios. The mockery of our kitsch worldview and habits of seeing things decorated and "designed" comes especially in the elaborate design of large panels with wall papers of beautiful nature motifs, the "seductive" views of the mountains, forests, streams. These beautiful images, the artist deliberately defiles and destroys them, so that they can no longer be recognized in their first function. He attacks our usual fascination with beautiful scenery, dispelling the idolatrous illusion of serial reproductions of natural landscapes. The provocation we get here is conceptual because it reminds us of the eternal question of boundaries and the meaning of art and beauty or ugliness. His answer, if this kind of art answers questions at all, is that art and beauty are not self-evident and uncontested domains.

However, the work of Sokol Beqiri does not remain confined to these serious deconstructive questions and approaches. His work is both ironic and self-ironic. The artist thus takes the side of the blissful, playing with shapes and materials unexpectedly. As an example of this I am taking the metal object, a monster that I would call a "shark" and that is surrounded with metal strips and saw teeth, but reminiscent of sea waves. Unlike the paintings where it seeks to repel from the beauty and harmony, this metallic "shark", which floats near the waves, is seemingly charming. But the artist's "message" is probably the same here. He says: take care of the beautiful and charming forms, because they can be dangerous. This is, however, a monster, and do not even have the illusion of waves created by sharp saw teeth.

What could I say as a conclusion. Of course, not the usual phrase: enjoy the art of Sokol Beqiri. That would not make sense. So, I am telling you: take seriously, or even ignore, the anti-indulgence, the provocation of the work you see here.

Shkëlzen Maliqi

INSTITUCIONI KRYESOR I KULTURËS SË REZISTENCËS PAQËSORE

Këta dy vjetët e fundit jam marrë me rezistencën paqësore të viteve '90 dhe i kam hulumtuar kontribuesit e saj. Natyrisht, kontribut ka dhënë krejt shoqëria kosovare dhe këtu ndoshta është bukuria e kësaj, por një gjë që më ka bërë përshtypje është se *Hani i 2 Robertëve* ka qenë njëri prej institucioneve kryesore kulturore të asaj rezistence.

Aty janë mbajtur plot promovime të librave, ekspozita, gjithçka që kishte të bënte me jetën kulturore. Natyrisht, ka pasur edhe vende të tjera, por *Hani* ka qenë ndër më të rëndësishmit, dhe besoj që është me rëndësi t'ia dimë për nder gjithë atë kontribut, sepse s'ka qenë punë e vogël.

Siç po duket, meritat ua kanë humbur edhe institucioneve të tjera, sepse po përpiqen ta fusin nën qilim gjithë atë rezistencë, edhe pse është pa dyshim njëri prej tregimeve më të bukura që i ka prodhuar ky popull në 2000 vitet e fundit.

Kam qenë në kurbet ato vite, por vija kohë mbas kohe. Natyrisht, sa herë vija, shkoja në *Han*. Ishim të rinj dhe nuk kishim ndonjë interesim të veçantë. Mua për shembull s'më ka rënë të përjetoja vetë asnjë ekspozitë, por vija të takohesha me njerëzit.

E di që zakonisht kishte aty njerëz të rëndësishëm të politikës. Kishte njerëz të rëndësishëm ndërkombëtarë që vinin në Kosovë. Ishte si njëfarë habie që krejt ata vizitorë, kushdo që merrej me Kosovën në atë kohë, patjetër qëndronte te *Hani*.

Unë më shumë e kam rizbuluar *Hanin* përmes studimit, duke parë krejt çka ka ndodhur aty, gjithë ato ekspozita, gjithë ato promovime të librave. Kjo më ka bërë përshtypje, sepse ka qenë thelbësore në rezistencën paqësore të shoqërisë kosovare, dhe ka luajtur një rol jashtëzakonisht

të rëndësishëm. Kam qejf të shkoj në *Han* përherë, por e di që është e vështirë të mbahet sot. Atëherë ka qenë ndoshta më e vështirë, e sot konsideroj që do të ishte e rëndësishme që *Hani* i vjetër të vinte ashtu siç ka qenë dhe të përjetohej ashtu.

Edhe sot kur shkoj aty, i takoj njerëzit që kanë dalë përpara. Shpesh vijnë edhe diplomatët. Por, e di se tash është e vështirë për të funksionuar, tmerrësisht e vështirë, megjithatë ju dëshiroj punë të mbarë dhe sukses.

Shkumbin Brestovci
Albanolog

Fehmi Hoxha - Feho, Shkumbin Brestovci,
Skënder Boshtrakaj

KEY INSTITUTION OF THE CULTURE OF PEACEFUL RESISTANCE

These last two years I have been analysing the peaceful resistance of the '90s and researching its contributors. Of course, the whole of Kosovar society contributed and that is part of its beauty, but one thing that has impressed me is that the *Hani i 2 Robertëve* was one of the main cultural institutions of that resistance.

That's where book promotions, exhibitions, everything related to cultural life was held. Of course, there were other places, but the *Hani* was one of the most important, and I believe it is important that we honour that contribution because it was no small task.

It seems that the merit of this resistance is being lost by other institutions as they try to brush it under the carpet, even though it is undoubtedly one of the most beautiful stories that this people has produced in the last 2000 years.

I was a migrant in those years, but I came home, time after time. Of course, every time I came, I went to the *Hani*. We were young and had no particular interests. For example, I never went to an exhibition; I just came to meet people.

I know there were usually important people from politics there. There were always important international people coming to Kosovo. It was amazing that all those visitors, whoever was dealing with Kosovo at that time, all came to the *Hani*.

I rediscovered the *Hani* more through my research, seeing all that had happened there, all those exhibitions, all those book promotions. This impressed me because it was essential to the peaceful resistance of Kosovar society, and it played an extremely important role.

I'd like to always be able to go to the *Hani*, but I know it's hard to keep up today. Back then it was probably harder, and today, I think it would be important for the old *Hani* to come back as it was and to be experienced like that.

Even today, when I go there, I meet people who are doing things. Diplomats often come. But, I know that now it is difficult to function, terribly difficult, however I wish you good work and success.

Shkumbin Brestovci
Albanologist

Fehmi Hoxha, ekspozitë personale /
personal exhibition 2018

BODRUMI QË AFIRMOI ARTIN BASHKËKOHOR, DHE JO VETËM

Pas vitit 1995 *Hani* qe shndërruar në vendtakimin kryesor, duke e zëvendësuar ëmbëltoeren *Elida* te Qendra “Boro e Ramizi”, ku më herët e pinin kafen gazetarët e *Rilindjes* dhe intelektualët e Prishtinës. Te *Elida* qenë ngjizur partitë politike të Kosovës (1989-1990). Më vonë, kur u hap *Hani i 2 Robertëve* si restorant, ai u bë qendra e re për kontakte. Në momentet e krizave në Prishtinë vinin disa qindra gazetarë të mediave botërore. Unë takohesha me ta kryesisht te *Hani*.

Korrespondentët e agjencive dhe mediave të mëdha botërore e kishin selinë në Beograd ose në Vjenë dhe orë e çast vinin në Kosovë, ose kërkonin informata përmes telefonit. Ndër ta kishte edhe autorë dhe ekspertë të klasit, për shembull Timothy Garton Ash, Tim Judah, Chris Hedges, Jonathan Steele, etj., pasi çështja e Kosovës që nga vitet '80 ishte njëra nga top temat. Vëmendja pastaj u zhvendos në luftërat jugosllave në Slloveni, Kroaci, Bosnje dhe sërish në Kosovë. Të gjitha agjencitë, televizionet dhe gazetatat e mëdha kishin korrespondentë të përhershëm nga Kosova.

Kontaktet e mia me të huajt patën filluar që në vitet '80, fillimisht me ndërmjetësimin e shokëve të mi nga Beogradi, ku pata studiuar dhe jetuar deri në vitin 1982. Brezi im ishte ai i rebelëve botërorë të vitit 1968, që pati jehonë edhe në Beograd dhe thujse të gjithë miqtë e mi mbetën opozitarë në kohën e fuqizimit të nacionalizmit serbomadh. U rreshtuan kundër regjimit të Milošević-it. Kur rritej interesimi për Kosovën, miqtë në Beograd (po i përmend disa si Vlada Mijanović, Nataša Kandić, Lazar Stojanović, Stojan Cerović, Pavluško Imširović dhe të tjerë), gazetarët dhe diplomatët e huaj i orientonin tek unë.

Njëra prej kolegeve gjatë studimeve, Sonja Licht, që vinte nga Subotica dhe kishte kontakte të hershme me disidentët dhe liberalët nga Hungaria, në fillim të viteve '90 u bë drejtuese e Fondit për Shoqëri të Hapur për Jugosllavinë (Fondacioni Soros), e më ftoi në Bordin e kësaj OJQ-je ndërkombëtare. Në vitin 1993 hapëm zyrën e Sorosit në Prishtinë dhe isha ndër drejtuesit në periudhën 1993-2000.

Hani në anën e pasazhit, Sante, 1996
The Hani's passage area, Sante, 1996

THE CELLAR THAT AFFIRMED CONTEMPORARY ART, AND MORE

After 1995, the *Hani* was transformed into the most popular meeting place, replacing the *Elida* cafe at the “Boro e Ramiz” Centre, where *Rilindja* journalists and intellectuals from Prishtina used to drink coffee. All the political parties of Kosovo (1989-1990) emerged out of the *Elida*. Later, when the *Hani i 2 Robertëve* opened as a restaurant, it became the new meeting point. Hundreds of journalists from the world’s media came to Prishtina at the time of the crisis. I met them mostly at the *Hani*.

Correspondents from major world agencies and media outlets were based in Belgrade or Vienna, and they’d unexpectedly arrive in Kosovo or request information over the phone. Among them were classic authors and experts, for example, Timothy Garton Ash, Tim Judah, Chris Hedges, Jonathan Steele, etc., as the issue of Kosovo had been one of the top topics since the 1980s. Attention then shifted to the Yugoslav wars in Slovenia, Croatia, Bosnia, and again to Kosovo. All major agencies, televisions and newspapers had permanent correspondents in Kosovo.

My contacts with foreigners began in the 1980s, initially through the mediation of my friends from Belgrade, where I studied and lived until 1982. My generation were the rebels of the worldwide 1968 protests, which had resonated in Belgrade and almost all of my friends remained in opposition at the time of the rise of Serb nationalism. They lined up against the Milosevic regime. When interest in Kosovo grew, friends in Belgrade (I mention some like Vlada Mijanović, Nataša Kandić, Lazar Stojanović, Stojan Cerović, Pavluško Imširović and others), foreign journalists and diplomats turned to me.

One of my colleagues during my studies was Sonja Licht, who came from Subotica and had early contacts with dissidents and liberals from Hungary, in the early 1990s, and she became head of the Open Society Fund for Yugoslavia (Soros Foundation) and invited me to join the Board of this international NGO. In 1993, we opened the Soros office in Prishtina and I was among the directors in the period 1993-2000.

In addition to the above, though not wanting to sound too full of myself, I should mention I was also a point of reference due to my reputation as an intellectual and independent analyst, as I had regularly published articles and interviews in the Yugoslav and European press.

In the 1990s, contacts with internationals, including diplomats serving in Belgrade (from the United States, Great Britain, Germany, Austria, and less so from France and Italy), were frequent, and very influential diplomats and strategists began to come. For one of them, Morton Abramowitz, who was a former State Department official who came through the Soros Foundation, I organized two visits to Kosovo (before and after the NATO intervention). Abramowitz was a member of the Richard Goldstone Independent Commission (ICG), which would recommend Kosovo’s independence as the only rational alternative. I am mentioning Abramowitz because he visited the *Hani*.

Since the opening in Santea, for us regulars, the *Hani* became part of life. We did a lot of work there, holding meetings with journalists and diplomats. But Merita and Fadil were not content with that, and they developed a cultural superstructure in the *Hani*. When Serbia closed our institutions, even the cultural ones, the *Hani* took on additional functions in cultural and creative resistance to occupation and repression. Together with Fadil, they managed to turn the *Hani* into a gallery

The New Atlantic Initiative, Delegation Balkanik - The Project for the New American Century & The German Marshall Fund of the US, 25-29 qershor / June 2000

Pos rekomandimeve që përmenda, që të mos tregohem modest, kam qenë pikë reference edhe për shkak të reputacionit të intelektualit dhe analistit të pavarur, pasi rregullisht botoja shkrime dhe intervista në shtypin jugosllav dhe evropian.

Në vitet '90 kontaktet me ndërkombëtarët, përfshirë edhe diplomatët me shërbim në Beograd (nga ShBA, Britania e Madhe, Gjermania, Austria, pak më rrallë Franca e Italia), kanë qenë shumë të shpeshta, nisën të vinin edhe diplomatë dhe strategë me ndikim të madh. Për njërin prej tyre, Morton Abramowitz, ish-zyrtar i Departamentit të Shtetit, që vinte përmes Fondacionit Soros, i pata organizuar dy vizitat në Kosovë (para dhe pas intervenimit të NATO-s). Abramowitz-i ka qenë anëtar i Komisionit të pavarur të Richard Goldstone-it (ICG), që do ta rekomandojë pavarësinë e Kosovës si alternativë të vetme racionale. Po e përmend Abramowitz-in, sepse e vizitonte *Hanin*.

Që nga hapja te *Santea*, për ne vizitorët e rregullt, *Hani* qe bërë pjesë e jetës. Aty kryenim shumë punë, takimet me gazetarët dhe diplomatët. Por Merita dhe Fadili nuk u mjaftuan me kaq dhe prandaj në *Han* e zhvilluan një superstrukturë kulturore. Kur Serbia na i mbylli institucionet, edhe ato kulturore, *Hani* u angazhua me funksione shtesë në fushën e kulturës dhe të rezistencës kreative ndaj pushtimit dhe represionit. Merita me Fadilin arritën që *Hanin* ta shndërronin në galeri dhe qendër kulturore. Në vetë konceptimin, fillimisht i patëm ndihmuar vullnetarisht bashkë me një grup krijuesish (Agim Çavdarbasha, Eqrem Basha, Mehmet Behluli, unë dhe disa të tjerë). Për hir të të vërtetës, pos *Hanit* ka pasur edhe hapësira të tjera për ekspozita, si kafe-galeritë *Vatra* në Prizren, *Koha* dhe *Roma* në Prishtinë, *Evergreen* në Pejë etj., por *Hani* printe si një galeri më e profilizuar dhe më e përkushtuar. Një kohë (1997-1999) ishte aktive edhe *Galeria Dodona*, e mbështetur nga Fondacioni Soros.

Nevojat e kohës ishin të gjera, prandaj në *Han* gjetën shprehje edhe format e tjera të rezistencës në të cilën u përfshi e gjithë skena kreative e Kosovës: gazetarët, shkrimtarët, aktorët, muzikantët, OJQ-të e ndryshme, politikanët, etj.

Kultivimi i kulturës përkrahej edhe nga bota. Kosovën dhe *Hanin* e 2 *Robertëve* e patën vizituar, ndarazi, yjet e kinematografisë botërore Vanessa Redgrave dhe Liv Ullmann. Për Redgrave e dinim se ishte e angazhuar politikisht dhe si humaniste, si p.sh. për të drejtat e palestinezëve, por befasi e këndshme përbënte ardhja e Liv Ullmann-it në emër të Komitetit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, me mision që ta informonte opinionin botëror për mizoritë që i bënte regjimi serb në Kosovë.

Dua të përmend edhe një gjë për rëndësinë e *Hanit* si model. Gjatë bombardimeve të NATO-s, *Hani* e pati një lloj zgjatjeje të misionit gjatë eksodit disamujor të Prishtinës në Tetovë, ku në një restorant të atjeshëm, që quhej *Arbi*, spontanisht u krijua një replikë e *Hanit*. Në Tetovë ishin refugjatë shumë vizitorë të *Hanit*, madje erdhën edhe pronarët Merita dhe Fadil Dragaj (i plagosur), dhe disi spontanisht nisëm të tuboheshim tek *Arbi*, me gjithë gazetarët dhe diplomatët e huaj, i njëjti ekip si në Prishtinë.

Një ditë tek *Arbi* takuam mikun e vjetër Thimoty Garton Ash, dhe gjatë bisedës ai kuptoi se në Teatrin e Tetovës po përgatitej repriza e një shfaqjeje të Dodonës në ekzil me tekstin e Vaclav Havelit "Audienca", në regji të Fatos Berishës, ku luanin Armond Morina dhe Shkumbin Istrefi. Shfaqjen e organizonte Alisa, gruaja ime. Ndër mysafirët qëllloi të ishte edhe Vanessa Redgrave, e cila kishte sjellë ndihmë financiare për aktorët kosovarë që ishin nevojtarë. Disa orë para fillimit të shfaqjes

Morton Abramovitz, diplomat amerikan, 2000
US diplomat Morton Abramovitz, 2000

and cultural centre. In this effort, we volunteered at the start to help them, together with a group of creatives (Agim Çavdarbasha, Eqrem Basha, Mehmet Behluli, me and some others). Let's be clear, there were other spaces for exhibitions besides the *Hani*, such as the *Vatra* cafe-gallery in Prizren, *Koha* and *Roma* in Prishtina, *Evergreen* in Peja, etc., but the *Hani* was the leader, and the most popular and dedicated gallery. For a while (1997-1999) the *Dodona Gallery*, supported by the Soros Foundation, was also active.

The needs of the time were extensive, so the *Hani* became a source of other forms of resistance in which the entire creative scene of Kosovo was involved: Journalists, writers, actors, musicians, various NGOs, politicians, etc.

The world supported this nourishment of culture. Kosovo and the *Hani e 2 Robertëve* were visited on separate occasions by the movie stars Vanessa Redgrave and Liv Ullmann. We knew that Redgrave was politically engaged as a humanist, e.g. for the rights of the Palestinians, but it was a wonderful surprise when Liv Ullmann came on behalf of the Helsinki Committee for Human Rights, with a mission to inform the world about the atrocities committed by the Serbian regime in Kosovo.

I want to mention one more thing about the importance of the example set by the *Hani*. During the NATO bombing, the *Hani* had a kind of extension of its mission during Prishtina's several-month exodus to Tetovo, where a restaurant there, called *Arbi*, spontaneously created a replica of the *Hani*. Many visitors to the *Hani* were refugees in Tetovo, and even the owners Merita and Fadil Dragaj (injured) came, and somehow, spontaneously we started to gather at *Arbi*, with all the same foreign journalists and diplomats, as had been in Prishtina.

One day in *Arbi* we met an old friend Timothy Garton Ash, and during the conversation he realized that the Tetovo Theatre was preparing a rerun of a play by the *Dodona-in-exile* with the text of Vaclav Havel's "Audience", directed by Fatos Berisha, performed by Armond Morina and Shkumbin Istrefi. The show was hosted by Alisa, my wife. Among the guests was Vanessa Redgrave, who had brought financial assis-

Parathënie e Shkëlzen Maliqit, Shpërthimi, prof. Xhevdet Xhafa me klasën e tij, ekspozitë e përbashkët, tetor 2000

Foreword by Shkëlzen Maliqi, prof. Xhevdet Xhafa and his class, Eruption, group exhibition, October 2000

Hapja e ekspozitës së Agim Hajzerit, 1997

The opening of the exhibition of Agim Hajzeri, 1997

në Teatër kishte ardhur telegrami përkrahës i autorit Vaclav Havel; nuk dinim as nga e kishte marrë vesh për shfaqjen. Më vonë e kuptuam se e kishte informuar Timothy Garton Ash, se ata njiheshin që nga koha e aktiviteteve disidente të Havelit.

Ky solidaritet elitar shkaktoi habi të këndshme të të gjithë, sidomos të drejtorit të teatrit, i cili dyshonte në zotimet e Alisë së "Audiencia" mund të bëhej gati për dy ditë (ishte reprizë e shfaqjes që jepej në Prishtinë), por kur e pa sallën të stërm bushur, mysafirët me nam, si Vanessa Redgrave dhe, si qershia mbi tortë, telegramin nga Praga, i kishte thënë Arben Xhaferit: "Kjo gruaja e Shkëlzenit qenka 'mafi'. Jo që e bëri shfaqjen për dy ditë, por i erdhi edhe telegrami nga presidenti i Çekisë!"

Po e përmend këtë ngjarje, sepse pasqyron interaksionin e bukur dhe prekës nga niveli i lartë i lidhjeve me botën që i patëm krijuar falë *Hanit të 2 Robertëve*.

Kontributi i *Hanit* ka qenë jashtëzakonisht me vlerë në zhvillimin dhe afirmimin e arteve pamore të Kosovës. Pasi u mbyllën institucionet dhe galeritë, nuk ishte e lehtë të bindeshin artistët e afirmuar që të ekspozonin në restorante a kafeteri. Disa e shihnin si improvizim dhe degradim të artit. Akullin e thyen disa artistë të brezit të ri: Maksut Vezgishi në kafeterinë *Vatra* në Prizren, Sokol Beqiri në *Evergeen* të Pejës, Sokol Beqiri dhe Mehmet Behluli te *Hani*, Visar Mulliqi në një kafeteri në lagjen Taslixhe, etj.

Me restorantin *Hani* u ngrit niveli i prezentimit dhe u kuptua rëndësia e prezentimit të artit para publikut, pasi që ekspozuan Agim Çavdarbasha, Gjelo Gjokaj, Muslim Mulliqi, Rexhep Ferri dhe të tjerë. Këta ishin akademikë dhe klasikë të artit kosovar, dhe krahas tyre u afirmua edhe arti i artistëve të brezit të ri, që sillnin paradigmen kontemporane dhe konceptuale. Këto ekspozita ndikuan në afirmimin e shpejtë të artit të ri në suazat ndërkombëtare. Hapi i parë ishte organizimi i ekspozitës së artit bashkëkohor të Kosovës në Beograd, në *Qendrën për Dekontaminim Kulturor*. Ekspozita hyri në programin e Sorosit me propozimin tim. Producent i ekspozitës *Përtej/Beyond* (titullin e kishte në shqip dhe anglisht) ishte *Galeria Dodona*, unë kurator prej zori, kurse artistët që i përzgjedha sollën veprat që i kishin ekspozuar atë vit te *Hani* dhe *Dodona*. Artistët ishin Sokol Beqiri, Mehmet Behluli, Maksut Vezgishi dhe Ilir Bajri (ky i fundit me një vepër muzikore eksperimentale, edhe ajo me titullin *Përtej*). *Përtej* u mbajt në qershor të vitit '97, në shtator Sokol Beqiri dhe Mehmet Behluli u ftuan në Bienalen e Cetinës, dhe pas kësaj në ekspozitën Onufri në Tiranë.

Njëzet vjet më vonë, arti kontemporan i Kosovës do të përzgjidhet për *Documenta 2017*, ekspozitën më prestigjioze të arteve pamore në botë me autorët Sokol Beqiri, Agim Çavdarbasha dhe Lale Meredith Vula. Mendoj se nuk duhet harruar që ky rrugëtim, gjatë të cilit janë afirmuar edhe shumë artistë të tjerë kontemporanë, fillimet i ka pasur në "bodrumin" e *Hanit të 2 Robertëve*.

Shkëlzen Maliqi
Filozof / kritik arti / analist politik

Gavril Priftuli, skulpturë në mermer, ekspozitë personale, 2002
Gavril Priftuli, sculpture in marble, personal exhibition, 2002

tance to Kosovar actors in need. Hours before the start of the play at the Theatre came a supporting telegram from the author Vaclav Havel; we didn't even know how he found out about the show. We later learned that Timothy Garton Ash had told him, as they had known each other since Havel's dissident activities.

This elite solidarity was a pleasant surprise for everyone, especially the director of the theatre, who doubted Alisa's promise that the "Audience" could be ready in two days (it was a replay of the play performed in Pristina), but when he saw the crowded hall, the famous guests, like Vanessa Redgrave and, the cherry on the cake, the telegram from Prague, he said to Arben Xhaferi: "There's no stopping Shkelzen's wife! She put a show on in two days and she received a telegram from the President of the Czech Republic!"

I mention this event because it illustrates the beautiful and touching interactions we had at the highest level, all thanks to the *Hani i 2 Robertëve*.

The *Hani's* contribution was extremely valuable for the development and consolidation of Kosovo's visual arts. Once the institutions and galleries were closed, it was not easy to convince well-known artists to exhibit in restaurants or cafes. Some saw it as improvisation and degradation of art. The ice was broken by some artists of the new generation: Maksut Vezgishi in the *Vatra* cafe in Prizren, Sokol Beqiri in *Evergeen* of Peja, Sokol Beqiri and Mehmet Behluli in the *Hani*, and Visar Mulliqi in a cafe in the Taslixhe neighbourhood, etc.

With the exhibition of works by Agim Çavdarbasha, Gjelosh Gjokaj, Muslim Mulliqi, Rexhep Ferri and others, the *Hani* raised the standard for presenting art to the public, and the importance of doing so. These were the academics and classic Kosovar artists, but they also promoted the art of a new generation of artists, thus introducing a contemporary and conceptual paradigm. The exhibitions influenced the rapid promotion of this new art internationally. The first step was to organize an exhibition of contemporary Kosovo art in Belgrade at the Centre for Cultural Decontamination. The exhibition entered the Soros program at my suggestion. The producer of the exhibition *Beyond / Beyond* (the title was in Albanian and English) was the *Dodona Gallery*, I had to be the curator, and the artists I selected brought the works they had exhibited that year at the *Hani* and *Dodona*. The artists were Sokol Beqiri, Mehmet Behluli, Maksut Vezgishi and Ilir Bajri (the latter with experimental musical work, also called, *Beyond*). *Beyond* was held in June '97, in September, Sokol Beqiri and Mehmet Behluli were invited to the Cetina Biennale, and then to the Onufri exhibition in Tirana.

Twenty years later, Kosovo's contemporary art was selected for *Documenta 2017*, the world's most prestigious visual arts exhibition with artists Sokol Beqiri, Agim Çavdarbasha and Lale Meredith Vula. I think we should not forget that this journey, during which many other contemporary artists made their name, had its beginnings in the "basement" of the *Hani i 2 Robertëve*.

Shkëlzen Maliqi
Philosopher / Art critic / Political analyst

Promovim i librit Pengjet e së keqes: Trashëgimia, gazeta Koha Ditore, tetor 2006

Book promotion, Pengjet e së keqes: Trashëgimia, Koha Ditore newspaper, October 2006

Shkëlzen Maliqi, parathënie në katalogun e ekspozitës së Valentina Elshanit, 2002

Shkëlzen Maliqi, foreword from the catalogue, Valentina Elshani personal exhibition, 2002

KONGLOMERAT ARTI

Nexhmije Pagarusha, Shpresa Gashi, Liliana Çavolli

Hani i 2 Robertëve identifikohet me vendin ku përhapej një kulturë e lartë, e këtu po flas për fushën time të artit fillimisht. Aty nuk është konsumuar kurrë një muzikë jocilësore, por gjithmonë ka pasur për zgjedhje të muzikës së mirëfilltë, qoftë ajo e lehtë qytetare a popullore, qoftë këngë artistike. Ishte vend që i tubonte artistët edhe njerëzit që e donin artin e mirëfilltë.

Kur u bëra pesëdhjetë vjeçe, ma përgatitën një befasi. Shkova me nanën në *Han* pa ditur gjë. Shkoja si mysafire herë pas here dhe këndoja mbrëmjeve të fundjavave, po edhe për raste të ndryshme. E ndjeja veten shumë mirë. Nuk ndjehesha si në ndonjë lokal, por si në binën e skenës.

Unë nuk e di nëse natën e ditëlindjes pronarët dinin gjë apo jo, por di që kaluam shumë bukur me shumë miq dhe në fund më erdhi edhe torta e ditëlindjes me mbishkrimin "Gëzuar 50-vjetorin Shpresa".

Më kujtohet se pronari e donte shumë këngën "*Hapi sytë e zezë*" dhe një tjetër që unë e kisha mësuar prej nanës sime, që quhej "*Natë e ditë të kujtoj*", një këngë dashnie. Natyrisht, nana ime e këndonte më bukur se unë. Ajo asnjëherë nuk më kishte dëgjuar të këndoja "live" në ndonjë lokal, sepse më kishte parë vetëm në televizor. Aty, në *Han* që hera e parë që më dëgjoi. Përherë më thoshte: "Ku mundesh ti më këndu, kur s'i mban n'mend tekstet e këngëve"? Kur atë mbrëmje i këndova nja tridhjetë a tridhjetë e pesë këngë, veç sa ia çova sikletin. Më tha: "Çka asht kjo, shto miell e shto ujë, mjau, mjau, mjau...!"

Ma mori mikrofonin dhe filloi të këndonte e i mrekulloi të gjithë përreth. Ka pasur një vokal shumë të shëndoshë, një mezosopran, një sopran dramatik, vital edhe ma të shëndetshëm se unë. Kështu atë natë ma mori mikrofonin, s'ma lëshoi më, sa pronarët e *Hanit* ishin duke më qitur prej pune: "Hajt moj se ti s'qenke gjë, e angazhojmë tash ne nanën".

Hani ishte një konglomerat kulturash, konglomerat arti. Më kujtohet një mbrëmje kur ishin aty Nataša Kandić, Arbën Xhaferi, Shkëlzen Maliqi, Veton Surroi dhe shumë të tjerë. E di që atë natë këndova gjatë, kisha një forcë të brendshme, edhe vetë u befasova për të mirë. Ajo natë më ka mbetur në kujtesë.

Është për kuriozitet që mbas pesëmbëdhjetë vjetësh u takova rastësisht me Nataša Kandić-in. Pasi u përshëndetëm i thashë: "Ju s'më njihni". Por ajo ma ktheu: "Po, po, të njoh. Të njoh prej *Hanit të 2 Robertëve*".

Shpend Bajrami, Venemin Llula-Veni,
Shpresa Gashi, Anila Spahiu, 2001

Shpresa Gashi
Artiste

ART CONGLOMERATE

The *Hani i 2 Robertëve* is identified as the place where high culture spread, and I am talking about my field of art initially. They never hosted poor quality music, it was always a selection of real music, be it easy folk or urban pop, or artistic songs. It was also a place where artists who loved real art gathered.

When I turned fifty, I was prepared for a surprise. I went with my mother to the *Hani* without knowing anything. I went as a customer from time to time and I sang on weekend evenings, and some other different occasions. I enjoyed it a lot. I didn't feel like I was in a café or bar, but as if I were on stage. I don't know if the owners knew in advance about my birthday night or not, but we had a great time with a lot of friends

and at the end of the evening, I received a birthday cake which had written on it, "Happy 50th birthday Shpresa".

I remember that the owner loved the song "Open your Black Eyes" and another that I had learned from my mother, called "Night and day to remember", a love song. Of course, my mother sang it better than I did. She had never heard me sing "live" in a bar, because she had only seen me on TV. There, at the *Hani*, was the first time she heard me sing. She always said to me, "How can you sing when you never remember the lyrics?" When I had sung some thirty or thirty-five songs that evening, I just made her more anxious. She said, "What on earth is all this, a bit of this and a bit of that, bla, bla, bla...!"

She took my microphone and started singing instead, and amazed everyone around her. She had a very strong voice, a mezzo-soprano, a dramatic, vital soprano even more powerful than mine. So that night she took my microphone, she wouldn't give it back to me, until the owners of the *Hani* were saying, "Come on, what's going on, we might as well hire your mother."

The *Hani* was a conglomerate of cultures, a conglomerate of art. I remember one evening when Nataša Kandić, Arbën Xhaferi, Shkëlzen Maliqi, Veton Surroi and many others were there. I know I sang for a long time that night, I had an inner strength, and I surprised myself. That night has stuck in my memory.

I find it curious that after fifteen years by chance I met Nataša Kandić. After we greeted each other, I said, "You don't know me." But she replied, "Yes, yes, I know you. I know you from the *Hani of 2 Robertëve*."

Shpresa Gashi, Zake Prelvukaj, Nexhmije Pagarusha

Shpresa Gashi, Kastriot Dragaj

Shpresa Gashi
Artist

HANI SI KAFENEJA PARISIENE

Hapja e ekspozitës Salloni i Nëntorit XXIII, 1996
The opening of the exhibition Salloni i Nëntorit XXIII, 1996

Shyqri Nimani, hapja e ekspozitës,
Salloni i Nëntorit XXIII, 1996

Shyqri Nimani, the opening of the exhibition,
Salloni i Nëntorit XXIII, 1996

Ishte vullnet i jashtëzakonshëm ai me të cilin *l'amateur d'art* Fadil Dragaj me bashkëshorten Meritën e drejtonin kafe-galerinë e pagëzuar *Hani i 2 Robertëve*. Ky emërtim specifik kishte një rezonancë të këndshme dhe atraktive që vinte nga trashëgimia etnike shqiptare. Por, në kohën kur *Hani* ushtronte veprimtarinë fisnike, gjendja në Prishtinë dhe gjithandej nëpër Kosovë po bëhej gjithnjë e më e zymtë. Kjo zymtësi ishte pasojë e fashizmit serbomadhi, i cili po shquhej me brutalitetin e vet të skajshëm. Preteksti ishte se kinse delja po ia turbullonte ujin ujku.

Atëbotë në Kosovë vepronin shumë institucione profesionale me devotshmëri të jashtëzakonshme. Prishtina synonte të bëhej metropol i mirëfilltë, për të realizuar shtetësinë e Republikës së Kosovës. Nën rrethana tejet të vështira, por shumë frymëzuese, *Hani i 2 Robertëve* po organizonte ekspozita, promovime librash me

lexime letrare, recitale poezish, koncerte muzikore, etj. Kështu mbijetoj misioni i tij dhe vazhdoi deri më sot, duke e kthyer në pikëtakim të rëndësishëm jo vetëm për rezistencën kulturore, por edhe politike.

Gjatë këtyre 30 vjetëve (1989-2019) të veprimtarisë së suksesshme, *Hani i 2 Robertëve* realizoi qindra manifestime të rëndësishme multidisiplinare. Në këtë kontekst, le të kujtojmë përvojën e kafenesë parisienne të shekullit XIX, e cila luajti rol shumë të rëndësishëm në historinë e letërsisë dhe të artit figurativ modern. Edhe në kafe-galerinë *Hani i 2 Robertëve* kishte, në njëfarë mënyre, garime për beteja estetike, burime frymëzimesh si dhe bursa për ide e koncepte inovative. Edhe këtu 'kacafytej' një *avant-garde émergente* elitare kosovare.

Fatkeqësisht, më 22 mars të vitit 1999, vetëm dy ditë para se të filonin sulmet ajrore të NATO-s kundër Serbisë, kur në kafe-galerinë *Hani i 2 Robertëve* ishte e hapur ekspozita personale e artistit Gani Gashi, forcat policore vrasare serbe sulmuan me armë automatike dhe eksploziv. Me atë rast u shkatërrua *Hani* dhe dogjën të gjitha punimet e ekspozitës. Më e keqja ishte plagosja e rëndë e pronarit dhe menaxherit, Fadil Dragajt nga pesë plumba që lanë plagë në krahët e tij. Një predhë i kishte hyrë në shpinë dhe ia kishte shpuar mushkëritë. I ishin thyer edhe tri brinjë. Me rastin e jubileut tridhjetëvjeçar, rrugëtimi i *Hanit të 2 Robertëve* meriton miradijet dhe urimet tona më të sinqerta.

Shyqri Nimani

Artist / Profesor Universitar / ish-drejtor
i Galerisë Kombëtare të Arteve të Kosovës

THE HANI AS A PARISIAN CAFE

It was with extraordinary willpower that *l'amateur d'art*, Fadil Dragaj, and his wife, Merita, managed the cafe-gallery they named the *Hani i 2 Robertëve*. This specific name had a pleasant and attractive resonance deriving from the Albanian ethnic heritage. But at a time when the Hani was engaged in its noble activity, the situation in Pristina and elsewhere in Kosovo was becoming increasingly bleak. This bleakness was a consequence of Greater Serb fascism, notorious for its extreme brutality. The pretext was that the sheep were allegedly muddying the wolf's water.

Many professional institutions with extraordinary commitment operated in Kosovo at that time. Prishtina aimed to become a real metropolitan capital, appropriate for the statehood of the Republic of Kosovo. Under extremely difficult, but inspiring circumstances, the *Hani i 2 Robertëve* was organizing exhibitions, book promotions with literary readings, poetry recitals, and music concerts, etc. Thus its mission survived and continues to this day, turning it into an important meeting point for cultural and political resistance.

During these 30 years of successful activity (1989-2019), the *Hani i 2 Robertëve* organised hundreds of important multidisciplinary events. In this context, it resembles the experience of the nineteenth-century Parisian café, which played a very important role in the history of modern fine literature and art. At the *Hani* there was also, in a way, a competition for the aesthetic, sources of inspiration and grants for innovative ideas and concepts. Here, too, an *avant-garde émergente* Kosovar elite was 'wrestling'.

Unfortunately, on March 22, 1999, just two days before the NATO airstrikes against Serbia began, when the Gani Gashi's personal art exhibition opened at the *Hani*, deadly Serbian police forces attacked, with automatic weapons and bombs. The *Hani* was destroyed and all the works in the exhibition burned. Worse still, the owner and manager, Fadil Dragaj, was injured, receiving five bullets in his arms. A projectile entered his back and pierced his lungs. Three of his ribs were broken. On the occasion of the thirty-year jubilee of the journey of the *Hani i 2 Robertëve*, it deserves our best wishes and sincere congratulations.

Shyqri Nimani

Artist / University Professor

Former director of the National Gallery of Art of Kosovo

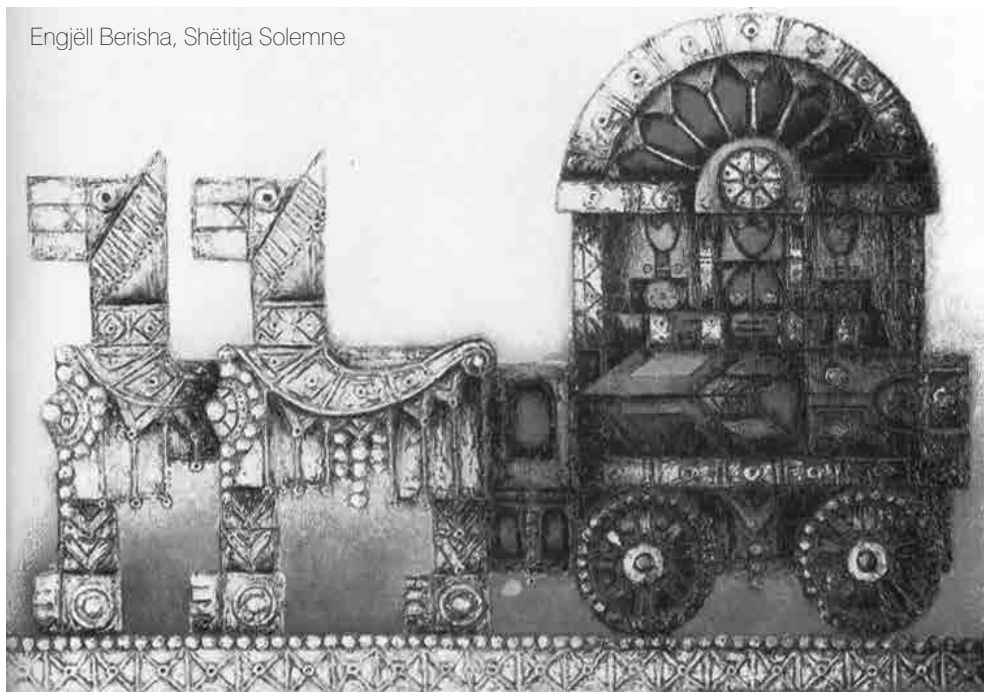

Gani Gashi, grafikë

Engjëll Berisha, Vulë Familjare-Vulë Shekullore Shqiptare

Engjëll Berisha, Shëtirtja Solemne

SHOKU I NGUSHTË I SECILIT ARTIST

Kanë qenë dy periudha, para dhe pas luftës, e *Hani* i 2 Robertëve në të dyja na ka qëndruar besnik, por edhe ne i mbetëm besnikë. Kam qenë i ri në periudhën e parë të *Hanit*, në momentet e vështira, kur filluan të mbylleshin shkollat e fakultetet dhe të kalonin nëpër shtëpi private. Gjithçka filloi të fikej, kuptohet edhe skena e arteve pothuajse u zhduk, dhe aty-këtu kishte përpjekje e organizime të ndryshme të vogla të ekspozitave dhe të minikoncerteve. Ne përpiqeshim ta mbanim gjallë njëritjetrin, ta mashtronim kohën, me pretendimin se gjithçka ishte mirë.

Në *Han* shkova për herë të parë me një shoqëri që kishte qenë edhe më herët. Një shoqëri e mirë, shumica të krishterë që çdo të diel shkonin në meshë, e mbas meshës gati gjithmonë në *Han*. Edhe unë të dielave shkoja në meshë, sepse më interesonte shumë këndimi i korit dhe këngët. E kisha edhe ftesën prej njërit nga fretërit për bashkëpunim, për ta udhëhequr korin si dirigjent. Dhe, me këta miq zbulova ambientin e *Hanit*. Prej atij momenti e tutje, pati s'pati meshë, isha bërë "rob" i *Hanit*, dhe kjo vazhdoi edhe mbas luftës.

Hani e mbante ambientin, besnikërinë, komunitetin... Në njëfarë mënyre ishte institucion, në të cilin kishim rastin t'i takonim emrat më eminentë të artit tonë. Më kujtohet shumë kthjellët, kur isha me në shoqëri më të gjerë, e në tavolinën tjetër ishin ulur Liljana Çavolli, Nexhmije Pagarusha, Shpresa Gashi dhe shumë këngëtarë të tjerë. Ishte ambient liberal që përpos instrumentistëve të angazhuar për muzikë live, gjithmonë të përzgjedhur dhe të kualitetit të lartë, u jepte të drejtë edhe të tjerëve gjatë mbrëmjes ta merrnin mikrofonin. Aty pata rastin e vetëm në jetë ta dëgjoja Liljana Çavollin duke kënduar. Për mua mbetet njëri ndër kujtimet më të mira e të paharrueshme.

Më mungon *Hani* i paraluftës dhe ai i pasluftës. Sot ka plot restorante dhe lokale, por janë si *copy-paste*, hapet njëri, e të gjithë pas tij janë njësoj.

Unë nuk e shihja *Hanin* si lokal a si restorant, por si një shok të ngushtë të secilit prej nesh. Në shumicën e rasteve, sidomos mbas luftës, shkoja vetëm, por nuk rrija vetëm. Gjithmonë vinte dikush e më bënte shoqëri. Diskutonim për vepra ose për plane në të ardhmen. Mirëpo, nëse kisha nevojë për të qenë vetëm, rrija vetëm por jo edhe i vetmuar.

Unë jam rritur në një familje muzikantësh dhe deshe s'deshe, prindërit kishin shumë shokë e kolegë, kështu që si i vogël i kam njohur edhe unë,

dhe kontaktet i kam pasur të lehta. Por, për shembull me Liljana Çavollin takimin e parë e kam pasur te *Hani*, e kam shijuar shumë praninë dhe zërin e saj.

Në *Han* shkoja vazhdimisht, madje kishte periudha kur shkoja rregullisht, por edhe kur shkoja më rrallë. Gjithmonë ka qenë ambient i veçantë; jam i sigurt se nuk jam i vetmi që e thotë këtë. Një ndër ata

Liljana Çavolli, 1997

EVERY ARTIST'S BEST FRIEND

There were two periods, before and after the war, and in both, the *Hani* i 2 Robertëve remained loyal to us, and we to it. I was young in the first period of the *Hani*, in the difficult times, when schools and faculties were closed and shifted into private houses. Everything started to fade, and of course the art scene almost disappeared, though here and there were various small efforts to organise exhibitions and mini-concerts. We tried to keep each other alive, to deceive time, claiming that everything was fine.

I went to the *Hani* for the first time with a group of friends that had gone there before. They were good fun, mostly Christians who went to mass every Sunday, and after mass, almost always went to the *Hani*. I also went to mass on Sundays because I was very interested in the singing of the choir and the songs. I also had an invitation from one of the friars to collaborate, and to lead the choir as conductor. It was through these friends that I discovered the *Hani* and its environment. From that moment on, regardless of whether there was mass or not, I became a "slave" to the *Hani*, and this continued after the war.

The *Hani* created an atmosphere of loyalty and community... In a way, it was an institution where we had the opportunity to meet the most eminent names in our art scene. I remember very clearly when I was there with a big group of friends, and Liljana Çavolli, Nexhmije Pagarusha, Shpresa Gashi and many other singers were sitting at the next table. It was a liberal establishment that, in addition to employing high quality musicians and singers to perform live, also let others take the microphone during the evening. It was there I had the only chance in my life to hear Liljana Çavolli singing. For me, it remains one of my best and unforgettable memories.

I miss the pre- and post-war *Hani*. Today, there are lots of restaurants and cafes, but they are *copy-paste*, one opens, and the rest are just copies.

I didn't see the *Hani* as a cafe or restaurant, but as our best friend. In most cases, especially after the war, I went alone, but I was not alone. Someone always came with me and kept me company. We discussed future work or plans. If I needed to be alone, I could be, but I was never lonely.

I grew up in a family of musicians and whether you like it or not, my parents had a lot of friends and colleagues, so as a child, I knew them too, and they were familiar. But, for example, the first time I met Liljana Çavolli, was at the *Hani*, and I really enjoyed meet her and hearing her sing.

I went to the *Hani* constantly, although there were times when I went regularly, and times when I went less often. It has always been a special place; I'm sure I'm not the only one saying that. One of the people who recommended the *Hani* to me was my father. He was a friend of the *Hani*. One of the many friends because everyone considered themselves such. The *Hani* had space for all types of artists, so the singing, relaxation, and liberalism, were on special every night.

Every time I happened to be in the *Hani* there was something good. We found ourselves there, perhaps even escaping the feeling of war, because a person sometimes needs to escape.

The first time I went to the *Hani*, I was impressed by the faces,

Fitim Domi, Fadil Dragaj,
Gjergj Kaçinari, 1996

që ma ka sugjeruar *Hanin* ka qenë babai im. Ai ishte mik i *Hanit*. Një ndër miqtë e shumtë, sepse të gjithë e konsideronin veten të tillë. *Hani* kishte hapësirë për secilin krijues, kështu që këndimi, shlirimi, liberalja, kanë qenë të veçanta përnatë.

Sa herë që jam ndodhur në *Han* ka pasur diçka të mirë. Aty e gjenim veten, ndoshta edhe i iknim ndjenjës së luftës, sepse njeriu ndonjëherë ka nevojë të ikë.

Herën e parë në *Han* më patën lënë përshtypje fytyrat, e më pas thjeshtësia, hapësira që ta ofronte *Hani*. Pata krijuar një raport të veçantë me *Hanin*, sepse aty m'u dha për herë të parë mundësia për të dalë në skenë. Disa net radhazi ekzekutova në piano në duet me shoqen flautiste, Ermira Çitakun. Gjatë ekzekutimit, në të njëjtën kohë e pashë *Hanin* edhe nga një perspektivë tjetër, mbasi përpiqesha ta shihja veten si mysafir në tavolinë. Aty e kuptova që nuk isha për ekzekutime të tilla *live*. Më shumë e shihja veten të ulur në tavolinë, sesa në skenë, dhe kjo është e veçanta e karrierës sime prej muzikanti në *Han*. Aty janë dëgjuar të gjitha këngët e vjetra qytetare me vlerë, qofshin instrumentale ose vokale. *Hani*, siç thashë në fillim, është shoku i ngushtë i secilit artist.

Trimor Dhomi
Kompozitor

and then the simplicity, and the space that the *Hani* offered. I had a special relationship with the *Hani* because it was the first time I was given the opportunity to go on stage. For several nights in a row, I performed on the piano in a duet with my flutist friend, Ermira Çitaku. During the performance, I saw the *Hani* from another perspective, as I tried to imagine myself as a guest at the table. That was when I realized that I was not keen on live performance. I saw myself more as someone sitting at the table than on stage, and that's the peculiarity of my musical career at the *Hani*. All the beautiful old civic songs, whether instrumental or vocal, have been sung there. The *Hani*, as I said at the beginning, is the best friend of every artist.

Trimor Dhomi
Composer

VENDI I REBELIMIT INTELEKTUAL

Të flasësh për *Hanin e 2 Robertëve* duhet shumë kohë, sepse është histori e gjatë. Kam qenë pjesë e ideimit kur e themeluan dy shokë të ngushtë, Fadil Dragaj dhe Migjen Kelmendi. Emri u mor nga romani “*Ura me tri harqe*” i Kadaresë. Që nga fillimi, në *Han* u involvuan shumë intelektualë. Nexhat Krasniqi-Nekra, dizajner dhe karikaturist i njohur, e bëri logon e *Hanit* me ngjyrat e asaj kohe, të rëndësishme për ne, kuq e zi. Por, ia shtoi edhe ngjyrën e bardhë si shenjë shprese e optimizmi. Edhe enterieri i kafeterisë në *Kurriz* ishte me po këto ngjyra.

Pos Fadilit dhe Migjenit që investuan dhe kontribuan, kontribuam edhe unë me disa shokë; Bekim Dyla si arkitekt, mandej dikush e solli kasetofonin, dikush tjetër ngjyrat.

Hani ishte një vend rebelimi intelektual në atë kohë të vështirë. Ishte tërheqës, magnet i vërtetë për intelektualët e orientuar kundër pushtetit serb. Ishte qendër ku takoheshin të gjithë, shkrimtarët e zhanreve të ndryshme, filozofët, artistët, fotografët, etj... Për të mbijetuar, edhe intelektualët u detyruan të merreshin me ndonjë aktivitet ekonomik.

Pjesë e rebelimit ishte edhe futja e stendës me libra në bar. Vëllai i Fadilit, që studionte artin, solli etno-bizhuteri të modernizuara. Mbaheshin aty ekspozita me piktura e karikatura. Ekspozita e parë dhe e paharrueshme ka qenë ajo e karikaturave të Nekrës, politikisht provokative, një reagim ndaj represionit.

Ndodhej në *Han* edhe një flamur i Amerikës, simboli ynë i shpresës në atë kohë, siç është edhe sot. Më kujtohet rasti me intelektualin Murat Zeka, i cili me një shok sapo ishte kthyer nga Australia. Një serb pati hyrë në *Han* dhe reagoi ndaj karikaturave të ekspozuara, e sidomos ndaj flamurit amerikan. Ne që ishim vendas nuk patëm guxim ta përzinim atë person jashtë, por këta të diasporës nuk u duruan dot, e qitën jashtë. Ai doli, por e kishte lajmëruar policinë, e cila erdhi shpejt dhe na mori të gjithëve në pyetje.

Kjo atmosferë e rebelizmit mblidhte në *Han* figura të jashtëzakonshme. Ekspozita e Nekrës mbetet e paharrueshme. Po kështu edhe një performancë e poetit dhe bohemit Mirko Gashi, i cili një natë bërtiti: “Uljani pak zanin muzikës”, ngjiti disa shkallë të *Hanit* dhe nga aty na recitoi disa poezi. Ne të pranishmit u kthyem nga ai dhe e dëgjua. Edhe tenori Bashkim Paçuku një natë solli një kasetë me muzikë instrumentale, i këndoi disa arie

të bukura. Një herë e patëm mbyllur *Hanin* me perde dhe dëgjua një fjalim të Rexhep Qosjes për *Zërin e Amerikës*. Fadili dhe Migjeni e kishin fotokopjuar transkriptin dhe ua shpërndanë të pranishmëve në *Han*. Mirko Gashi dhe Bashkim Paçuku i patën përsëritur edhe një herë performancat e tyre. Paçuku këndoi edhe disa këngë tona folklorike. Të gjitha këto kanë qenë ngjarje dhe përjetime për t’u mbajtur mend gjithë jetën. Ndër shokët e asaj kohe dua të përmend Arin, që e vranë gjatë luftës. Ka qenë djalë i jashtëzakonshëm, e kemi pasur të gjithë për zemër. Ishte edhe simbol i *Hanit* e i qytetit. Më vonë, *Hani* që kaloi te Santea u rrit edhe më shumë. U bë vend shumë i rëndësishëm. Aty zhvilloheshin politika të mëdha. Për mendimin tim, *Hani i 2 Robertëve* do të duhej të vihej nën mbrojtje të shtetit. Fatkeqësisht nuk është, por për mua mbetet emër i mbrojtur, e ndoshta një ditë institucionet do të bëjnë diçka për këtë punë, sepse *Hani* është njëri nga simbolet më të fuqishme kulturore-politike të zhvillimeve në Kosovë, që nga rënia e komunizmit e deri te demokracia e sotme.

Fadil & Adnan Dragaj, Saba Krasniqi, 1989

Veton Gusia
Artist / Arkitekt

SITE OF INTELLECTUAL REBELLION

Talking about the *Hani i 2 Robertëve* takes a long time, because it's a long story. I was part of its conception, when it was founded by two close friends, Fadil Dragaj and Migjen Kelmendi. The name was taken from Kadare's novel, "*The Three-Arched Bridge*". From the beginning, many intellectuals were involved in the *Hani*. Nexhat Krasniqi-Nekra, a well-known designer and cartoonist, made the *Hani* logo in red and black, the colours that were important to us at that time. But he also added white, as a sign of hope and optimism. The interior of the cafe in the *Kurriz* was the same colour.

Besides Fadil and Migjen who invested and contributed, me and some friends also helped out; Bekim Dyla as an architect, someone brought the tape recorder, someone else the colours.

The *Hani* was a place of intellectual rebellion at that difficult time. It was attractive, a real magnet for intellectuals opposed to Serbian power. It was a centre where everyone met, writers of different genres, philosophers, artists, photographers, etc.... To survive, even intellectuals were forced to engage in some economic activity.

Part of the rebellion was also the introduction of bookshelves behind the bar. Fadil's brother, who was studying art, brought modern ethnic jewellery. Exhibitions of paintings and cartoons were held there. The first and unforgettable exhibition was that of Nekra's cartoons, which were politically provocative, a reaction to repression.

There was an American flag at the *Hani*, our symbol of hope at the time, as it is today. I remember an occasion with the intellectual Murat Zeka, who had just returned from Australia with a friend. A Serb had entered the *Hani* and reacted to the cartoons on display, and especially to the American flag. Those of us who were locals weren't brave enough to ask him to leave, but the diaspora didn't care, they just threw him out. He came out, but he called the police, who came quickly and interrogated us all.

This atmosphere of rebellion gathered extraordinary personalities at the *Hani*. Nekra's exhibition remains unforgettable. Likewise, a performance of the poet and bohemian Mirko Gashi, who one night shouted, "Turn down the music", and then climbed some stairs of the *Hani* from where he then recited some poems. We in the audience turned and listened.

One night, the tenor Bashkim Paçuku brought a tape with instrumental music, and he sang some beautiful arias. We also closed the curtains at the *Hani* once and listened to a talk by Rexhep Qosja for *Voice of America*. Fadil and Migjeni had photocopied the transcript and distributed it to those present. Mirko Gashi and Bashkim Paçuku repeated their performances once again. Paçuku also sang some of our folk songs. All of these have been events and experiences to remember for a lifetime.

Among my friends of that time, I want to mention Ari, who was killed during the war. He was an extraordinary guy, we all loved him. He was also a symbol of the *Hani* and the city. Later, the *Hani* moved to Santea, where it expanded. It became a very important place. Important political developments occurred there. In my opinion, the *Hani i 2 Robertëve* should be under state protection. Unfortunately it is not, but for me it remains a protected name, and maybe one day, the institutions will do something about it, because the *Hani* is one of the most powerful cultural-political symbols of developments in Kosovo, from the fall of communism to today's democracy.

Veton Gusia
Artist / Architect

Dhe jemi ne, ekspozitë personale / personal exhibition
Burim Berisha, kurator / curated by Robert Wilton.
Burim Berisha dhe Veton Gusia, 25 shkurt, 2019

Veton Gusia, Faik Krasniqi, Hajrush Fazliu,
hapja e ekspozitës / exhibition opening,
mars / March 2000

ZOTIM DHE TRASHËGIMI PËR BREZAT E RINJ

Hani ka qenë një oazë për mua, një mjedis *ekologjik* madje, ku dihej saktësisht kush vinte dhe kush e shihte veten si pjesë të tij. Çfarë shoqërie ishte? Do të thosha se ishte elitare e një kohe shumë të vështirë, domethënë e viteve '90, kur njerëzit thjesht kishin më pak vende për të shprehur veten, vlerat artistike e të tjera, pikërisht për shkak të kohës në të cilën jetonim. Në *Han* kishte liri mendimi shumë më të madhe sesa e kishim në rrugë, përmes protestave, etj. Aty mund të uleshim rreth tryezave, të këmbenim mendime, pavarësisht a i pëlqenin dikujt apo jo, si dhe të merrnim shumë informata.

Interesantja është se gjithmonë ndodhte diçka. Një mbrëmje e kishe ndjenjën se ishe në ndonjë Hollywood të vogël, tjetrën se ishe në konferencë të madhe, të tretën se ndodheshe në ndonjë pritje ambasade, dhe të katërtën në një koncert.

Në përgjithësi, aty lëviznin njerëzit e njëjtë, me të cilët natyrisht kishim besim reciprok ndaj thoshim atë që mendonim, por shpesh vinin edhe njerëz të rinj, të cilët na afroheshin shumë hapur, po edhe ne atyre. E dinim se ishin të etur për informata, e edhe ne i kërkonim informatat. Nuk mund të dilnim nga kjo Kosovë e vogël dhe ishim shumë të interesuar për atë që po ndodhte në rajon e botë. Pikërisht aty, në *Han*, i merrnim ato informata nga shumë politikanë, gazetarë, si dhe nga artistët në lidhje me skenën e artit.

Jetonim në hapësirë të mbyllur dhe shumë të vogël, por nuk mbetnim prapa me informata. Kishim vullnetin e mirë që t'i tregonim njëri-tjetrit çfarë po ndodhte.

Ajo që më bënte përshtypje, kur e mendoj tash pas shumë viteve, është fakti që në *Han*, këtë vend ikonik dhe historik, pata mundësinë të takoja njerëz shumë të famshëm. Gjeneratat e reja nuk e njohin *Hanin* dhe kjo për ta është e pakuptueshme. I dinë sot emrat e shumë kafeneve, por nuk ua dinë emrat pronarëve. Ne gjithmonë e dinim se aty ishte Merita dhe Fadili, të cilët drejtpërdrejt promovonin artin dhe intelektualët në Kosovë. Thjesht, në mënyrën e tyre, e promovonin Kosovën jashtë vendit. Atë që bënin politikanët tanë në New York, ata e bënin në *Hanin* e 2 *Robertëve*.

Një mbrëmje hyri në *Han* aktorja e njohur Vanessa Redgrave. Të gjithë ishim të lumtur, por askush nuk u afrua në tavolinë për t'i kërkuar autograf. Gjatë asaj mbrëmjeje, papritur u gjendëm në tavolinën e njëjtë dhe kaluam një mbrëmje të mrekullueshme. Merita dhe Fadili ia dhuruan Vanesës një pikturë të Zake Prelvukajt dhe një skulpturë të Agim Çavdarbashës. Mendoj se Vanessa ishte tejet e befasuar. Aq sa ata ishin krenarë që patën mundësinë t'i dhuronin vepra arti një ylli të madh, aq shumë në atë moment isha edhe unë krenare që e kishim Meritën dhe Fadilin, dhe që sipas zakonisht tonë të mirë, e përcollën mysafiren me dhurata.

Përveç gazetarëve, ishte edhe vend i artistëve, të cilët i ekspozonin punimet, promovonin libra, etj., dhe nuk kishin nevojë të mendonin ku të ekspozonin apo sa do të kushtonte, sepse është fakt që artistët në atë kohë nuk kishin para. Ata thjesht e dinin që për çdo gjë do të kujdesej *Hani*. E *Hani* ishte gjithmonë përplot të ftuar dhe i mbushur deri te dera.

Një kategori e njerëzve që frekuentonin *Hanin* ishin gazetarët. Kosova ishte qendër e gazetarëve nga e gjithë bota. Nuk mendoj që ka

A PROMISE AND LEGACY FOR YOUNG GENERATIONS

The *Hani* was an oasis for me, an ecological environment, in which one knew exactly who would come and who saw themselves as a participant. What society was it? I would say that it was the elite of a very difficult time, that is, of the '90s, when people had few places to express themselves, and their artistic values, precisely because of the times in which we lived. At the *Hani* there was much greater freedom of thought than we had on the streets, through protests, and so on. There we could sit around tables, and exchange ideas, whether someone liked it or not, and get a lot of information.

The interesting thing is that something always happened. One evening you had the feeling that you were in a small Hollywood, the next, that you were at a big conference, the third night, that you were at an embassy reception, and the fourth, at a concert.

In general, the same people went there, and we shared a mutual trust, so we said what we thought, but often new people came, and we all approached each other very openly. We knew they were eager for information, and we asked for information. We could not get out of this small Kosovo and we were very interested to know what was happening in the region and the world. It was there, in the *Hani*, that we received information from many politicians, journalists, and artists about the art scene.

We lived in a closed and very small space, but we were well informed. We made sure to tell each other what was going on.

What impresses me, when I think about it now, after many years, is the fact that at the *Hani*, that iconic and historic place, I had the opportunity to meet very famous people. The younger generations do not know the *Hani* and so it must seem incomprehensible to them. They know the names of many cafes today, but they don't know the names of the owners. We always knew that Merita and Fadil were there, directly promoting art and intellectuals in Kosovo. In their own way, they also promoted Kosovo abroad. What our politicians did in New York, they reinforced through the *Hani* i 2 Robertëve.

One evening the famous actress Vanessa Redgrave entered the *Hani*. We were all so thrilled, but no one went to her table to ask for an autograph. During the evening, we suddenly found ourselves at the same table and had a wonderful time. Merita and Fadil presented Vanessa with a painting by Zake Prelvukaj and a sculpture by Agim Çavdarbasha. I think Vanessa was extremely surprised. As much as they were proud to have the opportunity to give works of art to a great star, I was also very proud at the time that we had Merita and Fadil, and that, according to our customs, they provided the guest with gifts.

Besides the journalists, it was also a place for artists to exhibit their works, and promote books, etc., and they did not need to think about where to exhibit or how much it would cost because artists at that time had no money at all. They just knew that the *Hani* would take care of everything. And the *Hani* was always full of guests, overflowing at the door.

One category of people who frequented the *Hani* were journalists. Kosovo was the centre of journalists from all over the world. I don't think there were any journalists from a serious media organisation,

Violeta Oroshi-Berishaj, Anton Berishaj,
Baton Haxhiu, Shkëlzen Maliqi, Fadil Bajraj,
Migjen Kelmendi, 1996

pasur gazetarë nga ndonjë medie serioze, qoftë ajo amerikane, angleze, gjermane a tjetër, që të mos kenë hyrë të paktën një herë në ditë në *Han*, ku takoheshin me njerëz të tjerë.

Edhe muzika ishte e shkëlqyeshme. Çdo natë kishim yje, këngëtarë të jashtëzakonshëm, të cilët i dëgjonim me admirim. Ishte edhe e jona Shpresa Gashi, të cilën e adhuroj. Dhe nuk ishin vetëm shqiptarët që këndonin aty, por kishte muzikantë edhe të komuniteteve të tjera dhe të religjioneve të ndryshme. Ishte interesant grupi muzikor *Trio Hani*. Më kujtohet shumë mirë maestro Karaçi me harmonikë, i cili ishte rom, Kastriot Marku me violinë, që ishte i fesë katolike dhe Venemin Llulla në piano, ortodoks.

Kjo ishte atmosfera e *Hanit*, të cilën vështirë ta përshkruash me pak minuta. Sa herë që takoj ndonjë mik dhe e përmendim *Hanin*, marr ndonjë informacion të ri, diçka vërtet të paharrueshme që nuk mund të shpjegohet në libër.

Mendoj se të gjithë që e kemi përjetuar *Hanin*, mund ta shkruajmë nga një libër, si një zotim dhe trashëgimi të mirë për brezat e rinj.

Violeta Oroshi Berishaj
Gazetare

whether American, English, German or otherwise, who did not go to the *Hani* at least once a day, to meet other people.

The music was excellent too. Every night we had stars, extraordinary singers, whom we listened to with admiration. Shpresa Gashi, whom I adore, sang there. And it was not only Albanians who sang, but also musicians from other communities and different religions. The *Trio Hani* group were good. I remember very well maestro Karaçi, who was a Roma, with his harmonica, Kastriot Marku with his violin, who was a Catholic and Venemi Llulla on the piano, who was Orthodox.

This was the *Hani's* atmosphere, which is hard to describe in a few minutes. Every time I meet a friend and I mention the *Hani*, I learn something new, something really memorable that can't be explained in a book.

I think all of us who experienced the *Hani* should write an entire book about it, as a promise and a good legacy for younger generations.

Violeta Oroshi Berishaj
Journalist

Vanessa Redgrave, aktore dhe aktiviste politike angleze, Merita & Fadil Dragaj, 1997

English actress and a political activist Vanessa Redgrave, Merita & Fadil Dragaj, 1997

NJËRA NGA SHTYLLAT KRYESORE TË ARTIT

Me *Hanin e 2 Robertëve* kam qenë prej fillimit, që nga viti 1989. Në fillimet e karrierës prej artisti, pasi e mbarova akademinë, kohën e kaloja në *Han* me kolegët, sepse kisha biseda të ngrohta me pronarët dhe artistët, çfarë sot nuk i kemi më.

Në atë kohë eksperiencat artistike i shpalosnim te *Hani*. Aty mbaheshin ekspozita çdo dy-tri javë. Shkoja edhe familjarisht, me babain tim, Muslim Mulliqin, se edhe ai e pëlqente shumë *Hanin*. *Hani* ishte njëra nga shtyllat kryesore të artit, krahas me galerinë *Dodona* dhe kafe-galerinë *Koha*. Pa *Hanin* nuk do ta kishim artin që e kemi sot, e që sipas mendimit tim, zë një vend solid në Europë.

Shumë net i kalonim në *Han* deri në mëngjesin e hershëm, duke biseduar për artin. Mund të duket e palogjikshme për kohën e paraluftës, me gjithë traumat nga okupimi serb, por ashtu ishte. Aty ishte vendi ku shpalosnim ide dhe ndjenja artistike, zhvillonim biseda serioze për punën. Në njëfarë mënyre, gjenerata e viteve '90 bënte një lloj gare të shëndoshë artistike, duke i treguar të arriturat në ato kushte, pa pasur mundësi, një kohë të gjatë, të dilnim jashtë Kosovës.

Një herë pata thënë: "Nuk mund të dilnim me artin tonë në Europë se jemi në pritje, gjithnjë në pritje, sikur duke pritur Godonë, edhe me dyshime se Godoja ndoshta ka ardhur, por ne nuk e kemi vënë re".

Mund të them se pa vijimësinë prej viteve '80 që e kanë mundësuar *Hani*, *Dodona* dhe *Koha*, arti kosovar do të duhej të riniste. Kjo vlen jo vetëm për vitet '90, por edhe për pas çlirimit, sepse edhe atëherë *Hani* punoi shumë mirë. Kjo vijimësi na mundësoi të ishim të barabartë me të tjerët në Ballkan dhe Europë.

Shoqëria, atmosfera, debatet dhe ngjarjet në *Han* kanë qenë klasë. Pos artistëve vinin edhe intelektualët e tjerë eminentë, pastaj diplomatët, shkrimtarët, gazetarët vendas dhe të huaj.

Kam kujtime të paharrueshme për bisedat me dajën tim Istref Begollin, pastaj edhe dajushin Faruk Begollin. Daja Istref ishte njeri pedant, fliste pak, por kur fliste, thoshte gjëra me rëndësi. Ishte i thellë, por fjalëpak, sepse s'donte ta mundonte rrethin me fjalë artistike, të cilat nuk kuptoheshin si duhej. Kurse Faruku ka qenë më liberal, e në bisedë edhe spirituoz. Babai Muslimi, ka qenë pak më i përmbajtur, por tregonte edhe ai barsoleta ndonjëherë. Me qejf fliste për artin dhe tema të ndryshme.

Për Farukun kam një si anekdotë. Në tavolinë zakonisht rrinim më gjatë dhe pinim, por meqë ishim të gjithë pa rroga, s'kishim para sa duhet, i thosha: "Dajush, si ishte ajo thënia: a qet daja pushkë për nipin, apo nipi për dajën", e ai përgjigjej: "Jo, nipi qet pushkë për dajën". Unë ja prisja: "Mirë qenka, atëherë daja po i qitka nipit pije e meze".

Sa herë bëheshin ekspozitat, ditët e leximeve letrare, etj., kureshtja dhe qejfi kryesor ishte të vendosësh në cilën tavolinë dhe me cilën shoqëri do të ulesh, për të dëgjuar biseda interesante, ose edhe humor.

Në atë kohë humorit ishte më i mirë. Bisedat serioze plotësoheshin me shaka e barsoleta. I merrnim gjërat me humor, sikur po bënim ndejën e fundit, sikur të nesërmen nuk do të ishim më. Unë kisha fatin që gjithnjë ulesha me artistët e mëdhenj, si Gjelosh Gjokaj, të cilin e merrja për shëtitje, kur vinte për të ekspozuar dhe ishte mysafir i *Hanit*.

Unë e pata ekspozitën e dytë personale në *Han* më 17 shkurt '99, domethënë disa javë para bombardimeve. Në hapje foli Shkëlzen Maliqi, përmendi se së shpejti mund të pritej intervenimi i NATO-s dhe i dha kapak me fjalinë: "Uroj që kjo të jetë ekspozita e fundit e rezistencës, e kësaj jete paralele".

ONE OF THE MAIN PILLARS OF ART

I went to the *Hani i 2 Robertëve* from the start, in 1989. In the beginning of my career as an artist, after graduating from the academy, I spent time in the *Hani* with colleagues and I had fascinating conversations with the owners and artists, of a kind that we do not have today.

At that time, we shared our artistic experiences at the *Hani*. Exhibitions were held there every two to three weeks. I also went with my father, Muslim Mulliqi, because he also loved the *Hani*. It was one of the main pillars of art, along with the *Dodona* and the *Koha* cafe-gallery. Without the *Hani*, we would not have the art we have today, which, in my opinion, occupies a solid place in Europe.

We spent many nights at the *Hani* until the early hours of the morning, talking about art. It may seem illogical for the pre-war period, considering the trauma of the Serbian occupation, but that's what we did. It was a place where we expressed artistic ideas and feelings, we had serious conversations about work. In a way, the generation of the '90s was engaging in a kind of healthy artistic competition, showing off our achievements in those conditions, without being able to get out of Kosovo for a long time.

I once said, "We can't take our art into Europe because we're waiting, always waiting, as if waiting for Godo, even suspicious that Godo may have come, but we didn't notice."

I can say that without the continuity with the '80s provided by the *Hani*, *Dodona* and *Koha*, Kosovar art would have had to restart. This would have applied not only to the '90s, but also to the post-liberation era because even then the *Hani* was still a success. This continuity enabled us to be equal to other artists in the Balkans and Europe.

The society, atmosphere, debates and events in the *Hani* were classy. Besides the artists, other eminent intellectuals came, then diplomats, writers, and local and foreign journalists.

I have unforgettable memories of conversations with my uncle Istref Begolli, then my other uncle Faruk Begolli. Uncle Istref was a pedantic man, he spoke little, but when he spoke, he said important things. He was deep, but reticent because he didn't want to bother the circle with artistic words that weren't properly understood. Faruk, on the other hand, was more liberal, and more spiritual. My father, Muslimi was a little more restrained, but he also told jokes sometimes. He enjoyed talking about art and various topics.

I have an anecdote about Faruk. At the table we usually sat for a long time and drank, but since we were all unemployed, we didn't have enough money to pay, so I said, "Uncle, how does that old saying go: Should the uncle defend the nephew's honour, or the nephew defend the uncle's honour?" He replied, "No, it's up to the nephew to defend the uncle." I responded, "Great, then, so that means the uncle pays for his nephew to have a drink and a snack!"

Whenever there were exhibitions, literary reading days, etc., the chief curiosity and fun was deciding at which table and with whom you would sit, so you could listen to interesting conversations, or good jokes.

At that time, the jokes were better. Serious conversations were always full of jokes. We always saw the funny side of things, as if this were our last party, as if we might be dead the next day. I was fortunate to always sit with the great artists, such as Gjelosh Gjokaj, whom

Diplomatët që ishin në ekspozitë, i kishim bërë shokë; besomëni, nisën të qanin. I pyetëm: “Pse po qani?” Më kujtohet, njëfarë Petja pati thënë: “Do të bëhet keq, do të fillojnë bombardimet dhe këtu do të bëhet shumë keq”.

Shoqata e Artistëve të Kosovës asokohe organizonte dy ekspozita të përvitshme pikturash, Sallonin e Nëntorit e Sallonin Pranveror, e po ashtu edhe një të fotografisë. Këto ekspozita ishin shumë interesante për arsye se në to merrnin pjesë shumë artistë dhe shndërroheshin në manifestime të jashtëzakonshme.

Hani i kishte dy kate. Hapja mbahej në sallën e poshtme dhe kishte aq shumë vizitorë sa mbushej jo vetëm edhe gjithë kati i dytë, por edhe jashtë kishte turma njerëzish, që prisnin të dilte dikush për të hyrë. Edhe kjo ishte e jashtëzakonshme për *Hanin*, një tjetër kujtim i veçantë që kam për të.

Ja, ky tregim ishte për *Hanin*, që na e mbajti standardin e artit dhe dëshmoi se edhe para luftës kishim art të jashtëzakonshëm, sepse arti nuk nisi pas luftës. Madje mendoj se në atë kohë arti ishte më serioz sesa sot.

Visar Mulliqi
Artist / Profesor Universitar

Visar Mulliqi, Agim Salihu,
Istref Begolli, Gjelo Gjokaj,
Gani Gashi, Fadil & Merita Dragaj

I showed around when he came to exhibit and was the *Hani's* guest.

I had my second personal exhibition in the *Hani* on February 17, 1999, a few weeks before the bombing. Shkëlzen Maliqi spoke at the opening, mentioning that NATO intervention could be expected soon and he concluded with this sentence: "I hope this is the last exhibition of resistance, of this parallel life".

The diplomats who were at the exhibition had become friends; believe me, they started crying. We asked, "Why are you crying?" I remember Petya saying, "It's going to be bad; they'll start bombing, and it's going to be very bad here."

The Association of Artists of Kosovo at that time organized two annual exhibitions of paintings, the *November Salon* and the *Spring Salon*, as well as a photography exhibition. These exhibitions were very interesting because they were attended by many artists and turned into extraordinary events.

The *Hani* had two floors. The opening was held in the lower room and there were so many visitors that it filled the upper floor too, and there were crowds of people waiting outside for someone to leave so they could enter. This was unusual even for the *Hani*, so it is another special memory I have.

So, this story was about the *Hani*, which singlehandedly maintained the quality of our art and which proved that art did not start after the war; indeed, before the war, we had extraordinary artists. Sometimes I think that art was far more serious back then than it is today.

Istref Begolli, Luan Daka, Faruk Begolli

Visar Mulliqi
Artist / University Professor

VISAR MULLIQI

17 shkurt 1999

Sërish jemi tubuar në Hanin e 2 Robertëve, këtë tempull të artit që prej kohësh është bërë vend i rezistencës artistike dhe shpirtërore ndaj okupimit dhe terrorit. Për dallim prej herave të tjera, sot vëmendja jonë nuk mund të përqendrohet gjithaq në veprën e re të Visar Mulliqit. Me mend dhe me shpresa jemi atje, ku po vendoset fati ynë. Vetëm edhe tri ditë na ndajnë nga ngjarja që do të mund të shënonte kthesën e madhe. Kështu premton ultimatumit i Fuqive të Mëdha. Të shtunën në orën 12, do ta dijmë nëse të mëdhenjtë arritën t'i bindin të vegjlit që ta nënshkruajnë marrëveshjen e paqes.¹ Fati ynë sërish të varet nga të tjerët. Fuqitë e mëdha na e diktojnë regjimin e ardhshëm, se kush do të na qeverisë. Thonë se kjo është për të mirën tonë. Mbase kanë të drejtë. Ne duam më shumë, besojmë se e meritojmë lirinë e plotë, por fuqitë i kanë akordet e tyre të bazuara në raportet e forcave që intervenimin e projektojnë dhe kufizojnë në zgjedhje kompromise.

Na ngushëllon fakti se garant i zgjedhjes, në çdo variant, do të jetë NATO-ja. Ultimatumit në rend të parë u drejtohet kriminelëve. Ata duhet të tërhiqen nga Kosova. Pastaj parashihet ndërtimi, nën mbikëqyrjen e tutorëve, të institucioneve të vetëqeverisjes demokratike të Kosovës.

Por, t'i kthehem vendit ku jemi dhe ekspozitës. Kur më njoftoi dje Visari për ekspozitën dhe se unë duhet ta mbaja fjalën e rastit, reagimin e parë e kisha: "Pse ai dhe Fadili (Dragaj) nuk e shtyjnë ekspozitën për më vonë? Jetojmë me strese, bombat eksplodojnë në vendet publike, me natën e parë shumica mbyllemi nëpër shtëpi dhe presim... Ja, edhe sot hapjen e bëjmë në orën 2:30 dhe jo siç jemi mësuar në mbrëmje. Pse të mos presim pra, atë ditën e bekuar pas intervenimit të NATO-s?" Por, kur e mendova më mirë, kuptova se Visari dhe Fadili kanë të drejtë. Kjo është bërë tani çështje e parimit. Rezistenca e artit, si edhe çdo rezistencë tjetër, vazhdon deri në ditën e fundit. Po të reagonim kështu më parë, kur filluan fatkeqësitë, terrori dhe fushata e dëbimit dhe e shfarosjes, pra po të merrnim vendimin që veprimtaritë artistike dhe të tjerat t'i shtyjmë për kohëra më të mira e më të qeta, do të ballafaqoheshim me një sfidë tjetër shkatërruese të shterpësisë, të jetës bosh, madje edhe të dorëzimit. Nuk e di se si do të durohej kjo. Shumica prej nesh mbase nuk do të ishim këtu, ose së paku nuk do të ishim këta që jemi. Tërë këto vite kur kriminelët në çdo mënyrë tentonin të na poshtëronin dhe fizikisht dhe shpirtërisht të na shfarosnin, ne e gjetëm mënyrën që t'i kundërvehem kësaj, duke e mbrojtur të drejtën tonë të shpresës dhe ëndrrës, të krijojmë, të komunikojmë mes vete dhe, çka është më e rëndësishmja, përkundër rrethanave, të mbetemi normalë. Mendoj se porosia më e rëndësishme që ne sot mund t'ia adresojmë botës, por edhe ta ndajmë mes vete, është kjo porosi e normalitetit, e të qenit mentalisht të shëndoshë, të fortë për ta vazhduar rezistencën ndaj të keqes dhe çmendurisë. Është e saktë se kemi jetuar në frikë, të zhgënjyer, buzë dëshpërimit të skajshëm. Por, gjithnjë gjenim forcën që të mbrojmë normalen në rrethanat jonormale, të krijojmë dhe të organizojmë ekspozita. Kjo ishte mënyra se si e mbronim integritetin, dinjitetin dhe lirinë tonë.

Ka te ne disa ideologë e krijues që nuk e kuptojnë dhe mirëpresin këtë rezistencë të normales. Atyre u duket luks ideja se krijuesi edhe në këto kushte të tmerrshme, gjen motivimin dhe forcën për t'u marrë me

VISAR MULLIQI

17 February 1999

We have gathered again at the Hani i 2 Robertëve, this art temple that for a long time has become a place of artistic and spiritual resistance to occupation and terror. Unlike other times, today our attention cannot be focused on Visar Mulliqi's new work. Our minds and our hopes are there where our destiny lies. Only three days separate us from the event that could mark the big turnaround. Thus, promises the ultimatum of the Great Powers. At 12, at noon, on Saturday we will know if the Big Ones have succeeded in persuading the little ones to sign the peace agreement. Our destiny again depends on others. Great Power will dictate about our next regime, about who is going to rule us. They say that this is for our good. Maybe they are right. We want more, we believe that we deserve the complete freedom, but the Great Powers have their accords based on the reports of forces that design intervention and limit it to compromise choices.

We are comforted by the fact that NATO will be the guarantor of choice, in any variant. First of all the ultimatum is directed at criminals. They must withdraw from Kosovo. Then it is foreseen to build, under the tutors' supervision, the institutions of democratic self-government in Kosovo.

But let's go back to where we are and the exhibition. Yesterday when Visar informed about the exhibition and that I should talk and read my speech at the opening, my first reaction was: "Why he (Visar) and Fadil (Dragaj) do not postpone the exhibition for later? We live in stress, the bombs explode in public spaces, when the night comes falling we close ourselves in the houses and wait... And even today we should open the exhibition at 2:30 and not in the evening as we are used to do it. Why don't we wait for that blessed day after NATO's intervention?" But when I thought about it over and over I realized that Visar and Fadil were right. This has now become a matter of principle. Art resistance, like any other resistance, continues until the last day. If we reacted like this before, when disasters, terror and expulsion and extermination campaign started, so if we decide to postpone the artistic and other activities for better and quieter times, we would face a challenge of other kind of destruction and infertility, of empty life, and even of surrender. I don't know how we could stand it. Most of us wouldn't be here, or at least we wouldn't be who we are. All these years when criminals tried in every way to humiliate us and exterminate us physically and spiritually, we found a way to fight it, by defending our right to dream and hope, to create, to communicate with one another, and, most importantly, despite the circumstances, to *remain normal*. I think the most important message we can address to the world today, and to share among ourselves, is the message of normalcy, of being mentally strong enough to continue resisting evil and madness. It is true that we lived in fear, disappointed, on the edge of extreme despair. But we always found the strength to maintain normalcy under abnormal circumstances, to create and to organize exhibitions. This was how we protected our integrity, dignity and freedom.

There are some ideologues and creators that do not understand and do not welcome this resistance of normalcy. They find it luxuri-

art abstrakt. Ndërkaq, në të vërtetë, nuk ka art abstrakt si të tillë, nëse me këtë mendohet përqendrimi në kotësi. Abstraktja në të vërtetë është vetëm floskul stilistike, sepse arti, para së gjithash, duhet të jetë art. Çdo art është mënyrë e mbijetesës dhe shprehje e individualitetit dhe lirisë së njeriut. Dhe kjo do të thotë se edhe arti abstrakt, nëse është njëmend art, duhet të shprehë shqetësimet e kohës, të jetë klithmë e lirisë dhe dinjitetit.

Unë jam i bindur se edhe shumica e kryengritësve tanë, që u përcaktuan për rezistencën e armatosur, janë duke luftuar për po këtë parim të së drejtës e të jetuarit dinjitoz, ata janë duke mbrojtur normalen kundër aspiratave të forcave çmendurake që po helmojnë dhe shkatërrojnë jetërat dhe ambientin tonë.

Uroj që kjo të jetë ekspozitë e fundit e artit të rezistencës në këtë, siç i thonë, "jetë paralele". Ekspozitat që do të vinë do t'i mirëpresim si - normale.

Shkëlzen Maliqi

Visar Mulliqi, vaj në letër, ekspozitë personale, 1999
Visar Mulliqi, oil on paper, personal exhibition, 1999

ous to think that the creator, even in these dire conditions, finds motivation and strength to deal with abstract art. Whereas, in fact, there is no abstract art as such, if this means focusing on vanity. Abstraction is really just a stylistic buzzword, because art, after all, must be art. Every art is a way of survival and an expression of human individuality and freedom. And this means that even abstract art; if it is really art, must express the concerns of the time, be a cry of freedom and dignity.

I am convinced that most of our insurgents, who are committed to armed resistance are fighting for this principle of right and dignified living, they are defending normalcy against the aspirations of the insane forces that are poisoning and destroying lives and our environment.

I wish this is the last exhibition of the art of resistance in this, as they say, "parallel life". And the exhibition that will come we'd welcome them as normal.

Shkëlzen Maliqi

REPUBLIKA E PARË

Në vitet '90, *Hani i 2 Robertëve* ishte vend ku ndiheshe në Republikën e Kosovës. Sigurisht, vitet '90 qenë shumë të vështira për ne, e nuk kishte shumë vende ku mund të ndjeheshe si shtetas i Republikës. Aty, përpos se flisnim lirshëm, organizoheshin edhe ekspozita, promovime të librave, mbaheshin shfaqje teatrore, ishte vendtakim i intelektualëve dhe i diplomatëve.

Të gjithë gazetarët e huaj që vinin në Kosovë, *Hani* e kanë pasur adresë të dytë, pas selisë së LDK-së. Unë isha përkthyesë dhe në *Han* ata realizonin intervistat me liderët politikë të kohës. Në *Han* diskutonim për ato që ndodhnin dhe bënim plane për takime ose për itinerarin e ditës së nesërme.

Kur ktheheshim nga terreni për t'i përfunduar raportimet, shkonim gjithmonë në *Han*, në atë oazë të Republikës brenda gjithë atij tmerri që na rrethonte. Aty gjithmonë rrëfenim për vuajtjet, masakrat që i shihnim gjatë ditës, sepse aty ishte vendtakimi i të gjithë njerëzve të rëndësishëm të kohës, jo vetëm i politikanëve, por edhe i njerëzve të artit dhe të kulturës. Ndodhte

Takim i Qendrës Informative të Kosovës, 1998
Kosovo Information Center meeting, 1998
foto: Adnan Ruhani

që me miqtë e fakultetit shkonim në *Han*, bisedonim për ardhmërinë tonë në Republikën që e shijonim në *Han*, ndërsa kur dilnim jashtë, ktheheshim në realitetin e hidhur, të rrethuar prej policisë serbe. Megjithatë në *Han* e ushqenim shpresën se planet mund të realizoheshin. E kishim atë ëndërr të jetësuar në *Han*, që ishte vështirë e realizueshme jashtë tij, por që na motivonte, na mbushte me vizione, të cilat, fatkeqësisht, sot në liri sikur janë zbehur paksa. Shpresoj se të rinjtë do ta rigjejnë vizionin e të ardhmes që e kishim ne në atë kohë.

Në verën e vitit 1998, *Informatori* i QIK-ut në anglisht e kishte arritur një numër jubilar dhe me atë rast e kishim lënë të takoheshim në *Han* me të gjithë kolegët e QIK-ut ku punoja. Po e veçoj këtë mbrëmje sepse një ditë më parë kishte pasur një përpjekje për atentat ndaj Enver Malokut, që për fat ishte i pasuksesshëm. Atë natë, pos nesh që ishim kolegë të tij në QIK, në *Han* kishte plot e përplot njerëz që e përgëzonin Enverin për shpëtimin. Domethënë shpëtimi i tij nuk ishte lajm i gëzueshëm vetëm për ne, që e kishim shfë; kështu e përjetuan të gjithë ata që i quajta Republikë e Kosovës. Fatkeqësisht, në janar të vitit '99, atentatorët sërish e sulmuan dhe e vranë Enver Malokun, dhe ky ishte njëri prej krimeve më makabre që as sot nuk është zbardhur.

Në fund, po ritheksoj se *Hani* ishte vendtakimi i njerëzve të Republikës së Kosovës. Për mendimin tim, aty u ngjall Republika e Parë e Kosovës. Kjo që e gëzojmë sot është Republika e Dytë, e njohur edhe ndërkombëtarisht, por *Hani* për mua mbetet sinonim i Republikës së Parë.

Vjosa Sadriu Hamiti
Profesoreshë Universitare

FIRST REPUBLIC

In the 1990s, the *Hani i 2 Robertëve* was a place where you felt as if you were in the Republic of Kosovo. Of course, the '90s were very difficult for us, and there weren't many places where you could feel like a citizen of the Republic. But at the *Hani*, not only could you speak freely, but also there were also exhibitions, book promotions, theatrical performances, and meetings between intellectuals and diplomats.

After the headquarters of the LDK, the *Hani* was the second address for all foreign journalists who came to Kosovo. I was a translator and they conducted interviews with the political leaders of the time there. At the *Hani*, we discussed what was happening and made plans for meetings or for the itinerary of the next day.

When we returned from the field to complete the reports, we always went to the *Hani*, to that oasis of the Republic despite all the horror that surrounded us. We always talked there about the suffering, the massacres that we saw during the day because that was where all the important people of the time met, not just the politicians, but also people of art and culture.

Sometimes we went to the *Hani* with friends from the faculty; we talked about our future in the Republic that we enjoyed when at the *Hani*, but when we left, we returned to the bitter reality of being surrounded by the Serbian police. In the *Hani*, however, we were encouraged that our plans could be realized. That dream was kept alive in the *Hani*, it was difficult to achieve outside, yet still it motivated us, filled us with visions, which today in freedom unfortunately seem to have faded a little. I hope young people will regain the vision of the future we had at the time.

In the summer of 1998, the *QIK bulletin* in English had reached a jubilee number, so on that occasion, we agreed that all the *QIK* colleagues would meet at the *Hani*. I am highlighting this evening because the day before there had been an assassination attempt on Enver Maloku, which was fortunately unsuccessful. That night, in addition to all of us who were his colleagues at the *QIK*, the *Hani* was full of people congratulating Enver on his escape. That is to say, Enver's survival was not just good news for us, who worked for him; but this was how everyone felt, in this Republic of Kosovo. Unfortunately, in January '99, the assassins again attacked and killed Enver Maloku, and this was one of the most macabre crimes that has still not been uncovered to this day.

In the end, I reiterate that the *Hani* was the meeting place of the people of the Republic of Kosovo. In my opinion, the First Republic of Kosovo was revived there. What we enjoy today is the Second Republic, also recognised internationally, but the *Hani* for me remains synonymous with the First Republic.

Takim i Qendrës Informative të Kosovës. Enver Maloku, Vjosa Sadriu-Hamiti, Muhamet Hamiti, Avni Spahiu, Ibrahim Gashi, Sabedin Haliti, 1996, foto: Adnan Ruhani

Kosova Information Center meeting. Enver Maloku, Vjosa Sadriu Hamiti, Muhamet Hamiti, Avni Spahiu, Ibrahim Gashi, Sabedin Haliti, 1996, foto: Adnan Ruhani

Vjosa Sadriu Hamiti
University Professor

Fakulteti i Arteve, Mirënjohje Hanit për kontributin e dhënë në sferën e artit dhe kulturës, 15 tetor 2015

Faculty of Arts, University of Prishtina, Acknowledgement for contributing to the field of art and culture, October 15, 2015

foto: Festim Matoshi

foto: Festim Matoshi

foto: Festim Matoshi

VENDI KU BËHEJ HISTORIA

Pronari i *Hanit të 2 Robertëve* e huazoi një emër historik për lokalitetin e vet, e mandej *Hani* prodhoi vetë historin. Në vitet '90 *Hani* ishte vend i rrallë, ku në thyerje kohësh ndodhte shumëçka. Ishte një lloj boshti rreth të cilit mbledheshin njerëz të politikës, të artit, të gazetarisë, si dhe delegacione ndërkombëtare.

Brezat e sotëm vështirë e kanë ta kuptojnë atë kohë. Nëse do ta krahasoja me historinë e filmit, do të thosha se ishte si kohë e filmit bardhezi. Ishte kohë e thyerjeve të mëdha, kur Milošević-i me makinerinë e tij shkatërruan autonominë e Kosovës. Ky ishte episodi i parë i dramës së përgjakshme që e shkatërroi Jugosllavinë.

Në Kosovë u shkulën të gjitha institucionet e sistemit, jo vetëm politike, por edhe arsimore, shëndetësore dhe në përgjithësi jeta shoqërore. Ishte periudhë e një gjenerate të tërë në Kosovë që po rikuperohej dhe po riorganizohej ndryshe, përmes rezistencës paqësore.

Kjo paraqiti befasi edhe për ata ndaj të cilëve rezistojë, edhe për ata që rezistonin. Flas për alternativat: kur serbët pushtuan me dhunë televizionin publik, shqiptarët u përgjigjën me vendosjen e antenave satelitore; kur u morën objektet e shkollave, u përgjigjën me shkollashtëpi, etj. Reagimet bazoheshin në solidaritetin e një shoqërie që me të gjitha format po riorganizohej të mbijetonte. Televizioni satelitor prodhoi një gjeneratë të re, e cila filloi të komunikonte anglisht me të huajt, me botën. Në një kohë të thyerjes së komunizmit, u shfrytëzuan xixat e para të mundësisë për t'u shprehur lirshëm, edhe pse kjo mbartte rreziqe. Praktikisht, në çastin kur fillonte ora policore, ne organizonim protesta të zhurmshme, për shembull nga ballkonet tona me çelësa a qirinj, duke thënë se donim t'ia hapnim mendjen regjimit dogmatik. Kështu policia speciale rrinte në rrugë e ne e përqeshnim nga ballkonet.

Kjo ishte edhe koha kur në *Hanin e 2 Robertëve* takoheshim për t'ua shpjeguar diplomatëve dhe gazetarëve të huaj ç'po ndodhte me ne. Unë kam qenë nëpër tavolinat lart e poshtë, dhe pikërisht ky është sharmi i këtij vendi, ku përpëliteshin arti, politika e diplomacia.

Ka pasur momente të jashtëzakonshme aty, jo vetëm delegacione rutinore, si për shembull vizita e z. Carl Bildt, një diplomat i rryer që nga koha e luftërave në ish-Jugosllavi. E kisha takuar edhe më herët, qoftë në cilësi të gazetarit, ose si aktivist politik. Ishte njëri nga ata që vinin në kohët e përthyerjeve për të marrë përshtypjen e parë se ç'po ndodhte me ne. Ishte shumë me rëndësi që gjendja të prezentohej përmes zërave alternativë, e jo vetëm përmes zërave zyrtarë të Beogradit. Menjëherë pas krimit të Reçakut, herët në mëngjes u telefonova disa diplomatëve me informatën për ngjarjen. Fill pas kthimit nga vendi i masakrës, misioni i KVM-së më takoi te *Hani*, si vend i sigurt. Ishin miku im Shaun Byrnes, udhëheqës i misionit, me një oficer të lartë kanadez. Shkëmbyem mendimet mbi ngjarjen që prodhoi historin, konkretisht e solli Rambujenë dhe bombardimet. Ky është njëri prej episodeve që *Hanin* e bën pjesë të historisë, jo vetëm për shkak të emrit.

Beogradi gjithmonë përpiquej t'i plasonte "të vërtetat" e veta zyrtare mbi zhvillimet në Kosovë. Mos harroni: ishin vitet '90 kur megjithatë nuk mund ta ndalonin praninë e ndërkombëtarëve, që të vinin të komunikonin edhe me ne. Pra, kjo ishte ana tjetër e medaljes, kur ballafaqoheshin me njerëzit që e pësonin këtë të vërtetë të hidhur, të dhimbshme, këtë dramë

THE PLACE WHERE HISTORY IS MADE

The owner of the *Hani i 2 Robertëve* borrowed a historical name for his restaurant, and then the *Hani* produced its own story. In the 1990s, the *Hani* was a rare place where many things happened during chaotic times. It was a kind of axis around which people of politics, art, journalism, as well as international delegations met.

Today's generations have a hard time understanding that time. If I were to compare it to the history of film, I would say it was like the time of black and white movies. It was a time of great setbacks, when Milosevic and his machinery destroyed Kosovo's autonomy. This was the first episode of the bloody drama that destroyed Yugoslavia.

In Kosovo, all the institutions of the system, relating to politics, education, health and social life in general were uprooted. It was a period of a whole generation in Kosovo that recuperated and then reorganised differently, through peaceful resistance.

This came as a surprise to those who resisted, as well as to those who resisted. I'm talking about alternatives: When the Serbs violently invaded public television, Albanians responded by installing satellite dishes; when school facilities were taken, they responded with home-schools, etc. The reactions were based on the solidarity of a society that in all its forms was being reorganized to survive. Satellite television produced a new generation, which began to communicate in English with foreigners, with the world. At a time when communism was being dismantled, the first opportunities for freedom of expression were exploited, even though it posed dangers. At the moment when the police curfew started, we were organizing noisy protests, for example from our balconies with keys or candles, saying that we wanted to open our minds from the dogmatic regime. So the special police were on the streets and we were poked fun at them from the balconies.

This was also the time when at the *Hani i 2 Robertëve* we met foreign diplomats and journalists to explain what was happening to us. I have wandered up and down the tables, and this was exactly the charm of this place, it was where art, politics and diplomacy clashed.

There were extraordinary moments there, not only routine delegations, such as the visit of Mr. Carl Bildt, a distinguished diplomat since the time of the wars in the former Yugoslavia. I had met him before, either as a journalist or as a political activist. He was one of those people who came back in this time of change to get a first impression of what was happening to us. It was very important that the situation be presented through alternative voices, and not just through official Belgrade voices. Shortly after the Reçak crime, I called some diplomats early in the morning with information about the event. Immediately after returning from the scene of the massacre, the IMC mission met me in the *Hani*, because it was a secure place. They included my friend Shaun Byrnes, the mission leader, with a senior Canadian officer. We exchanged views on the event that produced the story, specifically Rambouillet and the bombings. This is one of the episodes that makes the *Hani* part of the story, not just because of its name.

Belgrade was always trying to spread its official "truths" on developments in Kosovo. But remember: It was the 1990s, and they couldn't stop internationals from coming and communicating with us. So they heard the other side of the story, they met people suffering this bitter, painful truth, this very difficult drama. It was not the time of Stalinism, though it resembled it, perhaps it was more the sun setting on

kaq të vështirë. Nuk ishte kohë e stalinizmit, edhe pse i ngjante, ndoshta si një periudhë të perënduar që ende mbijetonte si një lloj zombi.

Hani e kishte atë atmosferë, ku përveç komunikimit të të vërtetës, kishte edhe një lloj socializimi, biseda serioze, e edhe joserioze në kuptimin e milieut urban, me tingujt e violinës që krijonin perden zhurmuese, që të mos dëgjohej nga të tjerët ajo që bisedohej me diplomatët. Pra, ishte një atmosferë mikse e kafeneve, si në shumë ngjarje thyerjesh historike nëpër vendet e Evropës mes dy luftrave, si në Paris, ose në Vjenë, kur vinte një periudhë e re dhe zhdukej periudha e mëhershme.

Ka shumë momente nga *Hani*, si ky i Reçakut, i kthesës historike, skena e parë e shpalosjes së të cilit ishte *Hani*, prej ku u dërgua alarmi në kancelaritë e mëdha të botës.

Ishin si kjo edhe dy kafene të miqve të mi, ku komunikim dhe mbase edhe bënim historinë. Disa nga këto kafene nganjëherë kishin momente tragjike, siç ishte rasti me *Magic*, kur u vra një aktore. Unë disa minuta përpara kisha dalë prej aty. Ose një kafene tjetër e një miku tonë, Ilaz Thaçit, ku i bëja shumicën e komunikimeve me diplomatët, sepse ishte aq e zhurmshme sa që askush s'mund të na përgjonte.

Hani ishte pjesa solemne e kësaj triade, në kuptimin që aty mund të socializohesh, se kishte edhe muzikë. Shumëçka që pati ndodhur para e gjatë luftës ka të bëjë me këtë vend.

Edhe në ndërmjetkohën mes Rambujesë e Parisit pata një takim të rëndësishëm me një pjesë të delegacionit amerikan, i cili interesohej se si mund të kalonim nga Rambujeja në Paris, meqë atëherë po shënohej një militarizim i shpejtë nga trupat serbe në terren. Serbia kishte sjellë, fjala vjen, tanket T-84 që për herë të parë po përdroreshin në Kosovë. E dyta, kishte sjellë edhe armatim antiajror, që tregonte qartë se nuk e kishte për ta luftuar guerilen, por NATO-n.

Gazetari spanjoll Ramiro, djallë shumë simpatik, natën e parë të sulmit ajror të NATO-s më thirri në telefon, më tregoi se policia serbe e kishte nxjerrë nga *Grandi* në mesnatë, pas sulmeve ajrore. Më shumë sesa të më ankohej për fatin e vet, donte të më tregonte për fatin që na priste ne.

Kishte edhe gazetarë të tjerë të njohur nga BBC, AP, nga revista të ndryshme botërore, që e vizitonin *Hanin* kur ktheheshin nga terreni dhe ne komunikim me ta. Shumica e gazetarëve të *Kohës Ditore*, sot njerëz me emër, ktheheshin me ta si shoqërues dhe aty e kishim një lloj pikëtakimi.

Hani ka qenë ambient shumë familjar dhe çfarëdo përzierje e deleve të zeza, pra e spiunëve, lehtë detektohej. Prandaj i përmenda violinat dhe muzikën që gjithmonë e pengonin këdo qoftë që të bënte punën e hafijeve. *Hani i 2 Robertëve* e mori një emër të madh nga historia, që edhe vetë të bëhej pjesë e historisë.

Ylber Hysa
Historian / diplomat

a period surviving as a kind of zombie.

The *Hani* had an atmosphere which, besides communicating the truth, also included a kind of socialization, combining serious conversation, and frivolous urban chat, with the sounds of a violin creating a noisy curtain, so that others would not hear what was being discussed with a diplomat. It was a mixed cafe atmosphere, as in many epoch-making historical events in European countries between the two wars, such as in Paris or Vienna, when a new period came and replaced the earlier one.

There are many historical turning points that are associated with the *Hani*, like Reçak, which was first revealed at the *Hani*, and from where the alarm was sent to the great chancellories of the world. There were two cafes belonging

to my friends which were like this, where we could all communicate and which maybe even made history. Some of these cafes had tragic moments, as was the case with *Magic*, when an actress was killed. I had left just a few minutes before. Or there was another cafe belonging to one of our friends, Ilaz Thaçi, where I held most of my conversations with diplomats because it was so noisy that no one could eavesdrop on us.

The *Hani* was the solemn part of this triad, in the sense that you could socialize there as it also had music. Much of what happened before and during the war has to do with this place.

In the time between Rambouillet and Paris, I had an important meeting with some of the American delegation, who were interested in how we could pass from Rambouillet to Paris, since then there was a rapid militarization by Serbian troops on the ground. Serbia had brought, for example, T-84 tanks that were being used for the first time in Kosovo. Second, it had anti-aircraft weapons, which clearly showed that it was preparing to fight NATO, not the guerrillas.

The Spanish journalist Ramiro, a very charming lad, called me on the first night of the NATO air strike and told me that the Serbian police had taken him out of the Grand Hotel at midnight, after the airstrikes. Rather than complaining about his fate, he wanted to tell me about the fate that awaited us.

There were other well-known journalists from the BBC, AP, and various magazines around the world who visited the *Hani* when they returned from the field and we communicated with them. Most of the journalists of *Koha Ditore*, who are today well-known, returned with them and we had a kind of meeting point there.

The *Hani* was a very familiar environment and any infiltration by the bad guys, e.g. the spies, was easily detected. That's why I mentioned the violins and the music that effectively obstructed anyone from listening in. The *Hani i 2 Robertëve* took a historically significant name, and became part of history itself.

Ylber Hysa
Historian / Diplomat

DRITË DHE SHPRESË NË FUND TË TUNELIT

Hani i 2 Robertëve, Kurriz

Kur përmendet *Hani*, në fillim më bie ndër mend *Kurrizi*. Fadil Dragaj dhe Migjen Kelmendi e patën hapur *Hanin* e parë në Kurriz, tek ai tuneli i madh me shumë kafeteri e lokale. Shqiptarët në atë kohë nuk kishin vende të ndara nëpër qytet, shkaku i represionit dhe regjimit serb, prandaj *Kurrizi* ishte vendi i takimit të njerëzve. Njëri prej lokaleve të para që u hapën në atë kohë ishte *Hani*. *Hani* në atë lokal nuk ndenji gjatë, ndoshta një a dy vjet, por aty filloi rrugëtimi i madh i tij.

Kur u rihap *Hani* te *Santea*, shkova dhe konkurrova për punë. Fadili u gëzua kur më pa. Fillova punën te banaku si barmen. Lokalin e frekuentonin shumë artistë të mëdhenj, piktorë, shkrimtarë, gazetarë... Në

periudhën '90 - '99 *Hani* ishte si një çerdhe ku mblidheshin krijuesit, intelektualët, e ndoshta madje hapësira e vetme në Prishtinë për takimet e tyre.

Hani, mund të them, ishte ajo drita në fund të tunelit. Ushqenim njëfarë shprese në atë vend kur shkonim, sepse takoheshin aty njerëzit e profesioneve të ndryshme, kishte shumë ekspozita të mira, debate të dobishme.

Natyrisht, në kohën e luftës '97-'99 pati një frekuencë e madhe të gazetarëve të huaj që raportnin prej *Hanit*. Ka qenë në një cep një kompjuter prej të cilit gazetarët lidheshin me *dial up*, sepse interneti asokohe ishte me telefoni fikse, dhe shumica e raportimeve për situatën në Kosovë bëheshin prej *Hanit*.

Edhe masakra e familjes Jashari prej atij kompjuteri është raportuar. Ishte një rrëmujë e madhe me gazetarë të huaj dhe vendas, që raportnin për krimin në Kosovë. Gjeneratat e reja duhet ta dinë se policisë së Serbisë i pati rënë në sy që aty po mblidhej ajka e intelektualëve shqiptarë, dhe në një moment tentuan ta hidhnin lokalin në ajër, e Fadilin e plagosën shumë rëndë.

Ne, njerëzit lokalë të Prishtinës, në takime, sidomos me gazetarët e huaj, ishim si lajmëtarë, e rrëfenim situatën shumë të dhimbshme të kohës. Ata merrnin informata të dorës së parë prej njerëzve që punonin në *Han* dhe prej atyre që e frekuentonin.

Disa gjëra i kam qitur në harresë, nuk më kujtohen mirë, por e di se *Hani* meriton një monument gjigant në Prishtinë, dhe nuk duhet assesi të harrohet, sepse për këtë qytet është një insitucion që ka ekzistuar edhe ekziston.

Ylber Mehmedaliu-Jasha
Artist multimedial

LIGHT AND HOPE AT THE END OF THE TUNNEL

When the *Hani* is mentioned, first of all, I think of the *Kurrizi*. Fadil Dragaj and Migjen Kelmendi opened the first *Hani* in the *Kurriz*, in that large tunnel with many cafes and bars. At that time, Albanians had not yet been segregated into separate places in the city, due to the repression of the Serbian regime, so the *Kurrizi* was a popular meeting place. One of the first bars to open at the time was the *Hani*. It did not stay long in that spot, maybe a year or two, but that's where its great journey began.

When the *Hani* reopened at *Santea*, I went and applied for a job. Fadil rejoiced when he saw me. I started working at the counter as a bartender. The restaurant was frequented by many great artists, painters, writers, journalists... In the period '90-'99, the *Hani* was a nest where creators, and intellectuals gathered, and perhaps it was the only space in Prishtina where they could meet.

I think that the *Hani* was a light at the end of the tunnel. It gave us hope because we met people from different professions, saw great exhibitions and took part in useful debates.

Of course, in the time of the war, between '97 and '99, the *Hani* was frequented by foreign journalists. In one corner, there was a computer from which the journalists could connect to the internet through a 'dial-up' as at that time the internet was via a fixed landline, and most of the reports on the situation in Kosovo were done from the *Hani*.

The massacre of the Jashari family was reported through that computer. There was a mass of foreign and local journalists, all reporting on the crimes in Kosovo. The younger generation should know that the Serbian police had noticed that the cream of Albanian intellectuals were gathering at the *Hani*, and so they tried to blow it up, and Fadil was injured seriously.

Local residents of Prishtina like me were messengers, meeting foreign journalists and telling them about the terrible situation at that time. They took first-hand accounts from people who worked at the *Hani* and who came there.

I have forgotten some things, I can't remember everything well, but I know that the *Hani* deserves a giant monument in Prishtina, and should not be forgotten because for this city it is an institution that has existed and exists.

Ylber Mehmedaliu- Jasha
Multimedia Artist

Kompjuteri prej të cilit kanë raportuar shumë gazetarë lokalë dhe të huaj

The computer used by many local and foreign journalists

TREGIMI MONUMENTAL I PRISHTINËS

Hani i 2 Robertëve në vitin '89 ishte një kafeteri e vogël, më vonë u bë restorant. Kur ne si artistë të rinj filluam ta merrnim veten, *Hani* na promovonte. Te kafeteria unë hapa ekspozitën personale. Enterieri ka qenë shumë i bukur; pronarët më ndihmuan t'i përzgjidhja punimet që i përgjigjeshin asaj hapësire dhe koncepti i ekspozitës ishte shumë i rëndësishëm, provokativ, sepse ishim të revoltuar.

Hani filloi me promovime të krijuesve që merreshin jo vetëm me arte figurative, po edhe me muzikë instrumentale, bende të reja, etj. Vetë ambienti ishte si fëmijë që filloi të rritej në kohën kur gjithçka e pengonte rritjen.

Nga Kurrizi, *Hani* doli në një lokal të bukur te *Santea*, me një enterier karakteristik. Kur hynim aty, ajo bëhej bota jonë. Çdo ditë shkonim, e na vinte keq sepse pronarët s'na linin të paguanim. Thoshin: "Ne ju çmojmë si artistë, e dimë që s'keni shumë para". Çfarë kohe ka qenë atëherë për artistin.

Në vitin 1991 kisha diplomuar, e më 1992 u bëra profesoreshë në Akademi, por në familjen time të gjithë ishim pa paga, pa asnjë cent. Dikur kishim pesë rroga në shtëpi, e mbetëm pa asnjë. Unë pata dalë të jetoja vetëm dhe ndihmën e parë të madhe e kisha prej Fadilit dhe Meritës.

Edhe në *Hanin* e ri hapa ekspozitë. Pikturave u kisha vënë çmime të larta, e kisha atë guxim. Ata nuk më kundërshtuan. Për fat, i shita disa dhe mbodha një shumë parash. Kur u zgjova të nesërmen, s'e besoja

Zake Prelvukaj, hapja e ekspozitës / the opening of the exhibition Agim dhe Sebi Çavdarbasha, Neka dhe Kelmend Hapçiu, Fatmir Lama 1996

A MONUMENTAL STORY OF PRISHTINA

In '89, the *Hani i 2 Robertëve* was a small cafe, and later it became a restaurant. When young artists like me started to take ourselves seriously, the *Hani* promoted us. I held a personal exhibition at the cafe. The interior was very lovely; the owners helped us to choose works that suited the space and the concept of the exhibition was very important; it was provocative because we were rebellious.

The *Hani* started by promoting artists who worked in fine art, instrumental music, new bands etc. The atmosphere was a bit like a child who has started growing up precisely when everything is trying to obstruct it.

From the *Kurriz*, the *Hani* moved to another lovely cafe in Santea, with a traditional interior. When we entered, it became our world. We went every day and we felt bad because the owners wouldn't let us pay. They'd say: "We treasure you as artists, we know that you don't have much money." What a time it was then to be an artist.

In 1991, I graduated, and in 1992, I became a professor at the Academy, but in my family no one earned a wage, not a penny. We used to have five salaries at home, but we were left with none. I had left home and lived alone and I received a lot of help from Fadil and Merita.

I held an exhibition in the new *Hani*. I had put a high price on my paintings, being a bit brave. They did not disagree. Luckily, I sold some and made a lot of money. When I woke up the next day, I couldn't believe it, and I wondered, "Is it possible that Merita and Fadil won't take a cut for

Zake Prelvukaj, *Deri kur, vaj në pëlhurë*
Zake Prelvukaj, *Deri kur, oil on canvas*

dot, e pyesja veten: “A është e mundshme që Merita dhe Fadili të mos e ndalin asnjë cent për vete?” Ishte qejf dhe kënaqësi, e ndjeja veten të rëndësishme, u bëra edhe unë t’i ndihmoja familjen e kushërinjtë. Ishte kohë e solidaritetit, e ndihmonim njëri-tjetrin.

Edhe koncepti i ekspozitës së dytë në *Han* ishte shprehje e revoltës; titullohej “Këndeji”, kurse punimet ishin me shumë ngjyra. Në punime tregojta monedha të vjetra të Dyrrahut, të Skënderbeut, që kishin datat si dëshmi se jetojmë në këto treva prej lashtësisë. Dihet se monedha e Kastriotit është ekspozuar në muzeun e Pragës në vitin 1961, e unë u përpoqa në mënyrën time ta përpunoja. Kjo nuk ishte patriotizëm, por një vlerë, në bazë të dëshmimeve të trashëgimisë kulturore që kemi.

Ekspozitën e panë gazetarët e botës që e vizitonin *Hanin*. Atyre u interesonin gjëra si: “Pse i ke bërë shigjetat një poshtë e një lart”? U shpjegoja se gjërat ngjiten e zbresin, se i kemi ngritjet dhe rëniet, si edhe tani.

Në atë kohë i bëja disa vizatime në formë të klithjeve; vinin vetvetiu, ishin trishtuese. Gazetarët më pyesnin se pse i kisha bërë, e unë u thosha: “Edhe po të doja t’i pikturoja lulet, dashurinë a diçka të bukur, në këtë kohë më dirigjon ndërvoja”. U thosha edhe: “Nëse populli im do t’i vriste fëmijët e serbëve, do të isha kundër popullit tim”, dhe vazhdoja “por në këtë rast po vriten tanët, që është shumë e dhimbshme, varra është tek unë, po vriten edhe fëmijët. Ju gazetarët jeni të detyruar ta thoni të vërtetën për atë që e shihni në terren. Kur po i shikoj lajmet, ato nganjëherë po janë ndryshe”.

Gazetarët interesoheshin për prejardhjen tonë, ne u flisnim edhe për trashëgiminë kulturore tonën, që shumë prej tyre nuk e njihnin. U flisnim për gjëra të rëndësishme, për krahasimin mes Butrintit dhe Akropolisit në Greqi.

U tregojta se quhem *Zake*, se emri është shqip dhe ka kuptimin *pembe, rozë*, e mbiemrin e kam *Prel* (katolik) dhe *Vukaj* nga *Vuksani* (ortodoks), meqë ne shqiptarët fetë i kemi marrë prej pushtimeve të ndryshme. U shpjegonim se në kohët e lashta prijëset i kemi pasur të gjitha femra, si mbretëresha Teutë, Nora, Tringa, e deri te Elena Gjika. Atyre u dukej e pamundshme.

Rënia e Jugosllavisë,
Zake Prelvukaj, vaj në pëlhurë

Rënia e Jugosllavisë,
Zake Prelvukaj, oil on canvas

themselves?" It was fun and enjoyable, I felt important, I could help out my family and cousins. It was a time of solidarity, we helped each other.

Even the concept of a second exhibition at the *Hani* was an expression of revolt; it was titled "*Over Here*", and the works were in many colours. I showed the old coins of Durres, from Skanderbeg's time, with dates proving that we had lived in these areas since antiquity. The Castriota coinage was exhibited in the Prague Museum in 1961, and I tried in my own way to represent it. This was not patriotism, but about values, and it was based on the evidence of the cultural heritage we have.

The exhibition was seen by journalists from around the world visiting the *Hani*. They asked things like, "Why did you make one arrow up and one down?" I explained that things go up and go down, that we have ups and downs, as we do now.

At the time I was producing some drawings in the form of screams; they emerged from my sadness. Journalists asked me why I had made them, and I said, "Even if I wanted to paint flowers, love, or something beautiful, at this time it is my conscience guiding me." I also told them: "If my own people killed the children of Serbs, I would be against my people," and I continued, "but in this case, our people are being killed, and it is very painful, the grave is within me, children are being killed. You journalists should tell the truth about what you see on the ground. When I watch the news, it is sometimes different."

The journalists were interested in our origins, and we talked about our cultural heritage, about which many of them did not know. We talked about important things, about the comparison between Butrint

Hapja e ekspozitës së Zake Prelvukaj. Gjelosh Gjokaj, Zake Prelvukaj, Hajro Ulqinaku 2003

Gjelosh Gjokaj, Zake Prelvukaj, Hajro Ulqinaku, the opening of the exhibition of Zake Prelvukaj 2003

Fadil Bajraj, Arben Kastrati, Zake Prelvukaj,
Adem Rusinovci, Ismet Jonuzi, Nehat Beqiri,
Imran Rexhepi e të tjerë

Fadil Bajraj, Arben Kastrati, Zake Prelvukaj,
Adem Rusinovci, Ismet Jonuzi, Nehat Beqiri,
Imran Rexhepi and others

Pra në *Han* na u mundësua kjo, e në vitin '99 edhe *New York Times* pati shkruar për ekspozitën "*X-at flasin*" në *Galerinë Dodona*, si vazhdimësi e ekspozitës së *Hanit*.

Hani kishte gjithçka: qeshnim, qanim, këndonim, mbanim edhe diplomime. Më kujtohet shumë një pamje e *Hanit* me pikturat e Agim Hajzerit me njerëz nëpër tavolina, që dukej si darka e fshehtë. Më kujtohen takimet me profesorë, me Muslim Mulliqin, i cili kur i pa punimet e mia në *Han*, tha: "Në fakultet më duken ndryshe, e këtu ndryshe".

Aty rrinte edhe Shkëlzen Maliqi me shokë. Të gjithë e njihnim njëri-tjetrin shumë mirë, shpesh pajtoheshim, por edhe nuk pajtoheshim.

Edhe muzika më kujtohet. Pronarët e njihnin muzikën, që prej rokerëve, blues-erëve, jazz-erëve, etj. dhe dinin si ta menaxhonin vendin. E kur bënë muzikë z. Karaçi me harmonikë dhe Kastrioti me violinë, krijohej një atmosferë vërtet e bukur. Të mos harroj, *Hani* na e pati mundësuar që ta mbanim, pa na marrë asnjë cent, absolventiadën. Në *Han* njëherë e pata festuar edhe ditëlindjen.

Kurrë nuk do ta harroj, madje shpeshherë më vjen për të qarë, kur babai më tha: "Nuk po bëhem barrë në hapje të ekspozitës, por do të shkoj nesër, se sonte jeni shumë, e vendi është i vogël". Kur shkoi të nesërmen, aq ngrohtë e pritën Merita dhe Fadili, i shtruan drekë, biseduan me të, se nuk ka qenë i pashkollë a i palexuar. Kur erdhi në shpi, tha: "Zake, më bënë të ndjehesha si kur kam qenë i ri dhe aq bukur i kishin vendosë punimet. Ata ishin malësorë, bre Zake". I thashë: "Pse bre babë, ti ke shëtitë shumë, gjithandej, në Kroaci e në

and the Acropolis in Greece. I told them that my name is *Zake*, which is an Albanian name, meaning *pink, rose*, and my last name is *Prel* (Catholic) and *Vukaj* from *Vuksani* (Orthodox), since we Albanians have taken on religions from different conquests. We also explained to them that in ancient times our leaders were women, such as Queen Teuta, Nora, Tringa, and even Elena Gjika. It seemed impossible to them.

So this was made possible for us at the *Hani* and in '99 *The New York Times* also wrote about the exhibition "*X-s speak*" at the *Dodona Gallery*, as a continuation of the *Hani's* exhibition.

The *Hani* had everything: We laughed, we cried, we sang, we even graduated. I remember very well a scene of the *Hani* in Agim Hajzeri's paintings with people at the tables, looking as if it were a secret dinner. I remember the meetings with Professor Muslim Mulliqi, who when he saw my works at the *Hani*, said, "They look different in college, compared to here."

Shkëlzen Maliqi and his friends were also there. We all knew each other very well, agreeing and disagreeing often.

I also remember the music. The owners knew their music, ranging from the rockers, blues singers, and jazz singers, etc. and they knew how to manage the cafe. And when they made music, with Mr. Karachi on the harmonica and Kastriot on the violin, they created a really beautiful atmosphere. And how could I forget, the *Hani* enabled us to hold our graduation at no cost. I once celebrated my birthday there too.

It often makes me cry, when I remember how my father told me, "I'm not coming to the opening of the exhibition because I don't want to be

Isa Çosja, Hamide Çosja, hapja e ekspozitës së Zake Prelvukaj, 1996

Isa Çosja, Hamide Çosja, the opening of the exhibition of Zake Prelvukaj, 1996

Hapje e ekspozitës së artistes
Zake Prelvukaj, 1996

*The opening of the exhibition
of the artist, Zake Prelvukaj, 1996*

vende të tjera, pse po thu malësorë, këta nuk janë veç malësorë”. Tha: “Po, po, aty po gaboj, desha të them, ishin shumë fisnikë”.

Edhe një rrëfim më kujtohet, fill pas luftës. Vesha një pallto të zeze ngjitur për trupi me një palë çizme dhe shkova në *Han*. Shoqëria që mbledhur e gjitha aty. Ishte edhe ajo ana e dhimbshme: nuk dinim kush kishte shpëtuar gjallë pas luftës e kush jo. Filloi atëherë ajo qeshja e pakontrolluar, optimizmi i pasluftës, nuk dinim çka na priste në këtë transicion. Atë natë kisha pirë pak, nja dy gota që mua më mjaftojnë. U ktheva me taksi në studio, sepse jetoja në studio vetëm, që nga koha e diplomimit. Tek shikoja veten, mendoja me mosbesim “Çka është kjo pallto e gjatë dhe e gjerë kështu, me mëngët shumë më të gjata, ku është palltoja ime që më ngjitet për trupi”? Mora taksinë dhe u ktheva në *Han*. E pyeta Meritën: “Çka është kjo pallto kështu”? Duke qeshur, më tha: “Ia ke marrë pallton Enver Hoxhajt”. Kurrë nuk i harroj të qeshurat dhe atë ngjarje në *Han*.

Neve artistëve na intervistonin shumë gazetarë të huaj. Disa prej tyre, kur kisha ekspozita të tjera mbas luftës, vinin enkas që të më intervistonin.

Nuk ishte punë e lehtë për pronarët e *Hanit* që të organizonin ekspozita me të cilat akuzoheshin okupatorët, pra sfidoreshin dhe tregoheshin ashtu siç kanë qenë. Ne nuk mund ta shajmë krejt popullin serb, por ata që kanë ardhur me qëllim që të vrasin gjithçka që frymon shqip, që të na marrin tokën. Për ne kjo ka qenë rezistencë shumë e fortë, të cilën na e mundësuan Fadili e Merita.

Unë gjithmonë them: është bota, por brenda saj është një botë tjetër. Krejt ngjarjet artistike në atë kohë, një botë e tërë kulturore, ndodhej në *Hanin e 2 Robertëve*. Gjithçka kishte aty: vaj e hidhërim, gëzim e gjamë.

Mendoj që shumë po na kushton që po harrojmë. Për mendimin tim, institucionet kulturore e kanë obligim t’i japin *Hanit të 2 Robertëve* hapësirë që ta vazhdojë punën. Jam e sigurt që do ta kishin vazhduar edhe shumë më mirë, dhe ç’është edhe më e rëndësishme, edhe ne artistët kemi shumë nevojë për të. *Hani* e ndërroi vendin disa herë, prej Kurrizit te Santea, mandej kaloi te Pallati i Rinisë, mandej prapë në vende të tjera, e tash është i mbyllur. Shpërfillja e tij ka qenë një lloj tradhtie ndaj *Hanit*. Komuniteti artistik është dashur të afrohet, gjithë

a burden, and there'll be too many people and it is a small place, I'll go tomorrow." When he came the next day, Merita and Fadil greeted him so warmly, they had lunch with him, talked to him, as if he were educated and well read. When he came home, he said, "Zake, they made me feel like I was young again and they had displayed your work so well. They were real highlanders, Zake." I said, "What do you mean, Dad, you've travelled a lot, everywhere, in Croatia and elsewhere, why do you say highlanders, they aren't just highlanders." He said, "Yes, yes, you're right. I mean, they were very noble."

I also remember a story, right after the war. I wore a tight, black coat with a pair of boots and went to the *Hani*. All society was gathered there. It was painful: We didn't know who had survived the war and who hadn't. Then the uncontrollable laughter started, the post-war optimism, we didn't know what awaited us in the transition. That night I drank a little, a couple of glasses was enough for me. I took a taxi back to the studio because I had lived in the studio alone since graduation. When I looked at myself, I thought in disbelief, "What is this long, wide coat, with long sleeves, where is my tight coat that hugs the body?" I took a taxi and returned to the *Hani*. I asked Merita, "What on earth is this coat?" Laughing, she told me: "You took Enver Hoxhaj's coat." I will never forget the laughter and that event in the *Hani*.

Many foreign journalists interviewed us artists. Some of them, when I had other exhibitions after the war, came especially to interview me.

It was not an easy task for the owners of the *Hani* to organize exhibitions which made accusations against the occupiers, challenging them and revealing who they were. We cannot curse the entire Serbian people, but only those who came to kill everything that breathed Albanian, and to take our land. For us, this was a powerful resistance, made possible by Fadil and Merita.

I always say: There is a world, but within it is another world. All the artistic events at that time, an entire cultural world, were located in the *Hani e 2 Robertëve*. Everything was there: Grief and sorrow, joy and lamentation.

I think it will cost us a lot if we forget. In my opinion, the cultural institutions are obliged to give the *Hani* space to continue working. I'm sure they would have continued, doing even better, and more importantly, we artists need them deeply. The *Hani* changed locations several times, from *Kurriz* to *Santea*, then to the *Pallati i Rinise*, then to other places, and it is now closed. This disregard is a kind of betrayal of the *Hani*. The artistic community should have shared all the documentation we have. I have packages of photos of the *Hani*. I had a camera and wherever I went, I took pictures. With the help of Photo Art, which was not very expensive, I was able to fully document the *Hani*, just with my own photographs.

I want the *Hani i 2 Robertëve* with the interior that it had in the '90s to become a museum, with the names of all those who visited it. I would really like it to continue working as a gallery. Let it be the gallery of Prishtina and let it be called, the *Hani i 2 Robertëve*, and inside, let it be the *Hani Museum*. If we don't do this, we will lose a great deal. Most importantly, without this record, I will be lost as an individual, my art will be lost, our society, grandchildren and great-grandchildren will be lost. If they wished, they could improvise and recreate this space, which was so critical at that time and in constant danger.

I remember that every time we had an exhibition, the owners would buy a piece of work, and they collected about 200 works, as far as I know. Some of the collection was donated because well-known artists, diplo-

Hapje e ekspozitës së artistes
Zake Prelvukaj, 2003

The opening of the exhibition of
the artist, Zake Prelvukaj, 2003

dokumentacionin e kemi. Unë kam pako të tëra me foto të *Hanit*. Unë kisha një aparat fotografik dhe kudo që shkoja, fotografoja. Me ndihmën e Foto Artit, i cili nuk më ka marrë para në shumicën e rasteve, m'u mundësua dokumentimi i plotë i *Hanit*, vetëm me fotografitë e mia që janë zhvilluar aty.

Kërkoj që *Hani i 2 Robertëve* me enterierin që kishte në vitet '90 të bëhet muze, me emrat e të gjithë atyre që e vizitonin. Do të doja vërtet që ta vazhdonte punën edhe si galeri. Le të jetë galeria e Prishtinës dhe le të shkruajë *Hani i 2 Robertëve*, e në kuadër të saj le të jetë *Muzeu i Hanit*. Nëse nuk do ta

bëjmë këtë *Hani i 2 Robertëve*, do të humbasim shumë. Pikë së pari unë do të humbas si individ, do të humbasë arti im, do të humbasë shoqëria jonë, nipërit, mbesat e stërnipërit, të cilët nuk do të kenë faktografim. Po deshën, mund ta improvizojnë e ta rikrijnë këtë hapësirë, që ishte më se e nevojshme në atë kohë dhe të cilës i kanosej rreziku i vazhdueshëm.

Më kujtohet që sa herë kishim ekspozitë, pronarët na e blenin ndonjë punim, madje mblodhën një koleksion prej 200 punimesh, me sa di. Një pjesë të koleksionit e patën dhuruar, sepse aty vinin artistë të njohur botërorë, diplomatë e gazetarë me nam botëror. Punimin tim, që ka qenë pjesë e koleksionit të tyre, ia patën dhuruar Vanessa Redgrave-it bashkë me një skulpturë të Agim Çavdarbashës, kurse një punim të Sokol Beqirit ia patën dhuruar Liv Ullmann-it. Pra, ata bënë diplomaci kulturore, e na madhëronin edhe ne e shtetin tonë.

Aty vinin Muslim Mulliqi dhe Rexhep Ferri, i cili e pati hapur ekspozitën time. Agim Çavdarbasha kishte hequr infuzionin, pasi ishte i sëmurë në atë kohë, e më pati thënë: "Erdha Zake që ta nderoj *Hanin e 2 Robertëve* dhe ty si artiste".

Mandej, ndodhi çka ndodhi, e një pjesë e madhe e koleksionit fatkeqësisht u dogj, sepse, një ditë pasi filuan bombardimet, *Hani* u sulmua prej paramilitarëve, si një ndër caqet e para. U plagos Fadili, u dogj *Hani*, e me të edhe koleksioni, e edhe ekspozita komplete e Gani Gashit, e instaluar në atë kohë.

Jo vetëm shqiptarët, por edhe reporterët e huaj ishin në shënjestër. Masakrat e tmerrshme në Rahovec i pati publikuar gazetari Erich Rathfelder nga Gjermania, dhe kjo bëri bujë. Erich-u pati ardhur në *Hani*, u pati treguar Meritës dhe Fadilit se ç'kishte përjetuar atë ditë në Rahovec. Aty afër, në tavolinën tjetër ishin njerëz të UDB-së, që e dëgjuan bisedën. Sapo doli prej *Hanit*, Erich-un e deportuan dhe e shpallën *persona non grata*. Sa e sa Erich-a të tjerë ka pasur. Kur e kujtojmë atë kohë, mendoj se të gjithë pyesim: "Si kemi guxuar"?

Hani i 2 Robertëve është një tregim monumental i Prishtinës, është pasuria jonë kulturore, inteligjenca, shkolla, fakulteti, institucioni, arkivi, sidomos në atë dhjetëvjetësh. Sot duhet t'i kushtohet rëndësia e duhur. *Hani* gjithmonë do të mbetet pasuri shpirtërore. I kam shokë Fadilin e Meritën dhe i uroj për pasurinë që na e kanë lënë, një trashëgimi kulturore të Prishtinës dhe të Kosovës në përgjithësi.

Zake Prelvukaj
Artiste / Profesoreshë Universitare

mats and world-famous journalists came there. My work, in their collection, was donated to Vanessa Redgrave along with a sculpture by Agim Çavdarbasha, and a work by Sokol Beqiri was donated to Liv Ullmann. So they engaged in cultural diplomacy, they glorified us and our state.

Muslim Mulliqi and Rexhep Ferri, who had opened my exhibition, came there. Agim Çavdarbasha had removed his drip, as he was ill at the time, and told me, "Zake, I came to honour the *Hani i 2 Robertëve* and you as an artist."

Then, what happened, happened, and a large part of the collection was unfortunately burned, because one day after the bombing began, the *Hani* was attacked by paramilitaries, it was one of the first targets. Fadil was injured, the *Hani* was burned, and with it, the collection, as well as the complete exhibition of Gani Gashi, installed at that time.

Not only Albanians, but also foreign reporters were targeted. The horrific massacres in Rahovec were reported on by the journalist Erich Rathfelder from Germany, and this caused a stir. Erich had come to the *Hani*, and he told Merita and Fadil what he had experienced that day in Rahovec. Nearby, on the next table, were the UDB people who overheard the conversation. As soon as he left the *Hani*, Erich was deported and declared *persona non grata*. How many other Erichs have there been. When we remember that time, I think we all ask, "How did we dare?"

The *Hani i 2 Robertëve* is a monumental story of Prishtina, it was our source of culture, and intelligence, it was a school, faculty, institution, and archive, especially in that decade. Today it is due the appropriate attention. The *Hani* will always remain a spiritual treasure. Fadil and Merita are my friends and I congratulate them on the legacy they have given us, a treasure of cultural heritage for Prishtina and Kosovo.

Zake Prelvukaj
Artist / University Professor

NUK ISHIM VETËM

Krejt çka deshëm me e thanë, e thanë miqtë tanë. Duam t'i falënderojmë për sinqeritetin dhe kujtesën. Për ne është një tregim i bukur, edhe pse në kohë shumë të vështirë. Kujtesa kolektive është për ne shpresa se mundemi edhe sot si dje me u dashtë.

Besojmë se gjatë do ta kujtojmë kohën kur jemi shoqëru pa hile. Tregimet ishin njerëzore. Kishim me dashtë me vazhdu edhe sot si atëherë. Kurrë s'ishte pahiri; ne kemi mbetë të njejtët, vetëm koha ka kalu.

Kishte me qenë dam mos me mbajtë në mend dhe mos me lanë porosi për ata mbas nesh. Jo që të na mbajnë në mend me emër, por për dashninë për liri.

Merita Dragaj

WE WERE NOT ALONE

All what we wanted to say was said by our friends. We want to thank them for their sincerity and memory. For us it is a beautiful story, albeit in difficult times. Collective memory is for us the hope that we can love each other today as we did yesterday.

We believe that we will remember the time when we were friends without deceit. The stories were human. We would like to continue today as then. Nothing was done by chance; we have remained the same, only time has passed.

It would have been a pity not to remember and not to leave a message for those to come after us. Not to remember us by our name but for our love for freedom.

Merita Dragaj

NJI TREGIM PA TITULL

Shumë tregime janë thanë
po i jemi kurrë.
Deshta me të vetë:
a e shkruejmë bashkë?

Kaluen vitet
mbaj mend vetëm dje.
Le t'kalojë koha
ndoshta mendoj për nesër
e qysh vetë!

Vjen njiherë si n'përralla
diçka që s'përsëritet.
E mbetet si kujtim
të cilin nuk mundesh
edhe me dashtë
me e ba për veti.

Si tregimin pa titull.

Fadil Dragaj

A STORY WITHOUT A TITLE

Many stories have been told
but mine.

I wanted to ask you:
Shall we write it together?

Many years passed
I remember only yesterday.
Let the time pass
Maybe I'll think about tomorrow
But how can I do it alone!

Once comes as in fairy tales
something that won't be repeated.
And remains like a memory
which you cannot embrace
even if you long for it.

Like a story without a title.

Fadil Dragaj

Ekspozitat dhe promovimet e mbajtura në Hanin e 2 Robertëve gjatë viteve 1989 – 2019:

1. Nexhat Krasniqi-Nekra, ekspozitë personale, 1989
2. Zake Prelvukaj dhe studentë tjerë, ekspozitë grupore, 1989
3. Afrim Spahiu, ekspozitë personale me fotografi, 1990
4. Karmon Fan Feri (Nevzat Belegu), ekspozitë personale, 1990
5. Shtatë studentë të Fakultetit të Arteve, ekspozitë kolektive, 1990
6. Adem Kastrati, ekspozitë personale, 1990
7. Blerim Reka, promovimi i librit, 1991
8. Basri Çapriqi, Promovimi i antologjisë Kafshimi i mollës, 1996
9. Atdhe Gashi, shfaqja e monodramës Rrëfimi i një gruaje, 1996
10. Zake Prelvukaj, ekspozitë personale, 1996
11. Aziz Basha, ekspozitë personale, 1996
12. Ismet Jonuzi, Demi i Lidhur, ekspozitë personale, 1996
13. Salloni i XXIII i Nëntorit i Arteve Figurative dhe Aplikative të Kosovës, organizuar nga SHAFK, ekspozitë kolektive. U ekspozuan punimet në lëmin e pikturës, grafikës, vizatimit, skulpturës dhe dizajnit grafik. Pjesëmarrësit: A. Hajredinaj, B. Ahmeti, B. Mekolli, B. Emra, B. Aliu, D. R. Avdimetaj, D. Haziri, E. Berisha, E. Valla, E. Qahili, F. Islami, G. Sadiku, G. Bajraktari, H. Bardhi, H. Xhakli, H. Ramadani, H. Fazliu, H. Krasniqi, I. Alimusaj, I. Fazliu, K. Berisha, L. Zeqiraj, M. Murati, M. Shala, M. Zenku, M. Ramiqi, M. Prelvukaj, N. Muriqi, N. Berisha, S. Kadrija, Sh. Çitaku, Sh. Sylja, V. Ejupi, Y. Haxhiu, Z. Prelvukaj, Z. Bejtullahu, Z. Mulliqi, A. Blakqori, G. Gashi, L. Shahiqi, M. Ferizi, Sh. Zhubi, A. Behluli, A. Rusinovci, I. Jonuzi, L. Sylejmani, R. Gallopeni dhe Sh. Nimani, 1996
14. Dardanët (Hysni Krasniqi, Gani Gashi, Mustafa Ferizi, Shkëlzen Zhubi), ekspozitë kolektive, 1997
15. Mehmet Behluli, ekspozitë personale, punime të dy cikleve Homo Balcanicus dhe Shtëpia në skaj të qytetit, 1997
16. Promovimi i librit të autorëve Agim Zajmi dhe Talat Efendia, 1997
17. Sokol Beqiri, ekspozitë personale, 1997
18. Në shenjë të botimit të veprës së Gjergj Fishtës, pas promovimit në Shoqatën e Shkrimtarëve, pastaj në Han u interpretuan vargjet e Fishtës nga Çun Lajçi, Xhejlane Godanci dhe Gentian Grezda, 1997
19. Shtëpia botuese britaneze Longman me autoren Diana Webster në bashkëpunim me studion Oxford, prezantimi i teksteve nga Longman për mësimdhënësit e gjuhës angleze, 1997
20. Agim Hajzeri, ekspozitë personale, 1997
21. Agim Çavdarbasha, Portretet, ekspozitë personale me 12 punime në dru dhe 18 skulptura miniaturë në terakotë, portreti i Dervish Simës, Llapjani, Nusja nga Peja, portretet e grave dardane Butja e Trashja, 1997
22. Eshref Qahili, ekspozitë personale, 1997
23. Virginia Woolf, Një dhomë për vete, përkthyer nga Sazana Çapriqi, promovim i librit, 1997
24. Shoqata Karikaturistët e Kosovës, Salloni i Karikaturës me selektor Nexhat Krasniqi- Nekra. Pjesëmarrës: Ramadan Zaplluzha, Enis Hasani, Hasan Bytyqi, Luljeta Goranci, Gëzim Kelmendi, Bashkim Lajqi, Fatos Peja, Shpend Kada, Fahri Axhanela, Murat Ahmeti, Gëzim Pozhegu, Lule Krasniqi, Refki Gallopeni, Bujar Kapexhiu, Binjamin Haxha, Mentor Zaplluzha, Edmond Agagjiushi, Nevruz Musa, Selami Taraku, Jeton Mikullovc, Mehmet Bytyqi, Nekra, Valdet Gashi, Agim Krasniqi-Kragi, Bujar Kabashi, Skënder Boshtrakaj, Artan Zeneli, Hylki Rexhepi, Sylë Mavriqi, Sytki Mavriqi, Bashkim Baloku, Visar Ulaj, Qazim Tmava, 1997
25. Florin Kelmendi, Kabare, 1997
26. Promovim i audio kasetës me vargje të Mitrush Kutelit, recituar nga Afrim Kasapolli, 1997
27. Musa Ramadani, Antiprocioni, promovimi i librit, 1997
28. Promovimi i veprave të Gani Bobit, organizuar nga shtëpia botuese Dukagjini, 1997
29. Nexhmi Bardhi, koleksioni me eksponate etnografike, ekspozitë personale, 1998
30. Migjen Kelmendi, Amerika: P'ej shpije/ Toward Home/ No Dutz No ha Utz, promovim i librit, MM, 1998
31. Sabedin Etemi, ekspozitë personale, 1998
32. Salloni i XXV i Nëntorit i Arteve Figurative dhe Aplikative, organizuar nga SHAFK, ekspozitë kolektive. U prezentuan pikturat, grafikët, skulpturat, vizatimet dhe realizimet e dizajnit grafik. Pjesëmarrësit: A. Çavdarbasha, A. Rusinovci, A. Behluli, A. Toplica, A. Islamaj, B. Lutolli, E. Berisha, E. Valla, E. Qahili, F. Krasniqi, G. Bajraktari, G. Sadiku, H. Fazliu, H. Xhakli, K. Rama, L. Shahiqi, M. Ramiqi, N. Muriqi, N. Salihamehxiqi, R. Ferri, S. Kadrija, V. Rexhepi, Z. Prelvukaj, B. Makolli, E. Rakovica, F. Dërmaku, F. Krypa, G. Gashi, M. Prelvukaj, S. Lutolli, T. Peci, L. Kadriu, M. Ahmeti, N. Shala, F.T.H. Gjakova dhe M. Myrtaj, 1998
33. Mensur Safqiu, Fillimi i fundit, shfaqje e filmit, 1998
34. Visar Mulliqi, ekspozitë personale, 1999
35. Gani Gashi, ekspozitë personale, 1999
36. Besim Lutolli, ekspozitë personale, 2000
37. Faik Krasniqi, ekspozitë personale, 2000
38. Nysret Salihamehxiqi, ekspozitë personale, 2000
39. Xhevdet Xhafa me klasën e tij, Shpërthimi. Pjesëmarrës: Xhevdet Xhafa, Valentina Elshani, Magbule Xhemaili, Florije Hajrizi, Lulzim Zeqiraj dhe Arbana Hajredinaj, 2000
40. Arian Berisha, ekspozitë personale, 2001

The exhibitions and promotions held at Hani i 2 Robertëve during 1989 – 2019:

1. Nexhat Krasniqi-Nekra, personal exhibition, 1989
2. Zake Prelvukaj and other students, group exhibition, 1989
3. Afrim Spahiu, personal photo exhibition, 1990
4. Karmon Fan Feri (Nevzat Belegu), personal exhibition, 1990
5. Seven students of Faculty of Arts, group exhibition, 1990
6. Adem Kastrati, personal exhibition, 1990
7. Blerim Reka, book promotion, 1991
8. Basri Çapriqi, the promotion of anthology Kafshimi i mollës, 1996
9. Atdhe Gashi, staged monodrama Rrëfimi i një gruaje, 1996
10. Zake Prelvukaj, personal exhibition, 1996
11. Aziz Basha, personal exhibition, 1996
12. Ismet Jonuzi, Demi i Lidhur, 1996
13. The XXIII Salon of November, organised by SHAFK, group exhibition, 27 November 1996. Works on paintings, graphics, drawings, sculptures and graphic design were exhibited. The participants: A. Hajredinaj, B. Ahmeti, B. Mekolli, B. Emra, B. Aliu, D. R. Avdimetaj, D. Haziri, E. Berisha, E. Valla, E. Qahili, F. Islami, G. Sadiku, G. Bajraktari, H. Bardhi, H. Xhakli, H. Ramadani, H. Fazliu, H. Krasniqi, I. Alimusaj, I. Fazliu, K. Berisha, L. Zeqiraj, M. Murati, M. Shala, M. Zenku, M. Ramiqi, M. Prelvukaj, N. Muriqi, N. Berisha, S. Kadrija, Sh. Çitaku, Sh. Sylva, V. Ejupi, Y. Haxhiu, Z. Prelvukaj, Z. Bejtullahu, Z. Mulliqi, A. Blakqori, G. Gashi, L. Shahiqi, M. Ferizi, Sh. Zhubi, A. Behluli, A. Rusinovci, I. Jonuzi, L. Sylejmani, R. Gallopeni dhe Sh. Nimani, 1996
14. Dardanët (Hysni Krasniqi, Gani Gashi, Mustafa Ferizi, Shkëlzen Zhubi), group exhibition, 1997
15. Mehmet Behluli, personal exhibition, works from two cycles Homo Balcanicus and Shtëpia në skaj të qytetit, 1997
16. Agim Zajmi dhe Talat Efendia, book promotion, 1997
17. Sokol Beqiri, personal exhibition, 1997
18. In honour of publishing Gjergj Fishta's works, readings and recitings Fishta's verses by Çun Lajçi, Xhejlane Godanci dhe Gentian Grezda, 1997
19. The British publishing house Longman, with the author Diana Webster in collaboration with Oxford studio, the presentation of Longman texts to the English teachers, May 15, 1997
20. Agim Hajzeri, personal exhibition, May 21, 1997
21. Agim Çavdarbasha, Portretet, personal exhibition, 12 woden works and 18 miniature terracotta sculptures, the portrait of Dervish Simës, Llapjani, Nusja nga Peja, the portraits of dardanian woman "Butja" e "Trashja", September 17, 1997
22. Eshref Qahili, personal exhibition, November 9, 1997
23. Virginia Woolf, Një dhomë për vete, translated by Sazana Çapriqi, book promotion, November 21, 1997
24. The Assosiation Karikaturistët e Kosovës, Salloni i Karikaturës. Participants: Ramadan Zaplluzha, Enis Hasani, Hasan Bytyqi, Luljeta Goranci, Gëzim Kelmendi, Bashkim Lajqi, Fatos Peja, Shpend Kada, Fahri Axhanela, Murat Ahmeti, Gëzim Pozhegu, Lule Krasniqi, Refki Gallopeni, Bujar Kapexhiu, Benjamin Haxha, Mentor Zaplluzha, Edmond Agagjyshi, Nevruz Musa, Selami Tarku, Jeton Mikullovc, Mehmet Bytyqi, Nekra, Valdet Gashi, Agim Krasniqi-Kragi, Bujar Kabashi, Skënder Boshtrakaj, Artan Zeneli, Hylki Rexhepi, Sylë Mavriqi, Sytki Mavriqi, Bashkim Baloku, Visar Ulaj, Qazim Tmava, December 18, 1997
25. Florin Kelmendi, Cabaret show, 1997
26. Promotion of audio tape with Mitrush Kuteli's verses, recited by Afrim Kasapolli, 1997
27. Musa Ramadani, Antiprocesioni, book promotion, 1997.
28. The promotion of Gani Bobi's work, organized by publishing house Dukagjini, 20 December 1997.
29. Nexhmi Bardhi, collection of ethnographic exhibits, personal exhibition, November 1998.
30. Migjen Kelmendi, Amerika: P'ej shpije/ Toward Home/ No Dutz No ha Utz, book promotion, MM, 22 January 1998
31. Sabedin Etemi, personal exhibition, March 1998
32. The XXV Salon of November, organized by SHAFK, group exhibition, 27 November 1998. Works on paintings, graphics, drawings, sculptures and graphic design were exhibited. The participants: A. Çavdarbasha, A. Rusinovci, A. Behluli, A. Toplica, A. Islamaj, B. Lutolli, E. Berisha, E. Valla, E. Qahili, F. Krasniqi, G. Bajraktari, G. Sadiku, H. Fazliu, H. Xhakli, K. Rama, L. Shahiqi, M. Ramiqi, N. Muriqi, N. Salihamehxiqi, R. Ferri, S. Kadrija, V. Rexhepi, Z. Prelvukaj, B. Makolli, E. Rakovica, F. Dërmaku, F. Krypa, G. Gashi, M. Prelvukaj, S. Lutolli, T. Peci, L. Kadriu, M. Ahmeti, N. Shala, F.T.H. Gjakova dhe M. Myrtaj
33. Mensur Safqiu, Fillimi i fundit, movie screening, 1998
34. Visar Mulliqi, personal exhibition, 17 February 1999
35. Gani Gashi, personal exhibition, March 1999, (When Hani was destroyed by Serbian paramilitary forces, the exhibition was burned also)
36. Besim Lutolli, personal exhibition, February 2000
37. Faik Krasniqi, personal exhibition, March 2000
38. Nysret Salihamehxiqi, personal exhibition, 2 August 2000
39. Xhevdet Xhafa with his class, Shpërthimi, October 2000. The participants: Xhevdet Xhafa, Valentina Elshani, Magbule Xhemalli, Florije Hajrizi, Lulzim Zeqiraj and Arbana Hajredinaj.
40. Arian Berisha, personal exhibition, qershor 2001

41. Andreas Wormser (Zvicër), ekspozitë personale me fotografi, 2001
42. Rezarta Hyseni, ekspozitë personale, 2001
43. Klodian Valla, Faton Kryeziu, ekspozitë e përbashkët, 2001
44. Naim Spahiu dhe Shpend Qeriqi, ekspozitë e përbashkët, 2002
45. Julien Woigt, Shitësit e druve, ekspozite personale me fotografi, Francë, 2002
46. Gjëlsh Gjokaj, Vezullime Intime, ekspozitë personale, 2002
47. Gani Llaloshi, Hamalli, ekspozitë dhe performancë, 2002
48. Nazmi Sadiku, ekspozitë personale, 2002
49. Gavril Priftuli, ekspozitë personale, 2002
50. Faton Kryeziu, ekspozitë personale, 2002
51. Valentina Elshani, ekspozitë personale, 2002
52. Zake Prelvukaj, ekspozitë personale, 2003
53. Gani Gashi, ekspozitë personale, 2003
54. Gani Bajraktari, ekspozitë personale, 2003
55. Alban Muja, Qeniet, ekspozitë personale, 2003
56. Mirsad Lushtaku, ekspozitë personale, 2003
57. Muharrem Qena, promovimi i albumit Shokut, 2003
58. Ekspozitë e përbashkët e katër artistëve (grafika), 2004
59. Gjyljan Fetaj, ekspozitë personale, 2004
60. Alban Meka, ekspozitë personale, 2004
61. Sokol Maloku, Hapi i parë, ekspozitë personale, 2004
62. Hamdi Bardhi, ekspozitë personale, 2004
63. Resul Jusufi, ekspozitë personale, 2004
64. Sabina Nelles (Gjermani), People, ekspozitë personale, 2004
65. Gjon Marku, ekspozitë personale- multimedia: punime nga stripat, filma vizatimorë dhe performancë, 2004
66. Ekspozitë e përbashkët: Loreta Ukshini, Arta Maliqi, Burbuqe Osmani, Emine Shkodra, 2005
67. Ekspozite kolektive: Vesa Govori, Blerta Zabërgja dhe artistë të tjerë, 2005
68. Fahredin Spahiu, ekspozitë personale me fotografi, 2005
69. Lina Damiani (Ukrainë), ekspozitë personale, piktura, punime në mozaik dhe grafika, 2005
70. Kader Muzaqi, ekspozitë personale, Vexa -Ex, 2005
71. Arta Gola, ekspozitë personale, 2005
72. Grupi 5, ekspozitë kolektive, Ilirjan Himaj dhe artistë tjerë, 2005
73. Mjellma Goranci, ekspozitë personale, 2006
74. Nysret Salihamehxiqi, ekspozitë personale, 2006
75. Ekspozitë me bizhuteri, Sheron Deja, Kenny Ma, Patricia Lock (SHBA), 2006
76. Pallati Group, Out of Foreign focus, Rezidencë dhe Ekspozitë Ndërkombëtare e Artit Bashkëkohor, 2006
77. Ilira Sulo (Shqipëri), ekspozitë personale, 2006
78. Emrush Xhemajli, ekspozitë personale, 2006
79. Pesëmbëdhjetë gra të burgosura, Shpresë përmes artit, ekspozitë kolektive, maj 2006.
80. Konferencë Ndërkombëtare me rastin e njëqind vjetorit të lindjes së filozofes hebreje Hannah Arendt, promovimi i librit të autorëve Daša Duhaček e Obrad Savić, Pengjet e së keqes: Trashëgimia, me ç'rast janë ekspozuar fotografi me karakter biografik të Hannah Arendt, 2006
81. Burbuqe Berisha, premiera e filmit dokumentar artistik Harmonika, 2006
82. Nicol Farnsworth, ekspozitë personale me fotografi, Brasil, SHBA, 2007
83. Halim Mejzini, ekspozitë personale me grafika, 2007
84. Gjenerata '84: Eshrefi Qahili, Gezim Puka, Agron Mulliqi dhe Fahredin Spahiu, ekspozitë e përbashkët, 2007
85. Ferid Morina, ekspozitë personale, 2007
86. Suad Rama, ekspozitë personale, 2008
87. Valbona Gashi, ekspozitë personale, 2008
88. Art Camp, Together to Art, ekspozitë kolektive, 2010
89. Nita Zeqiri, n'Pah, ekspozitë personale, 2014
90. Fitore Berisha, Të dalshin brinat, ekspozitë personale, 2016
91. Mina Krasniqi dhe Leonid Palushaj, ekspozitë e përbashkët, 2016
92. Engjëll Berisha Jr. I lkuri, ekspozitë personale, 2017
93. Yli Xhaferi, Ngat, ekspozitë personale, 2017
94. Eliza Hoxha, Jepi mundësi paqes, ekspozitë personale me fotografi, 2017
95. Ferid Abazi, Dosja Artisti, ekspozitë personale, 2017
96. Mina Krasniqi, Nusët, ekspozitë personale, 2017
97. Agron Mulliqi, ekspozitë personale, 2018
98. Zana Ramadani, N'vije, ekspozitë personale, 2018
99. Albulena Jashari, Akordet e çikave, ekspozitë personale, 2018
100. Fehmi Hoxha-Feho, ekspozitë personale, 2018
101. Nevruz Musa, Regulus, ekspozitë personale, 2018
102. Hana Potera, Përbalja mes dy realiteteve, ekspozitë personale, 2019
103. Refki Gallopeni, ekspozitë personale, 2019
104. Burim Berisha, Dhe jemi ne, ekspozitë personale, 2019
105. Hana Arapi, In Progress, ekspozitë personale, 2019

41. Andreas Wormser, personal photography exhibition, Swiss, 2001
42. Rezarta Hyseni, personal exhibition, 2001
43. Klodian Valla, Faton Kryeziu, exhibition, 2001
44. Naim Sahiu and Shpend Qeriqi, group exhibition, Maj 2002
45. Julien Woigt, Shitësit e druve, personal photography exhibition, France, 2002
46. Gjëlosh Gjokaj, Vezullime Intime, personal exhibition, 18 December 2002
47. Gani Llalloshi, Hamalli, exhibition and performance, 1 May 2002
48. Nazmi Sadiku, personal exhibition, 2002
49. Gavril Priftuli, personal exhibition, 2002
50. Faton Kryeziu, personal exhibition, 2002
51. Valentina Elshani, personal exhibition, 2002
52. Zake Prelvukaj, personal exhibition, 2003
53. Gani Gashi, personal exhibition, 28 February 2003
54. Gani Bajraktari, personal exhibition, may/ june 2003
55. Alban Muja, Qeniet personal exhibition, 2003
56. Mirsad Lushtaku, personal exhibition, 22 November 2003
57. Muharrem Qena, promotion of music album, Shokut, 2003
58. Group exhibition of four artists, graphics, January 2004
59. Gjyljan Fetaj, personal exhibition, January 2004
60. Alban Meka, personal exhibition, 03 March 2004
61. Sokol Maloku, Hapi i parë, personal exhibition, 19 April 2004
62. Hamdi Bardhi, personal exhibition, 15 July 2004
63. Resul Jusufi, personal exhibition, 18 March 2004
64. Sabina Nelles, People, personal exhibition, Germany, 2004
65. Gjon Marku, personal exhibition, multimedia: comic strip works, cartoons, and performance, October 2004
66. Group exhibition: Loreta Ukshini, Arta Maliqi, Burbuqe Osmani, Emine Shkodra, May 2005
67. Group exhibition: Vesa Govori, Blerta Zabërgja, and other artists, 2005
68. Fahredin Spahiu, personal photography exhibition, 2005
69. Lina Damiani, Ukraine, personal exhibition, paintings, mosaic works and graphics, 11-23 November 2005
70. Kader Muzaqi, personal exhibition, Vexa -Ex, 2005
71. Arta Gola, personal exhibition, 2005
72. Grupi 5, group exhibition, Ilirjan Himaj and other artists, 2005
73. Mjellma Goranci, personal exhibition, 17 March 2006
74. Nysret Salihamehxiqi, personal exhibition, 18 October 2006.
75. Jewelry exhibition, Sheron Deja, Kenny Ma, Patricia Lock, USA, 2006
76. Pallati Group, Out of Foreign focus, group exhibition, International Contemporary Art Exhibition and Residency, 16 september 2006
77. Ilira Sulo (Albania), personal exhibition, April 2006
78. Emrush Xhemajli, personal exhibition, 2006
79. Fifteen imprisoned woman, Shpresë përmes artit, group exhibition, May 2006
80. International Conference on the occasion of 100th anniversary of the Jewish philosopher Hannah Arendt, the promotion of the book by authors Daša Duhaček and Obrad Savić, Zatočenici zla: zaveštanje Hane Arent, whereby photos of Hannah Arendt with biographical character were exhibited, RS, 26 October 2006
81. Burbuqe Berisha, Harmonika, Premiere of the documentary artistic film, 23 May 2006
82. Nicol Farnsworth, personal photography exhibition, Brasil, USA, September 2007
83. Halim Mejzini, personal exhibition with graphics, 20 February 2007
84. Gjenerata '84: Eshrefi Qahili, Gezim Puka, Agron Mulliqi dhe Fahredin Spahiu, group exhibition, 2007
85. Ferid Morina, personal exhibition, 2007
86. Suad Rama, personal exhibition, July 2008
87. Valbona Gashi, personal exhibition, 2008
88. Art Camp, Together to Art, group exhibition, 29 July 2010
89. Nita Zeqiri, n'Pah, personal exhibition, September 2014
90. Fitore Berisha, Të dalshin brinat, personal exhibition, December 2016
91. Mina Krasniqi and Leonid Palushaj, group exhibition, October 2016
92. Engjëll Berisha Jr. I Ikuri, personal exhibition, February 2017
93. Yll Xhaferi, Ngat, September 2017
94. Eliza Hoxha, Jepi mundësi pages, 13 December 2017
95. Ferid Abazi, Dosja Artisti, personal exhibition, 6 November 2017
96. Mina Krasniqi, Nuset, dhjetor 2017
97. Agron Mulliqi, personal exhibition, October 2018
98. Zana Ramadani, N'vijë, personal exhibition, December 2018
99. Albulena Jashari, Akordet e çikave, personal exhibition, January 2018
100. Fehmi Hoxha-Feho, personal exhibition, February 2018
101. Nevruz Musa, Regulus, personal exhibition, November 2018
102. Hana Potera, Përballja mes dy realiteteve, personal exhibition, March 2019
103. Refki Gallopeni, personal exhibition, January 2019
104. Burim Berisha, Dhe jemi ne, personal exhibition February 2019
105. Hana Arapi, In Progress, personal exhibition, April 2019

"AUTOPORTRET"

"MOTIV NATE I"

"FLAMENGO"

"MOTIV NATE II"

naim spahiu

E drejta të jesh ndryshe

Vite 2001, në një mjedis tonë që silltë kushte kualitative të jetës. Funksionon (aq sa funksionon) institucionet tona të kulturës, si dhe, jo më pak të rëndësishme për kulturën, institucionet tona politike (aq sa funksionon). Funksionon edhe "Hani... ", natyrisht, me koncept të jetër fare dhe, të përstatatur realitetit të ri, i cili, sikur edhe në kohën e "viteve të mbrapsura", është i pasaktë, i rrejshëm, dhe përshkruar i qulluar; me një fjalë "Hani..." ka vendosur të "pono" me pjesën më kualitative ndër ne... me të shprehë dhe me të ardhmen tanë, asi çfarë është. Ky pozicion meritor përfaqëson pa rezervë për "Hani..." dhe posaçërisht për artistat tanë të ri.

Vite 2002, në "Hani..." përgatitet ekspozita e dy artistëve të ri. Këta janë Shpend Qerici dhe Naim Spahiu, që të dy para përfundimit të studimeve në Fakultetin e Artëve në Prishtinë. Janë dy moshatarë, të cilët morën qasim që ta ekspozojnë VETEVEHTEN, punën e tyre të ditës së sotme, humbim të tyre (disa preferojnë të thojnë eksperimente) përbrenda vetëvehtes dhe që t'i ndajmë me ne të gjera tërëgjatë, shprehim, si dhe preokupimet artistike në përgjithësi, të cilat janë munduar t'i formësojnë në materialin dhe teknika të cilat atyre u dukën më të përshtatshme.

Po në! Artistët pakëz dhe shumë më të vjetër se ta, e sidomos në asistimet që supozohet të jemi edukatorët e tyre... çka jemi duke ndërmarrë që atyre t'ua lehtësojmë të jenë ata që janë, që mos t'u imponojmë "modele" të gatshme të "artistit të përkryer" duke u nisur nga vetëvehtja jonë si të përkryer. A thua mos, sigurisht duke u nisur nga qëllimet më të mira, në momente në hik nga mendja se ata nuk janë idetëk me ne dhe ndoshta, nganjëherë, edhe nuk dëshirojnë të jenë identik me ne. Mos të hamojmë se ata janë fëmijë e shekullit XXI. Nënqit si të vjetërve me sakat dhe të "internatit", me standarde dhe ambicio të jetër fare, shpreh edhe me "herojë" dhe "modele" të jetër face. Jam i bindur se... ata si pasardhës tanë artistik, bartin në vehte edhe "gjenin" tonë artistik; të cilin kur të vie koha do të dijnë ta selekcionojnë, a ndihmë jonë më e mira në krye këtë kështu me qenë: t'i lejojmë që këtë punë ata ta kryejnë pa ndërmën tonë, që të vijnë deri te konkuzionet e caktuara pa ndërmën tonë, e në rastet se këto konkuzionet janë ndryshe nga tonat, apriori nuk do të thotë se janë kundër e me rëndësi është se ata kanë të drejtë të jenë NDRYSHE.

The right to be different

The year 2001, in our quite different environment. Our cultural institutions (to the extent they function) are functioning, and less important for culture, our political institutions too (to the extent they are functioning). Also "Hani..." is functioning of course with a different concept now in order to fit the new reality, which like in most "evil" times is clean, simple, and again right. In a word "Hani..." decided to "work" with the best quality part amongst us without any reservation for "Hani...", particularly for our young artists.

Year 2002, in "Hani..." an exhibition of two young artists is prepared. They are Shpend Qerici and Naim Spahiu, both graduating at the Faculty of Arts in Prishtina (the way it is). They are two among others of their age who had the courage to expose THEMSELVES and their recent works, their research (some prefer to call it experiments) within themselves and share with us their concerns, worries, and artistic preoccupations in general, as they tried to shape in material and techniques they seem most fit. And, what about us? Artists a bit older than them, particularly we their teachers who are supposed to be their educators, what have we been undertaking to make it easier for them to be what they are starting from ourselves as the perfect ones. Are we, surely starting from our good intentions, in moments forget that they are not identical with us and that perhaps, from time to time, we even do not want them to be identical with us. Let us not forget that they are the children of the 21st century, children of satellite TV and internet, with different standards and ambitions, often with other "heroes" and models. I am sure that they, as our artistic inheritors, carry in themselves our own artistic "genius", which in due time they will know to select, and our help to them in all of this would be to allow them to do their job without our help, so that they may come to their own conclusions. In case that these conclusions are different from ours, this does not mean a priori they are against. In any case they have every right to be DIFFERENT.

Mehmet Behluli

EKSPOZITË

"BEZAZH"

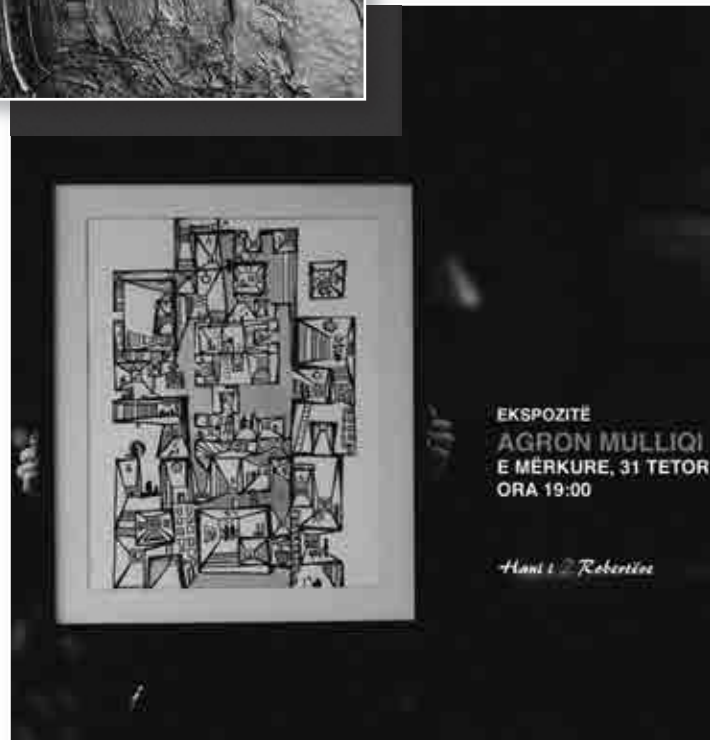
"ZHURNË"

shpend qerici

EKSPOZITË

Engjëll Berisha Jr.

GALLERY
Hani i Robertëve

EKSPOZITË- EXHIBITION

mjellma goranci

Gjelosh Gjokaj

Ekspozitë Personale
**VEZULLIME
INTIME**

Restaurant Galeria
Hani i Robertëve

18.12.2002, në ora 18.00

Gjelosh Gjokaj

Self Exhibition
**INTIMATE
TWINKLE**

Restaurant Galeria
Hani i Robertëve

18.12.2002, at 18.00 h.

GALERIA / GALLERY

Hani i 2 Robertëve

EKSPOZITË / EXHIBITION

Refki Gollopeni

KURATOR
FÈHMI HOXHÀ · FÈHO

HAPET / OPENING
26 JANAR 2019 ME FILLIM NË OREN 18:00H PRISHTINË

*Hani
i 2
Robertëve*

Hamdi Bardhi

HANA ARAPI

IN PROGRESS

EKSPOZITË PERSONALE

Kuratore:
prof. Lyra Zajmi

17. Prill, 2019
19.00 h
Hani i 2 Robertëve
rr. Arkitekt Karl Gega nr. 4 | Prishtinë

Hani i 2 Robertëve

FALËNDERIMET ACKNOWLEDGMENTS

Zyra e Presidentit të Republikës së Kosovës
Office of the Presidency of the Republic of Kosova

Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sporteve të Republikës së Kosovës
Ministry of Culture, Youth and Sports of the Republic of Kosova

Komuna e Prishtinës
Municipality of Prishtina

FONDACIONI
'UNË E DU KOSOVËN'

CH
WB
Cultural
Heritage without Borders
KOSOVO

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

7(496.51-25)“1989/2019”(091)

Dragaj, Merita & Fadil

Hani i 2 Robertëve 1989 - 2019 : Arti i Rezistencës -
Rezistenca e Artit - The Art of Resistance / The Resistance of
Art - Merita & Fadil Dragaj / përkthyesit Alexandra Channer
; Fadil Bajraj ; Plator Gashi / fotograf Kastriot Dragaj;
dizajn Luan Tashi - Prishtinë : Hani i 2 Robertëve, 2020. -
304 f. : ilustr. ; 23.5 cm.

1. Dragaj, Merita 2. Dragaj, Fadil

ISBN 978-9951- 9008-0-5